നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ഖുദ്ദകനികായേ

നേത്തിപ്പകരണ-ടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

സംവണ്ണനാരമ്ഭേ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ; മ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ) രതനത്തയവന്ദനാ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ പഭവനിസ്സയവിസുദ്ധിപടിവേദനത്ഥം, തം പന ധമ്മസംവണ്ണനാസു വിഞ്ഞൂനം ബഹുമാനുപ്പാദനത്ഥം, തം സമ്മദേവ തേസം ഉഗ്ഗഹണധാരണാദിക്കമലദ്ധബ്ബായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സബ്ബഹിതസുഖനിപ്ഫാദനത്ഥം. അഥ വാ മങ്ഗലഭാവതോ, സബ്ബകിരിയാസു പുബ്ബകിച്ചഭാവതോ, പണ്ഡിതേഹി സമ്മാചരിതഭാവതോ, ആയതിം പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനതോ ച സംവണ്ണനായം രതനത്തയപണാമകിരിയാ. അഥ വാ രതനത്തയപണാമകരണം പൂജനീയപൂജാപുഞ്ഞവിസേസനിബ്ബത്തനത്ഥം, തം അത്തനോ യഥാലദ്ധസമ്പത്തിനിമിത്തസ്സ കമ്മസ്സ ബലാനുപ്പദാനത്ഥം, അന്തരാ ച തസ്സ അസങ്കോചനത്ഥം, തദുഭയം അനന്തരായേന അട്ഠകഥായ പരിസമാപനത്ഥം. ഇദമേവ ച പയോജനം ആചരിയേന ഇധാധിപ്പേതം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "വന്ദനാജനിതം…പേ॰… തസ്സ തേജസാ"തി. വത്ഥുത്തയപൂജാ ഹി നിരതിസയപുഞ്ഞക്ഖേത്തസമ്ബുദ്ധിയാ അപരിമേയ്യപ്പഭാവോ പുഞ്ഞാതിസയോതി ബഹുവിധന്തരായേപി ലോകസന്നിവാസേ അന്തരായനിബന്ധനസകലസംകിലേസവിദ്ധംസനായ പഹോതി, ഭയാദിഉപദ്ദവഞ്ച നിവാരേതി. യഥാഹ -

> "പൂജാരഹേ പൂജയതോ, ബുദ്ധേ യദി വ സാവകേ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൯൫; അപ॰ ഥേര ൧.൧൦.൧) ച,

തഥാ -

> "യേ, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധേ പസന്നാ, അഗ്ഗേ തേ പസന്നാ, അഗ്ഗേ ഖോ പന പസന്നാനം അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) ച,

തഥാ -

> "'ബുദ്ധോ'തി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി;
> വരമേവ ഹി സാ പീതി, കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സ;
> "'ധമ്മോ'തി…പേ॰… 'സങ്ഘോ'തി…പേ॰… ദീപസ്സാ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൯൦; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ; മ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൩൪) ച,

തഥാ -

> "യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ…പേ॰… ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതീ"തി (അ॰ നി॰ ൬.൧൦; ൧൧.൧൧) ച,

തഥാ -

> "അരഞ്ഞേ രുക്ഖമൂലേ വാ…പേ॰…;
> ഭയം വാ ഛമ്ഭിതത്തം വാ, ലോമഹംസോ ന ഹേസ്സതീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ച;

തത്ഥ യസ്സ രതനത്തയസ്സ വന്ദനം കത്തുകാമോ, തസ്സ ഗുണാതിസയയോഗസന്ദസ്സനത്ഥം **"മഹാകാരുണിക"**ന്തിആദിനാ ഗാഥാത്തയമാഹ. ഗുണാതിസയയോഗേന ഹി വന്ദനാരഹഭാവോ, വന്ദനാരഹേ ച കതാ വന്ദനാ യഥാധിപ്പേതപ്പയോജനം സാധേതീതി. തത്ഥ യസ്സാ സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, സാ നേത്തി വിസേസതോ യഥാനുലോമസാസനസന്നിസ്സയാ, തസ്സ ച വിചിത്താകാരപ്പവത്തിവിഭാവിനീ. തഥാ ഹി സുത്തന്തദേസനാ ന വിനയദേസനാ വിയ

കരുണാപ്പധാനാ, നാപി അഭിധമ്മദേസനാ വിയ പഞ്ഞാപ്പധാനാ, അഥ ഖോ കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനാതി തദുഭയപ്പധാനദേസനാവിസേസവിഭാവനം താവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഥോമനം കാതും തമ്മൂലകത്താ സേസരതനാനം **"മഹാകാരുണികം നാഥ"**ന്തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ കിരതീതി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ; മ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧) **കരുണാ,** പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി അപനേതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ കിണാതീതി **കരുണാ,** പരദുക്ഖേ സതി കാരുണികം ഹിംസതി വിബാധതീതി അത്ഥോ . കമ്പനം കരോതീതി വാ **കരുണാ,** പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം ഹദയഖേദം കരോതീതി അത്ഥോ. കമിതി വാ സുഖം, തം രുന്ധതീതി **കരുണാ**. ഏസാ ഹി പരദുക്ഖാപനയനകാമതാലക്ഖണാ, അത്തസുഖനിരപേക്ഖതായ കാരുണികാനം സുഖം രുന്ധതി വിബന്ധതീതി അത്ഥോ. കിരിയതി ദുക്ഖിതേസു പസാരിയതീതി വാ **കരുണാ,** കരുണായ നിയുത്തോതി **കാരുണികോ** യഥാ "ദോവാരികോ"തി (അ॰ നി॰ ൭.൬൭). യഥാ ഹി ദ്വാരട്ഠാനതോ അഞ്ഞത്ഥ വത്തമാനോപി ദ്വാരപടിബദ്ധജീവികോ പുരിസോ ദ്വാരാനതിവത്തവുത്തിതായ ദ്വാരേ നിയുത്തോതി "ദോവാരികോ"തി വുച്ചതി, ഏവം ഭഗവാ മേത്താദിവസേന കരുണാവിഹാരതോ അഞ്ഞത്ഥ വത്തമാനോപി കരുണാനതിവത്തവുത്തിതായ കരുണായ നിയുത്തോതി "കാരുണികോ"തി വുച്ചതി. മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ ഹി യാവ മഹാപരിനിബ്ബാനാ ലോകഹിതത്ഥമേവ ലോകനാഥാ തിട്ഠന്തീതി. മഹന്തോ കാരുണികോതി **മഹാകാരുണികോ**. സതിപി ഭഗവതോ തദഞ്ഞഗുണാനമ്പി വസേന മഹന്തഭാവേ കാരുണികസദ്ദസന്നിധാനേന വുത്തത്താ കരുണാവസേനേവേത്ഥ മഹന്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ യഥാ "മഹാവേയ്യാകരണോ"തി. ഏവഞ്ച കത്വാ "മഹാകാരുണികോ"തി ഇമിനാ പദേന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന സത്ഥു മഹാകരുണാ വുത്താ ഹോതി.

അപരോ നയോ - അത്ഥസാധനതോ കരുണം കരുണായനം കരുണാസമ്പവത്തനം അരഹതീതി **കാരുണികോ** . ഭഗവതോ ഹി സബ്ബഞ്ഞുതായ അനവസേസതോ സത്താനം ഹിതം, ഹിതുപായഞ്ച ജാനതോ, തത്ഥ ച അകിലാസുനോ ഹിതേസിതാ സത്ഥികാ, ന തഥാ അഞ്ഞേസന്തി. അഥ വാ കരുണാ കരുണായനം സീലം പകതി സഭാവോ ഏതസ്സാതി **കാരുണികോ**. ഭഗവാ ഹി പഥവീഫസ്സാദയോ വിയ കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവാ കരുണാസഭാവോ സഭാവഭൂതകരുണോതി അത്ഥോ. സേസം പുരിമസദിസമേവ. അഥ വാ മഹാവിസയതായ, മഹാനുഭാവതായ, മഹപ്ഫലതായ ച മഹതീ കരുണാതി **മഹാകരുണാ**. ഭഗവതോ ഹി കരുണാ നിരവസേസേസു സത്തേസു പവത്തതി, പവത്തമാനാ ച അനഞ്ഞസാധാരണാ പവത്തതി, ദിട്ഠധമ്മികാദിഭേദഞ്ച മഹന്തമേവ സത്താനം ഹിതസുഖം ഏകന്തതോ നിപ്ഫാദേതി, മഹാകരുണായ നിയുത്തോതി **മഹാകാരുണികോ,** തം മഹാകാരുണികം. സേസം സബ്ബം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. സുമാഗധാദിപദാനം വിയ ചേത്ഥ സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

നാഥതീതി **നാഥോ,** വേനേയ്യാനം ഹിതസുഖം ആസീസതി പത്ഥേതീതി അത്ഥോ, മേത്തായനവസേന ചേത്ഥ ഹിതസുഖാസീസനം വേദിതബ്ബം, ന കരുണായനവസേന പഠമപദേന വുത്തത്താ. അഥ വാ നാഥതി വേനേയ്യഗതം കിലേസബ്യസനം ഉപതാപേതീതി **നാഥോ,** നാഥതീതി വാ **നാഥോ,** യാചതീതി അത്ഥോ. ഭഗവാ ഹി "സാധു, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കാലേന കാലം അത്തസമ്പത്തിം പച്ചവേക്ഖിതാ"തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൮.൭, ൮) സത്താനം തം തം ഹിതപ്പടിപത്തിം യാചിത്വാപി മഹാകരുണായ സമുസ്സാഹിതോ തേ തത്ഥ നിയോജേതി. പരമേന വാ ചിത്തിസ്സരിയേന സമന്നാഗതോ, സബ്ബസത്തേ വാ സീലാദിഗുണേഹി ഈസതി അഭിഭവതീതി പരമിസ്സരോ ഭഗവാ **"നാഥോ"**തി വുച്ചതി, തം നാഥം.

ഞാതബ്ബന്തി **ഞേയ്യം,** അതീതാദിഭേദഭിന്നം സബ്ബം സങ്ഖതം, അസങ്ഖതഞ്ച. സങ്ഗരണട്ഠേന **സാഗരോ,** പതിതപതിതാനം അത്തനോ പുഥുലഗമ്ഭീരഭാവേഹി സംസീദനം നിമ്മുജ്ജനം കരോതീതി അത്ഥോ. **സം**-സദ്ദസ്സ ചേത്ഥ "സാഭാവോ, സാരാഗോ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൩൮൩, ൩൯൧) വിയ നിരുത്തിനയേന ദട്ഠബ്ബോ. **സങ്ഗരണട്ഠേനാ**തി വാ സങ്ഗരകരണട്ഠേന, ഠിതധമ്മതായ "അയം മേ മരിയാദാ, ഇമം വേലം നാതിക്കമാമീ"തി ലോകേന സങ്ഗരം സങ്കേതം കരോന്തോ വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. സങ്ഗരണം വാ സമന്തതോ ഗലനം സന്ദനം ഉദകേന കരോതീതി **സാഗരോ**. കപ്പവുട്ഠാനകാലേ ഹി മഹാസമുദ്ദോ ഇതോ ചിതോ ച പഗ്ഘരിത്വാ സകലം ലോകധാതും ഏകോഘം കരോതീതി. ലോകിയാ പന വദന്തി "സാഗരസ്സ രഞ്ഞോ പുത്തേഹി സാഗരേഹി നിബ്ബത്തിതോ ഖതോതി **സാഗരോ,** പുരത്ഥിമോ സമുദ്ദപ്പദേസോ, തംസമ്ബന്ധതായ രുള്ഹിവസേന സബ്ബോപി സമുദ്ദോ തഥാ വോഹരീയതീ"തി.

സാഗരസദിസത്താ **സാഗരോ,** ഞേയ്യമേവ സാഗരോതി **ഞേയ്യസാഗരോ**. സദിസതാ ചേത്ഥ പുഥുലദുത്തരഗമ്ഭീരാനാദികാലികതാഹി വേദിതബ്ബാ, നിഹീനം ചേതമോപമ്മം. തഥാ ഹി ഞേയ്യസ്സേവ സാതിസയാ പുഥുലതാ അപരിമാണലോകധാതുബ്യാപനതോ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവ തരണീയതായ ദുത്തരതാ, ഗമ്ഭീരതാ, ആദികോടിരഹിതാ ച പവത്തി, ന ഇതരസ്സ പരിച്ഛിന്നദേസത്താ ബാഹിരകവീതരാഗേഹിപി ഇത്തരേന ഖണേന അതിക്കമിതബ്ബത്താ, പരിമിതഗമ്ഭീരത്താ, പരിമിതകാലത്താ ച. ഞേയ്യസാഗരസ്സ പാരം പരിയന്തം ഗതോതി **ഞേയ്യസാഗരപാരഗൂ,** തം ഞേയ്യസാഗരപാരഗും.

ഗമനഞ്ചേത്ഥ ഞാണഗമനമേവ, ന ഇതരം ഞേയ്യഗ്ഗഹണതോ, തം പന ഞാണം ദുവിധം സമ്മസനപടിവേധഭേദതോ, തഥാ ഹേതുഫലഭേദതോ. തത്ഥ "കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪, ൧൦; പേടകോ॰ ൨൯) കരുണായനവസേനേവ അഭിനിവിസിത്വാ അനേകാകാരവോകാരേ സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തം ഭഗവതോ **സമ്മസനഞാണം** ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന ഞേയ്യസാഗരം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ തസ്സ പാരം പരിയന്തം അഗമാസി, യം "മഹാവജിരഞാണ"ന്തി വുച്ചതി. **പടിവേധഞാണം** പന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനം ആസവക്ഖയഞാണം, ആസവക്ഖയഞാണപദട്ഠാനഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, യം "മഹാബോധീ"തി വുച്ചതി. പാരഗമനഞ്ച തസ്സ കിച്ചസിദ്ധിയാ, സമത്ഥതായ ച വേദിതബ്ബം. തഥാ യഥാവുത്തം സമ്മസനഞാണം **ഹേതു,** ഇതരം **ഫലം**. സഹ സമ്മസനഞാണേന വാ ആസവക്ഖയഞാണം **ഹേതു,** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം **ഫലം** തദാനിസംസഭാവതോതി വേദിതബ്ബം.

വന്ദേതി നമാമി, അഭിത്ഥവാമി വാ. സണ്ഹട്ഠേന **നിപുണാ,** അനുപചിതഞാണസമ്ഭാരാനം അഗാധട്ഠേന **ഗമ്ഭീരാ,** ഏകത്താദിഭേദതോ നന്ദിയാവട്ടാദിവിഭാഗതോ ച **വിചിത്രാ** വിസിട്ഠാ നാനാവിധാ നയാ ഏതിസ്സാതി **നിപുണഗമ്ഭീരവിചിത്രനയാ,** നിപുണഗമ്ഭീരവിചിത്രനയാ ദേസനാ അസ്സാതി **നിപുണഗമ്ഭീരവിചിത്രനയദേസനോ,** തം നിപുണ...പേ॰... ദേസനം. നയതീതി വാ **നയോ,** പാളിഗതി, സാ ച വുത്തനയേന അത്ഥതോ **നിപുണാ,** അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച **ഗമ്ഭീരാ,** സങ്ഖേപവിത്ഥാരാനുലോമാദിപ്പവത്തിയാ നാനാവിധതായ **വിചിത്രാ**. തഥാ ഹി പഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിആദിവസേന, സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സതാദിവസേന, കുസലാദിഖന്ധാദിസങ്ഗഹാദിസമയവിമുത്താദിഠപനാദികുസലമൂലാദിതികപട്ഠാനാദിവസേന ച അനേകവിധാ പാളിഗതീതി.

തത്ഥ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ) ദ്വീഹാകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ അത്തഹിതസമ്പത്തിതോ, പരഹിതപ്പടിപത്തിതോ ച. തേസു അത്തഹിതസമ്പത്തി അനാവരണഞാണാധിഗമതോ, സവാസനാനം സബ്ബേസം കിലേസാനം അച്ചന്തപ്പഹാനതോ ച വേദിതബ്ബാ, പരഹിതപ്പടിപത്തി ലാഭസക്കാരാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ സബ്ബദുക്ഖനിയ്യാനികധമ്മദേസനതോ, പടിവിരുദ്ധേസുപി നിച്ചം ഹിതജ്ഝാസയഞാണപരിപാകകാലാഗമനതോ ച വേദിതബ്ബാ. സാ പനേത്ഥ പയോഗതോ, ആസയതോ ച ദുവിധാ, പരഹിതപ്പടിപത്തി, യഥാവുത്തഭേദാ ദുവിധാ ച അത്തഹിതസമ്പത്തി പകാസിതാ ഹോതി. കഥം? "മഹാകാരുണിക"ന്തി ഇമിനാ ആസയതോ , "നിപുണ...പേ॰... ദേസന"ന്തി ഇമിനാ പയോഗതോ, "നാഥ"ന്തി ഇമിനാ പന ഉഭയഥാപി ഭഗവതോ പരഹിതപ്പടിപത്തി പകാസിതാ കരുണാകിച്ചദീപനതോ, "ഞേയ്യസാഗരപാരഗു"ന്തി ഇമിനാ സാതിസയം അത്തഹിതസമ്പത്തി പരമുക്കംസഗതഞാണകിച്ചദീപനതോ.

അഥ വാ തീഹാകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ ഹേതുതോ, ഫലതോ, ഉപകാരതോ ച. തത്ഥ **ഹേതു** മഹാകരുണാ, സാ പന പഠമപദേന സരൂപേനേവ ദസ്സിതാ. **ഫലം** ചതുബ്ബിധം ഞാണസമ്പദാ പഹാനസമ്പദാ ആനുഭാവസമ്പദാ രൂപകായസമ്പദാ ചാതി. താസു പധാനഭൂതാ **ഞാണപഹാന**സമ്പദാ "ഞേയ്യസാഗരപാരഗു"ന്തി ഇമിനാ പദേന പകാസിതാ. പധാനേ ഹി ദസ്സിതേ അവിനാഭാവതോ ഇതരമ്പി ദ്വയം ദസ്സിതമേവ ഹോതി. ന ഹി ബുദ്ധാനം ആനുഭാവരൂപകായസമ്പത്തീഹി വിനാ കദാചിപി ധമ്മകായസിരീ വത്തതീതി. **ഉപകാരോ അനന്തരം** അബാഹിരം കത്വാ തിവിധയാനമുഖേന വിമുത്തിധമ്മദേസനാ, സാ "നാഥം, നിപുണ...പേ॰... ദേസന"ന്തി പദദ്വയേന പകാസിതാതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ) ‘‘മഹാകാരുണിക’’ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം ദസ്സേതി. മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ ഹി ഭഗവാ സംസാരപങ്കതോ സത്താനം സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരോ അനുപുബ്ബേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോതി കരുണാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം. ‘‘ഞേയ്യസാഗരപാരഗു’’ന്തി ഏതേന പുബ്ബഭാഗപ്പടിപത്തിയാ സദ്ധിം സമ്മാസമ്ബോധിം ദസ്സേതി. അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം ‘‘സമ്മാസമ്ബോധീ’’തി വുച്ചതി. വുത്തപ്പഭേദം പന സമ്മസനഞാണം സഹ പഞ്ഞാപാരമിയാ തസ്സാ പുബ്ബഭാഗപടിപദാ. തസ്സാ ഹി ആനുഭാവേന ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖല്ലികത്തകിലമഥാനുയോഗസസ്സതുച്ഛേദാദിഅന്തദ്വയവിരഹിതാ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താ മജ്ഝിമാ പടിപദാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗതാ. ‘‘നാഥ’’ന്തി ഇമിനാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ ഫലം ദസ്സേതി ലോകത്തയനായകഭാവദീപനതോ. തഥാ ഹി സബ്ബാനത്ഥപരിഹാരപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ, സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തുപകാരിതായ അപരിമിതനിരുപമഭാവഗുണവിസേസസമങ്ഗിതായ ച സബ്ബസത്തുത്തമോ ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം അനുത്തരഗാരവട്ഠാനഭൂതതായ ച ‘‘നാഥോ’’തി വുച്ചതീതി. ‘‘നിപുണ…പേ॰… ദേസന’’ന്തി ഇമിനാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ പയോജനം ദസ്സേതി. സംസാരമഹോഘതോ സത്തസന്താരണത്ഥഞ്ഹി ഭഗവതാ സമ്മാസമ്ബോധി അഭിപത്ഥിതാ, തഞ്ച സത്തസന്താരണം യഥാവുത്തദേസനാസമ്പത്തിയാ സമിജ്ഝതി തദവിനാഭാവതോ. ഇമിനാ ഭഗവതോ സാതിസയാ പരഹിതപ്പടിപത്തി ദസ്സിതാ, ഇതരേഹി അത്തഹിതസമ്പത്തീതി തദുഭയേന അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു ഭഗവതോ ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവം ദീപേതി, തേന ച അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം, ഉത്തമവന്ദനീയഭാവം, അത്തനോ ച വന്ദനകിരിയായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം ദീപേതി.

ഏത്ഥ ച യഥാ ‘‘മഹാകാരുണിക’’ന്തി ഇമിനാ പദേന ഭഗവതോ മഹാകരുണാ ദസ്സിതാ, ഏവം ‘‘ഞേയ്യസാഗരപാരഗു’’ന്തി ഏതേന മഹാപഞ്ഞാ ദസ്സിതാ. തേസു **കരുണാ**ഗ്ഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ ഭഗവതോ സബ്ബലോകിയഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതി, **പഞ്ഞാ**ഗ്ഗഹണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി. തദുഭയഗ്ഗഹണസിദ്ധോ **ഏവ** ചത്ഥോ നാഥസദ്ദേന പകാസീയതി. കരുണാവചനേന ഉപഗമനം നിരുപക്കിലേസം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാവചനേന അപഗമനം. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം ഭഗവതോ പവത്തിം ദസ്സേതി ലോകവോഹാരവിസയത്താ കരുണായ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സമഞ്ഞായ അനതിധാവനം. സഭാവാനവബോധേന ഹി ധമ്മാനം സമഞ്ഞം അതിധാവിത്വാ സത്താദിസമ്മസനം ഹോതീതി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിവിഹാരം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം, ചതുസച്ചഞാണം, ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണം, ചതുവേസാരജ്ജഞാണം. കരുണാഗ്ഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ സേസാസാധാരണഞാണാനി, ഛ അഭിഞ്ഞാ, അട്ഠസു പരിസാസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൧, ൧൭൮) അകമ്പനഞാണാനി, ദസ ബലാനി, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, സോളസ ഞാണചരിയാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ (മഹാനി॰ ൱൯, ൧൬൯; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൫; വിഭ॰ മൂലടീ॰ സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൧൪൧), ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനീതി (സം॰ നി॰ ൨.൩൪) ഏവമാദീനം അനേകേസം പഞ്ഞാപ്പഭേദാനം വസേന ഞാണചാരം ദസ്സേതി.

തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന ചരണസമ്പത്തി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന വിജ്ജാസമ്പത്തി. കരുണാഗ്ഗഹണേന സത്താധിപതിതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ധമ്മാധിപതിതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകനാഥഭാവോ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അത്തനാഥഭാവോ. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന പുബ്ബകാരിഭാവോ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന കതഞ്ഞുതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന അപരന്തപതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അനത്തന്തപതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന വാ ബുദ്ധകരധമ്മസിദ്ധി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന പരേസം താരണം, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സയം താരണം. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന സബ്ബസത്തേസു അനുഗ്ഗഹചിത്തതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തതാ ദസ്സിതാ ഹോതി. സബ്ബേസഞ്ച ബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി തംനിദാനഭാവതോ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനം തതോ ഉത്തരി കരണീയാഭാവതോ, ഇതി ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തഥാ കരുണാവചനേന സീലക്ഖന്ധപുബ്ബങ്ഗമോ സമാധിക്ഖന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതി. കരുണാനിദാനഞ്ഹി സീലം

തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ, സാ ച ഝാനത്തയസമ്പയോഗിനീതി. പഞ്ഞാവചനേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. സീലഞ്ച സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം ആദി, സമാധി മജ്ഝേ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനന്തി ഏവമ്പി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി നയതോ ദസ്സിതത്താ. ഏസോ ഏവ ഹി നിരവസേസതോ ബുദ്ധഗുണാനം ദസ്സനുപായോ, യദിദം നയഗ്ഗാഹണം, അഞ്ഞഥാ കോ നാമ സമത്ഥോ ഭഗവതോ ഗുണേ അനുപദം നിരവസേസതോ ദസ്സേതും. തേനേവാഹ -

> "ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം, കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
> ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ, വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦൪; ൩.൧൪൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൪൨൫; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.൭.൨൦; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൪.൪; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ, പകിണ്ണകകഥാ; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ; മ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧; വജിര॰ ടീ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ);

തേനേവ ച ആയസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേനാപി ബുദ്ധഗുണപരിച്ഛേദനം പതി അനുയുത്തേന "നോ ഹേതം, ഭന്തേ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൫) പടിക്ഖിപിത്വാ "അപിച മേ, ഭന്തേ, ധമ്മന്വയോ വിദിതോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൬) വുത്തം.

ഏവം സങ്ഖേപേന സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി ഭഗവന്തം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി സദ്ധമ്മം ഥോമേതും **"വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ ഹുത്വാതി വചനസേസോ. വിന്ദിയം ധമ്മാനം സലക്ഖണം, സാമഞ്ഞലക്ഖണഞ്ച വിന്ദതീതി **വിജ്ജാ,** ലോഭക്ഖന്ധാദീനി വാ വിജ്ഝനട്ഠേന **വിജ്ജാ,** ചതുന്നം വാ അരിയസച്ചാനം വിദിതകരണട്ഠേന **വിജ്ജാ**തി ഏവം താവേത്ഥ വചനത്ഥതോ വിജ്ജാ വേദിതബ്ബാ. പഭേദതോ പന തിസ്സോപി വിജ്ജാ **വിജ്ജാ ഭയഭേരവസുത്തേ** ആഗതനിയാമേനേവ, അട്ഠപി വിജ്ജാ **വിജ്ജാ അമ്ബട്ഠസുത്താദീസു** (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൭൮ ആദയോ) ആഗതനിയാമേനേവ. ചരന്തി തേഹീതി **ചരണാനി,** സീലസംവരാദയോ പഞ്ചദസ ധമ്മാ, ഇതി ഇമാഹി വിജ്ജാഹി, ഇമേഹി ച ചരണേഹി സമ്പന്നാ സമ്പന്നാഗതാതി **വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ**.

യേനാതി യേന ധമ്മേന കരണഭൂതേന, ഹേതുഭൂതേന ച. തത്ഥ മഗ്ഗധമ്മസ്സ കരണത്ഥോ വേദിതബ്ബോ നിയ്യാനകിരിയാസാധകതമഭാവതോ, നിബ്ബാനധമ്മസ്സ ഹേതുഅത്ഥോ ആരമ്മണപച്ചയഭാവതോ. പച്ചയത്ഥോ ഹി അയം ഹേത്വത്ഥോ. പരിയത്തിധമ്മസ്സപി ഹേതുഅത്ഥോ യുജ്ജതേവ പരമ്പരായ ഹേതുഭാവതോ. ഫലധമ്മേ പന ഉഭയമ്പി സമ്ഭവതി. കഥം? "തായ സദ്ധായ അവൂപസന്തായാ"തി വചനതോ മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നാനം കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനകിച്ചതായ ഫലസ്സ നിയ്യാനാനുഗുണതാ, നിയ്യാനപരിയോസാനതാ ചാതി ഇമിനാ പരിയായേന സിയാ കരണത്ഥോ നിയ്യാനകിരിയായ. സകദാഗാമിമഗ്ഗവിപസ്സനാദീനം പന ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവതോ സിയാ ഹേതുഅത്ഥോ. ഏവഞ്ച കത്വാ **അഗ്ഗപ്പസാദസുത്താ**ദീസു (ഇതിവു॰ ൯൦) അഗ്ഗാദിഭാവേന അഗ്ഗഹിതാപി ഫലപരിയത്തിധമ്മാ **ഛത്തമാണവകവിമാനാ**ദീസു (വി॰ വ॰ ൮൮൭ ആദയോ) സരണീയഭാവേന ഗഹിതാതി തേസം മഗ്ഗനിബ്ബാനാനം വിയ മഹാഅട്ഠകഥായം സരണഭാവോ ഉദ്ധടോ. വിസേസതോ ചേത്ഥ മഗ്ഗപരിയാപന്നാ ഏവ വിജ്ജാചരണധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. തേ ഹി നിപ്പരിയായേന നിയ്യാനകിരിയായ സാധകതമഭൂതാ, ന ഇതരേ. ഇതരേസം പന നിയ്യാനത്ഥതായ നിയ്യാനതാ. യദി ഏവം കസ്മാ "വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ ഹുത്വാ"തി വുത്തം, നിയ്യാനസമകാലമേവ ഹി യഥാവുത്തവിജ്ജാചരണസമ്പത്തിസമധിഗമോതി? നായം വിരോധോ സമാനകാലതായ ഏവ അധിപ്പേതത്താ യഥാ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; ൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭). **സമ്പന്നാ**തി വാ പദസ്സ വത്തമാനകാലത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ "ഉപ്പന്നാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൭) ഏത്ഥ ഉപ്പന്നസദ്ദസ്സ വിയ. ഏവഞ്ച കത്വാ വചനസേസമന്തരേനേവ പദയോജനാ സിദ്ധാ ഹോതി. "യേനാ"തി ച പദം ഉഭയത്ഥ സമ്ബന്ധിതബ്ബം "യേന ധമ്മേന വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ, യേന ധമ്മേന നിയ്യന്തീ"തി.

ലോകതോതി ഖന്ധാദിലോകതോ, വട്ടതോതി അത്ഥോ. ന്തി തം മഗ്ഗനിബ്ബാനഫലപരിയത്തിഭേദം ധമ്മം. **ഉത്തമ**ന്തി സേട്ഠം. തഥാ ഹേസ അത്തനാ ഉത്തരിതരസ്സ അഭാവേന "അനുത്തരോ"തി വുച്ചതി. തത്ഥ മഗ്ഗസ്സ നിയ്യാനഹേതുആദിഅത്ഥേന, നിബ്ബാനസ്സ നിസ്സരണവിവേകാദിഅത്ഥേന, ഫലസ്സ അരിയസന്തഭാവാദിഅത്ഥേന ച സേട്ഠതാ വേദിതബ്ബാ.

സ്വായമത്ഥോ "യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪) ആദിസുത്തപദാനുസാരേന വിഭാവേതബ്ബോ.

ധമ്മന്തി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായതോ, സംസാരതോ ച അപതമാനേ കത്വാ ധാരേതീതി **ധമ്മോ**. സമ്മാ, സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ,** സബ്ബഞ്ഞുതാഅനാവരണഞാണോ സമന്തചക്ഖു ഭഗവാ, തേന യഥാ സമ്മാസമ്ബോധിസമധിഗമേനേവ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ സമ്പാപുണീയന്തി, ഏവം സമ്മദേവ ആസേവനായ ഭാവനായ ബഹുലീകിരിയായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സമ്മദേവ പച്ചവേക്ഖണായ സക്കച്ചം ധമ്മദേസനായ വേനേയ്യസന്താനേസു പതിട്ഠാപനേന -

> "അരിയം , വോ ഭിക്ഖവേ, സമ്മാസമാധിം ദേസേസ്സാമി (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൬; പേടകോ॰ ൨൪). മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ (ധ॰ പ॰ ൨൭൩; നേത്തി॰ ൧൭൦; പേടകോ॰ ൩൦). യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪). ഏകായനോ അയം, ഭിക്ഖവേ, മഗ്ഗോ സത്താനം വിസുദ്ധിയാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬; സം॰ നി॰ ൫.൩൬൭, ൩൮൪). ധമ്മം, വോ ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി ആദികല്യാണ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൨൦; നേത്തി॰ ൫) -

ആദിവചനേഹി, അഭിത്ഥവനേന ച പൂജിതോ മാനിതോ അപചിതോതി **സമ്മാസമ്ബുദ്ധപൂജിതോ,** തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധപൂജിതം ധമ്മം വന്ദേതി സമ്ബന്ധോ.

അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യസ്സ ധമ്മസ്സ അധിഗമനേ വിജ്ജാസമ്പന്നാ ചേവ ഹോന്തി ചരണസമ്പന്നാ ച, സബ്ബവട്ടദുക്ഖതോ ച നിയ്യന്തി, തമേവ അരിയാനം സകലഗുണസമങ്ഗിഭാവനിമിത്തം, അനവസേസദുക്ഖനിസ്സരണഹേതുഭൂതഞ്ച ഉത്തമം പവരം സദ്ധിം പരിയത്തിധമ്മേന നവവിധം ലോകുത്തരധമ്മം ഭഗവതാപി സമ്മാപടിപത്തിആദിവിധിനാ പൂജിതം നമാമി, അഭിത്ഥവാമി വാതി.

ഏത്ഥ ച "യേന ലോകതോ നിയ്യന്തി, വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ ച ഹോന്തീ"തി പദദ്വയേന യഥാക്കമം ധമ്മസ്സ ഭാവേതബ്ബഭാവോ, സച്ഛികാതബ്ബഭാവോ ച വുത്തോ. തേസു പഠമേന വിജ്ജാസമ്പത്തിയാ ധമ്മം ഥോമേതി, ദുതിയേന വിമുത്തിസമ്പത്തിയാ. തഥാ പഠമേന ഝാനസമ്പദായ, ദുതിയേന വിമോക്ഖസമ്പദായ. പഠമേന വാ സമാധിസമ്പദായ, ദുതിയേന സമാപത്തിസമ്പദായ. പഠമേന വാ ഖയഞാണഭാവേന, ദുതിയേന അനുപ്പാദഞാണഭാവേന. അഥ വാ പുരിമേന വിജ്ജൂപമതായ, ദുതിയേന വജിരൂപമതായ. പുരിമേന വാ വിരാഗസമ്പത്തിയാ, ദുതിയേന നിരോധസമ്പത്തിയാ. തഥാ പഠമേന നിയ്യാനഭാവേന, ദുതിയേന നിസ്സരണഭാവേന. പഠമേന വാ ഹേതുഭാവേന, ദുതിയേന അസങ്ഖതഭാവേന. പഠമേന വാ ദസ്സനഭാവേന, ദുതിയേന വിവേകഭാവേന. പഠമേന വാ അധിപതിഭാവേന, ദുതിയേന അമതഭാവേന ധമ്മം ഥോമേതി. അഥ വാ പഠമേന നിയ്യാനികഭാവദസ്സനതോ സ്വാക്ഖാതതായ ധമ്മം ഥോമേതി, ദുതിയേന സച്ഛികാതബ്ബഭാവതോ സന്ദിട്ഠികതായ. തഥാ പുരിമേന അകാലികതായ, പച്ഛിമേന ഏഹിപസ്സികതായ. പുരിമേന വാ ഓപനേയ്യികതായ, പച്ഛിമേന പച്ചത്തം വേദിതബ്ബതായ ധമ്മം ഥോമേതി.

"ഉത്തമ"ന്തി ച ഏതേന അഞ്ഞസ്സ വിസിട്ഠസ്സ അഭാവദീപനേന പരിപുണ്ണതായ ധമ്മം ഥോമേതി , "സമ്മാസമ്ബുദ്ധപൂജിത"ന്തി ഏതേന പരിസുദ്ധതായ. സബ്ബദോസാപഗമേന ഹിസ്സ പൂജനീയതാ. പരിസുദ്ധതായ ചസ്സ പഹാനസമ്പദാ, പരിപുണ്ണതായ പഭവസമ്പദാ. പഹാനസമ്പത്തിയാ ച ഭാവനാപാരിപൂരീ അനവസേസദോസസമുഗ്ഘാടനതോ, പഭവസമ്പത്തിയാ സച്ഛികിരിയനിബ്ബത്തി തതുത്തരി കരണീയാഭാവതോ. അനഞ്ഞസാധാരണതായ ഹി ഉത്തമോതി. തഥാ ഭാവേതബ്ബഭാവേനസ്സ സഹ പുബ്ബഭാഗസീലാദീഹി സേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ, സച്ഛികാതബ്ബഭാവേന സഹ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ അസേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി.

ഏവം സങ്ഖേപേന സബ്ബസദ്ധമ്മഗുണേഹി സദ്ധമ്മം ഥോമേത്വാ ഇദാനി അരിയസങ്ഘം ഥോമേതും **"സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ**തി സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിയാദിഗുണേഹി സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ, സമ്പന്നസീലാദിഗുണോ വാ. അരിയാനഞ്ഹി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസപ്പഹാനേന ഹതപടിപക്ഖാ സുവിസുദ്ധാ സീലാദയോ "സമ്പന്നാ"തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി , ന പുഥുജ്ജനാനം, യതോ

“സുപ്പടിപന്നോ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൭൪; അ॰ നി॰ ൩.൧൬; ഉദാ॰ ൧൮) അരിയസങ്ഘോ ഥോമീയതി. അഥ വാ **സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ**തി പരിപുണ്ണസീലാദിഗുണോ. അരിയപുഗ്ഗലാനഞ്ഹി അരിയസച്ചപ്പടിവേധേന സഹേവ യഥാരഹം സേക്ഖാസേക്ഖാ സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തീതി. **ഠിതോ മഗ്ഗഫലേസൂ**തി മഗ്ഗേസു, ഫലേസു ച ഠിതോ, മഗ്ഗട്ഠോ, ഫലട്ഠോ ചാതി അത്ഥോ. **യോ**തി അനിയമതോ അരിയസങ്ഘം നിദ്ദിസതി, തസ്സ **“ത”**ന്തി ഇമിനാ നിയമം വേദിതബ്ബം.

നനു ച അരിയസങ്ഘേ ന സബ്ബേ അരിയപുഗ്ഗലാ മഗ്ഗട്ഠാ, നാപി സബ്ബേ ഫലട്ഠാതി? സച്ചമേതം, അവയവധമ്മേന പന സമുദായം നിദ്ദിസന്തോ ഏവമാഹ യഥാ “സമം ചുണ്ണ”ന്തി. യഥാ ഹി യോഗചുണ്ണസ്സ അവയവേസു ലബ്ഭമാനോ സമഭാവോ സമുദായേ അപദിസീയതി “സമം ചുണ്ണ”ന്തി, ഏവം അരിയസങ്ഘസ്സ അവയവഭൂതേസു അരിയപുഗ്ഗലേസു ലബ്ഭമാനോ മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവോ സമുദായഭൂതേ അരിയസങ്ഘേ ഠിതോ “മഗ്ഗഫലേസൂ”തി അപദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബം.

ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ, സദേവകേന ച ലോകേന “സരണ”ന്തി അരണീയതോ **അരിയോ,** ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതത്താ **സങ്ഘോ,** അരിയോ ച സോ സങ്ഘോ ചാതി **അരിയസങ്ഘോ,** തം അരിയസങ്ഘം. പുഞ്ഞഭവഫലനിബ്ബത്തനതോ അത്തനോ സന്താനം പുനാതീതി വാ **പുഞ്ഞം,** ഖിത്തം വുത്തം ബീജം വിരുഹനട്ഠാനതായ തായതി രക്ഖതീതി **ഖേത്തം** കേദാരാദി, ഖേത്തം വിയാതി **ഖേത്തം,** സത്താനം പുഞ്ഞസ്സ മഹപ്ഫലഭാവകരണേന വിരുഹനട്ഠാനതായ ഖേത്തന്തി **പുഞ്ഞക്ഖേത്തം**. അനുത്തരം വന്ദേതി സമ്ബന്ധോ.

ഏത്ഥ ച “സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ”തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ ഭഗവതോ അനുജാതപുത്തതം ദസ്സേതി, തേനസ്സ പഭവസമ്പദാ ദീപിതാ ഹോതി. “ഠിതോ മഗ്ഗഫലേസൂ”തി ഏതേന പഹാനസമ്പദം, ഞാണസമ്പദഞ്ച ദസ്സേതി കിലേസാനം സമുച്ഛേദപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനദീപനതോ, മഗ്ഗഫലഞാണാധിഗമദീപനതോ ച. “അരിയസങ്ഘ”ന്തി ഏതേന പഭവസമ്പദം സബ്ബസങ്ഘാനം അഗ്ഗഭാവദീപനതോ, സദേവകേന ച ലോകേന അരണീയഭാവദീപനതോ. “പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തര”ന്തി ഏതേന ലോകസ്സ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതി അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യഭാവദീപനതോ.

തഥാ “സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ”തി ഇദം അരിയസങ്ഘസ്സ സമ്മാഉജുഞായസാമീചിപ്പടിപന്നഭാവദീപനം. “ഠിതോ മഗ്ഗഫലേസൂ”തി ഇദം സതിപി സന്താനവിഭാഗേന അനേകഭാവേ ചതുപുരിസയുഗഅട്ഠപുരിസപുഗ്ഗലഭാവദീപനം. “അരിയസങ്ഘ”ന്തി ഇദം ആഹുനേയ്യാദിഭാവദീപനം. “പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തര”ന്തി ഇദം ലോകസ്സ ഹിതസുഖായ പടിപന്നതാദീപനം. തഥാ “ഠിതോ മഗ്ഗഫലേസൂ”തി ഇദം അരിയസങ്ഘസ്സ ലോകുത്തരസരണഗമനസബ്ഭാവദീപനം, തേനസ്സ ഭഗവതോ ഓരസപുത്തഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി. “സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ”തി ഇമിനാ പനസ്സ വിഹതവിധസ്തകിലേസാ അനവസേസാ സേക്ഖാസേക്ഖാ സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ. “അരിയസങ്ഘം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തര”ന്തി ഇമിനാ തേസം തേസഞ്ഞേവ യഥാവുത്തഗുണവിസേസാനം സുപരിസുദ്ധതം ദീപേതി. തേനസ്സ മഹാനുഭാവതം, അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം, വന്ദനാരഹഭാവം, അത്തനോ ച വന്ദനാകിരിയായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം ദീപേതി. സരണഗമനഞ്ച സാവകാനം സബ്ബഗുണാനം ആദി, സപുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ മജ്ഝേ, അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ പരിയോസാനന്തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സബ്ബേ അരിയസങ്ഘഗുണാ ഇമായ ഗാഥായ പകാസിതാതി വേദിതബ്ബം.

ഏവം ഗാഥാത്തയേന സങ്ഖേപതോ സകലഗുണസംകിത്തനമുഖേന രതനത്തയസ്സ പണാമം കത്വാ ഇദാനി തം നിപച്ചകാരം യഥാധിപ്പേതേ പയോജനേ പരിണാമേന്തോ **“വന്ദനാജനിത”**ന്തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **വന്ദനാജനിത**ന്തി വന്ദനാകാരേന നിബ്ബത്തിതം, രതനത്തയഗുണാഭിത്ഥവനവസേന, നിപച്ചകാരവസേന വാ ഉപ്പാദിതന്തി അത്ഥോ. **ഇതീ**തി ഏവം “മഹാകാരുണിക”ന്തിആദിപ്പകാരേന. രതിജനനട്ഠേന **രതനം,** ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘാ, ചിത്തീകതാദിഭാവോ വാ രതനട്ഠോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;

അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനം തേന വുച്ചതീ”തി. (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൹.൱; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൱൱; സം॰ നി॰ ൫.൨൨൱; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൹; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൫൦; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ; മ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൪; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൪; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൪; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ);

ചിത്തീകതഭാവാദയോ ച അനഞ്ഞസാധാരണാ ബുദ്ധാദീസു ഏവ ലബ്ഭന്തി, രതനാനം തയം **രതനത്തയം,** തസ്മിം രതനത്തയേ. **ഹതന്തരായോ**തി വിധസ്തഉപദ്ദവോ ഹുത്വാതി സമ്ബന്ധോ, ഏതേന അത്തനോ പസാദസമ്പത്തിയാ, രതനത്തയസ്സ ച ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിയാ തസ്സ പുഞ്ഞസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനായ ഉപഘാതകഉപദ്ദവാനം വിഹനനേ സമത്ഥതം ദസ്സേതി. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബസ്മിം അന്തോ ചേവ ബഹി ച, അജ്ഝത്തികബാഹിരവത്ഥൂസൂതി അത്ഥോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി വാ സബ്ബസ്മിം കാലേ, സംവണ്ണനായ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകാലേസൂതി വുത്തം ഹോതി. **ഹുത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ, തസ്സ “കരിസ്സാമത്ഥവണ്ണന”ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി യം രതനത്തയേ വന്ദനാജനിതം പുഞ്ഞം, തസ്സ. **തേജസാ**തി ആനുഭാവേന ബലേന.

ഏവം രതനത്തയവന്ദനായ പയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നേത്തിപ്പകരണസ്സ ഗമ്ഭീരത്ഥത്താ അത്ഥസംവണ്ണനായ ദുക്കരഭാവം ദസ്സേതും **“ഠിതി”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഠിതി**ന്തി ഠാനം അനന്തരധാനം അവിച്ഛേദപ്പവത്തിം. **ആകങ്ഖമാനേനാ**തി ഇച്ഛമാനേന പത്ഥയന്തേന, “അഹോവതായം സദ്ധമ്മനേത്തി ചിരം തിട്ഠേയ്യാ”തി ഏവം പത്ഥയന്തേനാതി വുത്തം ഹോതി. **ചിര**ന്തി ദീഘകാലം, പഞ്ചവസ്സസഹസ്സപരിമാണം കാലന്തി അത്ഥോ. **സദ്ധമ്മനേത്തിയാ**തി സദ്ധമ്മസങ്ഖാതായ നേത്തിയാ. സദ്ധമ്മോ ഹി വേനേയ്യസന്താനേസു അരിയഗുണാനം നയനതോ **നേത്തി,** സദ്ധമ്മസ്സ വാ നേത്തി **സദ്ധമ്മനേത്തി,** തസ്സാ സദ്ധമ്മനേത്തിയാ, സ്വായമത്ഥോ **അട്ഠകഥായം** വിചാരിതോ ഏവ. **ഥേരേനാ**തി ഥിരഗുണയുത്തേന. **അഭിയാചിതോ**തി ആദരഗാരവേന യാചിതോ. അഭിമുഖം വാ യാചിതോ, അനുത്തരം കത്വാ യാചിതോതി അത്ഥോ. ഉദ്ദിസ്സ വാ യാചിതോ, ഗരുതരം കത്വാ യാചിതോതി അത്ഥോ, “കരോതു ആയസ്മാ നേത്തിപ്പകരണസ്സ കഞ്ചി അത്ഥസംവണ്ണന”ന്തി ഏവം നേത്തിയാ അത്ഥസംവണ്ണനം പതി അജ്ഝേസിതോതി വുത്തം ഹോതി. ഏത്ഥ ച സദ്ധമ്മസ്സ ചിരം ഠിതികാമേന അജ്ഝാസയസമ്പന്നേന സാസനേ ഥിരഗുണയുത്തേന സബ്രഹ്മചാരിനാ ആദരഗാരവേന, അഭിമുഖം വാ യാചിതേന മേ ന സക്കാ തസ്സ അഭിയാചനം പടിക്ഖിപിതുന്തി ദസ്സേതി **“ഠിതിം ആകങ്ഖമാനേനാ”**തി ഗാഥായ.

പദുമുത്തരനാഥസ്സാതി പദുമുത്തരസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ. **പസ്സതാ**തി പുബ്ബേനിവാസചക്ഖുനാ, സമന്തചക്ഖുനാ ഏവ വാ ഹത്ഥതലേ ഠപിതആമലകം വിയ അഭിനീഹാരം പസ്സന്തേന. **താദിനാ**തി താദിഭാവയുത്തേന , സബ്ബത്ഥ വാ നിബ്ബികാരേന, “അമ്ഹാകം ഭഗവതാ”തി വചനസേസോ. **യസ്സാ**തി ആയസ്മതോ മഹാകച്ചാനത്ഥേരസ്സ. **ഠപിതോ**തി -

“ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം സംഖിത്തേന ഭാസിതസ്സ വിത്ഥാരേന അത്ഥം വിഭജന്താനം യദിദം മഹാകച്ചാനോ”തി (അ॰ നി॰ ൧.൧൯൭, ൧൯൭) -

ഏവം ഠപിതോ. സീലാദിഗുണവിസേസേഹി മഹന്താ സാവകാതി **മഹാസാവകാ** (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൨൯൭; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൱.൭൮), മഹാകസ്സപാദയോ, തേസു അയമായസ്മാ അഞ്ഞതരോതി, മഹാസാവകോ ച സോ ഗുണവിസേസയോഗതോ ഉത്തമോ ചാതി **മഹാസാവകുത്തമോ**.

ഝാനാദീസു സാതിസയാനം ആവജ്ജനാദിവസീഭാവാനം, അരിയിദ്ധിവസേന പരമസ്സ ച ചേതോവസീഭാവസ്സ അധിഗതത്താ **വസിപ്പത്തോ**. അത്ഥാദീസു സവിസേസഭേദഗതപടിസമ്ഭിദാഞാണത്താ **പഭിന്നപടിസമ്ഭിദോ**. “പണ്ഡിതോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാകച്ചാനോ, മഹാപഞ്ഞോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാകച്ചാനോ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൫) അനേകേസു ഠാനേസു ഭഗവതാ പസംസിതത്താ **സമ്ബുദ്ധേന പസംസിതോ**. തേന വുത്തം “സത്ഥു ചേവ സംവണ്ണിതോ സംഭാവിതോ, വിഞ്ഞൂനഞ്ച സബ്രഹ്മചാരിന”ന്തി.

അനുമോദിതാതി “സാധു സാധു, കച്ചാന, സാധു ഖോ, ത്വം കച്ചാന, ഇമം ധമ്മസംവണ്ണനം അഭാസീ”തി ഏവം അനുമോദിതാ. ഏകസ്മിം കിര സമയേ അയം മഹാഥേരോ

ജമ്ബുവനസണ്ഡേ വിഹരന്തോ അത്തനോ സന്തികാവചരാനം ഭിക്ഖൂനം ഇമം ഹാരനയപടിമണ്ഡിതം പകരണം അഭാസി. ഭാസിത്വാ ച ഭഗവതോ സന്തികം ഉപസങ്കമിത്വാ ഭഗവന്തം അഭിവാദേത്വാ ഏകമന്തം നിസിന്നോ യഥാഭാസിതം ഇമം പകരണം ഭഗവതോ നിവേദേസി. തം സുത്വാ ഭഗവാ "സാധു സാധൂ"തിആദിനാ അനുമോദിത്വാ "തസ്മാതിഹ, ത്വം കച്ചാന, ഇമം ധമ്മസംവണ്ണനം ധമ്മനേത്തിത്വേവ ധാരേഹീ"തി നാമഗ്ഗഹണം അകാസീതി വദന്തി. ദേസനാഹാരാദിനന്ദിയാവട്ടനയാദിഹാരനയാനുസാരേനേവ സബ്ബധമ്മസംവണ്ണനാനം ഗതിയോതി ആഹ **"സാസനസ്സ സദായത്താ, നവങ്ഗസ്സത്ഥവണ്ണനാ"**തി.

ഗമ്ഭീരഞാണേഹീഹി ഗമ്ഭീരേഹി ഞാണേഹി, ന സദ്ധാമത്തകേന, ഗമ്ഭീരഞാണേഹി വാ മഹാപഞ്ഞേഹി അരിയേഹി. പകരണസ്സ ഗമ്ഭീരത്ഥതം, അത്തനോ ച ഞാണസ്സ നാതിവിസയതം വിദിത്വാ സംവണ്ണനാരമ്ഭേ സംസീദന്തമ്പി മം സാസനഗുണാദിഉപനിസ്സയസമ്പദാ ഉസ്സാഹേസീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദിനാ.

"പഞ്ചപി നികായേ ഓഗാഹേത്വാ"തി ഇമിനാ നേത്തിയാ പഞ്ചപി മഹാനികായേ അനുപവിസിത്വാ അവട്ഠാനം, തേസം സംവണ്ണനാഭാവഞ്ച ദീപേതി. തഥ "കതമോ അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ചാ"തിആദിപേടകോപദേസപാളിം (പേടകോ॰ ൨൩) ആനേത്വാ ഇധ ദേസനാഹാരാദീനം പദത്ഥവിനിച്ഛയോ പേടകേന സംസന്ദനം നാമ. **"യഥാബല"**ന്തി ഇമിനാ സബ്ബഥാ സബ്ബഭാഗേനാപി നേത്തിയാ സംവണ്ണനാ മയാ ന സുകരാ കാതും, അത്തനോ പന ഞാണബലാനുരൂപം കരിസ്സാമീതി നിരതിമാനതം ദീപേതി.

സുവിസുദ്ധന്തി സുട്ഠു വിസുദ്ധം, നികായന്തരലദ്ധിദോസേഹി അന്തരന്തരാ അനുപ്പവേസിതേഹി അസമ്മിസ്സന്തി അധിപ്പായോ. **അസംകിണ്ണ**ന്തി സനികായേപി പദത്ഥന്തരപരികപ്പനാദിനാ അസംകിണ്ണം താദിസസങ്കരരഹിതം അനാകുലം സുപരിച്ഛിന്നം. വിവിധേഹി ആകാരേഹി നിച്ഛിനോതീതി **വിനിച്ഛയോ**. അത്ഥാനം വിനിച്ഛയോ **അത്ഥവിനിച്ഛയോ**. ഗണ്ഠിട്ഠാനഭൂതേസു അത്ഥേസു ഖിലമദ്ദനാകാരേന പവത്താ വിമതിച്ഛേദകഥാ, നിപുണോ സുഖുമോ സണ്ഹോ അത്ഥവിനിച്ഛയോ ഏതസ്സാതി **നിപുണത്ഥവിനിച്ഛയോ**. അഥ വാ അത്ഥേ വിനിച്ഛിനോതീതി **അത്ഥവിനിച്ഛയോ,** യഥാവുത്തഅത്ഥവിസയഞാണം, നിപുണോ ഛേകോ അത്ഥവിനിച്ഛയോ ഏതസ്സാതി **നിപുണത്ഥവിനിച്ഛയോ,** തം നിപുണത്ഥവിനിച്ഛയം. **സമയ**ന്തി സിദ്ധന്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - മഹാവിഹാരവാസീനം സിദ്ധന്തോ വുത്തനയേന സുപരിസുദ്ധോ, അനാകുലോ, സണ്ഹസുഖുമവിനിച്ഛയോ ച, സിദ്ധന്തം തം അവിലോമേന്തോ അനുകൂലതോ തഥ സിദ്ധംയേവ ധമ്മനേത്തിം പകാസയന്തോ നേത്തിപ്പകരണസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനം കരിസ്സാമീതി.

പമാദലേഖന്തി അപരഭാഗേ പോത്ഥകാരുള്ഹകാലേ പമജ്ജിത്വാ ലിഖനവസേന പവത്തപ്പമാദപാഠം. **വജ്ജേത്വാ**തി അപനേത്വാ. **പാളിം സമ്മാ നിയോജയ**ന്തി തം തം നേത്തിപാളിം തഥ തഥ ഉദാഹരണഭാവേന ആനീതസുത്തേ സമ്മദേവ നിയോജേന്തോ, അത്ഥസംവണ്ണനായ വാ തം തം ഉദാഹരണസുത്തസങ്ഖാതം പാളിം തസ്മിം തസ്മിം ലക്ഖണഭൂതേ നേത്തിഗന്ഥേ സമ്മദേവ നിയോജേന്തോ. **ഉപദേസ**ന്തി നേത്തിഉപനിസം നേത്തിഹദയം. യ്വായം സപട്ഠാനവിഭാഗസ്സ തേത്തിംസവിധസ്സ നേത്തിപദത്ഥസ്സ സഹ നിമിത്തവിഭാഗേന അസങ്കരതോ വവത്ഥിതോ വിസയോ, തം. **വിഭാവേന്തോ** പകാസേന്തോ. തസ്സാ നേത്തിയാ കരിസ്സാമി അത്ഥവണ്ണനന്തി സമ്ബന്ധോ.

ഏത്ഥ ച "അഭിയാചിതോ"തി ഇമിനാ അത്ഥസംവണ്ണനായ നിമിത്തം ദസ്സേതി, "ഠിതിം ആകങ്ഖമാനേന ചിരം സദ്ധമ്മനേത്തിയാ"തി ഇമിനാ പയോജനം, "കരിസ്സാമത്ഥവണ്ണന"ന്തി ഇമിനാ പിണ്ഡത്ഥം. സംവണ്ണിയമാനാ ഹി പകരണത്ഥാ സംവണ്ണനായ പിണ്ഡത്ഥോ. "തമുപനിസ്സായാ"തിആദിനാ കരണപ്പകാരം.

ഇദാനി സംവണ്ണനായ സവനേ നിയോജേന്തോ **"ഇതി അത്ഥ"**ന്തി ഓസാനഗാഥമാഹ. തഥ **"സക്കച്ച"**ന്തി പദം ഉഭയത്ഥ യോജേതബ്ബം "സക്കച്ചം വിഭജന്തസ്സ, സക്കച്ചം നിസാമയഥാ"തി.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

വചനത്ഥജാനനേന വിദിതപ്പകരണത്ഥസാമഞ്ഞത്ഥസ്സ പകരണകഥാ വുച്ചമാനാ സോഭേയ്യാതി നേത്തിപദത്ഥപരിജാനനമേവ ആദിമ്ഹി യുത്തരൂപന്തി തദത്ഥം പുച്ഛതി **"തത്ഥ കേനട്ഠേന നേത്തീ"**തി. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി "തസ്സാ നേത്തിയാ കരിസ്സാമത്ഥവണ്ണന"ന്തി യദിദം വുത്തം, തസ്മിം; യസ്സാ കരിസ്സാമത്ഥവണ്ണനന്തി പടിഞ്ഞാതം, സാ നേത്തി കേനട്ഠേന നേത്തീതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി വാ "നേത്തിപ്പകരണസ്സാ"തി ഏതസ്മിം വചനേ യാ നേത്തി വുത്താ, സാ കേനട്ഠേന നേത്തീതി അത്ഥോ. **"നയനട്ഠേനാ"**തി ഇദം കത്തുകരണാധികരണസാധനാനം സാധാരണവചനന്തി **"അരിയധമ്മം നയതീ"**തി കത്തുസാധനവസേന താവ നേത്തിസദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി കരണാധികരണസാധനവസേന വത്തും **"നയന്തി തായാ"**തിആദി വുത്തം.

തഥാ ഹി വുത്തന്തി നേത്തിഉപദേസായത്താ ഏവ സുത്താവബോധസ്സ വുത്തം. **പേടകേ** "തസ്മാ നിബ്ബായിതുകാമേന സുതമയേന അത്ഥോ പരിയേസിതബ്ബോ, തത്ഥ പരിയേസനായ അയം അനുപുബ്ബീ ഭവതി സോളസ ഹാരാ പഞ്ച നയാ അട്ഠാരസ മൂലപദാനീ"തിആദി (പേടകോ॰ ന.). ഹാരനയവിചാരണാ വിനിമുത്തോ അത്ഥസംവണ്ണനാവിസേസോ നത്ഥീതി ആഹ **"സുത്തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാ നേത്തിഉപദേസായത്താ"**തി. സ്വായമത്ഥോ പരതോ പകിണ്ണകകഥായം ആവി ഭവിസ്സതി. ഏവം മഹാവിസയാ ചായം നേത്തി കുതോ പഭവാതി ആഹ **"സുത്തപ്പഭവാ"**തി, ഏതേന നേത്തിയാ പമാണഭൂതതം ദസ്സേതി. ഇദഞ്ച സുത്തസ്സ നേത്തിസന്നിസ്സയതാപരിദീപനപരം, ന ഥേരപ്പഭവതാപടിക്ഖേപപരം. ഥേരോ ഹി പഞ്ച മഹാനികായേ ഓഗാഹേത്വാ തംസന്നിസ്സയേനേവ തേസം സംവണ്ണനാഭൂതം ഇമം പകരണം അഭാസി, തസ്മാ അയമേവ സംവണ്ണനാധമ്മോ, യദിദം സംവണ്ണേതബ്ബധമ്മസന്നിസ്സയതാ.

പകരണപരിച്ഛേദതോതി പകരണസ്സ വിഭാഗതോ. ഹാരവിചാരാദയോ ഹി തയോ നേത്തിപ്പകരണസ്സ വിഭാഗാ, പകരണഭൂതപരിച്ഛേദതോ വാ. തീണി ഹി ഏതാനി പകരണാനി തയോ അധികാരാ, യദിദം ഹാരവിചാരാദയോ. **പാളിവവത്ഥാനതോ**തി പാഠസന്നിവേസതോ.

"സബ്ബോ ഹി പകരണത്ഥോ"തിആദിനാ സങ്ഗഹവാരസ്സ അന്വത്ഥസഞ്ഞതം ദസ്സേതി. **"നനു ചേത്ഥ പട്ഠാനം അസങ്ഗഹിത"**ന്തി ചോദകോ ബ്യഭിചാരമാഹ. ഇതരോ യദിപി സരൂപതോ അസങ്ഗഹിതം, അത്ഥതോ പന സങ്ഗഹിതന്തി ദസ്സേന്തോ **"നയിദമേവ"**തിആദിനാ പരിഹരതി. പുന **"തഥാ ഹീ"**തിആദിനാ തമേവത്ഥം പാളിയാ പാകടതരം കരോതി. **അത്ഥനയാ** നന്ദിയാവട്ടാദയോ. **സങ്ഖാരത്തികാ** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോ, കായസങ്ഖാരാദയോ ച. തേസു അത്ഥനയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്ഗഹോ പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. ഇതരേ പന കാമാവചരാ, രൂപാവചരാ ച കുസലാ ചേതനാ **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ,** അകുസലാ ചേതനാ **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ,** അരൂപാവചരാ കുസലാ ചേതനാ **ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ**. പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ച അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ച കായദ്വാരപ്പവത്തോ **കായസങ്ഖാരോ,** സോ ഏവ വചീദ്വാരപ്പവത്തോ **വചീസങ്ഖാരോ,** മനോദ്വാരപ്പവത്തോ പന തിവിധോപി **ചിത്തസങ്ഖാരോ**. ഇതി ജാതിവസേന പുരിമത്തികേ വുത്താ ഏവ ധമ്മാ ദ്വാരവസേന ദുതിയത്തികേ വുത്താ, തേ ഏവ ച പുരിമത്തികേതി അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ.

യത്ഥാതി യസ്മിം വാരേ. **പേടകേ**തി പേടകോപദേസേ. **സമ്പതമാനാ**തി സംവണ്ണനാവസേന സന്നിപതന്താ. **"ബ്യഞ്ജനവിധിപുഥുത്താ"**തി ഇദം ഏകസ്മിം സുത്തേ അനേകേസം ഹാരാനം സന്നിപതനസ്സ കാരണവചനം. തഥാ ഹി "അനേകസാമത്ഥിയനിചിതാ സദ്ദാ"തി അക്ഖരചിന്തകാ വദന്തി.

"ന സരൂപതോ"തി ഇമിനാ സങ്ഗഹവാരേ വിയ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവാരേസുപി പട്ഠാനസ്സ അത്ഥതോ ഉദ്ധടതം ദസ്സേതി. മൂലപദഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ ഉദ്ദേസവാരേ താവ ഏവം ഹോതു, നിദ്ദേസവാരേ പന കഥന്തി? തത്ഥാപി നയഗ്ഗഹണേനേവ മൂലപദാനിപി ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബം. ന ഹി മൂലപദേഹി വിനാ കാചി നയയോജനാ സമ്ഭവതി. അപരേ പന "ഹാരനയാ വിയ പട്ഠാനം ന സുത്തസ്സ സംവണ്ണനാവിസേസോ, അഥ ഖോ തസ്മിം തസ്മിം സുത്തേ സംകിലേസഭാഗിയതാദിലബ്ഭമാനവിസേസമത്തന്തി ന തസ്സ പകരണസ്സ പദത്ഥസങ്ഗഹോ. ഏവഞ്ച കത്വാ തേത്തിംസായ നേത്തിപദത്ഥേസു പട്ഠാനം അസങ്ഗഹിതം, ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവാരേസു ച അനുദ്ധടമേവാ"തി വദന്തി.

"പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതീ"തി വുത്തമത്ഥം സമത്ഥേന്തോ **"തഥാ ഹി…പേ॰… ആഭത"**ന്തി ആഹ, തേന ഥേരേന ഭാസിതഭാവോ വിയ ഭഗവതാ അനുമോദിതഭാവോപി പാളിഅനുഗതോ ഏവാതി ദസ്സേതി. സാവകഭാസിതത്താ നിദാനം ന വുത്തന്തി ന സക്കാ വത്തുന്തി ചോദേന്തോ

“സാവക…പേ॰… ഭാസിത”ന്തി ആഹ. **നയിദം ഏകന്തികന്തി** ച സാവകഭാസിതബുദ്ധഭാസിതഭാവോ നിദാനാവചനസ്സ, നിദാനവചനസ്സ ച അകാരണം ഉഭയത്ഥാപി ഉഭയസ്സ ദസ്സനതോ. തസ്മാ നിദാനാവചനേന നേത്തിയാ അസാവകഭാസിതതാ ന സിജ്ഝതീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **“ന ച താവതാ താനി അപ്പമാണം, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബ”ന്തി.**

യേനേവ കാരണേന നിദാനാവചനസ്സ പമാണഭാവസാധനതാ, തേനേവ കാരണേന ഇമസ്സ പകരണസ്സ പമാണഭാവസിദ്ധീതി ദസ്സേതി **“നിദാനഞ്ച നാമാ”**തിആദിനാ. ഇദാനി ‘‘അഥ വാ’’തിആദിനാ നേത്തിയാ നിദാനാവചനേന അബ്യഭിചാരഹേതുമാഹ. അയഞ്ഹേത്ഥ പയോഗോ ന നേത്തിയാ നിദാനം വത്തബ്ബം പാളിയാ അത്ഥസംവണ്ണനാഭാവതോ. യാ ഹി പാളിയാ അത്ഥസംവണ്ണനാ ന തസ്സാ നിദാനവചനം ദിട്ഠം യഥാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗസ്സ, നിദ്ദേസാദീനഞ്ചാതി.

“അയം വിഭാഗോ”തിആദിനാ ഏകവിധതോ പട്ഠായ യാവ ചതുരാസീതിസഹസ്സപ്പഭേദാ, താവ യഥാദസ്സിതസ്സ പകരണവിഭാഗസ്സ പുന **“ആദിനാ നയേന പകരണവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ”**തി ഇദം നിഗമനം. തത്ഥ **ആദിനാ നയേനാ**തി **ആദി**സദ്ദേന അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മനിദ്ദേസതോ പഞ്ഞത്തിപഞ്ഞപേതബ്ബധമ്മവിഭജനതോ തിയദ്ധപരിയാപന്നധമ്മവിചാരതോ ചതുരോഘനിത്ഥരണത്ഥതോ പഞ്ചാഭിനന്ദനാദിപ്പഹാനതോ ഛതണ്ഹാകായുപസമനതോ സങ്ഗഹവാരാദിസത്തവാരസങ്ഗഹതോ അട്ഠമിച്ഛത്തസമുഗ്ഘാതദീപനതോതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

൧. സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ

യന്തി അനിയമത്ഥോ സബ്ബനാമസദ്ദോ കമ്മസാധനവസേന വുത്തോ. അത്ഥാവബോധനത്ഥോ സദ്ദപ്പയോഗോ അത്ഥപരാധീനോ കേവലോ അത്ഥപദത്ഥകോ , സോ പദത്ഥവിപരിയേസകാരിനാ ഇതി-സദ്ദേന പരഭൂതേന സദ്ദപദത്ഥകോ ജായതീതി ആഹ **"യന്തി അനിയമതോ ഉപയോഗനിദ്ദേസോ"**തി. **ലോകോതി കത്തുനിദ്ദേസോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഏവം **"യ"**ന്തിആദീനം ഗാഥാപദാനം കമ്മകത്തുകിരിയാകത്തുവിസേസനാദിദസ്സനവസേന അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി അവയവജോതനവസേന പദത്ഥം ദസ്സേതും **"ലോകിയന്തി ഏത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. ലോകസദ്ദോ ഇധ സാമത്ഥിയതോ സത്തലോകവചനോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ **"പൂജനകിരിയായോഗ്യഭൂതതാവസേനാ"**തി. സാസനന്തരധാനതോ പരം പൂജനാ അഞ്ഞബുദ്ധുപ്പാദേന വേദിതബ്ബാ, യഥേതരഹി വിപസ്സീആദിസമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം. **"ദീപങ്കരോ"**തിആദിനാ യദിപി **ബുദ്ധവംസദേസനായം** (ബു॰ വം॰ ൨.൭൪) ഭഗവതാവ വുത്തം, സുമേധപണ്ഡിതത്തഭാവേന പന പവത്തിം സന്ധായ വുത്തന്തി ആഹ **"യഥാഹ ഭഗവാ സുമേധഭൂതോ"**തി.

പരിഞ്ഞാക്കമേനാതി ഞാതപരിഞ്ഞാദിപടിപാടിയാ. **ലക്ഖണാവബോധപ്പടിപത്തിയാ**തി വിപസ്സനായ. തേന വുത്തം **"സുഞ്ഞതമുഖാദീഹീ"**തി. **തഥാ ച വുത്ത**ന്തി വിഞ്ഞൂഹി വേദനീയതായ ഏവ സാസനവരസ്സ വുത്തം ഭഗവതാ -

> "ഏതു വിഞ്ഞൂ പുരിസോ അസഠോ അമായാവീ ഉജുജാതികോ, അഹമനുസാസാമി, അഹം ധമ്മം ദേസേമി, യഥാനുസിട്ഠം തഥാ പടിപജ്ജമാനോ ന ചിരസ്സേവ സാമഞ്ഞേവ ഉസ്സതി, സാമം ദക്ഖിതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൨൭൮).

യം-സദ്ദോ സാസനവിസയോ, ലോകപാലസദ്ദോ സത്തുവിസയോപി ലോകം പതി ഗുണീഭൂതോതി **"തസ്സാ"**തി പടിനിദ്ദേസസ്സ കഥം സത്തുവിസയതാതി ചോദനം മനസികത്വാ ആഹ **"സലോകപാലോതി ചേത്ഥാ"**തിആദി, ഗുണീഭൂതോപി ലോകപാലസദ്ദോ പധാനഭൂതോ വിയ പടിനിദ്ദേസം അരഹതി. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ, അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോതി.

ധമ്മഗാരവേന ഭഗവാ ധമ്മം പൂജേന്തോ വേനേയ്യബന്ധവേ അചിന്തേത്വാ സമാപത്തിസമാപജ്ജനധമ്മപച്ചവേക്ഖണാഹി സത്തസത്താഹം വീതിനാമേസീതി ആഹ **"ഭഗവതോ…പേ॰… ദീപേതബ്ബാ"**തി. തത്ഥ **ആദി**സദ്ദേന സാവകേഹി ധമ്മസ്സവനസ്സ, തേസം പച്ചുഗ്ഗമനാദീനഞ്ച സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ.

ഇച്ചസ്സാതി ഇതി അസ്സ, ഏവം ഭഗവതോ അവിപരീതഅനന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മദേസനായ സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഭാവദീപനേനാതി അത്ഥോ. **തേനാ**തി ചതുവേസാരജ്ജയോഗേന. തദവിനാഭാവിനാ **ദസബല…പേ॰… പകാസിതാ ഹോതി. ആവേണികബുദ്ധധമ്മാദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**സദ്ദേന തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണാനി, ചതുസച്ചഞാണാനി, ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണാനി,

പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദകഞാണാനി, ഛ അഭിഞ്ഞാഞാണാനി, സത്ത അരിയധനാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അട്ഠ വിജ്ജാ, അട്ഠസു പരിസാസു അകമ്പനഞാണാനി, അട്ഠ വിമോക്ഖാ, നവ സമാധിചരിയാ, നവ അനുപുബ്ബവിഹാരാ, ദസ നാഥകരണാ ധമ്മാ, ദസ അരിയവാസാ, ദ്വാദസ ധമ്മചക്കാകാരാ, തേരസ ധുതധമ്മാ, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, പന്നരസ ചരണധമ്മാ, സോളസ ഞാണചരിയാ, സോളസ ആനാപാനസ്സതീ, ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി, ചതുവീസതി പച്ചയവിഭാവനഞാണാനി, ചതുചത്താരീസ ഞാണവത്ഥൂനി, സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനി, ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണം, അനന്തനയസമന്തപട്ഠാനപവിചയദേസനാകാരപ്പവത്തഞാണാനി ചാതി ഏവമാദീനം ഭഗവതോ ഗുണവിസേസാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അപരോ നയോ - ഗുണവിസിട്ഠതം ദീപേതി, സാ ച ഗുണവിസിട്ഠതാ മഹാകരുണാമഹാപഞ്ഞാഹി വേദിതബ്ബാ താഹി സത്ഥുസമ്പത്തിസിദ്ധിതോ. തത്ഥ **മഹാകരുണായ** പവത്തിഭേദോ "ബഹുകേഹി ആകാരേഹി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതീ"തിആദിനാ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൭) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **മഹാപഞ്ഞായ** പന പവത്തിഭേദോ വുത്തോ ഏവ. തത്ഥ കരുണായ ഭഗവതോ ചരണസമ്പത്തി, പഞ്ഞായ വിജ്ജാസമ്പത്തി. കരുണായ സത്താധിപതിതാ, പഞ്ഞായ ധമ്മാധിപതിതാ. കരുണായ ലോകനാഥതാ, പഞ്ഞായ അത്തനാഥതാ. കരുണായ പുബ്ബകാരിതാ, പഞ്ഞായ കതഞ്ഞുതാ. കരുണായ അപരന്തപതാ, പഞ്ഞായ അനത്തന്തപതാ. കരുണായ ബുദ്ധകരധമ്മസിദ്ധി, പഞ്ഞായ ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. കരുണായ പരേസം താരണം, പഞ്ഞായ സയം താരണം. കരുണായ സബ്ബസത്തേസു അനുഗ്ഗഹചിത്തതാ, പഞ്ഞായ സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തതാ പകാസിതാ ഹോതീതി അനവസേസതോ പരഹിതപടിപത്തിയാ, അത്തഹിതസമ്പത്തിയാ ച പാരിപൂരീ വേദിതബ്ബാ. **തീസുപി അവത്ഥാസൂ**തി ഹേതുഫലസത്തൂപകാരാവത്ഥാസു.

അഭിസമയോ പടിവേധസാസനസ്സ, മനസികരണം പടിപത്തിസാസനസ്സ, സവനാദീഹി പരിചയകരണം പരിയത്തിസാസനസ്സാതി തിണ്ണമ്പി വസേന യോജേതബ്ബോ. തേനാഹ **"യഥാരഹ"**ന്തി. **"സക്കച്ചം ധമ്മദേസനേനാ"**തി ഇമിനാ ഇധ "സാസന"ന്തി വുത്തസ്സ തിവിധസ്സാപി സദ്ധമ്മസ്സ അവിസേസേന ദേസനാപൂജം വത്വാ ഥോമനാപൂജനസ്സ വസേന തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"അരിയം, വോ ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"ഥോമനേനാ"**തി പദേനാപി "സക്കച്ച"ന്തി പദം യോജേതബ്ബം. പൂജനാദ്വയസ്സാപി വാ വസേന ഇധാപി പദയോജനാ വേദിതബ്ബാ. **അരിയഭാവാദയോ**തി അരിയസേട്ഠഅഗ്ഗഭാവാദയോ. **നിയ്യാനാദയോ**തി നിയ്യാനഹേതുദസ്സനാദയോ. **സ്വാക്ഖാതതാദയോ**തി സ്വാക്ഖാതസന്ദിട്ഠികതാദയോ.

ഇദാനി അരിയസങ്ഘഗുണാനമ്പി ഇമായ ഗാഥായ പകാസിതഭാവം ദസ്സേതും **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ബാല്യാദിസമതിക്കമനതോ**തി ബാലഅബ്യത്തഭാവാദിസമതിക്കമനതോ.

ഞാണവിസേസോ സുതചിന്താഭാവനാമയഞാണാനി. സോതബ്ബമനസികാതബ്ബപടിവിജ്ഝിതബ്ബാവത്ഥാ **അവത്ഥാഭേദോ. ഉഭയന്തി**

ബ്യഞ്ജനപദം, അത്ഥപദഞ്ച. **ഉഭയഥാ**തി കരണകമ്മസാധനവസേന പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ**തി ഞാതബ്ബത്താ.

"അയഞ്ച ഗാഥാ"തിആദി കേസഞ്ചി വാദോ. തഥാ ഹി അപരേ "ഥേരേനേവായം ഗാഥാ ഭാസിതാ"തി വദന്തി. അത്തൂപനായികാപി ഹി കദാചി ധമ്മദേസനാ ഹോതി ഏവ യഥാ "ദസബലസമന്നാഗതോ , ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ചതുവേസാരജ്ജവിസാരദോ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൨൧-൨൨). ഏവഞ്ച കത്വാ "കതമേ സോളസ ഹാരാ"തിആദിവചനം സമത്ഥിതം ഹോതി.

യഥാവുത്തഅത്ഥമുഖേനേവാതി മൂലപദസങ്ഖാതഅത്ഥുദ്ധാരേനേവ. **പരതോ ആഗമിസ്സതീ**തി നിദ്ദേസവാരസ്സ പരിയോസാനേ ആഗമിസ്സതി "തീണി ച നയാ അനൂനാ"തിആദിനാ (നേത്തി॰ ൪ ദ്വാദസപദ).

വുച്ചതീതി കത്തരി കമ്മനിദ്ദേസോതി ആഹ **"വദതീ"**തി. അഥ വാ **വുച്ചതീ**തി കമ്മകത്തുനിദ്ദേസോയം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - ഹാരാ, നയാ ചാതി ഉഭയം പരിഗ്ഗഹിതം സംവണ്ണകേന സബ്ബഥാ ഗഹിതഞ്ചേ, വുച്ചതി സുത്തം, സയമേവ സുത്തം സംവണ്ണേതീതി , ഏതേന ഹാരനയേസു വസീഭാവേന സുത്തസംവണ്ണനായ സുകരതം ദസ്സേതി.

പകാരന്തരേനാതി പുബ്ബേ "സാസന"ന്തി വുത്തമത്ഥം "ദേസനാ, ദേസിത"ന്തി തതോ അഞ്ഞേന പകാരേന. **നിയമേത്വാ**തി തസ്സ ഏകന്തതോ വിഞ്ഞേയ്യതം അവധാരേത്വാ. **വിഞ്ഞേയ്യതാ** വിസിട്ഠേസു ദേസനാദേസിതേസു വിഞ്ഞേയ്യപദേ ലബ്ഭമാനാ വിജാനനകിരിയാ.

ദേസനാദേസിതാനി ച യാവദേവ വിജാനനത്ഥാനീതി വിജാനനം പധാനന്തി തമേവ നിദ്ധാരേന്തോ **"തത്രാതി തസ്മിം വിജാനനേ"**തി ആഹ.

ഏത്ഥാഹാതി നവങ്ഗസാസനനവവിധസുത്തന്താതി ഏതസ്മിം അത്ഥവചനേ ആഹ ചോദകോ. തസ്സായം അധിപ്പായോ - നവഹി അങ്ഗേഹി വവത്ഥിതേഹി അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരരഹിതേഹി ഭവിതബ്ബം, തഥാ ച സതി അസുത്തസഭാവാനേവ ഗേയ്യങ്ഗാദീനീതി നവവിധസുത്തന്തവചനം വിരുജ്ഝേയ്യ. അഥ സുത്തസഭാവാനി ഗേയ്യങ്ഗാദീനി, ഏവം സതി "സുത്ത"ന്തി വിസും സുത്തങ്ഗം ന സിയാ, ഏവം സന്തേ അട്ഠങ്ഗസാസനം ആപജ്ജതീതി. തേനാഹ **"കഥം പനാ"**തിആദി. ഗേയ്യങ്ഗാദീസു കതിപയാനമ്പി സുത്തഭാവേ യഥാവുത്തദോസാനതിവത്തി, പഗേവ സബ്ബേസന്തി ദസ്സേതി **"യഞ്ചാ"**തിആദിനാ. **സങ്ഗഹേസൂ**തി അട്ഠകഥാസു. പോരാണട്ഠകഥാനഞ്ഹി സങ്ഖേപഭൂതാ ഇദാനി അട്ഠകഥാ "സങ്ഗഹാ"തി വുത്താ. സുത്തം നാമ സഗാഥകം വാ സിയാ, നിഗ്ഗാഥകം വാതി അങ്ഗദ്വയേനേവ തദുഭയങ്ഗം കതന്തി വിസും സുത്തങ്ഗസ്സ അസമ്ഭവോ തദുഭയവിനിമുത്തസ്സ സുത്തസ്സ അഭാവതോ. തേന വുത്തം **"സുത്തങ്ഗമേവ ന സിയാ"**തി. **അഥാപി** കഥഞ്ചി. **സിയാ**തി വക്ഖമാനം സാമഞ്ഞവിധിം സന്ധായാഹ. ഏവമ്പി അയം ദോസോതി ദസ്സേന്തോ **"മങ്ഗലസുത്താദീന"**ന്തിആദിമാഹ.

തബ്ഭാവനിമിത്തന്തി ഗേയ്യങ്ഗഭാവനിമിത്തം. വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ചോദകോ "ഗാഥാവിരഹേ"തി വചനം അഗ്ഗണ്ഹന്തോ "പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം ബ്യാകരണ"ന്തി വചനമത്തമേവ ഗഹേത്വാ

“ഏവം സന്തേ”തിആദിനാ ചോദേതി. ഇതരോ പന ഓകാസവിധിതോ അനോകാസോ വിധി ബലവാതി ഞായം ഗാഥാവിരഹിതംയേവ വേയ്യാകരണന്തി, ഇധാധിപ്പേതന്തി ച ദസ്സേന്തോ **“നാപജ്ജതീ”**തിആദിനാ പരിഹരതി. **തഥാ ഹീ**തി തേനേവ കാരണേന, സതിപി സഞ്ഞന്തരനിമിത്തയോഗേ അനോകാസസഞ്ഞാനം ബലവഭാവേനേവാതി അത്ഥോ.

സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. **വിഭാഗേനാ**തി സരൂപവിഭാഗേന. അദിട്ഠം ജോതീയതി ഏതായാതി **അദിട്ഠജോതനാ**. ദിട്ഠം സംസന്ദീയതി ഏതായാതി **ദിട്ഠസംസന്ദനാ,** സംസന്ദനം ചേത്ഥ സാകച്ഛാവസേന വിനിച്ഛയകരണം. വിമതി ഛിജ്ജതി ഏതായാതി **വിമതിച്ഛേദനാ**. അനുമതിയാ പുച്ഛാ **അനുമതിപുച്ഛാ**. ''തം കിം മഞ്ഞഥാ''തി ഹി കാ തുമ്ഹാകം അനുമതീതി അനുമതി പുച്ഛിതാ. **കഥേതുകമ്യതാ**തി കഥേതുകമ്യതായ.

"ഹരീയന്തി ഏതേഹീ"തിആദിനാ കരണാധികരണകത്തുഭാവകമ്മസാധനാനം വസേന **ഹാര**-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ സദിസകപ്പനാവസേന ദസ്സേതും **"ഹാരാ വിയാ"**തിആദി വുത്തം. പുന ഗന്ഥകരണാദിഅത്ഥേന ഗന്ഥാദിസദ്ദാനം വിയ ഹാരകരണാദിഅത്ഥേന ഹാരസദ്ദസിദ്ധിം ദസ്സേതും **"ഹാരയന്തീ"**തിആദിമാഹ. **"ഹരണതോ, രമണതോ ചാ"**തി ഇമിനാ മനോഹരാ മനോരമാ ചേതേ സംവണ്ണനാവിസേസാതി ദസ്സേതി.

ഉപപത്തിസാധനയുത്തീതി ലക്ഖണഹേതു. **വുത്തനയേനാ**തി ''നനു ച അഞ്ഞേപി ഹാരാ യുത്തിസഹിതാ ഏവാ''തിആദിനാ ദേസനാഹാരേ വുത്തനയാനുസാരേന.

ചതുന്നം ബ്യൂഹോ ഏത്ഥാതി ഭിന്നാധികരണാനമ്പി പദാനം അഞ്ഞപദത്ഥസമാസോ ലബ്ഭതി ''ഉരസിലോമോ''തിആദീനം (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪൪, ൩൦൭) വിയാതി വുത്തം.

സേസന്തി ''വിവചനമേവ വേവചന''ന്തി ഏവമാദി.

അനുപ്പവേസീയന്തീതി അവഗാഹീയന്തി. **സമാധീയന്തീ**തി പരിഹരീയന്തി. **വിനാ വികപ്പേനാ**തി ജാതി സാമഞ്ഞം, ഭേദോ സാമഞ്ഞം, സമ്ബന്ധോ സാമഞ്ഞന്തിആദിനാ പദത്ഥന്തരഭാവവികപ്പനമന്തരേന.

പദട്ഠാനാദിമുഖേനാതി പദട്ഠാനവേവചനഭാവനാപഹാനമുഖേന. **കേചീ**തി പദട്ഠാനപരിക്ഖാരആവട്ടപരിവത്തനപഞ്ചത്തിഓതരണേ സന്ധായ വദതി.

൨. **സമ്ബന്ധോ**തി ഹേതുഫലഭാവയോഗോ. തഥാഭൂതാനഞ്ഹി ധമ്മാനം ഏകസന്താനസിദ്ധതാ ഏകത്തനയോ. **വിഭാഗോ** സതിപി നേസം ഹേതുഫലഭാവേ വിഭത്തസഭാവതാ. അഞ്ഞോ ഏവ ഹി ഹേതു, അഞ്ഞം ഫലന്തി. **ബ്യാപാരവിരഹോ** നിരീഹതാ. ന ഹി ഹേതുഫലാനം ഏവം ഹോതി ''അഹം ഇമം നിബ്ബത്തേമി, ഇമിനാഹം നിബ്ബത്തോ''തി. **അനുരൂപഫലതാ** പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയാനുകൂലതാ. സമൂഹാദിം ഉപാദായ ലോകസങ്കേതസിദ്ധാ വോഹാരമത്തതാ **സമ്മുതിസഭാവോ**. പഥവീഫസ്സാദീനം കക്ഖളഫുസനാദിലക്ഖണം **പരമത്ഥസഭാവോ**. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപോ - യസ്മിം ഭിന്നേ, ഇതരാപോഹേ വാ ചിത്തേന കതേന തഥാ ബുദ്ധി, ഇദം **സമ്മുതിസച്ചം** യഥാ ഘടേ, സസമ്ഭാരജലേ ച, തബ്ബിപരിയായേന **പരമത്ഥസച്ച**ന്തി. **പരമത്ഥസച്ചപ്പടിവേധായാ**തി നിബ്ബാനാധിഗമായ.

അന്തോതി അബ്ഭന്തരോ. **പധാനാവയവേനാ**തി മൂലഭാവേന. ‘‘നന്ദീ ദുക്ഖസ്സ മൂല’’ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൩) തണ്ഹാ ‘‘നന്ദീ’’തി വുത്താ. ‘‘സങ്ഗാമേ ച നന്ദിം ചരതീ’’തിആദീസു പമോദോതി ആഹ **“തണ്ഹായ, പമോദസ്സ വാ”**തി.

൩. **ജാതിഭേദതോ**തി കുസലാ, അകുസലാതി ഇമസ്മാ വിസേസാ. **യുജ്ജന്തീ**തി എത്ഥ ഹേതുഅത്ഥോ അന്തോനീതോ വേദിതബ്ബോതി ആഹ **“യോജീയന്തീ”**തി. കേഹി യോജീയന്തി? സംവണ്ണനകേഹീതി അധിപ്പായോ. **യുജ്ജന്തീ**തി വാ യുത്താ ഹോന്തി, തേഹി സമാനയോഗക്ഖമാ തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ തദേകട്ഠഭാവതോ. ഇമസ്മിം അത്ഥേ **“നവഹി പദേഹീ”**തി സഹയോഗേ കരണവചനം, പുരിമസ്മിം കരണേ. **“എതേ ഖോ”**തി ച പാഠോ. തത്ഥ **ഖോ**-സദ്ദസ്സ പദപൂരണതാ, അവധാരണത്ഥതാ വാ വേദിതബ്ബാ. **എതേ എവാ**തി എതേ തണ്ഹാദയോ എവ, ന ഇതോ അഞ്ഞേതി അത്ഥോ. **അട്ഠാരസേവ** ന തതോ ഉദ്ധം, അധോ വാതി. പുരിമസ്മിം പക്ഖേ മൂലപദന്തരാഭാവോ, ദുതിയസ്മിം തേസം അനൂനാധികതാ ദീപിതാ ഹോതി.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൪. നിദ്ദേസവാരേ **സാമഞ്ഞതോ**തി സാധാരണതോ. **വിസേസേനാ**തി അസാധാരണതോ. **പദത്ഥോ**തി സദ്ദത്ഥോ. **ലക്ഖണ**ന്തി സഭാവോ. **കമോ**തി അനുപുബ്ബീ. **എത്താവതാ**തി എത്തകപ്പമാണഭാവോ. **ഹേത്വാദീ**തി ഹേതുഫലഭൂമിഉപനിസാസഭാഗവിസഭാഗലക്ഖണനയാ. വിസേസതോ പന ലക്ഖണന്തി സമ്ബന്ധോ.

ഹാരസങ്ഖേപവണ്ണനാ

൫. **യം, ഭിക്ഖവേ**തി എത്ഥ **യ**ന്തി പച്ചത്തവചനം, തഞ്ച സുഖം, സോമനസ്സന്തി ദ്വയേന സമാനാധികരണന്തി കത്വാ **"അസ്സാദീയതീതി അസ്സാദോ, സുഖം, സോമനസ്സഞ്ചാ"**തി വുത്തം. സുഖാദിവേദനാ വിയ മനാപിയരൂപാദിപി അവീതരാഗസ്സ അസ്സാദേതബ്ബന്തി ആഹ **"എവം ഇട്ഠാരമ്മണമ്പീ"**തി. **"അസ്സാദേതി എതായാതി വാ അസ്സാദോ, തണ്ഹാ"**തി എതേന **"യ"**ന്തി ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോതി ദസ്സേതി. തത്രായമത്ഥോ - യേന ഹേതുനാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ പടിച്ച അസ്സാദനീയഭാവേന ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം തണ്ഹാസങ്ഖാതോ അസ്സാദോ അസ്സാദനകിരിയായ കാരണന്തി. ഇതി കത്വാ അയമത്ഥോ ദിട്ഠാഭിനന്ദനാദിഭാവതോ വിപല്ലാസേസുപി സമ്ഭവതീതി ആഹ **"എവം വിപല്ലാസാപീ"**തി. **അനിട്ഠമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദേന ഇട്ഠമ്പീതി യോജേതബ്ബം, അനവസേസാ സാസവാ ധമ്മാ ഇധ ആരമ്മണഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി ആഹ **"സബ്ബേസം തേഭൂമകസങ്ഖാരാന"**ന്തി.

ദുക്ഖാദുക്ഖമസുഖവേദനാനന്തി എത്ഥ ദുക്ഖസഭാവാ എവ അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ ഗഹിതാ അനിട്ഠാരമ്മണസ്സ അധിപ്പേതത്താ, ന സുഖസഭാവാ. യം സന്ധായ വുത്തം ''യായം, ഭന്തേ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ, സന്തസ്മിം ഏസാ പണീതേ സുഖേ വുത്താ ഭഗവതാ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൮൮; സം॰ നി॰ ൪.൨൬൭). **"സുഖപരിയായസബ്ഭാവതോ"**തി ഇമിനാ ഇട്ഠതാമത്തതോപി ലേസേന സത്താനം ആരമ്മണസ്സ അസ്സാദനീയതാ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേതി.

ആദീനവോ ദോസനിസ്സന്ദനതായ ദോസോ, സ്വായം പീളനവുത്തിയാ വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"ആദീനവോ ദുക്ഖാ വേദനാ, തിസ്സോപി വാ ദുക്ഖതാ"**തി. എവം ദോസത്ഥതം ആദീനവസ്സ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കപണത്ഥതം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **യതോ**തി യസ്മാ ദോസകപണസഭാവത്താതി വുത്തം ഹോതി.

നിസ്സരതീതി വിവിത്തി, സബ്ബസങ്ഖാരവിവേകോതി അത്ഥോ. **സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേനാ**തി നിസ്സരണസദ്ദവചനീയതാസാമഞ്ഞേന. **പുരിമാന**ന്തി അസ്സാദാദീനവതാനം. **ഉപായോ ചാ**തിആദീസു **ച**-സദ്ദോ പദപൂരണമത്തന്തി കത്വാ ആഹ **"പച്ഛിമാനഞ്ചാ"**തി, ഫലാദീനന്തി അത്ഥോ. **തദന്തോഗധഭേദാന**ന്തി അരിയമഗ്ഗപരിയാപന്നവിസേസാനം.

കാമഭവാദീനന്തി **ആദി**-സദ്ദേന ന രൂപാരൂപഭവാ എവ ഗഹിതാ, അഥ ഖോ തേ ച സഞ്ഞീഭവാദയോ ച എകവോകാരഭവാദയോ ച ഗഹിതാ. തേനാഹ **"തിണ്ണം തിണ്ണം ഭവാന"**ന്തി.

യാവദേവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനത്ഥാ ഭഗവതോ ദേസനാതി ആഹ **“നനു ച...പേ॰... നിപ്ഫാദീയതീ”**തി. **“വുത്തമേവാ”**തി ഇമിനാ പുനരുത്തിദോസം ചോദേതി. ഇതരോ **“സച്ചമേത”**ന്തി അനുജാനിത്വാ **“തഞ്ച ഖോ”**തിആദിനാ പരിഹരതി. **“പരമ്പരായാ”**തി ഏതേന അജ്ഝത്തം യോനിസോമനസികാരോ വിയ ന പരതോഘോസോ ആസന്നകാരണം ധമ്മാധിഗമസ്സ ധമ്മസ്സ പച്ചത്തം വേദനീയത്താതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി “അക്ഖാതാരോ തഥാഗതാ, പടിപന്നാ പമോക്ഖന്തി, ഝായിനോ മാരബന്ധനാ”തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൬) വുത്തം. **തദധിഗമകാരണം** അരിയമഗ്ഗാധിഗമകാരണം സിയാ. കിം പന തന്തി ആഹ **“സമ്പത്തിഭവഹേതൂ”**തി, തേന ചരിമത്തഭാവഹേതുഭൂതം പുഞ്ഞസമ്പത്തിം വദതി.

“അത്താനുദിട്ഠിം ഊഹച്ച, ഏവം മച്ചുതരോ സിയാ”തി ഇദം അരിയമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഫലഭാവസാധനം. യേന ഹി വിധിനാ അത്താനുദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതോ, മച്ചുതരണഞ്ച സിയാ, സോ “ഏവ”ന്തി ഇമിനാ പകാസിതോതി. അത്താനുദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതമച്ചുതരണാനം ഫലഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

“ധമ്മോ ഹവേ”തി പന ഗാഥായം ലോകിയസ്സ പുഞ്ഞഫലസ്സ വുത്തത്താ ആഹ **“ഇദം ഫല”**ന്തി. യം നിബ്ബത്തേതബ്ബം, തം **ഫലം**. യം നിബ്ബത്തകം, സോ **ഉപായോ**. അയമേത്ഥ വിനിച്ഛയോ. തേനാഹ **“ഏതേന നയേനാ”**തിആദി. **ഉപധിസമ്പത്തീ**തി അത്തഭാവസോഭാ.

വിസുദ്ധീതി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി അധിപ്പേതാതി ആഹ - **“ഏത്ഥാപി...പേ॰... വിഞ്ഞാതു”**ന്തി. **“യസ്മാ പനാ”**തിആദിനാപി തമേവത്ഥം വചനന്തരേ പാകടതരം കരോതി.

സരൂപതോ ആഗതാനി “യതോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം സമുദയഞ്ച അത്ഥങ്ഗമഞ്ച അസ്സാദഞ്ച ആദീനവഞ്ച നിസ്സരണഞ്ച യഥാഭൂതം പജാനാതീ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൭൮-൭൯). **ഏകദേസേന ആഗതാനി** “സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ (സം॰ നി॰ ൨.൫൩), ബഹുദുക്ഖാ ബഹുപായാസാ, ആദീനവോ ഏത്ഥ ഭിയ്യോ (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൭), സങ്ഖാരാനമേതം നിസ്സരണം, യദിദം നിബ്ബാന”ന്തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൨൪; ൩.൪൧). **ന സരൂപേന ആഗതാനി** യഥാ സാമഞ്ഞഫലസുത്താദീസു. **അത്ഥവസേനാ**തി അസ്സാദേതബ്ബാദിഅത്ഥവസേന. **ന പപഞ്ചിതോ**തി ന വിത്ഥാരിതോ.

൨. **ഏസേവ നയോ**തി അതിദേസേന വിചിയമാനവചനസേസോ അതിദിട്ഠോ. ഭാവത്ഥേ തോഹി ആഹ **“വിസ്സജ്ജിതന്തി വിസ്സജ്ജനാ”**തി. **സുത്തേ ആഗതം** ന അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന അട്ഠകഥായം ആഗതന്തി അധിപ്പായോ. **പുച്ഛാനുരൂപതാ ഇധ പുബ്ബാപരന്തി** ചതുബ്യൂഹപുബ്ബാപരതോ ഇമം വിസേസേത്വാ ദസ്സേതി. **പുച്ഛാനുസന്ധീ**തി പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനേന അനുസന്ധാനം. **അട്ഠകഥായം** പന ഹേട്ഠിമദേസനായ പുച്ഛാനിമിത്തപവത്തഉപരിദേസനായ സമ്ബന്ധോ “പുച്ഛാനുസന്ധീ”തി വുത്തം. **പുബ്ബാപേക്ഖന്തി** പുച്ഛിതവിസ്സജ്ജിതപദാപേക്ഖം. **“സുത്തസ്സാ”**തി വാ ഇമിനാ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാഅനുഗീതിയോ ഠപേത്വാ സേസോ വിചയഹാരപദത്ഥോ

സങ്ഗഹിതോതി പദസ്സാപി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ ഗാഥായം **ച**-സദ്ദോ പദപൂരണമത്തേ ദട്ഠബ്ബോ.

"ചക്ഖു അനിച്ച"ന്തി പുട്ഠേ "ആമ, ചക്ഖു അനിച്ചമേവാ"തി ഏകന്തതോ വിസ്സജ്ജനം **ഏകംസബ്യാകരണം**. "അഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഭാവേതബ്ബം, സച്ഛികാതബ്ബഞ്ചാ"തി പുട്ഠേ "മഗ്ഗപരിയാപന്നം ഭാവേതബ്ബം, ഫലപരിയാപന്നം സച്ഛികാതബ്ബ"ന്തി വിഭജിത്വാ വിസ്സജ്ജനം **വിഭജ്ജബ്യാകരണം**. "അഞ്ഞിന്ദ്രിയം കുസല"ന്തി പുട്ഠേ "കിം അനവജ്ജട്ഠോ കുസലട്ഠോ, ഉദാഹു സുഖവിപാകട്ഠോ"തി പടിപുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം **പടിപുച്ഛാബ്യാകരണം**. "സസ്സതോ അത്താ, അസസ്സതോ വാ"തി വുത്തേ "അബ്യാകതമേത"ന്തിആദിനാ അവിസ്സജ്ജനം **ഠപനം**. "കിം പനേതേ കുസലാതി വാ ധമ്മാതി വാ ഏകത്ഥാ, ഉദാഹു നാനത്ഥാ"തി ഇദം പുച്ഛനം **സാവസേസം**. വിസ്സജ്ജനസ്സ പന സാവസേസതാ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന ദേസനായം വേദിതബ്ബാ. അപ്പാടിഹീരകം **സഉത്തരം**. സപ്പാടിഹീരകം **നിരുത്തരം**. സേസം വിചയഹാരനിദ്ദേസേ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഏത്ഥ ച അസ്സാദോ അസ്സാദഹേതു യാവ ആണത്തിഹേതൂതി ഏവം ഹേതൂനമ്പി അസ്സാദാദയോ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ സങ്ഖേപതോ സുഖസുഖപച്ചയലക്ഖണോ **അസ്സാദോ,** സോ വിസേസതോ സഗ്ഗസമ്പത്തിയാ ദീപേതബ്ബോ. സാ ഹി തസ്സ ഉക്കംസോ, സേസാ പനേത്ഥ ഭവസമ്പത്തി തദനുപായികാ വേദിതബ്ബാ. തസ്സ ഹേതു ദാനമയം, സീലമയഞ്ച പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു. ദുക്ഖദുക്ഖപച്ചയലക്ഖണോ **ആദീനവോ**. വിപരിണാമസങ്ഖാരദുക്ഖതാനം തദവരോധതോ വട്ടദുക്ഖസ്സാപി ഏത്ഥ സങ്ഗഹോ. വിസേസതോ പന കാമാനം ഓകാരോതി ദട്ഠബ്ബോ, സ്വായം സംകിലേസവത്ഥുനാ, ഇത്തരപച്ചുപട്ഠാനതാദീഹി ച വിഭാവേതബ്ബോ, തസ്സ ഹേതു ദസ അകുസലകമ്മപഥാ. നേക്ഖമ്മം **നിസ്സരണം,** തസ്സ ഹേതു യഥാരഹം തദനുച്ഛവികാ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാ. **ഫലം** ദേസനാഫലമേവ, തസ്സ ഹേതു ദേസനാ. **ഉപായോ** യഥാവുത്തഉപായോവ, തസ്സ ഹേതു ചത്താരി ചക്കാനി. **ആണത്തി** ഉപദേസോ, തസ്സ രാഗഗ്ഗിആദീഹി ലോകസ്സ ആദിത്തതാ, സത്ഥു മഹാകരുണായോഗോ ച ഹേതു.

തഥാ ചതൂസു അരിയസച്ചേസു സമുദയേന **അസ്സാദോ,** ദുക്ഖേന **ആദീനവോ,** മഗ്ഗനിരോധേഹി **നിസ്സരണം,** മഗ്ഗോ വാ **ഉപായോ,** തദുപദേസോ **ആണത്തി,** അനുപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതു **ഫലം**. ഇതി അനുപുബ്ബകഥായ സദ്ധിം ബുദ്ധാനം സാമുക്കംസികായ ധമ്മദേസനായ നിദ്ധാരണഭാവേന വിചയോ വേദിതബ്ബോ. പദസ്സ പദത്ഥസമ്ബന്ധോ **ഹേതു**. സോ ഹി തസ്സ പവത്തിനിമിത്തം, പഞ്ഹസ്സ ഞാതുകാമതാ, കഥേകുകാമതാ ച. അദിട്ഠജോതനാദീനഞ്ഹി ചതുന്നം ഞാതുകാമതാ, ഇതരസ്സ ഇതരാ. വിസ്സജ്ജനസ്സ പഞ്ഹോ **ഹേതു**. ഏവം സേസാനമ്പി യഥാരഹം വത്തബ്ബം.

൩. ബ്യഞ്ജനത്ഥാനം യുത്തായുത്തപരിക്ഖാതി ബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണേന പദം ഗഹിതം, **അത്ഥ**ഗ്ഗഹണേന പഞ്ഹാദീഹി സദ്ധിം അസ്സാദാദയോ ഗഹിതാ. വിചയഹാരപദത്ഥാ ഏവ ഹി യുത്തായുത്താദിവിസേസസഹിതാ യുത്തിഹാരാദീനം പദത്ഥാ. തഥാ ഹി പദട്ഠാനപദട്ഠാനികഭാവവിസിട്ഠാ തേയേവ പദട്ഠാനഹാരസ്സ പദത്ഥാ. ലക്ഖണലക്ഖിതബ്ബതാവിസിട്ഠാ, നിദ്ധാരിതാ ച ലക്ഖണഹാരസ്സ, നിബ്ബചനാദിവിഭാവനാവിസിട്ഠാ

ചതുബ്യൂഹഹാരസ്സ, സഭാഗധമ്മവസേന, വിസഭാഗധമ്മവസേന ച ആവട്ടനവിസിട്ഠാ ആവട്ടഹാരസ്സ, ഭൂമിവിഭാഗാദിവിസിട്ഠാ വിഭത്തിഹാരസ്സ, പടിപക്ഖതോ പരിവത്തനവിസിട്ഠാ പരിവത്തനഹാരസ്സ, പരിയായവേവചനവിസിട്ഠാ വേവചനഹാരസ്സ, പഭവാദിപഞ്ഞാപനവിസിട്ഠാ പഞ്ഞത്തിഹാരസ്സ, ഖന്ധാദിമുഖേഹി ഓതരണവിസിട്ഠാ ഓതരണഹാരസ്സ, പദപദത്ഥപഞ്ഹാരമ്ഭസോധനവിസിട്ഠാ സോധനഹാരസ്സ, സാമഞ്ഞവിസേസനിദ്ധാരണവിസിട്ഠാ അധിട്ഠാനഹാരസ്സ, പച്ചയധമ്മേഹി പരിക്ഖരണവിസിട്ഠാ പരിക്ഖാരഹാരസ്സ, പഹാതബ്ബഭാവേതബ്ബതാനിദ്ധാരണവിസിട്ഠാ സമാരോപനഹാരസ്സ പദത്ഥാ. **"ബ്യഞ്ജനസ്സ സഭാവനിരുത്തിതാ, അത്ഥസ്സ സുത്താദീഹി അവിലോമനം യുത്തഭാവോ"**തി ഇമിനാ അസഭാവനിരുത്തിതാ, സുത്താദീഹി വിലോമനഞ്ച അയുത്തഭാവോതി ദീപേതി, തേന യുത്തായുത്തീനം ഹേതും ദസ്സേതി.

൪. **യോനിസോമനസികാരാദീതി ആദി**സദ്ദേന സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദിസാധാരണം, അസാധാരണഞ്ച ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സമ്ഭവതോ**തി യഥാരഹം തസ്സ ധമ്മസ്സ അനുരൂപം. **യാവ സബ്ബധമ്മാ**തി എത്ഥ **സബ്ബം** നാമ പദേസസബ്ബം, ന സബ്ബസബ്ബന്തി. അയഞ്ഹി **സബ്ബ**സദ്ദോ യഥാ പഠമവികപ്പേ സുത്തേ ആഗതധമ്മവസേന പദേസവിസയോ, ഏവം ദുതിയവികപ്പേ പദട്ഠാനപദട്ഠാനികനിദ്ധാരണേന തംതംപകരണപരിച്ഛിന്നധമ്മഗ്ഗഹണതോ പദേസവിസയോ ഏവ, ന അനവസേസധമ്മവിസയോതി. സുത്താഗതധമ്മാനം യാനി പദട്ഠാനാനി, തേസഞ്ച യാനീതി ഏവം കാരണപരമ്പരാനിദ്ധാരണലക്ഖണോ പദട്ഠാനഹാരോ, പരിക്ഖാരഹാരോ പന സുത്താഗതധമ്മാനം തംതംപച്ചയുപ്പന്നാനം പടിഹേതുപച്ചയതാവിസേസവിഭാവനലക്ഖണോതി സതിപി കാരണവിചാരണഭാവേ അയം പദട്ഠാനഹാരപരിക്ഖാരഹാരാനം വിസേസോ.

൫. യഥാ "സമാനാധികരണസമാനപദേ"തിആദീസു ഏകസദ്ദസ്സ അത്ഥോ **സമാന**സദ്ദോ, ഏവം ഏകരസട്ഠേന ഭാവനാ "ഏകുപ്പാദാ"തിആദീസു (കഥാ° ൪൭൩) വിയ **ഏകലക്ഖണാ**തി എത്ഥ **ഏക**സദ്ദോ സമാനത്ഥോതി ആഹ **"സമാനലക്ഖണാ"**തി. **സംവണ്ണനാവസേനാ**തി എത്ഥ കമ്മത്ഥേ **അന**-സദ്ദോ, സംവണ്ണേതബ്ബതാവസേനാതി അത്ഥോ. **ലക്ഖണാ**തി ഉപലക്ഖണാ. "നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞിനോ (ദീ° നി° ൩.൩൪൧, ൩൫൭, ൩൫൯; അ° നി° ൯.൨൪), നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ"തിആദീസു **സഹചാരിതാ** ദട്ഠബ്ബാ. സഞ്ഞാസഹഗതാ ഹി ധമ്മാ തത്ഥ സഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ. "ദദം മിത്താനി ഗന്ഥതീ"തിആദീസു (സം° നി° ൧.൨൪൬; സു° നി° ൧൮൭) **സമാനകിച്ചതാ**. പിയവചനത്ഥചരിയാ സമാനത്തതാപി ഹി തത്ഥ മിത്തഗന്ഥനകിച്ചേന സമാനകിച്ചാ ഗയ്ഹന്തി സങ്ഗഹവത്ഥുഭാവതോ. "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദീസു (മ° നി° ൩.൧൨൬; സം° നി° ൨.൧, ൩൯; മഹാവ° ൧; വിഭ° ൨൨൫; ഉദാ° ൧; നേത്തി° ൨൪) **സമാനഹേതുതാ**. യഥാ ഹി ഫസ്സോ വേദനായ, ഏവം സഞ്ഞാദീനമ്പി സഹജാതാദിനാ പച്ചയോ ഹോതി ഏവാതി തേപി സമാനഹേതുതായ വുത്താ ഏവ ഹോന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം "തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ"തി (ധ° സ° ൫), "ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ"തിആദി (സം° നി° ൪.൯൩). ഏവം "തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തി (മ° നി° ൩.൧൨൬; സം° നി° ൨.൧, ൩൯;

മഹാവ॰ ൧; വിഭ॰ ൨൨൫; ഉദാ॰ ൧; നേത്തി॰ ൨൪) ഏവമാദിപി ഉദാഹരിതബ്ബം. ‘‘അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ’’തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧, ൩൯; മഹാവ॰ ൧; വിഭ॰ ൨൨൫; ഉദാ॰ ൧; നേത്തി॰ ൨൪) **സമാനഫലതാ** ദട്ഠബ്ബാ. യഥാ ഹി സങ്ഖാരാ അവിജ്ജായ ഫലം, ഏവം തണ്ഹുപാദാദീനമ്പീതി തേപി തത്ഥ ഗഹിതാവ ഹോന്തി. തേനാഹ ‘‘പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ അവിജ്ജാ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ നികന്തി തണ്ഹാ ഉപഗമനം ഉപാദാന’’ന്തി. ‘‘രൂപം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി , തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതീ’’തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൪) വുത്തേ തംസമ്പയുത്താ വേദനാദയോ വുത്താ ഏവ ഹോന്തി സമാനാരമ്മണഭാവതോ. ന ഹി തേഹി വിനാ തസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥി. **ഏവമാദീഹീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**സദ്ദേന അത്ഥപ്പകരണലിങ്ഗസദ്ദന്തരസന്നിധാനസാമത്ഥിയാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അത്ഥാദിവസേനപി ഹി സുത്തേ അവുത്താനമ്പി വുത്താനം വിയ നിദ്ധാരണം സമ്ഭവതീതി. **വുത്തപ്പകാരേനാ**തി ‘‘വധകട്ഠേന ഏകലക്ഖണാനീ’’തിആദിനാ പാളിയം, ‘‘സഹചാരിതാ’’തിആദിനാ അട്ഠകഥായഞ്ച വുത്തേന പകാരേന.

൩. ‘‘ഫുസനട്ഠേന ഫസ്സോ’’തിആദിനാ നിദ്ധാരേത്വാ വചനം **നിബ്ബചനം,** തം പന പദസ്സേവ, ന വാക്യസ്സാതി ആഹ **‘‘പദനിബ്ബചന’’**ന്തി. അധിപ്പായനിദാനാനിപേത്ഥ ബ്യഞ്ജനമുഖേനേവ നിദ്ധാരേതബ്ബാനി. നിബ്ബചനപുബ്ബാപരസന്ധീസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ആഹ **‘‘വിസേസതോ ബ്യഞ്ജനദ്വാരേനേവ അത്ഥപരിയേസനാ’’**തി. **പവത്തിനിമിത്തം** അജ്ഝാസയാദി.

൭. **‘‘പദട്ഠാനേ’’**തി ഇദം സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം കാരണഭൂതേപി ധമ്മേ നിദ്ധാരേത്വാ സഭാഗതോ, വിസഭാഗതോ ച ആവട്ടനം കാതബ്ബന്തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന തന്തിവസേന. തസ്മാ പദട്ഠാനനിദ്ധാരണായ വിനാപി ആവട്ടനം യുത്തമേവാതി സിദ്ധം ഹോതി. പദസ്സ വാ സദ്ദപവത്തിട്ഠാനം **പദട്ഠാനം** പദത്ഥോ. ഏതസ്മിം പക്ഖേ ‘‘ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥാതി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫; നേത്തി॰ ൨൯; പേടകോ॰ ൩൮; മി॰ പ॰ ൫.൧.൪) വീരിയസ്സ പദട്ഠാന’’ന്തി (നേത്തി॰ ൨൯) ഏത്ഥ ഥ്വായമാരമ്ഭധാതുആദികോ അത്ഥോ വുത്തോ, തം വീരിയസദ്ദസ്സ പവത്തിട്ഠാനം വീരിയസദ്ദാഭിധേയ്യോ അത്ഥോതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **സേസകം** നാമഗഹിതതോ ഇതരം, തം പന തസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം വാ സിയാ, അഞ്ഞം വാതി ആഹ **‘‘വിസഭാഗതായ അഗ്ഗഹണേന വാ’’**തി. **സംവണ്ണനായ യോജേന്തോ**തി യഥാവുത്തവിസഭാഗധമ്മനിദ്ധാരണഭൂതേന അത്ഥകഥനേന പാളിയം യോജേന്തോ. തേനാഹ **‘‘ദേസന’’**ന്തി. **‘‘പടിപക്ഖേ’’**തി ഇദം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം സഭാഗധമ്മവസേനപി ആവട്ടനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ.

൮. **നാമവസേനാ**തി സാധാരണനാമവസേന. പാളിയം പന ‘‘മിച്ഛത്തനിയതാനം സത്താനം, അനിയതാനഞ്ച സത്താനം ദസ്സനപഹാതബ്ബാ കിലേസാ സാധാരണാ’’തിആഗതത്താ (നേത്തി॰ ൩൪) **‘‘ദസ്സനപഹാതബ്ബാദിനാമവസേനാ’’**തി വുത്തം. **വത്ഥുവസേനാ**തി സത്തസന്താനവസേന. സോ ഹി ധമ്മാനം പവത്തിട്ഠാനതായ ഇധ ‘‘വത്ഥൂ’’തി അധിപ്പേതോ. തേനാഹ - ‘‘പുഥുജ്ജനസ്സ, സോതാപന്നസ്സ ച കാമരാഗബ്യാപാദാ സാധാരണാ’’തിആദി (നേത്തി॰ ൩൪). **വുത്തവിപരിയായേനാ**തി നാമതോ, വത്ഥുതോ ച ആവേണികതായ. തംതംമഗ്ഗഫലട്ഠാനഞ്ഹി തംതംമഗ്ഗഫലട്ഠതാ, ഭബ്ബാനം ഭബ്ബതാ, അഭബ്ബാനം അഭബ്ബതാ അസാധാരണാ.

൯. **"ഭാവിതേ"**തി ഇദം ഭാവനാകിരിയായ ഉപലക്ഖണം, ന ഏത്ഥ കാലവചനിച്ഛാതി ആഹ **"ഭാവേതബ്ബേതി അത്ഥോ"**തി. ഭാവനാ ചേത്ഥ ആസേവനാതി, കുസലസദ്ദോപി അനവജ്ജട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ . **പടിപക്ഖതോ**തി വിപക്ഖതോ. വിസദിസൂദാഹരണേന ബ്യതിരേകതോ യഥാധിപ്പേതധമ്മപ്പതിട്ഠാനാ ഹേസാ.

൧൦. **പദത്ഥസ്സാ**തി പദാഭിധേയ്യസ്സ അത്ഥസ്സ, സഭാവധമ്മസ്സ വാ.

നിക്ഖേപോ ദേസനാ. **പഭവോ** സമുദയോ.

൧൨. **"അവുത്താനമ്പി സങ്ഗഹോ"**തി ഇമിനാ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ ച-സദ്ദോതി ദസ്സേതി.

൧൩. **"ഗാഥാരുള്ഹേ"**തി ഇമിനാ പാളിആഗതോവ പഞ്ഹോ വേദിതബ്ബോ, ന ഇതരോതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ബുദ്ധാദീഹി ബ്യാകതേ"**തി. **തസ്സ അത്ഥസ്സാ**തി ആരദ്ധസ്സ അത്ഥസ്സ, തേന ആരമ്ഭസോധനസ്സ വിസയമാഹ. ഏത്ഥ ച അത്ഥദ്വാരേനേവ പദപുച്ഛാസോധനമ്പി കരീയതീതി പുന **"തസ്സ അത്ഥസ്സാ"**തി വുത്തം. അഥ വാ **വിസ്സജ്ജിതമ്ഹീ**തി വിസ്സജ്ജനേ. വിസ്സജ്ജനസോധനേന ഹി പഞ്ഹാസോധനം. **പഞ്ഹേ**തി പുച്ഛായം. **ഗാഥായ**ന്തി ഉപലക്ഖണം, തേന ഗാഥായം, സുത്തഗേയ്യാദീസു ചാതി വുത്തം ഹോതി. **യമാരബ്ഭാ**തി യം സീലാദിമാരബ്ഭ ഗാഥാദീസു ദേസിതം, തസ്മിം ആരമ്ഭേതി അത്ഥോ. **പുച്ഛിതാ**തി പുച്ഛാകാരിനീ, ''കാ ഏത്ഥ പദസുദ്ധി, കാ പഞ്ഹാസുദ്ധി, കാ ആരമ്ഭസുദ്ധീ''തി ഏവം പുച്ഛാകാരിനീ പുച്ഛം കത്വാ പവത്തിതാ സുദ്ധാസുദ്ധപരിക്ഖാതി യോജനാ.

൧൪. **ന വികപ്പയിതബ്ബാ**തി യഥാ ലോകേ ''ജാതി സാമഞ്ഞം, ഭേദോ സാമഞ്ഞം, സമ്ബന്ധോ സാമഞ്ഞ''ന്തിആദിനാ സാമഞ്ഞം ജാതിആദിം, തബ്ബിധുരഞ്ച വിസേസം വികപ്പേന്തി പരികപ്പേന്തി, ഏവം ന വികപ്പയിതബ്ബാതി അത്ഥോ. യദാ യോ കാലവിസേസോ ''സ്വേ''തി ലദ്ധവോഹാരോ, തദാ സോ തംദിവസാതിക്കമേ ''അജ്ജാ''തി, പുന തംദിവസാതിക്കമേ ''ഹിയ്യോ''തി വോഹരീയതീതി അനവട്ഠിതസഭാവാ ഏതേ കാലവിസേസാ. ദിസായപി ''ഏകം അവധിം അപേക്ഖിത്വാ പുരത്ഥിമാ ദിസാ, തതോ അഞ്ഞം അപേക്ഖിത്വാ പച്ഛിമാ നാമ ഹോതീ''തിആദിനാ അനവട്ഠിതസഭാവതാ വേദിതബ്ബാ. **ജാതിആദിഅപേക്ഖായാ**തി ജാതിആദിദുക്ഖവിസേസാപേക്ഖായ. **സച്ചാപേക്ഖായാ**തി സച്ചസാമഞ്ഞാപേക്ഖായ. ''തണ്ഹാ''തി വുച്ചമാനം കാമതണ്ഹാദിഅപേക്ഖായ സാമഞ്ഞമ്പി സമാനം സച്ചാപേക്ഖായ വിസേസോ ഹോതീതി ഏവമാദിം സന്ധായാഹ **"ഏസ നയോ സമുദയാദീസുപീ"**തി.

൧൫. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ബുദ്ധവചനേ. തേനാഹ **"സിക്ഖത്തയസങ്ഖാതസ്സാ"**തിആദി. യഥാരുതം യഥാകഥിതം സദ്ദതോ അധിഗതം നിദ്ധാരിതം, ന അത്ഥപ്പകരണലിങ്ഗസദ്ദന്തരസന്നിധാനാദിപ്പമാണന്തരാധിഗതം . **"അത്ഥതോ ദസ്സിതാ"**തി ഇദം യസ്മിം സുത്തേ ഭാവനാവ കഥിതാ, ന പഹാനം, തം സന്ധായ വുത്തം.

നയസങ്ഖേപവണ്ണനാ

൧൭. **തണ്ഹാവിജ്ജാഹി** കരണഭൂതാഹി. സംകിലേസോ പക്ഖോ ഏതസ്സാതി **സംകിലേസപക്ഖോ,** സംകിലേസപക്ഖികോ സുത്തത്ഥോ, തസ്സ നയനലക്ഖണോതി യോജനാ. വോദാനപക്ഖസ്സ സുത്തത്ഥസ്സാതി സമ്ബന്ധോ. വുട്ഠാനഗാമിനിയാ, ബലവവിപസ്സനായ ച ദുക്ഖാദീസു പരിഞ്ഞേയ്യതാദീനി മഗ്ഗാനുഗുണോ ഗഹണാകാരോ **അനുഗാഹണനയോ**. യദി ഏവം കഥം നയോതി ആഹ **"തസ്സ പനാ"**തിആദി. തഥ **"നയവോഹാരോ"**തി ഇമിനാ നയാധിട്ഠാനം നയോതി വുത്തന്തി ദസ്സേതി.

൧൮. **ബാധകാദിഭാവതോതി** ബാധകപഭവസന്തിനിയ്യാനഭാവതോ. **അഞ്ഞഥാഭാവാഭാവേനാതി** അബാധകഅപ്പഭവഅസന്തി അനിയ്യാനഭാവാഭാവേന. **സച്ചസഭാവത്താതി** അമുസാസഭാവത്താ. **അവിസംവാദനതോതി** അരിയസഭാവാദിഭാവസ്സ ന വിസംവാദനതോ ഏകന്തികത്താതി അത്ഥോ.

൧൯. **സംകിലിട്ഠധമ്മാതി** സംകിലേസസമന്നാഗതാ ധമ്മാ **സദ്ധമ്മനയകോവിദാതി** സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിധമ്മനയകുസലാ, ഏകത്താദിനയകുസലാ വാ.

൨൦. **അത്ഥവിസ്സജ്ജനേസൂതി** ''ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ''തിആദിനാ (ധം സം ൧) സുത്തേ കതപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേസു ചേവ അട്ഠകഥായ കതഅത്ഥസംവണ്ണനാസു ച. **"വോദാനിയാ"**തി ഇമിനാ അനവജ്ജധമ്മാ ഇധ കുസലാതി അധിപ്പേതാ, ന സുഖവിപാകാതി ദസ്സേതി. തസ്സ തസ്സ അത്ഥനയസ്സ യോജനത്ഥം മനസാ വോലോകയതേതി യോജനാ.

൨൧. യദി കരണഭൂതം, കഥം തസ്സ അത്ഥന്തരാഭാവോതി ആഹ **"യേന ഹീ"**തിആദി. ദിസാഭൂതധമ്മാനം വോലോകയനസമാനയനഭാവതോ വോഹാരഭൂതോ, കമ്മഭൂതോ ച നയോ, ന നന്ദിയാവട്ടാദയോ വിയ അത്ഥഭൂതോതി **"വോഹാരനയോ, കമ്മനയോ"**തി ച വുച്ചതി.

ദ്വാദസപദവണ്ണനാ

൨൨. **അപരിയോസിതേ പദേതി** ഉച്ചാരണവേലായം പദേ അസമത്തേ, വിപ്പകതേതി അത്ഥോ. പരിയോസിതേ ഹി ''പദ''ന്ത്വേ സമഞ്ഞാ സിയാ, ന ''അക്ഖര''ന്തി അധിപ്പായോ. പദസ്സ വേവചനതായ അത്ഥവസേന പരിയായം ഖരന്തം സഞ്ചരന്തം വിയ ഹോതി, ന ഏവം വണ്ണോ അവേവചനത്താതി ആഹ **പരിയായവസേന അക്ഖരണതോ"**തി. **ന ഹി വണ്ണസ്സ പരിയായോ വിജ്ജതീ"**തി ഇദം അകാരാദിവണ്ണവിസേസം സന്ധായ വദതി, ന വണ്ണസാമഞ്ഞം. തസ്സ ഹി വണ്ണോ അക്ഖരന്തി പരിയായോ വുത്തോ ഏവാതി.

അക്ഖരസദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ തപ്പസങ്ഗേന വണ്ണസദ്ദസ്സപി വത്തും **"കേനട്ഠേന വണ്ണോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ നനു പദേന, വാക്യേന വാ അത്ഥോ സംവണ്ണീയതി, ന അക്ഖരേനാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"വണ്ണോ ഏവ ഹീ"**തിആദി. **പദാദിഭാവേനാതി** പദവാക്യഭാവേന. **യഥാസമ്ബന്ധന്തി** യഥാസങ്കേതം. **അയം**-സദ്ദോ ഇമസ്സത്ഥസ്സ വാചകോ, അയം അത്ഥോ ഇമസ്സ സദ്ദസ്സ വചനീയോതി യഥാഗഹിതസങ്കേതാനുരൂപം സദ്ദത്ഥാനം വാചകവചനീയഭാവോ. അഥ വാ യ്വായം സദ്ദത്ഥാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിനാഭാവോ, സോ **സമ്ബന്ധോ**. തദനുരൂപം ഏകക്ഖരം നാമപദം ''മാ

ഏവം മഞ്ഞസീ''തിആദീസു **മാ**-കാരാദി. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ. തേ ഹി അഭിധമ്മദേസനം ''മനസാദേസനാ''തി വദന്തി, യതോ രാഹുലാചരിയോ ''വിസുദ്ധകരുണാനം മനസാദേസനാ വാചായ അക്ഖരണതോ അക്ഖരസഞ്ഞിതാ''തി ആഹ.

സത്വപ്പധാനന്തി ദ്രബ്യപ്പധാനം. നാമപദേ ഹി ദ്രബ്യമാവിഭൂതരൂപം, കിരിയാ അനാവിഭൂതരൂപാ യഥാ ''ഫസ്സോ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧, ൩൯; മഹാവ॰ ൧; വിഭ॰ ൨൨൫; ഉദാ॰ ൧; നേത്തി॰ ൨൪). ആഖ്യാതപദേ പന കിരിയാ ആവിഭൂതരൂപാ, ദ്രബ്യമനാവിഭൂതരൂപം യഥാ ''ഫുസതീ''തി. തേന നേസം സത്വകിരിയാപ്പധാനതാ വുത്താ. **കിരിയാവിസേസഗ്ഗഹണനിമിത്ത**ന്തി കിരിയാവിസേസാവബോധഹേതു കിരിയാവിസേസദീപനതോ, യഥാ ''ചിരപ്പവാസി''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൨൧൯) ഏത്ഥ **പ**-സദ്ദോ വസനകിരിയായ വിയോഗവിസിട്ഠതം ദീപേതി. ''ഏവം മനസി കരോഥ, മാ ഏവം മനസാകത്ഥാ''തിആദീസു കിരിയാവിസേസസ്സ ജോതകോ **ഏവം**-സദ്ദോ. ''ഏവംസീലാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൨) ഏവംധമ്മാ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩; മ॰ നി॰ ൩. ൧൯൭; സം॰ നി॰ ҽ.൩൭൮) സത്വവിസേസസ്സ. ഏവം സേസനിപാതപദാനമ്പീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **''കിരിയായ...പേ॰... നിപാതപദ''**ന്തി.

സങ്ഖേപതോ വുത്തം, കിം പന തന്തി ആഹ **''പദാഭിഹിത''**ന്തി. അഥ വാ **സങ്ഖേപതോ വുത്തം,** യോ അക്ഖരേഹി സങ്കാസിതോതി വുച്ചതി. **പദാഭിഹിതം** പദേഹി കഥിതം, യോ പദേഹി പകാസിതോതി വുച്ചതി. തദുഭയം, യദി പദസമുദായോ വാക്യം, തസ്സ കോ പരിച്ഛേദോ. യാവതാ അധിപ്പേതത്ഥപരിയോസാനം, താവതാ ഏകവാക്യന്തിപി വദന്തി, ബഹൂപേത്ഥ പകാരേ വണ്ണേന്തി. കിം തേഹി, സാഖ്യാതം സാബ്യയം സകാരകം സവിസേസനം ''വാക്യ''ന്തി ദട്ഠബ്ബം. നനു ച പദേനപി അത്ഥോ ബ്യഞ്ജീയതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **''പദമത്തസവനേപി ഹീ''**തിആദി. ആകാരേസു വാക്യവിഭാഗേസു അഭിഹിതം കഥിതം നിബ്ബചനം **ആകാരാഭിഹിതം നിബ്ബചനം. ''അഭിഹിത**ന്തി ച പാളിആഗത''ന്തി വദന്തി.

''നിബ്ബാനം മഗ്ഗതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി വാ മഗ്ഗീയതി, കിലേസേ വാ മാരേന്തോ ഗച്ഛതീതി **മഗ്ഗോ''**തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൬൩) നിബ്ബചനാനം വിത്ഥാരോ. തംനിദ്ദേസകഥനത്താ നിദ്ദേസോതി ഇമമത്ഥമാഹ **''നിബ്ബചനവിത്ഥാരോ നിരവസേസദേസനത്താ നിദ്ദേസോ''**തി. **പദേഹീ**തി വാക്യാവയവഭൂതേഹി, വാക്യതോ വിഭജ്ജമാനേഹി വാ ആഖ്യാതാദിപദേഹി. തേനാഹ **''വാക്യസ്സ വിഭാഗോ''**തി, തഥാ ചാഹ **''അപരിയോസിതേ''**തിആദി. അപരേ പന ''പകതിപച്ചയലോപാദേസാദിവസേന അക്ഖരവിഭാഗോ **ആകാരോ,** നിരുത്തിനയേന പദവിഭാഗോ **നിബ്ബചനം,** വാക്യവിഭാഗോ **നിദ്ദേസോ. വണ്ണപദവാക്യാനി** ഹി അവിഭത്താനി, വിഭത്താനി ച ഛ **ബ്യഞ്ജനപദാനീ''**തി വദന്തി. **ഛട്ഠം വചന**ന്തി ഛട്ഠം പദം. **കാതബ്ബ**ന്തി ''അക്ഖരം പദം ബ്യഞ്ജനം ആകാരോ തഥേവ നിരുത്തി നിദ്ദേസോ ഛട്ഠവചന''ന്തി ഗാഥായം ഏവം കത്തബ്ബം, സംവണ്ണനാവസേന വാ ആകാരപദം ചതുത്ഥം കാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. സബ്ബോ സദ്ദവോഹാരോ വിഭത്തേഹി, അവിഭത്തേഹി ച അക്ഖരപദവാക്യേഹേവ, തദഞ്ഞപ്പകാരോ നത്ഥീതി ആഹ **''യാനിമാനീ''**തിആദി.

൨൪. കാസനാസദ്ദോ കമ്മത്ഥോതി ദസ്സേതും **"കാസീയതീ"**തിആദി വുത്തം. പദേഹി താവ അത്ഥസ്സ സങ്കാസനാ, പകാസനാ ച ഹോതു, പദാവധികാപി സംവണ്ണനാ ഇച്ഛിതാതി അക്ഖരേഹി പന കഥന്തി ആഹ **"അക്ഖരേഹി സുയ്യമാനേഹീ"**തിആദി. **പദത്ഥസമ്പടിപത്തീ**തി പദാഭിധേയ്യഅത്ഥാവബോധോ. **"അക്ഖരേഹി സങ്കാസേതീ"**തിആദിനാ അക്ഖരകരണം സങ്കാസനഭൂതം ഉഗ്ഘടനകിരിയം വദന്തേന യഥാവുത്തോ അത്ഥോ സാധിതോതി ദസ്സേതും **"തഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

വിഭജനുത്താനീകമ്മപഞ്ഞത്തീതി ഏകത്തനിദ്ദേസോ സമാഹാരോതി അയം ദ്വന്ദസമാസോ. **ഉഭയേനാ**തി "വിവരണാ, വിഭജനാ"തി ഇമിനാ ദ്വയേന. **ഏതേഹീ**തി ഏത്ഥ ഏവ-കാരോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി ആഹ **"ഏതേഹി ഏവാ"**തി. **"സങ്കാസനാ...പേ॰... അഭാവതോ"**തി ഇമിനാ യഥാധിപ്പേതഅനൂനാവധാരണഫലം ദസ്സേതി. **ഉഗ്ഘടനാദീ**തി ആദിസദ്ദേന വിപഞ്ചനനയാനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

൨൫. സമ്മാ യുത്തോതി സമ്മാ അവിപരീതം, അനവസേസതോ ച യുത്തോ സഹിതോ. തഥാ ഹി വുത്തം **"അനൂനാ"**തി. സബ്ബോ ഹി പാളിഅത്ഥോ അത്ഥപദഅത്ഥനയേഹി അനവസേസതോ സങ്ഗഹിതോ. തേനാഹ **"സബ്ബസ്സ ഹീ"**തിആദി.

൨൬. കസ്മാ പനേത്ഥ മൂലപദപദട്ഠാനാനി അസങ്ഗഹിതാനീതി? പദത്ഥന്തരാഭാവതോ. മൂലപദാനി ഹി നയാനം സമുട്ഠാനമത്തത്താ പദട്ഠാനാനീതി ദസ്സിതോയം നയോ. തേന വുത്തം **"ഇതോ വിനിമുത്തോ കോചി നേത്തിപദത്ഥോ നത്ഥീ"**തി.

നേത്തിയാ കാരണഭൂതായ. **ഹാരാ സംവണ്ണേതബ്ബാ**തി സുത്തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന ഹാരാ വിത്ഥാരേതബ്ബാ. **സ്വായ**ന്തി സോ അയം സംവണ്ണനാക്കമോ. യേന അനുക്കമേന നേത്തിയം ദേസിതാ, തേനേവ സുത്തേ അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന യോജേതബ്ബാതി. **ഏവം സിദ്ധേ**തി ദേസനാക്കമേനേവ സിദ്ധേ. **അയം ആരമ്ഭോ**തി "സോളസ ഹാരാ പഠമ"ന്തി ഏവം പവത്തോ ആരമ്ഭോ. **ഇമമത്ഥ**ന്തി ഇമം വുച്ചമാനനിയമസങ്ഖാതം അത്ഥം.

യദി ദേസിതക്കമേനേവ ഹാരനയാ സുത്തേ യോജേതബ്ബാ സിയും, കിം സോ കമോ കാരണനിരപേക്ഖോ, ഉദാഹു കാരണസാപേക്ഖോതി? കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ കാരണനിരപേക്ഖോ ഹാരനയാനം അനുക്കമോ, അനേകേ അത്ഥാ വുച്ചമാനാ അവസ്സം ഏകേന കമേന വുച്ചന്തീതി. ഏവം സന്തേ യേന കേനചി കമേന സുത്തേ യോജേതബ്ബാ സിയും, തഥാ സതി നിയമോ നിരത്ഥകോ സിയാ. അഥ കാരണസാപേക്ഖോ, കിം തം കാരണന്തി? ഇതരോ കാരണഗവേസനം അകത്വാ അത്ഥോ ഏവേത്ഥ ഗവേസിതബ്ബോതി അധിപ്പായേന **"നായമനുയോഗോ ന കത്ഥചി അനുക്കമേ നിവിസതീ"**തി വത്വാ "ന പന മയം ദേവാനംപിയസ്സ മനോരഥവിഘാതായ ചേതേമാ"തി കമകാരണം വിചാരേന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിനാ ദേസനാഹാരസ്സ താവ ആദിതോ ദേസനായ കാരണം പതിട്ഠപേതി. തത്ഥ **ധമ്മദേസനായ നിസ്സയോ** അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാനി, സരീരം ആണത്തി. **പകതിയാ** സഭാവേന. നിദ്ധാരണേന വിനാപി **പതിട്ഠാഭാവതോ** നിസ്സയഭാവതോ.

“തഥാ ഹി വക്ഖതീ”തിആദിനാ യഥാവുത്തം അത്ഥം പാകടതരം കരോതി. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി.

വിചയാനന്തരന്തി വിചയഹാരാനന്തരം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **തഥാ ഹീ**തി ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗേ യുത്തായുത്താനം കാരണപരമ്പരായ പരിഗ്ഗഹിതസഭാവാനം അവുത്താനമ്പി ഏകലക്ഖണതായ ഗഹണം വുത്തം.

അത്ഥതോ നിദ്ധാരിതാനന്തി അത്ഥുദ്ധാരപുബ്ബാപരാനുസന്ധിആദിഅത്ഥതോ സുത്തന്തരതോ ഉദ്ധടാനം സംവണ്ണിയമാനസുത്തേ ആനീതാനം പാളിധമ്മാനം. സദ്ദതോ, പമാണന്തരതോ ച ലദ്ധാനം ഇധ വിചാരേതബ്ബത്താ ആഹ **“നിരവസേസതോ”**തി. **അത്ഥസ്സാ**തി അഭിധേയ്യത്ഥസ്സ. **ധമ്മസ്സാ**തി സഭാവധമ്മസ്സ. **തത്ഥ തത്ഥ തം അഭിനിരോപേതീ**തി തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ, ധമ്മേ ച തം നാമം അഭിനിരോപേതി, ‘‘അയമേവംനാമോ’’തി വോഹരതി. ‘‘അത്ഥസ്സ, ധമ്മസ്സാ’’തി പദദ്വയേന സാമഞ്ഞതോ അത്ഥോ, ധമ്മോ ച അനവസേസേത്വാ ഗഹിതോതി ആഹ **“അനവസേസപരിയാദാന”**ന്തി, യതോ വുത്തം ‘‘തത്ഥ തത്ഥാ’’തി. **തഥാ**തി യഥാ അനവസേസത്ഥാവബോധദീപകം അനവസേസപരിയാദാനം കതം ചതുബ്യൂഹപാളിയം, ഏവം **പുനപ്പുനം ഗബ്ഭമുപേതീ**തി ഏത്ഥ അസദ്ദവതീ അത്ഥാ പവത്തിവസേന ലബ്ഭമാനാ സമ്മാപടിപത്തി ഉദ്ധടാതി ഉപസംഹാരത്ഥോ തഥാ-സദ്ദോ.

തേനേവാതി സുത്തന്തരസംസന്ദനസ്സ സഭാഗവിസഭാഗധമ്മന്തരാവട്ടനൂപായഭാവതോ ഏവ. **യതോ**തി സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാവട്ടനസ്സ സാധാരണാദിധമ്മവിഭജനൂപായത്താ. **പടിവിഭത്തസഭാവേ**തി പടിഭാഗഭാവേന വിഭത്തസഭാവേ.

തേ ധമ്മാതി പടിപക്ഖതോ പരിവത്തിതധമ്മാ. ന പരിയായവിഭാവനാ പഞ്ഞത്തിവിഭാഗപരിഗ്ഗാഹികാതി ആഹ **“പരിയാ…പേ॰… സുബോധനഞ്ചാ”**തി.

പുച്ഛാവിസോധനം വിസ്സജ്ജനം. **ആരമ്ഭവിസോധനം** ദേസനായ അത്ഥകഥനം. തദുഭയവിചാരോ ധാതാദീസു അസമ്മുയ്ഹന്തസ്സേവ സമ്ഭവതീതി ആഹ **“ധാതായതനാ…പേ॰… സമ്പാദേതു”**ന്തി. **സുദ്ധോ ആരമ്ഭോ**തിആദിപാളിനിദസ്സനേനപി അയമേവത്ഥോ ഉദാഹടോതി വേദിതബ്ബം.

“കാരണാകാരോ”തി പദട്ഠാനം സന്ധായ വദതി. **പഭേദതോ ദേസനാകാരോ**തി വേവചനം. **നിദ്ധാരേത്വാ വുച്ചമാനാനീ**തി ഉദ്ധരിത്വാ സമാരോപിയമാനാനീതി അധിപ്പായോ. **സുത്തസ്സ അത്ഥം തഥത്താവബോധായാ**തി സുത്തസ്സ പദത്ഥാവഗമമുഖേന ചതുസച്ചാഭിസമയായ.

വേനേയ്യത്തയയുത്തോ അത്ഥനയത്തയൂപദേസോ **“വേനേയ്യത്തയപ്പയോജിതോ”**തി വുത്തോ. വേനേയ്യത്തയഞ്ഹി പച്ചയസമവായേ തദുപദേസഫലം അധിഗച്ഛന്തം അത്ഥം പയോജേതി നാമാതി. **തദനുക്കമേനേവാ**തി തേസം ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദീനം ദേസനാനുക്കമേനേവ. **തേ**തി തയോ അത്ഥനയാ. **തേസ**ന്തി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദീനം. യഥാ ഉദ്ദേസാദീനം സങ്ഖേപമജ്ഝിമവിത്ഥാരവുത്തിയാ തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം ഉപകാരതാ, ഏവം തേസം അത്ഥനയാനം. **തസ്സാ**തി അത്ഥനയത്ഥസ്സ. **തത്ഥാ**തി തസ്സം തസ്സം ഭൂമിയം.

സമുട്ഠാനം നിദാനം. **അനേകധാ** സദ്ദനയതോ, നിരുത്തിനയതോ ചാതി അനേകപ്പകാരം. **പദത്ഥോ** സദ്ദത്ഥോ. **വിധി അനുവാദോതി** ഇദമേത്ഥ വിധിവചനം, അയമനുവാദോതി അയം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. **സമാധാതബ്ബോതി** പരിഹരിതബ്ബോ. **അനുസന്ധീയാ അനുരൂപം നിഗമേതബ്ബന്തി** യായ അനുസന്ധിയാ സുത്തേ ഉപരി ദേസനാ പവത്താ, തദനുരൂപം സംവണ്ണനാ നിഗമേതബ്ബാ. **പയോജനന്തി** ഫലം. **പിണ്ഡത്ഥോതി** സങ്ഖേപത്ഥോ. **അനുസന്ധീതി** പുച്ഛാനുസന്ധിആദിഅനുസന്ധി. **ഉപോഗ്ഘാടോതി** നിദസ്സനം. **ചാലനാതി** ചോദനാ. **പച്ചുപട്ഠാനം** പരിഹാരോ.

പകതിആദിപദാവയവം ഭിന്ദിത്വാ കഥനം **ഭേദകഥാ** യഥാ ''ദിബ്ബന്തീതി ദേവാ''തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൬). പദസ്സ അത്ഥകഥനം **തത്വകഥാ** യഥാ ''ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ അനാചരിയകോ''തി (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨). **പരിയായവചനം** വേവചനഗ്ഗഹണം യഥാ ''പഞ്ഞാ പജാനനാ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൬). വിചയയുത്തിചതുബ്യൂഹപരിവത്തനഹാരേകദേസസങ്ഗഹിതാ, വേവചനഹാരസങ്ഗഹിതാ ചാതി ആഹ **''തേ ഇധ കതിപയഹാരസങ്ഗഹിതാ''**തി.

അത്തനോ ഫലം ധാരേതീതി **ധമ്മോതി** ഹേതുനോ ധമ്മഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഞാപകഹേതൂപി ഞാണകരണട്ഠേന കാരകേ പക്ഖിപിത്വാ ആഹ **''കാരകോ സമ്പാപകോതി ദുവിധോ''**തി. പുന ചക്ഖുബീജാദിനിബ്ബത്തകമേവ കാരണം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **''പുന...പേ॰... തിവിധോ''**തിആദിമാഹ. ''തയോ കുസലഹേതൂ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൦൫൯-൧൦൬൧) ആഗതാ അലോഭാദയോ, ലോഭാദയോ ച **ഹേതുഹേതു** നാമ. ''ചത്താരോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാഭൂതാ ഹേതു, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ പച്ചയോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ പഞ്ഞാപനായാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൮൬) ആഗതോ **പച്ചയഹേതു** നാമ. കുസലാകുസലം കമ്മം അത്തനോ വിപാകം പതി **ഉത്തമഹേതു** നാമ. ചക്ഖാദിബീജാദി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഅങ്കുരാദീനം **അസാധാരണഹേതു** നാമ. കുസലാകുസലാനം സതിപി പച്ചയധമ്മഭാവേ ഇട്ഠാനിട്ഠഫലവിസേസഹേതുഭാവദസ്സനത്ഥം വിസും ഗഹണം, സദ്ദമഗ്ഗാനം പന ഞാപകസമ്പാപകഹേതുഭാവദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. അങ്കുരാദികസ്സ അസാധാരണഹേതു ബീജാദിസമാനജാതിയഹേതുതായ **സഭാഗഹേതു** . സാധാരണഹേതു ഭൂസസലിലാദിഅസമാനജാതിയതായ **അസഭാഗഹേതു**. ഇന്ദ്രിയബദ്ധസന്താനികോ **അജ്ഝത്തികഹേതു,** ഇതരോ **ബാഹിരഹേതു**. കേചി പന ''സസന്താനികോ അജ്ഝത്തികഹേതു, ഇതരോ ബാഹിരഹേതൂ''തി വദന്തി. **പരിഗ്ഗാഹകോ** ഉപത്ഥമ്ഭകോ. **പരമ്പരഹേതു** ഉപനിസ്സയപച്ചയോ.

നിബ്ബാനസ്സ അനിബ്ബത്തനിയേപി സമുദയപ്പഹാനസമുദയനിരോധാനം അധിഗമാധിഗന്തബ്ബഭാവതോ നിബ്ബാനം പതി മഗ്ഗസ്സ ഹേതുഭാവോ വിയ മഗ്ഗം പതി നിബ്ബാനസ്സ ഫലഭാവോ ഉപചാരസിദ്ധോതി ആഹ **''ഫലപരിയായോ ലബ്ഭതീ''**തി.

പടിപജ്ജമാനഭൂമി മഗ്ഗധമ്മാ. **പടിപന്നഭൂമി** ഫലധമ്മാ.

കിച്ചതോതി സരസതോ. **ലക്ഖണതോതി** ഉപലക്ഖണതോ. **സാമഞ്ഞതോതി** സമാനഭാവതോ. തേന സമാനഹേതുതാ, സമാനഫലതാ, സമാനാരമ്മണതാ ച

ഗഹിതാ ഹോതീതി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ **ലക്ഖണഹാരനിദ്ദേസവണ്ണനായം** വുത്തമേവ.

അപിചേത്ഥ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗവിരോധപകരണലിങ്ഗസദ്ദന്തരസന്നിധാനസാമത്ഥിയാദീനമ്പി വസേന നയവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **സമ്പയോഗതോ** താവനയവിഭാഗോ - "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ലഹുപരിവത്തം, യഥയിദം ചിത്ത"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൮) ചിത്തസ്സ ലഹുപരിവത്തിതാ ഗഹിതാ, തംസമ്പയോഗതോ ചേതസികാനമ്പി ഗഹിതാവ ഹോതി അഞ്ഞത്ഥ നേസം ചിത്തേന സമ്പയോഗദീപനതോ. അഥ വാ "സഞ്ഞിനോ"തി. സഞ്ഞാസഹിതതാവചനേന ഹി നേസം വേദനാചേതനാദിവന്തതാപി സമ്പയോഗതോ ദീപിതാ ഹോതി.

വിപ്പയോഗതോ - "അഹേതുകാ"തി. ഹേതുസമ്പയുത്താ ഹി ധമ്മാ "സഹേതുകാ"തി വുത്താതി തബ്ബിധുരാ ധമ്മാ വിപ്പയോഗതോ "അഹേതുകാ"തി വുത്താതി വിഞ്ഞായതി. അഥ വാ "അസഞ്ഞിനോ"തി. സഞ്ഞാവിപ്പയുത്താ ഹി ധമ്മപവത്തി ഇധാധിപ്പേതാ, ന സഞ്ഞായ അഭാവമത്തന്തി വിഞ്ഞായതി.

വിരോധതോ - "അട്ഠമകോ (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമകപാളി.൪൩൯), സദ്ധാനുസാരീ"തി (പു॰ പ॰ മാതികാ ൭.൩൧) ച വുത്തേ തം സന്തതിയം സംയോജനത്തയപ്പഹാനം വിഞ്ഞായതി, തഥാ "സതി വാ ഉപാദിസേസേ അനാഗാമിതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൪; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൭) വുത്തേ പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയസംയോജനപ്പഹാനം , "ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അഞ്ഞാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൪; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൭) വുത്തേ അനവസേസസംയോജനപ്പഹാനം വിഞ്ഞായതി.

പകരണതോ - "അബ്യാകതാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ മാതികാ). അധികാരതോ ഹി കുസലാകുസലഭാവേന ന കഥിതാതി ഞായതി. "ഉപധീ ഹി നരസ്സ സോചനാ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൨, ൧൪൪) ച. ബാഹിരാ ഹി ധമ്മാ ഇധ "ഉപധീ"തി അധിപ്പേതാതി വിഞ്ഞായതി.

ലിങ്ഗതോ - "സീതേനപി രുപ്പതി, ഉണ്ഹേനപി രുപ്പതീ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯). സീതാദിഗ്ഗഹണേന ഹി ലിങ്ഗേന ഭൂതുപാദായപ്പകാരസ്സേവ ധമ്മസ്സ രൂപഭാവോ, ന ഇതരസ്സ.

സദ്ദന്തരസന്നിധാനതോ - "കായപസ്സദ്ധി, കായായതന"ന്തി. "യാ വേദനാക്ഖന്ധസ്സാ"തിആദിവചനതോ ഹി പുരിമോ കായസദ്ദോ സമൂഹവാചീ, ഇതരോ ആയതനസദ്ദസന്നിധാനതോ പസാദവാചീ.

സാമത്ഥിയതോ - "സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, ആദിത്തം (സം॰ നി॰ ൪.൨൮; മഹാവ॰ ൫൪), സബ്ബേ തസന്തി ദണ്ഡസ്സാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൨൯) ച, തഥാ "സബ്ബാവന്തം ലോകം മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ...പേ॰... ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൧.൭൭, ൨.൩൦൨, ൪൫൯, ൫൪൯; ൨.൩൦൯; ൩.൨൩൦; വിഭ॰ ൬൪൨). ഏത്ഥ ഹി സതിപി സബ്ബസദ്ദസ്സ അനവസേസസത്തവാചകത്തേ ആദിത്തതാ സാപേക്ഖസ്സേവ അത്ഥസ്സ വാചകത്താ പദേസവാചീ സബ്ബസദ്ദോ, ലോകസദ്ദോപി സത്തവാചീ. സത്താരമ്മണാ ഹി അപ്പമഞ്ഞാതി. തഥാ "മാതരം

പിതരം ഹന്ത്വാ''തി (ധ॰ പ॰ ൨൯൪-൨൯൫) സബ്ബേന സബ്ബം ഹി സപടിക്ഖേപതോ, മാതുപിതുഘാതകമ്മസ്സ ച മഹാസാവജ്ജതാപവേദനതോ, ഇധ ച തദനുഞ്ഞായ കതായ മാതുപിതുട്ഠാനിയാ താദിസാ കേചി പാപധമ്മാ വേനേയ്യവസേന ഗഹിതാ വിഞ്ഞായതി. കേ പന തേതി? തണ്ഹാമാനാ. തണ്ഹാ ഹി ജനനീ സത്താനം. ''തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൫൫-൫൭) ഹി വുത്തം. പിതുട്ഠാനിയോ മാനോ തം നിസ്സായ അത്തസമ്പഗ്ഗണ്ഹതോ ''അഹം അസുകസ്സ രുഞ്ഞോ, രാജമഹാമത്തസ്സ വാ പുത്തോ''തി യഥാ. **സാമത്ഥിയാദീന**ന്തി **ആദി**സദ്ദേന ദേസപകതിആദയോ സങ്ഗയ്ഹന്തി.

ലബ്ഭമാനപദത്ഥനിദ്ധാരണമുഖേനാതി തസ്മിം തസ്മിം സുത്തേ ലബ്ഭമാനഅസ്സാദാദിഹാരപദത്ഥനിദ്ധാരണദ്വാരേന. **യഥാലക്ഖണ**ന്തി യം യം ലക്ഖണം, ലക്ഖണാനുരൂപം വാ **യഥാലക്ഖണം**. ഹേതുഫലാദീനി ഉപധാരേത്വാ യോജേതബ്ബാനി തേസം വസേനാതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി ഹേതുഫലാദയോ യേ യസ്മിം ഹാരേ സവിസേസം ഇച്ഛിതബ്ബാ, തേ ദസ്സേതും **"വിസേസതോ പനാ"**തിആദിമാഹ. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പടിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൫. **അന്വത്ഥസഞ്ഞത**ന്തി അത്ഥാനുഗതസഞ്ഞഭാവം, ''ദേസനാഹാരോ''തി അയം സഞ്ഞാ അന്വത്ഥാ അത്ഥാനുഗതാതി അത്ഥോ.

അവുത്തമേവാതി പുബ്ബേ അസംവണ്ണിതപദമേവ. **"ധമ്മം വോ"**തിആദി (മ॰ നി॰ ৩.৪২০) വചനസ്സ സമ്ബന്ധം ദസ്സേതും **"കഥ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തേപിടകസ്സ ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ സംവണ്ണനാലക്ഖണം നേത്തിപ്പകരണം, തഞ്ച പരിയത്തിധമ്മസങ്ഗാഹകേ സുത്തപദേ സംവണ്ണേതബ്ബഭാവേന ഗഹിതേ ഗഹിതമേവ ഹോതി. തേനാഹ **"ദേസനാഹാരേന...പേ॰... ദസ്സേതീ"**തി.

യേസം അസ്സാദാദീനം വിഭജനലക്ഖണോ ദേസനാഹാരോ, തേ ഗാഥായ, ഇധാപി ച ആഗതേ ''അസ്സാദം ആദീനവ''ന്തിആദിനാ ഉദാഹരണവസേന വിഭജിതും **"തത്ഥ കതമോ അസ്സാദോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തസ്സം ''അസ്സാദാദീനവതാ''തി ഗാഥായം വുത്തോ കതമോ അസ്സാദോ. അഥ വാ ''അസ്സാദം ആദീനവ''ന്തിആദിനാ യോ ഇധ അസ്സാദാദീനം ഉദ്ദേസോ, തത്ഥ കതമോ അസ്സാദോതി ചേതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. കമ്മകരണത്ഥഭിന്നസ്സ വിസയവിസയിതാലക്ഖണസ്സ അസ്സാദദ്വയസ്സ നിദസ്സനത്ഥം ഗാഥാദ്വയുദാഹരണം, തഥാ കാമവിപരിണാമലക്ഖണസ്സ, വട്ടദുക്ഖലക്ഖണസ്സ ചാതി ദുവിധസ്സാപി ആദീനവസ്സ നിദസ്സനത്ഥം ''അരിയമഗ്ഗോ നിബ്ബാന''ന്തി ദുവിധസ്സാപി നിസ്സരണസ്സ നിദസ്സനനിദസ്സനത്ഥഞ്ച ദ്വേ ദ്വേ ഗാഥാ ഉദാഹടാ.

ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരിന്തി (ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨-൧൦൩; നേത്തി॰ ൫, ൨൩, ൩൧; പേടകോ॰ ൨൨) ഏത്ഥ ധമ്മചാരിനോ മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനേഹി സാതിസയാരക്ഖാ സമ്ഭവതി, സമ്പത്തിഭവസ്സാപി വിപരിണാമസങ്ഖാരദുക്ഖതാഹി ദുഗ്ഗതിഭാവോ ഇച്ഛിതോവാതി അധിപ്പായേനാഹ **"നിസ്സരണം അനാമസിത്വാ"**തി. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''നിബ്ബാനം വാ ഉപനിധായ സബ്ബാ ഉപപത്തിയോ ദുഗ്ഗതീ''തി.

അവേക്ഖസ്സൂതി വിധാനം. തസ്സാ പന അവേക്ഖായ പവത്തിആകാരോ, വിസയോ, കത്താ ച ''സുഞ്ഞതോ, ലോകം, മോഘരാജാ''തി പദത്തയേന വുത്താതി ആഹ - **"സുഞ്ഞതോ...പേ॰... ആണത്തീ"**തി. തത്ഥ സങ്ഖാരാനം സുഞ്ഞതാ അനത്തസഭാവതായ, അത്തസുഞ്ഞതായ ച സിയാ. യതോ തേ ന വസവത്തിനോ, അത്തസാരവിരഹിതാ ച, യതോ തേ അനത്താ, രിത്താ, തുച്ഛാ ച അത്തനാ, തദുഭയം ദസ്സേതി **"അവസവത്തിതാ"**തിആദിനാ. **ഏവം മച്ചുതരോ സിയാ**തി ഏവം പടിപത്തിയാ മച്ചുതരോ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. പരികപ്പേത്വാ വിധിയമാനസ്സ മച്ചുതരണസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദാ ദേസനായ പച്ചക്ഖതോ സിജ്ഝമാനം സാതിസയം ഫലന്തി ആഹ **"തസ്സ യം...പേ॰... ഫല"**ന്തി.

൬. **ഉദാഹരണവസേനാ**തി നിദസ്സനവസേന. തത്ഥ **"പുഗ്ഗലവിഭാഗേനാ"**തി ഇമിനാ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിപുഗ്ഗലപയോജിതോ അസ്സാദാദീസു ഭഗവതോ ദേസനാവിസേസോതി ദസ്സേതി.

ഘടിതമത്തന്തി സോതദ്വാരാനുസാരേന മനോദ്വാരികവിഞ്ഞാണസന്താനേന ആലമ്ബിതമത്തം. **സസ്സതാദിആകാരസ്സാ**തി സസ്സതുച്ഛേദാകാരസ്സ. ഇദഞ്ഹി ദ്വയം ധമ്മദേസനായ ചാലേതബ്ബം, ന അനുലോമികഖന്തി, യഥാഭൂതഞാണം വാ. ഏതസ്മിഞ്ഹി ചതുക്കേ ആസയസാമഞ്ഞതാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠി ച, ഖന്തി ചേവാനുലോമികാ;
> യഥാഭൂതഞ്ച യം ഞാണം, ഏതം ആസയസഞ്ഞിത"ന്തി. (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൩൬; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ, വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ; വി॰ വി॰ ടീ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ);

ചലനായാതി വിക്ഖമ്ഭനായ. **പരാനുവത്തിയാ**തി സമുച്ഛേദനായ. ഉഗ്ഘടിതേ ജാനാതീതി **ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ**തി മൂലവിഭുജാദിപക്ഖേപേന സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **വിപഞ്ചിത**ന്തി "വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിവത്തന്തീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൭൦) വിയ ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോതി ആഹ **"മന്ദം സണിക"**ന്തി. നിസ്സരണആദീനവനിസ്സരണഅസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാനം വിഭാവനാ വേനേയ്യത്തയവിനയനസമത്ഥാ.

ചത്താരോതി അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ച അസ്സാദോ ആദീനവോ ച അസ്സാദോ നിസ്സരണഞ്ചാതി ഏതേ ചത്താരോ. യദി നിസ്സരണവിഭാവനാ വേനേയ്യവിനയനസമത്ഥാ, കസ്മാ പഞ്ചമോ ന ഗഹിതോതി ആഹ **"ആദീനവാവചനതോ"**തി. യദി ഹി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞും സന്ധായ അയം നയോ വുച്ചതി, നിസ്സരണമത്തേന സിദ്ധം സിയാ. അഥ വിപഞ്ചിതഞ്ഞും, നേയ്യം വാ, ആദീനവോ ച നിസ്സരണഞ്ച അസ്സാദോ ച ആദീനവോ നിസ്സരണഞ്ച വത്തബ്ബോ സിയാ? തഥാ അപ്പവത്തത്താ ന ഗഹിതോ. തേനാഹ "ആദീനവാവചനതോ"തിആദി. **ദേസന**ന്തി സാമഞ്ഞതോ ഗഹിതം "സുത്തേകദേസം ഗാഥം വാ"തി വിസേസേതി. പദപരമഅഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സഉപായസ്സ നിസ്സരണസ്സ അനാമട്ഠത്താ.

"കല്യാണ"ന്തി ഇമിനാ ഇട്ഠവിപാകോ, **"പാപക"**ന്തി അനിട്ഠവിപാകോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"അയം അസ്സാദോ, അയം ആദീനവോ"**തി. ലാഭാദീനം പുഞ്ഞഫലത്താ തദനുരോധം വാ സന്ധായ **"അയം അസ്സാദോ"**തി വുത്തം. തബ്ബിപരിയായേന അലാഭാദീനം **ആദീനവ**താ വേദിതബ്ബാ.

കാമാതി കിലേസകാമസഹിതാ വത്ഥുകാമാ. **വിരൂപരൂപേനാ**തി അപ്പതിരൂപാകാരേന. **മഥേന്തീ**തി മദ്ദന്തി. **പബ്ബജിതോമ്ഹീ**തി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതോ അമ്ഹി. **അപണ്ണക**ന്തി അവിരജ്ഝനകം. **സാമഞ്ഞ**ന്തി സമണഭാവോ. സമിതപാപഭാവോയേവ **സേയ്യോ** സുന്ദരതരോ.

തത്ഥ "കാമാ ഹി ചിത്രാ മധുരാ മനോരമാ"തി അയം അസ്സാദോ, "വിരൂപരൂപേന മഥേന്തി ചിത്ത"ന്തി അയം ആദീനവോ, "അപണ്ണകം സാമഞ്ഞ"ന്തി ഇദം നിസ്സരണന്തി ആഹ **"അയം…പേ॰… നിസ്സരണഞ്ചാ"**തി.

ഫലാദീനം ഏകകവസേന ച തികവസേന ച പാളിയം ഉദാഹടത്താ വുത്തം **"ദുകവസേനപീ"**തി.

സുഖാ പടിപദാ, ദുക്ഖാ പടിപദാതി യാ ദ്വേ പടിപദാ, താസു ഏകേകാ ദന്ധഖിപ്പാഭിഞ്ഞതായ ദ്വേ ദ്വേ ഹോന്തീതി ആഹ **“പടിപദാഭിഞ്ഞാകതോ വിഭാഗോ പടിപദാകതോ ഹോതീ”**തി. കതപുബ്ബകിച്ചസ്സ പഥവീകസിണാദീസു സബ്ബപഠമം “പഥവീ”തിആദിനാ പവത്തമനസികാരോ **പഠമസമന്നാഹാരോ. ഉപചാര**ന്തി ഉപചാരജ്ഝാനം. പടിപജ്ജിതബ്ബതായ ഝാനമ്പി **“പടിപദാ”**തി വുച്ചതി. തദങ്ഗാ ഹേട്ഠിമപഞ്ഞതോ അധികാ പഞ്ഞാതി കത്വാ **“അഭിഞ്ഞാ”**തി വുച്ചതി.

കിലേസേതി നീവരണപ്പകാരേ, തംസഹഗതകിലേസേ ച. **അങ്ഗപാതുഭാവ**ന്തി വിതക്കാദിഝാനങ്ഗപടിലാഭം.

അഭിനിവിസന്തോതി പട്ഠപേന്തോ. **രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി രൂപാരൂപധമ്മേ ലക്ഖണാദീഹി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗണ്ഹന്തോ. പരിഗ്ഗഹിതരൂപാരൂപസ്സ മഗ്ഗപാതുഭാവദന്ധതാ ച നാമരൂപവവത്ഥാനാദീനം കിച്ഛസിദ്ധിയാ സിയാതി ന രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹകിച്ഛതായ ഏവ ദുക്ഖാപടിപദതാ വത്തബ്ബാതി ചേ? ന, നാമരൂപവവത്ഥാപനാദീനം പച്ചനീകകിലേസമന്ദതായ സുഖസിദ്ധിയമ്പി തഥാസിദ്ധവിപസ്സനാസഹഗതാനം ഇന്ദ്രിയാനം മന്ദതായ മഗ്ഗപാതുഭാവതോ. **രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി അകിച്ഛേനപി പരിഗ്ഗഹേത്വാ, കിച്ഛേന പരിഗ്ഗഹിതേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. ഏവം സേസേസുപി. **നാമരൂപം വവത്ഥാപേന്തോ**തി “നാമരൂപമത്തമേതം, ന അഞ്ഞോ കോചി സത്താദികോ”തി വവത്ഥാപനം കരോന്തോ. കതരോ പനേത്ഥ വാരോ യുത്തരൂപോതി? യോ കോചി സകിം, ദ്വിക്ഖത്തും, അനേകസതക്ഖത്തുന്തി ഏവമാദീസു ഹി വിക്ഖമ്ഭനവാരേസു സകിം, ദ്വിക്ഖത്തുഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവാരോ സുഖാ പടിപദാ ഏവ, ന തതോ ഉദ്ധം സുഖാ പടിപദാ ഹോതി, തസ്മാ തിക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനവാരതോ പട്ഠായ ദുക്ഖാ പടിപദാ വേദിതബ്ബാ. അപിച കലാപസമ്മസനാവസാനേ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ ഉപ്പന്നസ്സ വിപസ്സനുപക്കിലേസസ്സ തിക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനേന കിച്ഛതാവാരോ ദുക്ഖാ പടിപദാ വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥ ദന്ധത്താ പടിപദായ ഏതസ്സ അകിച്ഛത്തേപി പുരിമാനം കിച്ഛത്തേ ദുക്ഖാപടിപദതാ വുത്തനയാവ. യസ്സ പന സബ്ബത്ഥ അകിച്ഛതാ, തസ്സ പരമുക്കംസഗതാ സുഖാ പടിപദാ വേദിതബ്ബാ.

യഥാ നാമരൂപപരിഗ്ഗഹകിച്ഛതായ മഗ്ഗപാതുഭാവദന്ധതായ ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ വുത്താ, തഥാ തബ്ബിപരിയായേന ചതുത്ഥീ, തദുഭയവോമിസ്സതാവസേന ദുതിയാ, തതിയാ ച ഞാതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഇമിനാ…പേ॰… വേദിതബ്ബാ”**തി. വട്ടദുക്ഖതോ നിയ്യാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ **“വിപസ്സനാപക്ഖികാ ഏവാ”**തി വുത്തം.

ഹേതുപായഫലേഹീതി ഏത്ഥ തണ്ഹാചരിതതാ, മന്ദപഞ്ഞതാ ച പഠമായ പടിപദായ **ഹേതു,** തണ്ഹാചരിതതാ, ഉദത്ഥപഞ്ഞതാ ച ദുതിയായ, ദിട്ഠിചരിതതാ, മന്ദപഞ്ഞതാ ച തതിയായ, ദിട്ഠിചരിതതാ, ഉദത്ഥപഞ്ഞതാ ച ചതുത്ഥിയാ. **ഉപായോ** പന യഥാക്കമം സതിസമാധിവീരിയപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി , സതിപട്ഠാനഝാനസമ്മപ്പധാനസച്ചാനി ച ഉപനിസ്സയഭൂതാനി. **ഫലം** വട്ടദുക്ഖതോ നിയ്യാനം.

സമാധിമുഖേനാതി സമാധിമുഖേന ഭാവനാനുയോഗേന. തേനേവാഹ **“സമഥപുബ്ബങ്ഗമായ വിപസ്സനായാ”**തി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം നേത്തിപ്പകരണേ.

വക്ഖതി ‘‘രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി സേക്ഖഫല’’ന്തി, ‘‘രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തികാമധാതുസമതിക്കമ’’ന്തി ച. **സോതി** അനാഗാമീ.

തേനാതി പടിപക്ഖേന. **തതോതി** പടിപക്ഖതോ. സമാനാധികരണവസേന ച ചേതോവിമുത്തിസദ്ദാനം സമാസം കത്വാ ഭിന്നാധികരണവസേന വത്തും **‘‘അഥ വാ’’**തിആദി വുത്തം. പുന **‘‘ചേതസോ വാ’’**തിആദിനാ അഞ്ഞപദത്ഥവസേന ചേതോവിമുത്തിപദാനം സമാസം ദസ്സേതി. വിഞ്ഞാണപരിയായേന ചേതോ-സദ്ദേന വുത്തയോജനാ ന സമ്ഭവതീതി ആഹ **‘‘യഥാസമ്ഭവ’’**ന്തി.

ഹാ-സദ്ദോ ഗതിഅത്ഥോ, ഗതി ചേത്ഥ ഞാണഗതി അധിപ്പേതാതി ആഹ **‘‘ഹാതബ്ബാതി ഗമേതബ്ബാ’’**തി. **നേതബ്ബാതി** ഞാപേതബ്ബാ.

൭. **തന്തി** പുഗ്ഗലവിഭാഗം. **ഞാണവിഭാഗേനാതി** സുതമയാദിഞാണപ്പഭേദേന. **നിബ്ബത്തനന്തി** ഉപ്പാദനം. **തത്ഥാതി** തസ്മിം ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുതാതിആദിപുഗ്ഗലവിഭാഗഭൂതേ ദേസനാഭാജനേ. **ദേസനായന്തി** സുത്തേ. **തം ദസ്സേതുന്തി** തം പുഗ്ഗലവിഭാഗം ദസ്സേതും. ‘‘സ്വായം ഹാരോ കഥം സമ്ഭവതീ’’തി കേചി പഠന്തി.

സാതി വുത്തപ്പകാരധമ്മത്ഥാനം വീമംസനപഞ്ഞാ. **അധികാരതോതി** ‘‘സത്ഥാ വാ ധമ്മം ദേസയതീ’’തിആദിഅധികാരതോ. **സാമത്ഥിയതോ** ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിവേനേയ്യവിനയനസമത്ഥഭാവതോ. **പരിയത്തിധമ്മസ്സ ഉപധാരണന്തി** ഏത്ഥാപി ‘‘അധികാരതോ സാമത്ഥിയതോ വാ’’തി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം.

‘‘വീമംസാദിപരിയായവതീ പഠമവികപ്പവസേന, **വീമംസാദിവിഭാഗവതീ** ദുതിയവികപ്പവസേന, ചിന്തായ ഹേതുഭൂതായ നിബ്ബത്താ **ചിന്താമയീ’’**തി ഏവമാദിവുത്തനയാനുസാരേന സക്കാ യോജേതുന്തി ആഹ **‘‘സേസം വുത്തനയമേവാ’’**തി.

സുതചിന്താമയഞാണേസൂതി സുതമയഞാണേ ച ചിന്താമയഞാണേ ച സുതചിന്താമയഞാണേസു ച സുതചിന്താമയഞാണേസൂതി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ വേദിതബ്ബോ. ചിന്താമയഞാണേയേവ ഹി പതിട്ഠിതാ മഹാബോധിസത്താ ചരിമഭവേ വിപസ്സനം ആരഭന്തി, ഇതരേ സുതചിന്താമയഞാണേസൂതി. **തേഹീതി** തഥാ പഠന്തേഹി. **വുത്തനയേനാതി** ‘‘ഉപാദാരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, അരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ’’തിആദിനാ **പടിപദാകഥായം** (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൫) വുത്തനയേന.

൮. പരതോ ഘോസോ പച്ചയഭൂതോ ഏതിസ്സാതി അധിപ്പായോ. **‘‘പച്ചത്തസമുട്ഠിതേന ച യോനിസോമനസികാരേനാ’’**തി ഇദം ആവുത്തിനയേന ദുതിയം ആവട്ടതീതി വേദിതബ്ബം. തേന സാവകാനം ഭാവനാമയഞാണുപ്പത്തി സങ്ഗഹിതാ ഹോതി. സാവകാനമേവ വാ ഞാണുപ്പത്തി ഇധാധിപ്പേതാ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിവിഭാഗകഥനതോ. ഏതസ്മിം പക്ഖേ പുബ്ബേ വുത്തഏകസേസനയോപി പടിക്ഖിത്തോ ദട്ഠബ്ബോ. **‘‘ആസയപയോഗപബോധസ്സ നിപ്ഫാദിതത്താ’’**തി ഏതേന പച്ഛിമചക്കദ്വയപരിയാപന്നാനി പുബ്ബഹേതുസങ്ഗഹാനി സുതചിന്താമയഞാണാനി സന്ധായ **‘‘ഇമാ ദ്വേ പഞ്ഞാ അത്ഥീ’’**തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി. അത്ഥിഭാവോ ചേതാസം പടിപക്ഖേന

അനുപദ്ദുതതാ വേദിതബ്ബാ. **അപരിക്ഖതത്താ** അനഭിസങ്ഖതത്താ. **സുതമയഞാണസ്സാപി** പുരിമസിദ്ധസ്സ.

൯. ദേസനാപടിപദാഞാണവിഭാഗേഹീതി നിസ്സരണദേസനാദിദേസനാവിഭാഗേഹി, ദുക്ഖാപടിപദാദിപടിപദാവിഭാഗേഹി, സുതമയഞാണാദിഞാണവിഭാഗേഹി.

അവസിട്ഠപാരിസജ്ജേനാതി ഖത്തിയഗഹപതിപരിസപരിയാപന്നേന. **അട്ഠന്ന**ന്തി ഖത്തിയപരിസാ ബ്രാഹ്മണഗഹപതിസമണചാതുമഹാരാജികതാവതിംസമാരബ്രഹ്മപരിസാതി ഇമാസം അട്ഠന്നം.

സമത്ഥേതീതി സമത്ഥം സമ്ബന്ധത്ഥം കരോതി.

തമേവ ദ്വാദസപദഭാവം ദീപേത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **തദത്ഥസ്സാ**തി ഛഛക്കപരിയായത്ഥസ്സ (മ॰ നി॰ ൩.൪൨൦ ആദയോ). സബ്ബപരിയത്തിധമ്മസങ്ഗാഹകത്താ ഛഛക്കപരിയായസ്സ, തദത്ഥസ്സ ച ധമ്മചക്കപ്പവത്തേന സുത്തേന (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) സങ്ഗഹിതത്താ വുത്തം **"സബ്ബസ്സാപി…പേ॰… വിഭാവേന്തോ"**തി. വിസയിഭാവേന ബ്യഞ്ജനപദാനം, വിസയഭാവേന അത്ഥപദാനം സമ്ബന്ധം സന്ധായാഹ **"തേസം…പേ॰… സമ്ബന്ധഭാവ"**ന്തി.

പദാവയവോ അക്ഖരാനി. **പദത്ഥോ**തി പദത്ഥാവയവോ. **പദത്ഥഗ്ഗഹണസ്സാ**തി പദത്ഥാവബോധസ്സ. **വിസേസാധാനം** വിസേസുപ്പത്തി. **വാക്യഭേദേ**തി വാക്യവിസേസേ. **ചിത്തപരിതോസനം** ചിത്താരാധനം. **ബുദ്ധിനിസാനം** പഞ്ഞായ തേജനം തിക്ഖഭാവകരണം. **നാനാവാക്യവിസയതാപി സിദ്ധാ ഹോതി** പദാദീഹിപി സങ്കാസനസ്സ സിദ്ധത്താ . ഏകവാക്യവിസയതായ ഹി അത്ഥപദാനം സങ്കാസനാദയോ യഥാക്കമം അക്ഖരാദിവിസയാ ഏവാതി നിയമോ സിയാ. **ഏതേനാ**തി അത്ഥപദാനം നാനാവാക്യവിസയത്തേന.

ഉഗ്ഘടനാദിഅത്ഥാനീതി ഉഗ്ഘടനവിപഞ്ചനനയനപ്പയോജനാനി.

൧൦. ഉപതിട്ഠതി ഏത്ഥാതി **ഉപട്ഠിത**ന്തി ഉപട്ഠിതസദ്ദസ്സ അധികരണത്ഥതം ദസ്സേതും **"ഉപതിട്ഠനട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം യഥാ ''പദക്കന്ത''ന്തി. തേനാഹ **"ഇദം നേസ"**ന്തിആദി. **പടിപത്തിദേസനാഗമനേഹീ**തി പടിപത്തിഗമനദേസനാഗമനേഹി. ''കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ ജായതി ച…പേ॰… ജരാമരണസ്സാ''തിആദിനാ ജരാമരണതോ പട്ഠായ പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന വിപസ്സനം അഭിനിവിസിത്വാ മഹാഗഹനം ഛിന്ദിതും നിസാനസിലായം ഫരസും നിസേന്തോ വിയ കിലേസഗഹനം ഛിന്ദിതും ലോകനാഥോ ഞാണഫരസും തേജേന്തോ ബുദ്ധഭാവായ ഹേതുസമ്പത്തിയാ പരിപാകഗതത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാധിഗമായ വിപസ്സനാഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേന്തോ അന്തരന്തരാ നാനാസമാപത്തിയോ സമാപജ്ജിത്വാ അനുപദധമ്മവിപസ്സനാവസേന അനേകാകാരവോകാരസങ്ഖാരേ സമ്മസന്തോ ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന യം ഞാണം പവത്തേസി, തം **"മഹാവജിരഞാണ"**ന്തി വദന്തി. **അട്ഠകഥായം** പന ''ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണ''ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൨൧൫) ആഗതം, തം ദേവസികം വളഞ്ജനകസമാപത്തീനം പുരേചരാനുചരഞാണം സന്ധായ വുത്തം. യം പന വക്ഖതി

‘‘ഞാണവജിരമോഹജാലപദാലന’’ന്തി, തം സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗഞാണം വേദിതബ്ബം. **ഏതം ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി സാസനബ്രഹ്മചരിയം അധിപ്പേതന്തി തം ദസ്സേന്തോ **“ബ്രഹ്മുനോ”**തിആദിമാഹ.

ദേസനായാതി കരണത്ഥേ ഇദം കരണവചനം. **നിയുത്തോ**തി ഏത്ഥ ഹേതുഅത്ഥോ അന്തോനീതോതി ദസ്സേന്തോ **“നിദ്ധാരേത്വാ യോജിതോ”**തി ആഹ.

ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിചയഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൧൧. ജാതിലിങ്ഗകാലസാധനവിഭത്തിസങ്ഖ്യാവിസേസാദിതോ സദ്ദതോ പദവിചയോ കാതബ്ബോ. തത്ഥ കരിയമാനോ ച യഥാസഭാവനിരുത്തിയാ ഏവ കതോ സുകതോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **“ഇദം നാമപദം ...പേ॰... അയം സദ്ദതോ പദവിചയോ”**തി വത്വാ **“സോ പനായ”**ന്തിആദിമാഹ. **വത്തബ്ബഅത്ഥസംവണ്ണനാ**തി തംതംപദവചനീയസ്സ അത്ഥസ്സ ഭേദം വത്വാ പരിയായേഹി വിവരിത്വാ കഥനം.

വിചിയമാനസ്സ സുത്തപദസ്സാതി പുച്ഛാവസേന പവത്തസുത്തപദസ്സ. ‘‘സുത്തന്തരപദാനിപി പുച്ഛാവസേനേവ പവത്താനീ’’തി വദന്തി ‘‘ന സബ്ബമ്പി സുത്തപദ’’ന്തി. ഏകസ്സേവ പദസ്സ സമ്ഭവന്താനം അനേകേസം അത്ഥാനം ഉദ്ധാരോ **അത്ഥുദ്ധാരോ**. ഏകസ്സേവ പന അത്ഥസ്സ സമ്ഭവന്താനം അനേകേസം പദാനം ഉദ്ധാരോ **പദുദ്ധാരോ**. സബ്ബേ ഹി സംവണ്ണിയമാനേ സുത്തേ ലബ്ഭമാനേ സബ്ബേ പദത്ഥേ. **നവ സുത്തന്തേ**തി സുത്തഗേയ്യാദിവസേന നവപ്പകാരേ സുത്തസ്മിം ആനേത്വാ വിചിനതീതി യോജനാ. അഥ വാ **“സബ്ബേ നവ സുത്തന്തേ”**തി ഇമിനാ പവിചയലക്ഖണേന ഹാരേന സുത്തഗേയ്യാദീനി സബ്ബാനിപി നവപ്പകാരാനി സുത്താനി വിചിനതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“സുത്തഗേയ്യാദികേ”**തിആദി.

‘‘കോസലാനം പുരാ രമ്മാ’’തിആദികാ (സു॰ നി॰ ൯൮൨) ഛപഞ്ഞാസ ഗാഥാ **വത്ഥുഗാഥാ**. ‘‘പാരായനമനുഗായിസ്സ’’ന്തി (സു॰ നി॰ ൧൧൩൭ ആദയോ) പന ആദികാ ഏകൂനവീസതി ഗാഥാ **അനുഗീതിഗാഥാ. ഇദം നാമം കത**ന്തി ഇദം ‘‘പാരായന’’ന്തി നാമം കതം. തേനാഹ ‘‘പാരം ഗമനീയാ ഇമേ ധമ്മാ, തസ്മാ ഇമസ്സ ധമ്മപരിയായസ്സ ‘പാരായനന്ത്വേവ അധിവചന’’’ന്തി (സു॰ നി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാ; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാ ൧൪൯ ആദയോ). **ബുദ്ധിയം വിപരിവത്തമാന**ന്തി ഇമസ്സ വിചയഹാരവിഭങ്ഗസ്സ ദേസനാകാലേ ആയസ്മാ മഹാകച്ചാനോ അത്തനോ ബുദ്ധിയം വത്തമാനം കത്വാ ഏവമാഹാതി യോജനാ.

ഏകംസബ്യാകരണസ്സ അയന്തി **ഏകംസബ്യാകരണീയാ,** ഏകംസേന വാ ബ്യാകാതബ്ബത്താ **ഏകംസബ്യാകരണീയാ,** ഏകംസബ്യാകരണയോഗ്ഗാതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ഠപനീയാ**തി ഠപേതബ്ബത്താ അബ്യാകരണീയാതി അത്ഥോ. സമയന്തരപരിചയേന നിവാരണധമ്മം പതി സംസയപക്ഖന്ദോ പുച്ഛതീതി അധിപ്പായേനാഹ **“വിമതിച്ഛേദന”**ന്തി. പകതിയാ പന നിവാരണധമ്മം അജാനന്തോ ഞാതുകാമതായ പുച്ഛതീതി അദിട്ഠജോതനായ പുച്ഛാപി സിയാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി ‘‘ലോകസ്സ നിവാരണാദീനി അജാനന്തേനാ’’തി.

ഏകവത്ഥുപരിഗ്ഗഹാതി ഏകസ്സ അഭിധേയ്യത്ഥസ്സ ഗഹണതോ.

വിമുത്തിപരിപാചകഇന്ദ്രിയാനി വിവട്ടപക്ഖേ ഠിതസ്സ സദ്ധാദയോ ധമ്മാ, കിം പനേത്ഥ അരിയാനമ്പി ഇന്ദ്രിയലോകേന സങ്ഗഹോ ഹോതീതി ആഹ **"പരിയാപന്നധമ്മവസേനാ"**തിആദി.

കാളപക്ഖചാതുദ്ദസീഘനവനസണ്ഡമേഘപടലച്ഛാദനഅഡ്ഢരത്തീനം വസേന **ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേന. വിവിച്ഛാ**തി വിചികിച്ഛായ. തേനാഹ **"വിചികിച്ഛാഹേതൂ"**തി. **ദുക്ഖമസ്സ മഹബ്ഭയ**ന്തി എത്ഥ വുത്തം "അസ്സാ"തി പദം "ജപ്പാഭിലേപനം അസ്സ ബ്രൂമീ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **"ജപ്പാ തണ്ഹാ അസ്സ ലോകസ്സാ"**തി ആഹ. **"സബ്ബസത്താന"**ന്തിആദിനാ, **"സബ്ബസോവാ"**തിആദിനാ ച അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച സാതിസയം അവിജ്ജായ നീവരണഭാവം ദസ്സേതി. "ദൂരേ സന്തോ പകാസന്തി (ധ॰ പ॰ ൩൦൪; നേത്തി॰ ൧൧), രത്തോ അത്ഥം ന ജാനാതീ"തി (നേത്തി॰ ൧൧, ൨൭) ഗാഥാദ്വയേനാപി അനുഗീതിവിചയം ദസ്സേതീതി യോജേതബ്ബം.

രൂപാവചരാതി രൂപാവചരസത്താ. വിപരിണാമദുക്ഖതായ മുച്ചനസ്സ കാരണവചനന്തി സമ്ബന്ധോ. **യതോ** വട്ടദുക്ഖതോ മുച്ചനം. **തം** വട്ടദുക്ഖം **അനവസേസപരിയാദാനവസേന** സങ്ഖാരദുക്ഖതാഗഹണേന.

ഏകാധാരന്തി ഏകവത്ഥു അധിട്ഠാനം. നിവാരണം വിക്ഖമ്ഭനം പിധാനം സമുച്ഛേദോതി അത്ഥദ്വയസ്സ പുച്ഛിതത്താ **"അനേകാധാരം ദസ്സേതു"**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"നിവാരണസങ്ഖാതം സംവരം…പേ॰… പിധിയ്യന്തി പച്ഛിജ്ജന്തീ"**തി (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൦൪൧; ചൂളനി॰ അട്ഠ॰ ൩). തസ്സത്ഥോ "നിവാരണസങ്ഖാതം വിക്ഖമ്ഭനം, സംവരം, പിധാനഞ്ച കഥേഹീ"തി.

"വോദാന"ന്തി ഇമിനാ സോതാനം വിക്ഖമ്ഭനവിസുദ്ധി, **"വുട്ഠാന"**ന്തി ഇമിനാ സമുച്ഛേദവിസുദ്ധി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"പുച്ഛായ ദുവിധത്ഥവിസയതം വിവരിതും 'ഏവ'ന്തിആദി വുത്ത"**ന്തി. തഥാ ചാഹ **"വോദായതി…പേ॰… അരിയമഗ്ഗോ"**തി.

ദിട്ഠിമാനാവിജ്ജാസോതാപി തണ്ഹാസോതാനുഗാതി ആഹ **"യേഭുയ്യേന അനുരോധവസേനാ"**തി. **ഉപചാരവസേനാ**തി നിസ്സിതുപചാരവസേന. **സബ്ബസ്മാ**തി ചക്ഖുതോ യാവ മനതോതി സബ്ബസ്മാ ദ്വാരതോ. **സബ്ബപ്പകാരേനാ**തി തണ്ഹായനമിച്ഛാഭിനിവേസനഉന്നമനാദിപ്പകാരേന.

തമേവ സതിന്തി യായം സതി പുബ്ബഭാഗേ സോതാനം വിക്ഖമ്ഭനവസേന വുത്താ, തമേവ സതിം. മഗ്ഗക്ഖണേ സോതാനം സംവരം പിധാനം ബ്രൂമി. യസ്മാ പന പിധായികാപി സതി മഗ്ഗക്ഖണേ പഞ്ഞാനുഗാ, പഞ്ഞാകിച്ചമേവേത്ഥ അധികം, തസ്മാ വുത്തം **"പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ"**തി.

സംവരപിധാനാനന്തി എത്ഥ സംവരസദ്ദേന നിവാരണം വുത്തം.

യസ്മിം യസ്മിം അരിയമഗ്ഗേ അനധിഗതേ യം യം അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജനാരഹം, തസ്മിം തസ്മിം അധിഗതേ തം തം വിഞ്ഞാണം അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുജ്ഝതി സദ്ധിം അത്തനാ സമ്പയുത്തനാമരൂപേനാതി ആഹ **"തസ്സ തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന സഹേവാ"**തി. അനുപ്പാദനിരോധോ ഹി എത്ഥ "നിരോധോ"തി അധിപ്പേതോ

അനുപാദിസേസനിബ്ബാനസ്സ അധിപ്പേതത്താതി. അനുസന്ധീയതി ഏതേനാതി **അനുസന്ധി,** ഇധ പുച്ഛിയമാനോ അത്ഥോ.

സഹ വിസയേന ദസ്സേതുന്തി ഏത്ഥ സച്ചാനി ഏവ വിസയോ. പഹാതബ്ബസഭാവം സമുദയസച്ചം, തസ്സ വിസയോ ദുക്ഖസച്ചം. "സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൩, ൫൭) ഹി വുത്തം. പഹായകസഭാവം മഗ്ഗസച്ചം, തസ്സ വിസയോ നിരോധസച്ചന്തി ആഹ **"സഹ വിസയേന...പേ॰... സച്ചേസൂ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ "സമുദയോ ദ്വീസു ഭൂമീസു പഹീയതീ"തി ആരദ്ധം, "ദസ്സനേന തീണി സംയോജനാനി പഹീയന്തി, ഭാവനായ സത്ത സംയോജനാനി പഹീയന്തീ"തി പന വിഭാഗവചനമേവ വത്തന്തി ആഹ **"പഹായകവിഭാഗമുഖേന പഹാതബ്ബവിഭാഗം ദസ്സേതു"**ന്തി.

നിരവസേസകാമരാഗബ്യാപാദാ തതിയമഗ്ഗേന പഹീയന്തി, ഇതരേ ചതുത്ഥമഗ്ഗേനാതി വുത്തം **"ഇതരേഹി പന നിരവസേസ"**ന്തി. **തത്ഥാതി** കമ്മവിപാകവട്ടപ്പഭേദേന തേധാതുകേ ഭവത്തയേ. **സംയോജനവസേനാതി** സബ്ബദാ യോജനവസേന ബന്ധനവസേന.

൫൨. അഗ്ഗഫലഞാണതായ ഏകമ്പി സമാനം തന്നിമിത്തസ്സ ഖയാനുപ്പാദാരമ്മണസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ വസേന ഫലവോഹാരേന ദ്വേ നാമാനി ലഭതി.

സോമനസ്സനാമലാഭോ ഇമിനാ ആരമ്മണസങ്കേതേനാതി തദത്ഥം വിവരന്തോ **"ഖയേ...പേ॰... സമഞ്ഞായാ"**തി ആഹ.

൫൩. തഗ്ഗഹണേനേവാതി ഫസ്സപഞ്ചമകപഞ്ചരൂപിന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേനേവ. **സഹചരണാദിനാതി** സഹജാതാദിഅനന്തരാദിപച്ചയഭാവേന ചേവ നിസ്സയാരമ്മണാദിനാ ച. **"സമ്പയുത്ത"**ന്തി ഇമിനാ സഹിതതാ അവിസിട്ഠതാ ഇധാധിപ്പേതാതി ആഹ **"അവിഭാഗേന ഗഹണീയഭാവം സന്ധായാ"**തി.

കഥം സമാധിന്ദ്രിയം ഉപ്പാദേതീതി ആഹ **"സതിഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം ഇധാധിപ്പേത"**ന്തി. ന ഹി സമാധിനാ പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം സമ്ഭവതി.

പദഹതി ഏതേനാതി **പധാനം,** വീരിയം. **തേതി** വീരിയസങ്ഖാരാ. **ഏകരസേനാതി** യഥാ ഇന്ദ്രിയാനി ഏകരസാനി ഹോന്തി, ഏവം ഏകരസഭാവേന സരണതോ പവത്തനതോ. തഥാ പവത്തിയാ ഏവ സുട്ഠു വത വീരിയം വാഹേസീതി യോഗിനാ സങ്കപ്പേതബ്ബതോ തദുപഗവീരിയവാഹനട്ഠേന **"സമ്പഹംസനാ"**തി വുത്തം. തേനാഹ **"ഏവം മേ...പേ॰... ഹേതുഭാവതോ"**തി.

ഇദ്ധിസദ്ദസ്സ പഠമോ കത്തുഅത്ഥോ, ദുതിയോ കരണത്ഥോ വുത്തോ, **പാദ**സദ്ദസ്സ ഏകോ കരണത്ഥോ ഏവ. പജ്ജിതബ്ബാ ച ഇദ്ധീ വുത്താ, ന ച ഇജ്ഝന്തി. പജ്ജിതബ്ബാ ച ഇദ്ധീ പജ്ജനകരണേന പാദേന സമാനാധികരണാ ന ഹോന്തീതി **"പഠമേന അത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ"**തി കഥം സക്കാ വത്തും, തഥാ ഇദ്ധികിരിയാകരണേന സാധേതബ്ബാ ബുദ്ധിസങ്ഖാതാ ഇദ്ധി പജ്ജനകിരിയാകരണേന പജ്ജിതബ്ബാതി ദ്വിന്നം കരണാനം ന സമാനാധികരണതാ സമ്ഭവതീതി **"ദുതിയേന അത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ"**തി കഥം സക്കാ വത്തുന്തി

ചേ? സക്കാ, പാദസ്സ ഇജ്ഝമാനകോട്ഠാസ ഇജ്ഝനകരണൂപായഭാവതോ. അഥ വാ "പഠമേന അത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ, ദുതിയേന അത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ"തി ഏവം യോജനതോ. കഥം? അനന്തരത്ഥോ പച്ചാസത്തിഞായേന ഇധ പഠമോതി അധിപ്പേതോ, തതോ പുരിമോ ദുതിയോതി.

"ഛന്ദം ചേ ഭിക്ഖു അധിപതിം കരിത്വാ ലഭതി സമാധി"ന്തിആദി (വിഭം° ൪൩൨) വചനതോ **ഛന്ദസമാധിപ്പധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതം ഇദ്ധിപാദം ഭാവേതീ**തി എത്ഥാപി ഛന്ദാധിപതി സമാധി **ഛന്ദസമാധീ**തി അധിപതിസദ്ദലോപം കത്വാ സമാസോ വുത്തോതി വിഞ്ഞായതി. അധിപതിസദ്ദത്ഥദസ്സനവസേനേവ പന "ഛന്ദഹേതുകോ, ഛന്ദാധികോ വാ സമാധീ"തി **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭം° അട്ഠ° ൪൩൧) വുത്തം, തസ്മാ ഇധാപി ഛന്ദാധിപതി സമാധി **ഛന്ദസമാധീ**തി വേദിതബ്ബോ. തം പന ഛന്ദം വുത്തനയേന സദ്ധാസീസേന ദസ്സേന്തോ **"സദ്ധാധിപതേയ്യാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ"**തി വുത്തം. **"ഇദം പധാന"**ന്തി വാ വീരിയം വുത്തം. വീരിയസദ്ദാപേക്ഖാസഹിതം ഏകവചനേന വത്വാ ചതുബ്ബിധസ്സപി വീരിയസ്സ അധിപ്പേതത്താ നിബ്ബത്തേതബ്ബധമ്മവിഭാഗേന ച **"ഇമേ സങ്ഖാരാ"**തി വുത്തം. തേന പധാനഭൂതാ സങ്ഖാരാതി ഏവം സമാസോ വേദിതബ്ബോ. സങ്ഖതസങ്ഖാരാദിനിവത്തനത്ഥഞ്ചേത്ഥ പധാനഗ്ഗഹണം. അഥ വാ തം തം വിസേസം സങ്ഖരോതീതി **സങ്ഖാരോ,** സബ്ബമ്പി വീരിയം. തത്ഥ ചതുകിച്ചസാധകതോ അഞ്ഞസ്സ നിവത്തനത്ഥം പധാനഗ്ഗഹണന്തി പധാനഭൂതാ സേട്ഠഭൂതാതി അത്ഥോ.

വീരിയിദ്ധിപാദനിദ്ദേസേ **"വീരിയസമാധിപ്പധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗത"**ന്തി (വിഭം° ൪൩൭) ദ്വിക്ഖത്തും വീരിയം ആഗതം. തത്ഥ പുരിമം സമാധിവിസേസനം "വീരിയാധിപതി സമാധി **വീരിയസമാധീ"**തി, ദുതിയം സമന്നാഗമങ്ഗദസ്സനത്ഥം. ദ്വേ ഏവ ഹി സബ്ബത്ഥ സമന്നാഗമങ്ഗാനി സമാധി, പധാനസങ്ഖാരോ ച. ഛന്ദാദയോ സമാധിവിസേസനാനി. പധാനസങ്ഖാരോ പന പധാനവചനേനേവ വിസേസിതോ, ന ഛന്ദാദീഹീതി ന ഇധ വീരിയാധിപതിതാ പധാനസങ്ഖാരസ്സ വുത്താ ഹോതി. വീരിയഞ്ച സമാധിം വിസേസേത്വാ ഠിതമേവ സമന്നാഗമങ്ഗവസേന പധാനസങ്ഖാരവചനേന വുത്തന്തി നാപി ദ്വീഹി വീരിയേഹി സമന്നാഗമോ വുത്തോ ഹോതി. യസ്മാ പന ഛന്ദാദീഹി വിസിട്ഠോ സമാധി തഥാ വിസിട്ഠേനേവ തേന സമ്പയുത്തോ പധാനസങ്ഖാരോ, സേസധമ്മാ ച, തസ്മാ സമാധിവിസേസനാനം വസേന **"ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ"**തി വുത്താ. വിസേസനഭാവോ ച ഛന്ദാദീനം തംതംഅപസ്സയനവസേന ഹോതീതി **ഛന്ദസമാധി...പേ°... ഇദ്ധിപാദ**ന്തി ഏത്ഥ നിസ്സയത്ഥേപി പാദസദ്ദേന ഉപായത്ഥേന ഛന്ദാദീനം ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ ഹോതി. തഥാ ഹി അഭിധമ്മേ **ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ** "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ"തിആദിനാ (വിഭം° ൪൫൭) ഛന്ദാദീനമേവ ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ. **പഞ്ഹാപുച്ഛകേ** ച "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ - ഇധ ഭിക്ഖു ഛന്ദസമാധീ"തി (വിഭം° ൪൬൨) ആരഭിത്വാപി പുന ഛന്ദാദീനംയേവ കുസലാദിഭാവോ വിഭത്തോ. ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനത്ഥമേവ ഹി നിസ്സയിദ്ധിപാദദസ്സനം കതം. അഞ്ഞഥാ ചതുബ്ബിധതാവ ന ഹോതീതി. അയമേത്ഥ പാളിവസേന അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

തദങ്ഗസമുച്ഛേദനിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതത്തം വത്വാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതസ്സ അവചനം "ഛന്ദസമാധി...പേ°... ഇദ്ധിപാദം ഭാവേതീ"തി (വിഭം° ൪൩൨) ഭാവേതബ്ബാനം ഇദ്ധിപാദാനം വുത്തത്താ. ഭാവിതിദ്ധിപാദസ്സ ഹി സച്ഛികാതബ്ബാ ഫലപരിയാപന്നാ ഇദ്ധിപാദാതി.

വോസ്സഗ്ഗസദ്ദോ പരിച്ചാഗത്ഥോ, പക്ഖന്ദനത്ഥോ ചാതി വോസ്സഗ്ഗസ്സ ദുവിധതാ വുത്താ. **യഥാവുത്തേന പകാരേനാ**തി തദങ്ഗസമുച്ഛേദപ്പകാരേന, തന്നിന്നഭാവാരമ്മണപ്പകാരേന ച. **പരിണമന്തം** വിപസ്സനക്ഖണേ.

൫൪. **പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായാ**തി ഏകാവജ്ജനനാനാവജ്ജനവീഥീസു പവത്തഉപചാരപഞ്ഞായ. **അധിഗമപഞ്ഞായാ**തി അപ്പനാപഞ്ഞായ. പുന **പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായാ**തി നാനാവജ്ജനുപചാരപഞ്ഞായ, പടിസന്ധിപഞ്ഞായ വാ. **ഉപചാരപഞ്ഞായാ**തി ഏകാവജ്ജനേ, സബ്ബത്ഥ വാ പവത്തഉപചാരപഞ്ഞായ.

പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവിചയോപീതി യഥാവുത്തായ പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനവിചയോപി. **വുത്തനയാനുസാരേനാ**തി അദിട്ഠജോതനാ, വിമതിച്ഛേദനാ ചാതി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുഗമനേന.

൫൬. **സേഖേ അസേഖേ**തി സേക്ഖേ അരിയപുഗ്ഗലേ, അസേക്ഖേ അരിയപുഗ്ഗലേ. **വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമപ്പഹാനേ**തി വിപസ്സനം പുരേചാരികം കത്വാ പവത്തകിലേസപ്പഹാനേ, പഹാനാഭിസമയേതി അത്ഥോ.

"യം അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ"തി പാളിം ദസ്സേത്വാ പുന "യം അനിച്ചേ ദുക്ഖേ അനത്തനീ"തി വചനം ഏവമ്പേത്ഥ പഠന്തീതി ദസ്സേതും.

സേസസംകിലേസവോദാനധമ്മാതി ഗേധതോ അവസിട്ഠസംകിലേസധമ്മാ ച സബ്ബവോദാനധമ്മാ ച. **അഭാവേനാ**തി അഭാവനേന അഭാവകരണേന.

പയോഗപരക്കമന്തി ഭുസം യോഗോ **പയോഗോ,** പയോഗോവ പരക്കമോ **പയോഗപരക്കമോ,** ചിത്തം. **ഉക്ഖിപതീ**തി കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദേന്തോ കുസലപക്ഖേ ഉദ്ധം ഖിപേന്തോ വിയ പവത്തതി. **പധാനവീരിയ**ന്തി അകുസലാനം അനുപ്പാദനട്ഠേന ഉത്തമവീരിയം. **യോജേതബ്ബാനീ**തി "ആസേവമാനോ വായമതീ"തിആദിനാ യോജേതബ്ബാനി. **അനുപ്പന്നാതി അവത്തബ്ബതം ആപന്നാന**ന്തി ഭൂമിലദ്ധാരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതാവിക്ഖമ്ഭിതാസമുഗ്ഘാടിതുപ്പന്നാനം.

൫൯. "അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയാനീ"തി വുത്തത്താ **"പഠമമഗ്ഗേ സദ്ധാദയോ"**തിആദി വുത്തം. ഇന്ദ്രിയഗ്ഗഹണഞ്ച പാളിയം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം.

അസുഭാനുപസ്സനാ കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനന്തി ആഹ **"സതിപട്ഠാനഭാവനായ സുനിഗ്ഗഹിതോ കാമവിതക്കോ"**തി. സമാധി ഉപ്പജ്ജമാനോ കാമവിതക്കമ്പി നിഗ്ഗഹേത്വാ ഏവ ഉപ്പജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ **"അനവജ്ജസുഖപദട്ഠാനേനാ"**തിആദിമാഹ. **"കുസലേസു ധമ്മേസു ആരദ്ധവീരിയോ"**തിആദിനാ ധമ്മച്ഛന്ദതോ ഉപ്പജ്ജമാനോ വീരിയച്ഛന്ദോ ഖന്തിം പരിബ്രൂഹേതീതി ദസ്സേതി. അനവജ്ജധമ്മാനം ഉപകാരകധമ്മാസേവനം വിയ അനുപകാരകധമ്മപരിവജ്ജനമ്പി പഞ്ഞാനിസേവനേനേവ ഹോതീതി ആഹ **"സമാധിആദീന"**ന്തിആദി.

൬൭. സബ്ബധമ്മാധിട്ഠാനം ദേസനം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന വിഭജിതും **"ലോകോ നാമാ"**തിആദി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബധമ്മാനന്തി…പേ॰… ദസ്സേതു"**ന്തി ആഹ. മഹഗ്ഗതധമ്മേസു ഠാനം തംസമ്പാദനാവ. തഥാ സേസേസു. **വഡ്ഢിയമാനേസൂ**തി യഥാ വിമുത്തിം പരിപാചയന്തി, ഏവം ബ്രൂഹിയമാനേസു.

ദസ്സനപരിഞ്ഞാതി രൂപാരൂപധമ്മാനം സലക്ഖണതോ, പച്ചയതോ ച പരിജാനനാ. തേനാഹ **“ഞാതപരിഞ്ഞാ”**തി. പടിപക്ഖവിധമനേന സദ്ധിം ലക്ഖണത്തയവിഭാവനാ ഇധ “ഭാവനാപരിഞ്ഞാ”തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **“ഭാവനാ…പേ॰… പരിഞ്ഞാ ചാ”**തി . ദസ്സനത്ഥാ പരിഞ്ഞാ **ദസ്സനപരിഞ്ഞാ,** ഭാവനത്ഥാ പരിഞ്ഞാ **ഭാവനാപരിഞ്ഞാ**തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

കക്ഖളഫുസനാദീതി കക്ഖളാദിഫുസനാദി. **അഭിജാനിത്വാ**തി അഭിഞ്ഞായ പഞ്ഞായ ജാനിത്വാ, ഠിതസ്സ അഭിജാനനഹേതു വാതി അത്ഥോ. **അത്ഥോ**തി ഫലം. **നയോ**തി വുത്തനയോ.

“യം അസങ്ഖത”ന്തിപി പഠന്തി. **ചതുനയകോവിദോ**തി ഏകത്തനാനത്താദിനയചതുക്കേ നിപുണോ. **ദേസനായുത്തികുസലോ**തി ധമ്മാനം ദേസനാവിധിമ്ഹി കുസലോ.

സദിസീ കാതബ്ബാ സംസന്ദനവസേനാതി അധിപ്പായോ. **ആനേതബ്ബാ** “അയം ദേസനാ ഇമായ ദേസനായ ഏവം സംസന്ദതീ”തി. **അത്ഥതോ അപേത**ന്തി അയുത്തത്ഥം. **അസമ്ബന്ധത്ഥ**ന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം അസമ്ബന്ധപദത്ഥം. നനു പട്ഠാനവിചാരോ നയവിചാരോ വിയ ഹാരേഹി അസമ്മിസ്സോ വിചാരണന്തരോതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **“യസ്മാ പനാ”**തിആദി. **ഇധ നിക്ഖിത്തോ**തി ഇധ സുത്തവിചയേ സുത്തത്ഥവിചാരഭാവതോ നിക്ഖിത്തോ, ഏതേന വാ പട്ഠാനസ്സ ഹാരന്തോഗധഭാവദസ്സനേനേവ മൂലപദാനം വിയ പട്ഠാനസ്സ പദത്ഥന്തരാഭാവോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബം.

ഇമസ്സ സുത്തസ്സാതി സംവണ്ണിയമാനസുത്തം സന്ധായാഹ. **കസ്മിം വാ പദേ**തി സംവണ്ണിയമാനം ഗാഥം സന്ധായാഹ. **തബ്ബിചയേനാ**തി പുച്ഛാദിവിചയേന, അസ്സാദാദിവിചയേന ച.

വിചയഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. യുത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൧൮. ഏവമേതസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥോ ന ഗഹേതബ്ബോ, ഏവം പന ഗഹേതബ്ബോതി അഗ്ഗഹേതബ്ബഗഹേതബ്ബാനം അത്ഥാനം വിജഹനഗ്ഗഹണത്ഥായ യുത്തായുത്തിവിചാരണായം വജ്ജേതബ്ബേസു താവ പഠമം പടിപത്തീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“അതഥാകാരേന ഗയ്ഹമാനാ സുത്തത്ഥാ വിസയോ”**തി യഥാ “വാമം മുഞ്ച, ദക്ഖിണം ഗണ്ഹാ”തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൯൮; വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൪; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൨൧൩). വജ്ജേതബ്ബഭാവതോ ഹി സുത്തപദേഹി സുത്തത്ഥേ വിവേചിതേ ഗഹേതബ്ബഭാവോ ച അവസിട്ഠോ ഹോതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി “മേത്താവിഹാരസ്സ സതോ ബ്യാപാദോ ചിത്തം പരിയാദായ ഠസ്സതീ’തി ന യുജ്ജതി ദേസനാ, ‘ബ്യാപാദോ പഹാനം അബ്ഭത്ഥം ഗച്ഛതീ’തി യുജ്ജതി ദേസനാ”തി (നേത്തി॰ ൨൧).

യുത്തിനിദ്ധാരണേന അയഥാസഭാവതോ വിവേചിത്വാ യഥാസഭാവതോ ധമ്മസ്സ ഗഹണകാരണാനി കഥേന്തോ “മഹന്താ അപദിസിതബ്ബാ ഏതേസന്തി **മഹാപദേസാ**”തി ഇമമത്ഥമാഹ **“ബുദ്ധാദയോ”**തിആദിനാ. **പതിട്ഠാനാനീ**തി പതിട്ഠാനസാധനാനി. **സേസേസൂ**തി സങ്ഘാപദേസാദീസു. പഠമത്ഥോ ഏവ ഹി ഇധ പാളി ആഗതോ, വിനിച്ഛയനേ കാരണം മഹാപദേസോതി അധിപ്പായോ.

സുത്തോതരണാദീതി ആദിസദ്ദേന സുത്താനോതരണാദിപി സങ്ഗയ്ഹതി. സുത്തോതരണവിനയസന്ദസ്സനാനി ഹി കേനചി യഥാഭതസ്സ ഗന്ഥസ്സ ''ധമ്മോ''തി വിനിച്ഛയനേ കാരണം. സുത്താനോതരണവിനയാസന്ദസ്സനാനി ''അധമ്മോ''തി. **യദി ഏവ**ന്തി യദി യഥാഭതസ്സ ഗന്ഥസ്സ സുത്തവിനയേഹി സംസന്ദനം ''ധമ്മോ''തി, അസംസന്ദനം ''അധമ്മോ''തി വിനിച്ഛയകാരണം, ഏവം സന്തേതി അത്ഥോ. സമ്പദീയതി ഞാപീയതി ധമ്മോ ഏതേഹീതി **സമ്പദായാ,** അക്ഖാതാരോ.

വിനീയന്തി രാഗാദയോ ഏതേനാതി **വിനയോ,** കാരണം. തേനാഹ **"രാഗാദിവൂപസമനിമിത്ത"**ന്തി. കിം പന തം? സാധിട്ഠാനസമഥവിപസ്സനാദിധമ്മാ. യേ പരതോ ''തേചത്താലീസം ബോധങ്ഗമാ ധമ്മാ''തി (നേത്തി॰ ൨൪) വക്ഖതി.

വിനയമഹാപദേസാ കപ്പിയാനുലോമതോ അനുലോമകപ്പിയം നാമ, തംസദിസതായ സുത്തന്തമഹാപദേസാപി **അനുലോമകപ്പിയ**ന്തി അട്ഠകഥാവോഹാരോ. തേന വുത്തം **"യം അനുലോമകപ്പിയന്തി വുച്ചതീ"**തി.

യദിപി തത്ഥ തത്ഥ പവത്താ ഭഗവതോ പകിണ്ണകദേസനാ **അട്ഠകഥാ,** സാ പന ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി തേപിടകം ബുദ്ധവചനം സങ്ഗായിത്വാ തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാനുരൂപേന വാചനാമഗ്ഗം ആരോപിതത്താ **ആചരിയവാദോ** നാമ. തേന വുത്തം **"ആചരിയവാദോ നാമ അട്ഠകഥാ"**തി. തിസ്സോപി സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹോ ഏവ ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാഭൂതോ കഥാമഗ്ഗോ പച്ഛാ തമ്ബപണ്ണിയേഹി മഹാഥേരേഹി സീഹളഭാസായ ഠപിതോ. **അത്തനോമതി** ഥേരവാദോ. **സമേന്തമേവ ഗഹേതബ്ബ**ന്തി യഥാ പാളിയാ സംസന്ദതി , ഏവം മഹാപദേസതോ അത്ഥാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി ദസ്സേതി. പമാദപാഠവസേന ആചരിയവാദസ്സ കദാചി പാളിയാ അസംസന്ദനാപി സിയാ, സോ ന ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"സുത്തേന സമേന്തോ ഏവ ഗഹേതബ്ബോ"**തി.

ചതൂഹി മഹാപദേസേഹി യുജ്ജതീതി ചതൂഹി മഹാപദേസേഹി ന വിരുജ്ഝതി. ഇദാനി തം അവിരുജ്ഝനാകാരം ദസ്സേന്തോ **"യേന യേനാ"**തിആദി വുത്തം. സുത്തോതരണാദി ഏവ ഹേത്ഥ കാരണം. തസ്സ ച അനേകാകാരതായ **"പകാരേനാ"**തി വുത്തോ. സംവണ്ണിയമാനേ സുത്തേ സംവണ്ണനാവസേന ഗഹേതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ. **ആഭതേനാ**തി ആനീതേന. **സുത്തതോ**തി സുത്തന്തരതോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - കേനചി പസങ്ഗേന സുത്തന്തരതോ ഉദ്ധരിത്വാ ആനീതേന സുത്തപദേന സുത്തോതരണാദിനാ, കാരണപ്പകാരേന ച ചതുമഹാപദേസാവിരോധേന സംവണ്ണിയമാനേ സുത്തേ സംവണ്ണനാവസേന അത്ഥജാതം ഗഹേതബ്ബന്തി. തേനാഹ **"തേന…പേ॰… കാതബ്ബാ"**തി. തത്ഥ **യുത്തിഹാരയോജനാ കാതബ്ബാ**തി യുത്തിനിദ്ധാരണവസേന അയം യുത്തിഹാരോ യോജേതബ്ബോ. അഥ വാ **യുത്തിഹാരയോജനാ കാതബ്ബാ**തി ഇമിനാ ഹാരേന വക്ഖമാനനയേന യുത്തിഗവേസനം കത്വാ തായ യുത്തിയാ സബ്ബഹാരയോജനാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ. ലക്ഖണഞ്ഹേതം യുത്തിഗവേസനായ, യദിദം യുത്തിഹാരോ. തേനാഹ ''സബ്ബേസം ഹാരാനം, യാ ഭൂമീ, യോ ച ഗോചരോ തേസം. ''യുത്തായുത്തപരിക്ഖാ''തി (നേത്തി॰ ൪), ''ഇമായ യുത്തിയാ അഞ്ഞമഞ്ഞേഹി കാരണേഹി ഗവേസിതബ്ബ''ന്തി (നേത്തി॰ ൧൦) ച.

൯൬. യദി വാ സബ്ബാനി പദാനി ഏകം അത്ഥം അഭിവദന്തീതി യോജനാ.

൧൦. **ജരായം ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്ത**ന്തി ഠിതസ്സ യം അഞ്ഞഥത്തം അഞ്ഞഥാഭാവോ, അയം ജരാ നാമ. **ഖണികമരണം** ഖണികനിരോധോ.

സമുച്ഛേദമരണം ഖീണാസവാനം ഖന്ധപരിനിബ്ബാനം.

കേവലസ്സാതി ജരായ അമിസ്സസ്സ. **അഞ്ഞാവ ജരാ, അഞ്ഞം മരണ**ന്തി "പടിഞ്ഞാതസ്സ കേവലസ്സ മരണസ്സ ദിട്ഠത്താ"തി ഹേതു. **യഥാ തം ദേവാന**ന്തി സദിസൂദാഹരണം, വിസദിസൂദാഹരണം പന ഇദ്ധിപാദാദയോ, അന്വയബ്യതിരേകാ ഗഹേത്വാ യോജേതബ്ബാ.

തേഹീതി ജരാമരണേഹി.

"ജീരണഭിജ്ജനസഭാവാ"തി ഇമിനാ ലേസേന തണ്ഹാജരാമരണാനം അനഞ്ഞത്തം യോജേതി. യദിപി "അഞ്ഞാ തണ്ഹാ, അഞ്ഞാ ജരാ, അഞ്ഞം മരണ"ന്തി സിദ്ധോവായമത്ഥോ, യം സന്ധായ വുത്തം **"ന ഇദ"**ന്തിആദി, തഥാപി സക്കുണേയ്യപരിഹാരായം ചോദനാതി അജ്ഝാരുള്ഹം തത്ഥ ദോസം ദസ്സേതും "യദി ച യഥാ ജരാമരണ"ന്തി പാളിപവത്താനി ദസ്സേന്തോ **"യദി...പേ॰... ദസ്സേതീ"**തി ആഹ. **ഭാവോ**തി അധിപ്പായോ. **ഏതേസ**ന്തി തണ്ഹാജരാമരണാനം.

"ഇമായ യുത്തിയാ അഞ്ഞമഞ്ഞേഹി കാരണേഹി ഗവേസിതബ്ബ"ന്തി ച കേചി പഠന്തി, ബ്യഞ്ജനതോപി ഗവേസിതബ്ബം, അഞ്ഞത്ഥ അത്ഥതോ അഞ്ഞത്ഥമ്പീതി അധിപ്പായോ. തമേവ ബ്യഞ്ജനതോ അഞ്ഞത്ഥം ദസ്സേതും പാളിയം **"സല്ലോതി വാ"**തിആദി വുത്തം. **ഇമേസ**ന്തി സല്ലധൂപായനാനം. **ഇച്ഛാവിപരിയായേ**തി ഇച്ഛിതാലാഭേ, അപ്പച്ചയസമവായേ വാ. **ഇദമ്പി സമത്ഥനം ഹോതി** യഥാധിപ്പേതസ്സ അഞ്ഞത്ഥസ്സ ബ്യതിരേകദസ്സനഭാവതോ. **ജരാമരണവിപരിയായേ**തി ജരാമരണേ അസതി. ന ഹി യഥാധിപ്പേതജരാമരണാഭാവേ തണ്ഹാ ന ഹോതീതി.

ദ്വിധാ വുത്താതി ദ്വിപ്പകാരേന വുത്താ, ദ്വിക്ഖത്തും വാ വുത്താ. **യം ഇദം... പേ॰... ആരമ്മണകരണവസേന വാ അഭിലപന**ന്തി ഏവം കിരിയാപരാമസനം യോജേതബ്ബന്തി വേദിതബ്ബം. **വിസേസോ**തി അയം ഏതാസം ഇച്ഛാതണ്ഹാനം പകതിസങ്ഖാതോ വിസേസോ. **"ദ്വീഹി നാമേഹീ"**തിപി പാളി. **യദിപി ഏവ**ന്തി കാമം വിസയവിസേസേസു ഏവം യഥാവുത്തഅവത്ഥാവിസേസേന ഇച്ഛാതണ്ഹാനം അത്ഥി കാചി ഭേദമത്താതി അത്ഥോ. സഭാവതോ പന ഭേദോ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"തഥാപീ"**തി ആഹ.

ഇച്ഛന്തീതി കാമേന്തി. **തണ്ഹായനാ** പാതുകാമതാ. **സന്താപനട്ഠേനാ**തി പരിദഹനഭാവേന. **ആകഡ്ഢനട്ഠേനാ**തി അവഹരണട്ഠേന. **സരിതാനീ**തി രാഗവസേന അല്ലാനി. തംസമ്പയുത്തപീതിവസേന സിനിദ്ധാനി **സിനേഹിതാനി. വിസത്തികാ**തി വിത്ഥതാ രൂപാദീസു തേഭൂമകധമ്മേസു ബ്യാപനവസേന. **വിസടാ**തി പുരിമവേവചനമേവ ത-കാരസ്സ ട-കാരം കത്വാ വുത്തം. **വിസാലാ**തി വിപുലാ. **വിസക്കതീ**തി പരിസക്കതി സഹതി. രത്തോ ഹി രാഗവത്ഥുനാ പാദേന താളിയമാനോപി സഹതി. "ഓസക്കനം, വിപ്ഫന്ദനം വാ വിസക്കന"ന്തി വദന്തി. അനിച്ചാദികം നിച്ചാദിതോ ഗണ്ഹന്തീ **വിസംവാദികാ** ഹോതി. **വിസംഹരതീ**തി തഥാ തഥാ കാമേസു ആനിസംസം ദസ്സേന്തീ വിവിധേഹി ആകാരേഹി നേക്ഖമ്മാഭിമുഖപ്പവത്തിതോ ചിത്തം സംഹരതി സംഖിപതി. **വിസം** വാ ദുക്ഖം, തം ഹരതി, വഹതീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖനിബ്ബത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ഹേതുഭാവതോ **വിസമൂലാ,** വിസം വാ ദുക്ഖാദിഭേദാ വേദനാ മൂലം ഏതായാതി **വിസമൂലാ,** ദുക്ഖസമുദയത്താ വിസം ഫലം ഏതിസ്സാതി **വിസഫലാ.** രൂപാദിദുക്ഖസ്സേവ പരിഭോഗോ ഏതായ, ന അമതസ്സാതി

വിസപരിഭോഗാ. സബ്ബത്ഥ നിരുത്തിവസേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. യോ പനേത്ഥ പധാനോ അത്ഥോ, തം ദസ്സേതും പുന **"വിസതാ വാ പനാ"**തിആദി വുത്തം.

സിനേഹനം പേമകരണം. **ബന്ധനട്ഠേനാ**തി സംയോജനട്ഠേന. **ആസീസനട്ഠേനാ**തി ഇച്ഛനട്ഠേന. **അഭിനന്ദനട്ഠേനാ**തി അസ്സാദനട്ഠേന, സമ്പടിച്ഛനട്ഠേന വാ.

൨൧. അനഭിരതീതി ഉക്കണ്ഠാ. **ഞാണനിബ്ബിദാ**തി നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ. യഥാ ച ദുക്ഖൂ...പേ॰... ചാരേസു യുത്തി വുത്താതി യോജനാ.

സുഖാപടിപദാദന്ധാഭിഞ്ഞാ സുഖാപടിപദാഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ **സുഖാപടിപദാദയോ**. യോ ദുക്ഖായ പടിപദായ വിസേസം അധിഗന്തും ഭബ്ബോ, തസ്സ സുഖാപടിപദായോഗ്യസ്സ വിയ കരിയമാനാ ധമ്മദേസനാ വിസേസാവഹാ ന ഹോതി, തസ്മാ സാ ന യുത്താതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"രാഗചരിതോ"**തിആദിനാ. രാഗചരിതസ്സ തഥാ തഥാ കാമാനം ആദീനവം, ഓകാരം, സംകിലേസം, നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസഞ്ച അവിഭാവേത്വാ ആദിതോ വിപസ്സനാകഥാവ കരിയമാനാ ന വിസേസാവഹാ ഹോതി ആസയസ്സ അസോധിതത്താതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ പാളിയം **"വിപസ്സനാ...പേ॰... ദേസനാ"**തി ആഹാതി വേദിതബ്ബം. **സേസപദേസുപീ**തി യഥാ ''രാഗചരിതസ്സാ''തിആദിനാ രാഗചരിതകോട്ഠാസവസേന പാളിയം ദേസനായ അയുത്തി വുത്താ, ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി ദോസചരിതകോട്ഠാസാദീസുപി ''ദോസചരിതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അസുഭം ദേസേയ്യാ''തിആദിനാ പാളിയം അവുത്തോപി യഥാസമ്ഭവമത്ഥോ നിദ്ധാരേത്വാ വത്തബ്ബോ. കസ്മാ പന യുത്തിഹാരേ അയുത്തിനിദ്ധാരണാ കതാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. **സേസേസുപി ഏസേവ നയോ**തി സേസേസുപി ദോസചരിതാദിവസേന നിദ്ധാരിതേസു അയുത്തിഗവേസനേസു അയമേവ ഉപായോ. **അനുലോമപ്പഹാന**"ന്തിപി പാളി, സോ ഏവത്ഥോ.

"യാവതികാ ഞാണസ്സ ഭൂമീ"തി ഏതേന യുത്തിഹാരസ്സ മഹാവിസയതം ദസ്സേതി. കസ്മാ പനായം മഹാവിസയോതി? യുത്തിവിചാരഭാവതോ, സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ച ധമ്മസ്സ നാനാനയനിപുണാദിഗുണവിസേസയോഗതോതി ദസ്സേന്തോ **"തം കിസ്സ ഹേതൂ"**തി ആഹ.

അപരഭാഗേതി പച്ഛാഭാഗേ. മേത്താവിഹാരിഭാഗസ്സ അപരിഹീനതാവചനതോ അയോഗോ വുത്തോ. തേനാഹ **"സതോ"**തി. **യഥാവുത്തകാരണതോ ഏവാ**തി പടിപക്ഖത്താ ഏവ.

പഹാനേകട്ഠഭാവതോ ദിട്ഠിമഞ്ഞിതസ്സ. ആദീനവദസ്സനേന വിതക്കം ജിഗുച്ഛന്താ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ ആസന്നഉപചാരജ്ഝാനധമ്മാപി വിതക്കാരമ്മണാ ന ഹോന്തി, പഗേവ ദുതിയജ്ഝാനധമ്മാതി അധിപ്പായേനാഹ **"ആരമ്മണകരണത്ഥോ ഹേത്ഥ സഹഗതസദ്ദോ"**തി.

ഏവം യുത്തിഹാരലക്ഖണം ആഗമതോ യുത്തായുത്തവിചാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ആഗമാനുഗതായ യുത്തിയാപി തം ദസ്സേതും ഗുണമുഖേന ദോസവിഭജനം വിഭജന്തോ **"അപിചേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. തം ഉത്താനത്ഥമേവ.

യുത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ര്. പദട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൨. **തേസം തേസ**ന്തി അനവസേസപരിയാദാനം, തേന യേ സുത്തേ വുത്താ ച ധമ്മാ, യേ ച തേസം കാരണഭൂതം, തേസം സബ്ബേസമ്പീതി വുത്തം ഹോതി. **സബ്ബധമ്മയാഥാവഅസമ്പടിവേധോ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"കത്ഥ പന സോ"**തിആദി വുത്തം.

പിയായിതബ്ബജാതിയന്തി പേമനീയസഭാവം. **മിച്ഛാപടിപദാ**തി പമാദാപത്തി, മിച്ഛാഭിനിവേസോ വാ. ഏകവാരം ഉപ്പന്നാപി പാണാതിപാതചേതനാ വേരപ്പസവനതോ ദോസസ്സ, ഏകവാരം ഉപ്പന്നാപി പമാദാപത്തി, മിച്ഛാഭിനിവേസോ വാ മോഹസ്സ ഉപ്പത്തികാരണന്തി പാളിയം അവുത്തമ്പി നയതോ നിദ്ധാരേതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **"ദോസസ്സ…പേ॰… ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"**തി ആഹ. നിമിത്തത്ഥഗ്ഗഹണലക്ഖണം വണ്ണസണ്ഠാനം, അനുബ്യഞ്ജനത്ഥഗ്ഗഹണലക്ഖണം അനുബ്യഞ്ജനന്തി **"നിമിത്താനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണലക്ഖണാ"**തി വുത്തം. തത്ഥ തത്ഥ **നിമിത്തം** ഇത്ഥിപുരിസനിമിത്തം. **അനുബ്യഞ്ജനം** ഹത്ഥപാദഹസിതകഥിതാദി. ഫസ്സോ പച്ചയോ ഏതിസ്സാതി **ഫസ്സപച്ചയാ,** തംഭാവോ **ഫസ്സപച്ചയതാ**. അസ്സാദേതി ഏതായാതി **അസ്സാദോ,** തണ്ഹാ.

വത്ഥൂനി ഞേയ്യധമ്മോതി ആഹ **"വത്ഥുഅവിപ്പടിപത്തി വിസയസഭാവപടിവേധോ"**തി. ഇധാധിപ്പേതം സമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതും **"സീലസമാധിസമ്പദാന"**ന്തി വുത്തം. ഏകദേസുപലക്ഖണവസേന, വണ്ണഗന്ധരാഗിസപ്പായവസേന വാ പാളിയം **"വിനീലകവിപുബ്ബകഗ്ഗഹണലക്ഖണാ അസുഭസഞ്ഞാ"**തി വത്വാ **"തസ്സാ നിബ്ബിദാപദട്ഠാന"ന്തി വുത്തം നിബ്ബിദം ദസ്സേന്തോ "നിബ്ബിദാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പരിതസ്സനതോ വിസേസേതും **"ഞാണേനാ"**തി വിസേസിതം. **തഥാ പവത്ത**ന്തി നിബ്ബിദനാകാരേന പവത്തനം.

യോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്തിയാ വിദേഹരഞ്ഞോ ധീതായ **രുചായ** ജാതിസ്സരഞാണം കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണസ്സ കാരണം അഹോസി, ന പന അസപ്പുരിസൂപനിസ്സയതോ, അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്തസ്സ തസ്സേവ രഞ്ഞോ സേനാപതിനോ **അലാതസ്സ ബീജകസ്സ** ദാസസ്സാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഇമസ്സ ച… പേ॰… ഉദാഹരിതബ്ബോ"**തി ആഹ. **സോ**തി പസാദോ. **അവത്ഥാവിസേസോ**തി സമ്പയുത്തധമ്മാനം അനാവിലഭാവലക്ഖിതോ അവത്ഥാഭേദോ. **ആയതനഗതോ**തി ഠാനഗതോ, രതനത്തയവിസയോതി അത്ഥോ. **"കായോ"**തിആദിനാ അവത്ഥാവിസേസേന വിനാ സഭാവസിദ്ധമേവ പദട്ഠാനം ദസ്സേതി.

ഇമസ്മിം ച ഠാനേ പാളിയം പുബ്ബേ യേസം ധമ്മാനം പദട്ഠാനം നിദ്ധാരിതം, തേ ധമ്മാ യേസം ധമ്മാനം പദട്ഠാനാനി ഹോന്തി, തേ ദസ്സേതും **"അപരോ നയോ"**തിആദി ആരദ്ധന്തി വേദിതബ്ബം. അസ്സാദമനസികാരോ അയോനിസോമനസികാരലക്ഖണോ വുത്തോ നിദസ്സനമത്തഅത്ഥോതി വേദിതബ്ബോ, യേഭുയ്യേന സത്താനം ലോഭവസേന അയോനിസോമനസികാരാ സംവത്തന്തീതി ദസ്സനത്ഥം വാ ഏവം വുത്തം. ഉപപത്തി ഏവ **ഓപപച്ചയം,** തസ്സ ഭാവോ **ഓപപച്ചയിക**ന്തി ആഹ **"ഉപപത്തിഭവഭാവേനാ"**തി. **വവത്ഥിതഭാവോ**തി വവത്ഥിതഭാവോ രൂപസ്സ ദസ്സനാദിപടിനിയതാരമ്മണകിച്ചതാ. **ഭവസ്സ അങ്ഗാനീ**തി ഭവസ്സ കാരണാനി. ദുതിയേ **അങ്ഗാനീ**തി അവയവാ, കമ്മവട്ടമ്പി വാ കാരണങ്ഗഭാവേന യോജേതബ്ബം.

കമ്മട്ഠാനസ്സാതി ഭാവനായ ബ്രൂഹനാ വഡ്ഢനാ. **തേസൂ**തി തിത്ഥഞ്ഞുതാദീസു. കല്യാണമിത്തസ്സ സമ്മദേവ പയിരുപാസനായപീതി തം നിസ്സായ ലദ്ധേന സബ്ബായ ധമ്മസ്സവനേന ധമ്മുപസംഹിതം പാമോജ്ജം ഹോതീതി തിത്ഥഞ്ഞുതാ പീതഞ്ഞുതായ പദട്ഠാനം. ഏവം യായ വിമുത്തിയാ സതി വിമുത്തിഞാണദസ്സനം ഹോതീതി സാ തസ്സ പദട്ഠാനന്തി അയമത്ഥോ പാകടോതി ആഹ **"പുരിമാനം...പേ°... സുവിഞ്ഞേയ്യോ ഏവാ"**തി. **സഹ അധിട്ഠാനേനാ**തി ഞാതപരിഞ്ഞായ സദ്ധിം. ഞാതപരിഞ്ഞാ ഹി തീരണപരിഞ്ഞായ അധിട്ഠാനം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പദട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൩. "ലക്ഖണഹാരസ്സ വിസയം പുച്ഛതീ"തി വുത്തം, ''കോ പന തസ്സ വിസയോ''തി വുത്തേ സമാനലക്ഖണാ അവുത്തധമ്മാ. കായാനുപസ്സനായ സമാരദ്ധായ വേദനാനുപസ്സനാദയോ സുഖേനേവ സിജ്ഝന്തീതി തബ്ബചനേന വേദനാഗതാസതിആദീനം വുത്തഭാവോ ദസ്സിതോ **സതിപട്ഠാനഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ**തി കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനസ്സ സദ്ധാനുഗ്ഗഹിതാനി വീരിയസതിസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി സാധനം, ഏവം ഇതരേസമ്പീതി കത്വാ വുത്തം. അയം അത്ഥോ **അട്ഠകഥായ**മേവ (നേത്തി° അട്ഠ° ൭൧) പരതോ ആഗമിസ്സതി. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി ഏകലക്ഖണതാനിദ്ദേസേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പരതോതി ചതുബ്യൂഹഹാരവണ്ണനായം** (നേത്തി° അട്ഠ° ൨൦).

അസമ്മിസ്സതോതി വേദനാദയോപി ഏത്ഥ സിതാ ഏത്ഥ പടിസന്ധാതി കായേ വേദനാദിഅനുപസ്സനാപസങ്ഗേപി ആപന്നേ തദസമ്മിസ്സതോതി അത്ഥോ.

അവയവിഗാഹസമഞ്ഞാതിധാവനസാരാദാനാഭിനിവേസനിസേധനത്ഥം കായം അങ്ഗപച്ചങ്ഗേഹി, താനി ച കേസാദീഹി, കേസാദികേ ച ഭൂതുപാദായരൂപേഹി വിനിബ്ഭുജിതും **"തഥാ ന കായേ"**തിആദിമാഹ. പാസാദാദിനഗരാവയവസമൂഹേ അവയവിവാദിനോപി അവയവിഗാഹണം കരോന്തി. നഗരം നാമ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി പന കേസഞ്ചി സമഞ്ഞാതിധാവനം സിയാതി ഇത്ഥിപുരിസാദിസമഞ്ഞാതിധാവനേ നഗരനിദസ്സനം വുത്തം. **അഞ്ഞോ കോചി** സത്താദികോ. **യം പസ്സതി** ഇത്ഥിം, പുരിസം വാ. നനു ചക്ഖുനാ ഇത്ഥിപുരിസദസ്സനം നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, ''ഇത്ഥിം പസ്സാമി, പുരിസം പസ്സാമീ''തി പന പവത്തസമഞ്ഞാവസേന ''യം പസ്സതീ''തി വുത്തം. മിച്ഛാദസ്സനേന വാ ദിട്ഠിയാ യം പസ്സതി, ന തം ദിട്ഠം രൂപായതനം ഹോതി, രൂപായതനം വാ തം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ തം കോസാദിഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതം ദിട്ഠം ന ഹോതി, ദിട്ഠം വാ യഥാവുത്തം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **യം ദിട്ഠം തം ന പസ്സതീ**തി യം രൂപായതനം, കേസാദിഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതം വാ ദിട്ഠം, തം പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ഭൂതതോ ന പസ്സതീതി അത്ഥോ.

ന അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സീതി ന അഞ്ഞസഭാവാനുപസ്സീ, അസുഭാദിതോ അഞ്ഞാകാരാനുപസ്സീ ന ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി.

പഥവീകായന്തി കേസാദിം പഥവീധമ്മസമൂഹത്താ ''കായോ''തി വദതി, ലക്ഖണപഥവിമേവ വാ അനേകഭേദഭിന്നം സകലസരീരഗതം

പുബ്ബാപരിയഭാവേന പവത്തമാനം സമൂഹവസേന ഗഹേത്വാ ''കായോ''തി വദതി. ഏവം അഞ്ഞത്ഥാപി.

ആകാരസമൂഹസങ്ഖാതസ്സാതി അനിച്ചതാദിആകാരസമുദായപരിയായസ്സ.

തീസു ഭവേസു കിലേസേതി ഭവത്തയവിസയകിലേസേ. **സബ്ബത്ഥികന്തി** സബ്ബത്ഥ ലീനേ, ഉദ്ധതേ ച ചിത്തേ ഇച്ഛിതബ്ബത്ഥാ, സബ്ബേ വാ ലീനേ, ഉദ്ധതേ ച ഭാവേതബ്ബാ ബോജ്ഝങ്ഗാ അത്ഥികാ ഏതായാതി **സബ്ബത്ഥികാ. അന്തോ സങ്കോചോ**തി അന്തോ ഓലീയനാ, കോസജ്ജന്തി അത്ഥോ.

൨൪. ഗഹിതേസൂതി ഭാവനാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതേസു, ഭാവിതേസൂതി അത്ഥോ, വചനേന വാ ഗഹിതേസു. ഭാവനാഗ്ഗഹണദീപനത്ഥത്താ പന വചനേന ഗഹണസ്സ ഭാവനാഗ്ഗഹണമേത്ഥ പധാനം. യസ്സ സതിപട്ഠാനാ ഭാവിതാ, തസ്സ സമ്മപ്പധാനാദയോ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ന ഭാവിതാതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീതി ച സമാനലക്ഖണതാപദേസേന ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും പാളിയം **''ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു ഭാവിയമാനേസു ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തീ''**തിആദി വുത്തം.

വിപല്ലാസാ പഹീയന്തി ഉജുവിപച്ചനീകഭാവതോ. ''ആഹാരസമുദയാ കായസ്സ സമുദയോ, ഫസ്സസമുദയാ വേദനാനം സമുദയോ (സം॰ നി॰ ൫.൪൦൮), സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൧, ൩൯; മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൧; വിഭ॰ ൨൨൫) വചനതോ കായാദീനം സമുദയഭൂതാ കബളീകാരാഹാരഫസ്സമനോസഞ്ചേതനാവിഞ്ഞാണാഹാരാകായാദീനം പരിജാനനേന പരിഞ്ഞാതാ ഹോന്തി തപ്പടിപക്ഖപ്പഹാനതോതി ദസ്സേന്തോ **''ചത്താരോ ആഹാരാ''**തിആദിമാഹ. **സബ്ബത്ഥാ**തി ''ഉപാദാനേഹി അനുപാദാനോ ഭവതീ''തി ഏവമാദീസു.

തത്ഥ യസ്മാ പഞ്ച കാമഗുണാ സവിസേസാ കായേ ലബ്ഭന്തീതി വിസേസേന കായോ കാമുപാദാനസ്സ വത്ഥു, സുഖവേദനസ്സാദവസേന പരലോകനിരപേക്ഖോ ''നത്ഥി ദിന്ന''ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧; മ॰ നി॰ ൧.൪൪൫; ൨.൯൪-൯൫, ൨൨൫; ൩.൯൧, ൧൧൬; സം॰ നി॰ ൩.൨൧൦; ധ॰ സ॰ ൧൨൨൧; വിഭ॰ ൯൩൮) പരാമാസം ഉപ്പാദേതീതി ദിട്ഠുപാദാനസ്സ വേദനാ, ചിത്തേ നിച്ചഗ്ഗഹണവസേന സസ്സതസ്സ ''അത്തനോ സീലാദിവസേന പരിസുദ്ധപരാമസനം ഹോതീ''തി സീലബ്ബതുപാദാനസ്സ ചിത്തം, നാമരൂപപരിച്ഛേദേന ഭൂതം ഭൂതതോ അപസ്സന്തസ്സ ''അത്താഭിനിവേസോ ഹോതീ''തി അത്തവാദുപാദാനസ്സ ധമ്മാ വത്ഥു, തസ്മാ **''ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു ഭാവിയമാനേസു ഉപാദാനേഹി അനുപാദാനോ ഭവതീ''**തി വുത്തം.

യസ്മാ പന വുത്തനയേനേവ കായോ കാമയോഗസ്സ വത്ഥു, ഭവേസു സുഖഗ്ഗഹണവസേന ഭവസ്സാദോ ഹോതീതി ഭവയോഗസ്സ വേദനാ, സന്തതിഘനഗ്ഗഹണവസേന ചിത്തേ അത്താഭിനിവേസോ ഹോതീതി ദിട്ഠിയോഗസ്സചിത്തം, ധമ്മവിനിബ്ഭോഗസ്സ ദുക്കരത്താ, ധമ്മാനം ധമ്മമത്തതായ ച ദുപ്പടിവിജ്ഝത്താ സമ്മോഹോ ഹോതീതി അവിജ്ജായോഗസ്സ ധമ്മാ, വത്ഥു, തസ്മാ ചതുസതിപട്ഠാനഭാവനായ തേസു തേസം പഹാനസിദ്ധിതോ യോഗേഹി വിസംയുത്തതാ വുത്താ. ഏതേനേവ ആസവേഹി അനാസവതാ, ഓഘേഹി നിത്തിണ്ണതാ ച സംവണ്ണിതാ ഹോതി കാമരാഗാദീനം ഏവ കാമയോഗകാമാസവകാമോഘാദിഭാവതോ.

വുത്തനയേനേവ കായോ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥസ്സ വത്ഥു, ‘‘ദുക്ഖായ വേദനായ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫) ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖസങ്ഖാരദുക്ഖഭൂതാ വേദനാ വിസേസേന ബ്യാപാദകായഗന്ഥസ്സ വത്ഥു, ചിത്തേ നിച്ചാഭിനിവേസവസേന സസ്സതസ്സ ‘‘അത്തനോ സീലേന സുദ്ധീ’’തിആദിപരാമസനം ഹോതീതി സീലബ്ബതപരാമാസസ്സ ചിത്തം വത്ഥു, സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനാഭാവതോ ഭവവിഭവദിട്ഠിസങ്ഖാതോ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ ഹോതീതി തസ്സ ധമ്മാ വത്ഥൂതി ചതുസതിപട്ഠാനാതി യോജേതബ്ബം.

വുത്തനയേനേവ വിസേസതോ കായോ രാഗസല്ലസ്സ വത്ഥു, വേദനാ ദോസസല്ലസ്സ, ‘‘ചിത്തം നിച്ചഗ്ഗഹണവസേന അത്താഭിനിവേസം അത്താനം സേയ്യാദിതോ ദഹതീ’’തി ചിത്തം മാനസല്ലസ്സ, വുത്തനയേനേവ ധമ്മാ മോഹസല്ലസ്സ വത്ഥൂതി ചതുസതിപട്ഠാനാതി യോജേതബ്ബം.

യസ്മാ പന കായാനുപസ്സനാദീഹി കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു പരിഞ്ഞാതേസു രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാ പരിഞ്ഞാതാ ഹോന്തി, ചിത്തേ ഹി പരിഞ്ഞാതേ സഞ്ഞാപി പരിഞ്ഞാതാവ ഹോതി, തസ്മാ **‘‘വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ ചസ്സ പരിഞ്ഞം ഗച്ഛന്തീ’’**തി വുത്തം.

തഥാ വിസേസതോ കായേ സാപേക്ഖാ ഛന്ദാഗതിം ഗച്ഛതീതി കായോ ഛന്ദാഗതിയാ വത്ഥു, വുത്തനയേനേവ വേദനാ ബ്യാപാദസ്സ നിമിത്തന്തി സാ ദോസാഗതിയാ വത്ഥു, സന്തതിഘനഗ്ഗഹണവസേന സരാഗാദിചിത്തേ സമ്മോഹോ ഹോതീതി മോഹാഗതിയാ ചിത്തം, ധമ്മസഭാവാനവബോധേന ഭയം ഹോതീതി ഭയാഗതിയാ ധമ്മാ വത്ഥൂതി ചതുസതിപട്ഠാനഭാവനായ അഗതിഗമനപ്പഹാനം ഹോതീതി ആഹ **‘‘അഗതിഗമനേഹി ച ന അഗതിം ഗച്ഛതീ’’**തി.

‘‘അകുസലസ്സ സോമനസ്സസ്സ വസേനാ’’തി ഇദം ‘‘അയമ്പി അത്ഥോ സമ്ഭവതീ’’തി കത്വാ വുത്തം. ‘‘സുഖായ വേദനായ രാഗാനുസയോ അനുസേതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫) പന വചനതോ സുഖവേദനാഗ്ഗഹണേന തത്ഥാനുസയനേന സമുദയസച്ചം ദേസിതന്തി വേദിതബ്ബം. **ദേസിതം ദുക്ഖം അരിയസച്ച**ന്തി ദുക്ഖദുക്ഖഗ്ഗഹണേന സാതിസയം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം പകാസിതം ഹോതീതി പാളിയം ‘‘ദുക്ഖം അരിയസച്ചം ദേസിത’’ന്തി വുത്തം. സഹചരണാദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ **നിദ്ദേസവാരവണ്ണനായം** (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൪ ആദയോ) വുത്തം.

ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ചതുബ്യൂഹഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൪. ഹാരാനന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. ഹാരേസു ഇമസ്സ ചതുബ്യൂഹഹാരസ്സ വിസേസതോ സുത്തസ്സ ബ്യഞ്ജനവിചയഭാവതോതി യോജനാ. തേന വുത്തം **‘‘ബ്യഞ്ജന…പേ॰… ദസ്സേതീ’’**തി. **യായാ**തി നിരുത്തിയാ.

യഥാരഹന്തി സംവണ്ണിയമാനേ സുത്തേ യം യം അരഹതി നിബ്ബചനം വത്തും, തംതംലോകസമഞ്ഞാനുരോധേനേവ. പുബ്ബഭാഗപടിപദാ സമ്പാദേത്വാ പച്ഛാ സച്ചാഭിസമയം പാപുണാതീതി ആഹ **‘‘സമ്മുതി…പേ॰… ഹോതീ’’**തി, തംതംപഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണമുഖേന പരമത്ഥഗ്ഗഹണം ഹോതീതി ഏവം വാ ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ.

യമിദം അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപസന്താനം സന്ധായ **"ഉഭയമന്തരേനാ"**തി ഇധ വുത്തം. ഓതരണഹാരേ (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൪൨ ആദയോ) പനസ്സ ദ്വാരപ്പവത്തഫസ്സാദിധമ്മേ സന്ധായ വുത്തഭാവം ദസ്സേതും "ഉഭയമന്തരേനാതി ഫസ്സസമുദിതേസു ധമ്മേസൂ"തി അത്ഥോ വുത്തോ. അട്ഠകഥാചരിയാ പനാഹു "അന്തരേനാതി വചനം പന വികപ്പന്തരദീപന"ന്തി. തസ്മാ അയമേത്ഥ അത്ഥോ - ന ഇമം ലോകം, ന ഹുരം ലോകം, അഥ ഖോ ഉഭയമന്തരേനാതി. അപരോ വികപ്പോ - **ഉഭയമന്തരേനാ**തി വാ വചനം വികപ്പന്തരാഭാവദീപനം. തസ്സത്ഥോ - ന ഇമം ലോകം, ന ഹുരം ലോകം നിസ്സായ ഝായതി ഝായീ, ഉഭയമന്തരേന പന അഞ്ഞം ഠാനം അത്ഥീതി.

യേപി ച "അന്തരാപരിനിബ്ബായീ, സമ്ഭവേസീ"തി ച ഇമേസം സുത്തപദാനം അത്ഥം മിച്ഛാ ഗഹേത്വാ അത്ഥി ഏവ അന്തരാഭവോതി വദന്തി, തേപി യസ്മാ അവിഹാദീസു തത്ഥ തത്ഥ ആയുവേമജ്ഝം അനതിക്കമിത്വാ അന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന അനവസേസകിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായന്തീതി **അന്തരാപരിനിബ്ബായീ,** ന അന്തരാഭവഭൂതോതി പുരിമസ്സ സുത്തപദസ്സ അത്ഥോ. പച്ഛിമസ്സ ച യേ ഭൂതാ ഏവ, ന പുന ഭവിസ്സന്തി, തേ ഹി (കഥാ॰ അനുടീ॰ ൫൦൫) ഖീണാസവാ, പുരിമപദേഹി **"ഭൂതാ"**തി വുത്താ. തബ്ബിപരീതതായ സമ്ഭവം ഏസന്തീതി **സമ്ഭവേസിനോ**. അപ്പഹീനഭവസംയോജനത്താ സേക്ഖാ, പുഥുജ്ജനാ ച. ചതൂസു വാ യോനീസു അണ്ഡജജലാബുജസത്താ യാവ അണ്ഡകോസം, വത്ഥികോസഞ്ച ന ഭിന്ദന്തി, താവ **സമ്ഭവേസീ** നാമ. അണ്ഡകോസതോ, വത്ഥികോസതോ ച ബഹി നിക്ഖന്താ **ഭൂതാ** നാമ. സംസേദജഓപപാതികാ ച പഠമചിത്തക്ഖണേ **സമ്ഭവേസീ** നാമ, ദുതിയചിത്തക്ഖണതോ പട്ഠായ **ഭൂതാ** നാമ. യേന വാ ഇരിയാപഥേന ജായന്തി, യാവ തതോ അഞ്ഞം ന പാപുണന്തി, താവ **സമ്ഭവേസീ,** തതോ പരം **ഭൂതാ**തി അത്ഥോ, തസ്മാ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപിതബ്ബം. സതി ഹി ഉജുകേ പാളിഅനുഗതേ അത്ഥേ കിം അനിദ്ധാരിതസാമത്ഥിയേന അന്തരാഭവേന അത്തഭാവപരികപ്പിതേന പയോജനന്തി.

യം പന യേ "സന്താനവസേന പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം അവിച്ഛേദേന ദേസന്തരേസു പാതുഭാവോ ദിട്ഠോ. യഥാ തം വീഹിആദിഅവിഞ്ഞാണകസന്താനേ, ഏവം സവിഞ്ഞാണകസന്താനേപി അവിച്ഛേദേന ദേസന്തരേസു പാതുഭാവേന ഭവിതബ്ബം. അയഞ്ച നയോ സതി അന്തരാഭവേ യുജ്ജതി, നാഞ്ഞഥാ"തി യുത്തിം വദന്തി. തേഹി ഇദ്ധിമതോ ചേതോവസിപ്പത്തസ്സ ചിത്താനുഗതികം കായം അധിട്ഠഹന്തസ്സ ഖണേന ബ്രഹ്മലോകതോ ഇധൂപസങ്കമനേ, ഇതോ വാ ബ്രഹ്മലോകഗമനേ യുത്തി വത്തബ്ബാ. യദി സബ്ബത്ഥേവ വിച്ഛിന്നദേസേ ധമ്മാനം പവത്തി ന ഇച്ഛിതാ, യദിപി സിയാ "ഇദ്ധിവിസയോ അചിന്തേയ്യോ"തി, തം ഇധാപി സമാനം "കമ്മവിപാകോ അചിന്തേയ്യോ"തി വചനതോ, തസ്മാ തം തേസം മതിമത്തമേവ. അചിന്തേയ്യസഭാവാ ഹി സഭാവധമ്മാ, തേ കത്ഥചി പച്ചയവിസേസേന വിച്ഛിന്നദേസേ പാതുഭവന്തി, കത്ഥചി അവിച്ഛിന്നദേസേ ച. തഥാ ഹി മുഖഘോസാദീഹി അഞ്ഞസ്മിം ദേസേ ആദാസപബ്ബതപ്പദേസാദികേ പടിബിമ്ബപടിഘോസാദികം പച്ചയുപ്പന്നം നിബ്ബത്തമാനം ദിസ്സതി, തസ്മാ ന സബ്ബം സബ്ബത്ഥ ഉപനേതബ്ബന്തി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരതോ പന പടിബിമ്ബസ്സ ഉദാഹരണഭാവസാധനാദികോ അന്തരാഭവവിചാരോ **കഥാവത്ഥുപ്പകരണസ്സടീകായം** (കഥാ॰ അനുടീ॰ ൫൦൫) ഗഹേതബ്ബോ.

അപരേ പന **“ഇധാതി** കാമഭവോ, **ഹുരന്തി** അരൂപഭവോ, **ഉഭയമന്തരേനാ**തി രൂപഭവോ വുത്തോ”തി വദന്തി, “ഇധാതി പച്ചയധമ്മാ, **ഹുരന്തി** പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാ, **ഉഭയമന്തരേനാ**തി പണ്ണത്തിധമ്മാ വുത്താ”തി ച വദന്തി, തം സബ്ബഅട്ഠകഥാസു നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അവസിട്ഠം രൂപ**ന്തി ആപോധാതുആകാസധാതൂഹി സദ്ധിം ലക്ഖണരൂപാനി, ഓജഞ്ച സന്ധായാഹ അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തസ്സ ഖീണാസവസ്സ തം നിബ്ബാനാരമ്മണം ചിത്തം ന ജാനന്തി ന ഞായന്തി “ഝായമാനാ”തി വുത്തത്താ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചതുബ്യൂഹഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ആവട്ടഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൯. അകുസലാനം ധമ്മാനം വിദ്ധംസനസഭാവത്താ, അകുസലാനം വാ പജഹനേ കുസലാനം സമ്പാദനേ പട്ഠപനസഭാവത്താ **ആരമ്ഭധാതു. തഥാഭൂതാ**തി സീലാദീഹി സമങ്ഗീഭൂതാ. കാമധാതുആദികാ തിധാതുയോവ **തേധാതു**. തസ്സ അഭിഭവനതോ **തേധാതുഇസ്സരോ** മച്ചുരാജാ. അനാദിമതിസംസാരേ ചിരകാലം ലദ്ധപതിട്ഠാപി അചിരകാലം ഭാവിതേഹി കുസലേഹി ധമ്മേഹി സമുച്ഛിന്ദനീയത്താ അബലാ കിലേസാതി വുത്തം **“അബലം ദുബ്ബല”**ന്തി. തേനാഹ **“അബലാ നം ബലീയന്തീ”**തി.

ഇദം വചനം അയം ഗാഥാപാദോ. **സമാധിസ്സ പദട്ഠാന**ന്തി എത്ഥ സമാധിസ്സ കാരണം സമതാനുയോഗേ നിയോജനതോതി യോജേതബ്ബം. എസ നയോ സേസേസുപി. **പപഞ്ചാ**തി രാഗാദയോവ. **തഥാ ചേവ സംവണ്ണിത**ന്തി ദേസനായ പദട്ഠാനഭാവേനേവ അത്ഥസംവണ്ണനാ കതാതി അത്ഥോ.

ന്തി തം ദേസനം. **തസ്സാ**തി സഭാഗാദിവസേന ആവട്ടനസ്സ. പരിപക്കഞാണാനം വിസേസാധിഗമായ. **ലാഭവിനിച്ഛയപരിഗ്ഗഹമച്ഛരിയാനീ**തിആദീസു **ലാഭോ**തി രൂപാദിആരമ്മണപ്പടിലാഭോ. സോ പരിയേസനായ സതി ഹോതീതി പരിയേസനാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോ. **വിനിച്ഛയോ**തി “എത്തകം മേ രൂപാരമ്മണത്ഥായ ഭവിസ്സതി, എത്തകം സദ്ദാദിആരമ്മണത്ഥായ, എത്തകം മയ്ഹം, എത്തകം പരസ്സ, എത്തകം പരിഭുഞ്ജിസ്സാമി, എത്തകം നിദഹിസ്സാമീ”തി എവം പവത്തോ വിതക്കോ വിനിച്ഛയോ. സോ ലാപിതഹേതുകത്താ പരിയേസനമൂലകതായ പരിയേസനാഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതോ, തഥാ പരിഗ്ഗഹമച്ഛരിയാനി. തത്ഥ **പരിഗ്ഗഹോ** “മമ ഇദ”ന്തി പരിഗ്ഗണ്ഹനം. **മച്ഛരിയം** “മയ്ഹേവ ഹോതൂ”തി പരേഹി സാധാരണഭാവാസഹനം. തേനേവസ്സ പോരാണാ എവം വചനത്ഥം വദന്തി “മയ്ഹേവിദമച്ഛരിയം ഹോതു, മാ അഞ്ഞേസം അച്ഛരിയം ഹോതൂതി പവത്തത്താ മച്ഛരിയന്തി വുച്ചതീ”തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൦൫; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൯.൨൩). പരിഭോഗത്ഥാനം പന വിനിച്ഛയാദീനം പരിഭോഗങ്ഗോഗധതാ വേദിതബ്ബാ. **ഛന്ദരാഗോ** ദുബ്ബലരാഗോ. **അജ്ഝോസാനം** “മമ ഇദ”ന്തി തണ്ഹാവസേന ബലവസന്നിട്ഠാനന്തി ആഹ **“ഛന്ദരാഗഅജ്ഝോസാനാ തണ്ഹാ എവാ”**തി. **ആരക്ഖനിമിത്തം** ദ്വാരപിദഹനമഞ്ജൂസാഗോപനാദിനാ സുട്ഠു രക്ഖണനിമിത്തം. പാപാനി കരോന്തോ പരിഭോഗനിമിത്തം രത്തോ ഗിദ്ധോ ഗധിതോ മുച്ഛിതോ ഹുത്വാ മിഗോവ പരിഭുഞ്ജനനിമിത്തം പമാദം ആപജ്ജതീതി എവം പരിയേനാരക്ഖാ **പരിഭോഗനിമിത്തം**. പമാദോ തിവിധോ

തണ്ഹായ വസേന കഥിതോതി ദസ്സേന്തോ **"തിവിധോ തണ്ഹായാതി വുത്ത"**ന്തി ആഹ.

അവിസേസേന വുത്തന്തി "കതമേന ഉപാദാനേന സഉപാദാനാ"തി വിഭാഗേന പുച്ഛിതാപി "അവിജ്ജായ ച തണ്ഹായ ചാ"തി അവിനിബ്ഭുജിത്വാ വുത്തം. **തണ്ഹഞ്ച അവിജ്ജഞ്ച ചതുരുപാദാനം വസേനാ**തി കാമുപാദാനാദീനം ചതുന്നം ഉപാദാനാനം വസേന വിഭജിത്വാ ഖന്ധാനം **ദുക്ഖഭാവേന** ദുക്ഖസച്ചഭാവേന സഹ പരിഞ്ഞേയ്യഭാവം, ഉപാദാനാനം **സമുദയഭാവേന** സമുദയസച്ചഭാവേന സഹ പഹാതബ്ബഭാവം ദസ്സേതീതി യോജനാ.

൩൦. **"യോ"**തിആദിനാ വുത്തോ തിവിധോ പമാദോ പരിയേസതി, ആരക്ഖണഞ്ച കരോതി, പരിഭോഗനിമിത്തഞ്ചാതി സമ്ബന്ധോ. പമാദോ ഹി പമജ്ജന്തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഭോഗാനം പരിയേസനായ, ആരക്ഖണായ ച ഹേതുഭൂതോ കത്തുഭാവേന ഉപചരിതോ, പരിഭോഗസ്സ പന നിമിത്തം. "തപ്പടിപക്ഖേനാ"തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരതി **"അപ്പമാദാനുയോഗേനാ"**തി, തേന സമഥഭാവം ദസ്സേതി . **ഖേപനാ**തി ഖയപാപനാ. **വോദാനപക്ഖവിസഭാഗധമ്മവസേനാ**തി വോദാനപക്ഖോ ച സോ പമാദസ്സ വിസഭാഗധമ്മോ ചാതി **വോദാന...പേ... ധമ്മോ,** സമഥോ, തസ്സ വസേന.

സമഥേ സതീതി അധിട്ഠാനഭൂതേ ഝാനേ സതി, തം പാദകം കത്വാതി അത്ഥോ. **യാ പഞ്ഞാ**തി നാമരൂപപരിച്ഛേദാദിവസേന പവത്തപഞ്ഞാ. തേനാഹ **"അയം വിപസ്സനാ"**തി. **പഹീനേസൂ**തി പഹീയമാനേസു.

വോദാനപക്ഖന്തി ആരമ്ഭധാതുആദിവോദാനപക്ഖം നിക്ഖിപിത്വാ. **വിസഭാഗധമ്മവസേനാ**തി പമാദവസേനേവ. **സഭാഗധമ്മവസേനാ**തി പുബ്ബേ നിക്ഖിത്തസ്സ ആരമ്ഭധാതുആദിവോദാനധമ്മസ്സ സമഥാദിസഭാഗധമ്മവസേന.

പുന അപരിയോദാപനിയം സിഖാപ്പത്തപരിയോദാപനം ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"തം പന അരഹത്തേന ഹോതീ"**തി.

മോഹസമുട്ഠാനതാ വുത്താ "മോഹോ ഏവ സമുട്ഠാന"ന്തി കത്വാ. അഞ്ഞഥാ പിസുണാവാചായ ദോസസമുട്ഠാനതാ മുസാവാദസ്സ വിയ മോഹസമുട്ഠാനഭാവാ വത്തബ്ബാ സിയാ.

കമ്മപഥഭാവം പത്താനം, അപ്പത്താനഞ്ച അകുസലധമ്മാനം "സബ്ബപാപ"ന്തി പദേന പരിഗ്ഗഹിതത്താ വുത്തം **"കമ്മപഥകമ്മവിഭാഗേനാ"**തി.

൩൧. **സേസപദാന**ന്തി "കുസലസ്സ ഉപസമ്പദാ"തിആദീനം (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; ധ॰ പ॰ ൧൮൩; നേത്തി॰ ൩൦, ൫൦, ൧൧൬, ൧൨൪; പേടകോ॰ ൨൯) ഗാഥായ അവസിട്ഠപദാനം. **യഥാധിഗത**ന്തി അത്തനാ അധിഗതപ്പകാരം, പച്ഛാ ഭൂമിദിസാ.

ഉപരി യാപേന്തീതി മനുസ്സലോകതോ ഉപരിട്ഠിമം ദേവലോകം ഗമേന്തി.

൩൨. **യഥാവുത്തസ്സ ധമ്മസ്സാ**തി സീലസ്സ ച മഗ്ഗസ്സ ച. **തണ്ഹാവിജ്ജാദീന**ന്തി **ആദി**സദ്ദേന തദേകട്ഠകിലേസാ ഗയ്ഹന്തി, തേസം പദട്ഠാനധമ്മാ ച. **സമഥവിപസ്സനാദീന**ന്തി **ആദി**സദ്ദേന സാമഞ്ഞഫലാനം സങ്ഗഹോ. യദഗ്ഗേന ചേത്ഥ "നിരോധോ രക്ഖതീ"തി വുത്തോ, തദഗ്ഗേന മഗ്ഗോ രക്ഖണകിരിയായ

കരണം വുത്തം **“യേന രക്ഖതീ”**തി. വിസഭാഗധമ്മവസേന പുരിമാനി സഭാഗധമ്മാവട്ടനവസേന പച്ഛിമാനി സച്ചാനി നിദ്ധാരിതാനീതി യോജേതബ്ബം.

ആവട്ടഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. വിഭത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൩. ധമ്മേസൂതി പുഞ്ഞാദിദാനാദിഭേദഭിന്നേസു സഭാവധമ്മേസു. **തത്ഥ ലബ്ഭമാനോ**തി തേസു യഥാവുത്തേസു ധമ്മേസു ലബ്ഭമാനോ. **ഭൂമിവിഭാഗോ**തി കാമാവചരാദിദസ്സനാദിഭൂമിപ്പഭേദോ. **പദട്ഠാനവിഭാഗോ**തി തേ പുഞ്ഞാദിധമ്മാ യേസം പദട്ഠാനം, തേസം വാ യേ ധമ്മാ പദട്ഠാനം, തബ്ബിഭാഗോ. **യേസം സുത്താനന്തി** മൂലപദട്ഠാനഭൂതാനം സംകിലേസഭാഗിയാദീനം ചതുന്നം സുത്താനം വസേന. അസങ്കരവവത്ഥാനേന ഹി ഏതേസു സുത്തേസു സാതിസയം ധമ്മാ വിഭത്താ നാമ ഹോന്തി. തേനാഹ **“വിസേസതോ”**തി. യദി ഏവം കസ്മാ വാസനാഭാഗിയനിബ്ബേധഭാഗിയസുത്താനി ഏവേത്ഥ ഗഹിതാനീതി? നയിദമേവം നിക്ഖമനപരിയോസാനഭാവേന ഇതരേസമ്പി ഗഹിതത്താ. യതോ ഹി നിസ്സടാ വാസനാഭാഗിയാ ധമ്മാ, തേ സംകിലേസഭാഗിയാ. യംപരിയോസാനാ നിബ്ബേധഭാഗിയാ ധമ്മാ, തേ അസേക്ഖഭാഗിയാതി ദ്വയഗ്ഗഹണേനേവ ഇതരമ്പി ദ്വയം ഗഹിതമേവ ഹോതി. തേനാഹ **“ഇമേസം ചതുന്നം സുത്താനം ദേസനായാ”**തി. **ഇമാനി ചത്താരി സുത്താനീ**തി പാളിയാ, വക്ഖമാനായ ദേസനായ വാ ഇതരദ്വയസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ, ന പടിക്ഖേപോ.

തേനേവാതി നിയമസ്സ അകതത്താ, തതോ ച തേന തന്നിസ്സിതേന ച ബ്രഹ്മചാരീ ഭവതീതി സിദ്ധം ഹോതി. **ഏവ**-സദ്ദോ വാ സമുച്ചയത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **സിയാ തസ്സ പടിക്ഖേപോ**തി തസ്സ അട്ഠസമാപത്തിബ്രഹ്മചരിയസ്സ സിയാ പടിക്ഖേപോ. ഏവം സതി സാവസേസാ ദേസനാ സിയാ.

തദങ്ഗാദിപ്പഹാനദ്വയം പദട്ഠാനഭൂതം ഇധ ഗണനൂപഗം ന ഹോതീതി **“സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനാനം വസേനാ”**തി വുത്തം. തഥാ ഹേത്ഥ കേചി ‘‘തേനേവാ’’തി പഠന്തി. **“തേനേവ ബ്രഹ്മചരിയേനാതി പഠന്തീ”**തി ഇദം ‘‘സംവരസീലേ ഠിതോ’’തി (നേത്തി॰ ൩൩) ഏത്ഥ വുത്തം പാളിവികപ്പം സന്ധായ വദതി. **“യസ്മാ…പേ॰… വക്ഖതീ”**തി ഇദം പച്ഛിമപാഠസ്സേവ യുത്തതായ കാരണവചനം.

കഥം മന്താതി? അനിബ്ബേധസഭാവത്താ മഹഗ്ഗതപുഞ്ഞാനം ന നിബ്ബേധഭാഗിയസുത്തേന സങ്ഗഹോ, വാസനാഭാഗിയത്താ പന വാസനാഭാഗിയസുത്തേനേവ സങ്ഗഹോതി. തദുപസങ്ഗാ ഹി പച്ഛിമോ ഏവ പാഠോ യുത്തതരോ. ഇതരഥാ സാവസേസാ ദേസനാ ഭവേയ്യ. തേനാഹ **“ന ഹി… പേ॰… ദേസേതീ”**തി.

സംകിലേസഭാഗിയഅസേക്ഖഭാഗിയാനം പരതോ വക്ഖമാനത്താ വുത്തം **“വക്ഖമാനാനം…പേ॰… വസേനാ”**തി. **“സബ്ബതോ”**തി ഇദം പുബ്ബപരാപേക്ഖം. തസ്സ പരാപേക്ഖതായ ‘‘സബ്ബതോഭാഗേന ഏകാദസസു ഠാനേസു പക്ഖിപിത്വാ’’തി അട്ഠകഥായം യോജിതം. തത്ഥ പദാദികേ വിചയഹാരപദത്ഥേ സന്ധായ **“ഏകാദസസു ഠാനേസൂ”**തി വുത്തം. പുബ്ബപേക്ഖതായ പന ‘‘സബ്ബതോഭാഗേന ദേസനായ ഫലേനാ’’തിആദിനാ യോജേതബ്ബം.

സംകിലേസഭാഗിയാനം തണ്ഹാസംകിലേസാദിനാ ദേസനാനയോ വേദിതബ്ബോ. **ഫലം** അപായദുക്ഖേന മനുസ്സേസു ദോഭഗ്ഗിയേന. അസേക്ഖഭാഗിയാനം അസേക്ഖേഹി സീലക്ഖന്ധാദീഹി ദേസനാനയോ. **ഫലം** അഗ്ഗഫലേന ച അനുപാദിസേസായ ച നിബ്ബാനധാതുയാ വേദിതബ്ബം. ഇതരേസം പാളിയം വുത്തമേവ. കാമരാഗബ്യാപാദഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനഗ്ഗഹണേന സംകിലേസഭാഗിയാനം, വിരാഗഗ്ഗഹണേന അസേക്ഖഗ്ഗഹണേനേവ ച അസേക്ഖഭാഗിയാനം വക്ഖമാനത്താ വുത്തം **"വക്ഖമാനാനം...പേ०... വസേനാ"**തി. പദപദത്ഥവിചാരയുത്തിനിദ്ധാരണമുഖേന ധമ്മവിഭത്തിആദിവിചാരോ കാതബ്ബോതി ദസ്സേതും പാളിയം **"വിചയേന...പേ०... തബ്ബാനീ"**തി വുത്തന്തി അട്ഠകഥായം **"വിചയേന...പേ०... ദസ്സേതീ"**തി വുത്തം.

൩൮. ഏവന്തി ഇതി. **ധമ്മേ**തി വുത്തസഭാഗധമ്മേ. **സാധാരണാസാധാരണഭാവേഹീ**തി സാമഞ്ഞവിസേസേന വിസിട്ഠേഹി. **ദ്വേ ധമ്മാ സാധാരണാ**തി ദ്വേ ഇമേ ധമ്മാ യേഹി സഭാഗധമ്മാ സാധാരണാ നാമ ഹോന്തി. കതമേ ദ്വേ? നാമം, വത്ഥു ച. തത്ഥ **നാമം** നാമപഞ്ഞത്തി, തംമുഖേനേവ സദ്ദതോ തദത്ഥാവഗമോ. സദ്ദേന ച സാമഞ്ഞരൂപേനേവ തഥാരൂപസ്സ അത്ഥസ്സ ഗഹണം, ന വിസേസരൂപേന, തസ്മാ സദ്ദവചനീയാ അത്ഥാ സാധാരണരൂപനാമായത്തഗഹണിയതായ നാമസാധാരണാ വുത്താ. **വത്ഥൂ**തി പവത്തിട്ഠാനം. യത്ഥ ഹി യേ ധമ്മാ പവത്തന്തി, തേസം സബ്ബേസം തേ ധമ്മാ സാധാരണാതി പവത്തിട്ഠാനസങ്ഖാതാനം വത്ഥൂനം സാധാരണാ. യസ്മാ പനിദം ദ്വയം തേസം ധമ്മാനം സാധാരണഭാവേ പകതിഭൂതം സഭാവഭൂതം, തസ്മാ വുത്തം **"ദ്വേ ധമ്മാതി ദുവേ പകതിയോ"**തി. **ഏകസന്തതിപതിതതായാ**തി സമാനസന്തതിപവത്തിയാ. തേനാഹ **"സമാനവത്ഥുകാ"**തി. ദസ്സനപഹാതബ്ബാനഞ്ഹി യഥാ മിച്ഛത്തനിയതസത്താ പവത്തിട്ഠാനം, ഏവം അനിയതാപീതി ഉഭയേ ഹി തേ സമാനവത്ഥുകാ. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി. സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസാ ഹി ഭിന്നസഭാവാപേതേ ധമ്മാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബതം നാതിവത്തന്തീതി തേ നാമസാമഞ്ഞതം പത്താ, രൂപരാഗാദയോ ച ഭാവനായ പഹാതബ്ബതന്തി ആഹ **"പഹാനേകട്ഠാ നാമസാധാരണാ"**തി. യഥാ പന "വത്ഥൂനം സാധാരണാ വത്ഥുസാധാരണാ"തി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി, ഏവം "വത്ഥുനാ സാധാരണാ വത്ഥുസാധാരണാ"തി അയമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേന്തോ **"സഹജേകട്ഠാ വത്ഥുസാധാരണാ"**തി ആഹ. തേ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഫുസനാദിസഭാവതോ ഭിന്നാപി യസ്മിം പവത്തന്തി, തേന വത്ഥുനാ സാധാരണാ നാമ ഹോന്തി. ഏത്ഥ ച ലബ്ഭമാനമ്പി കുസലാദിനാമസാധാരണം അനാമസിത്വാ വത്ഥുസാധാരണാ താവ യോജിതാതി വേദിതബ്ബാ. **പടിപക്ഖാദീഹീ**തി **ആദി**സദ്ദേന സമാനഫലതാസഹബ്യതാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **സേസപദേസൂ**തി "പുഥുജ്ജനസ്സാ"തിആദിവാക്യേസു. കഥം? തത്ഥ ഹി പുഥുജ്ജനസ്സ, സോതാപന്നസ്സ ച സമ്ഭവതോ അനാഗാമിനോ, അരഹതോ ച അസമ്ഭവതോതിആദിനാ യോജേതബ്ബം.

കഥം തേ ഓധിസോ ഗഹിതാതി കേനാകാരേന തേ "സാധാരണാ"തി വുത്തധമ്മാ ഭാഗസോ ഗഹിതാ. "അമുകസ്സ, അമുകസ്സ ചാ"തി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. സാമഞ്ഞഭൂതാ ധമ്മാ **സാധാരണാ** നാമ, ഏവം സന്തേ കഥം തേസം മിച്ഛത്തനിയതാനിയതാദിവസേന വിഭാഗേന പവത്തിട്ഠാനതാ വുച്ചതി, ന വത്തബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. അഥ വിഭാഗേന തം വത്തബ്ബം, നനു തേ സാധാരണാതി ന വത്തബ്ബമേവാതി? ഏവം സാധാരണാതി മിച്ഛത്തനിയതാനം, അനിയതാനന്തി ഇമേസം ഉഭയേസംയേവ തേ ധമ്മാ സാധാരണാ. തേനാഹ - **"ന**

സബ്ബസത്താനം സാധാരണതായ സാധാരണാ"തി. **"യസ്മാ"**തിആദിനാ തത്ഥ കാരണമാഹ, തേനേതം ദസ്സേതി "കേചി ധമ്മാ കേസഞ്ചിദേവ ധമ്മാനം സാധാരണാ ഹോന്തി, അഞ്ഞേസം അസാധാരണാ"തി. തേനാഹ **"പടിനിയതഞ്ഹി തേസം പവത്തിട്ഠാന"**ന്തി.

ഇതരഥാതി അനിയതപവത്തിട്ഠാനതായ സബ്ബേസം സാധാരണാ, അസാധാരണാ വാ സിയും, തഥാ സതി. **തഥാ വോഹാരോ**തി "സാധാരണാ, അസാധാരണാ"തി ച അയം വോഹാരോ സാമഞ്ഞാ ഏവ ന ഭവേയ്യ. **ഏതേ ഏവ ധമ്മാ**തി "സാധാരണാ"തി വുത്തധമ്മാ ഏവ. **ഏവന്തി** "മിച്ഛത്തനിയതാന"ന്തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന. **നിയതവിസയാ** പരിച്ഛിന്നപ്പവത്തിട്ഠാനാ. **"യോപീ"**തിആദി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടകരണം. **"ന ഹീ"**തിആദിനാ അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച തമേവത്ഥം വിഭാവേതി. **സേസേപീ**തി "ഭാവനാപഹാതബ്ബാ"തി ഏവമാദിമ്ഹിപി.

പച്ചത്തനിയതോതി പാടിപുഗ്ഗലികോ. **ഇതരസ്സാ**തി അപച്ചത്തനിയതസ്സ. **തഥാ**തി അസാധാരണഭാവേന. കോചി ധമ്മോ കഞ്ചി ധമ്മം ഉപാദായ സാധാരണോപി സമാനോ തദഞ്ഞം ഉപാദായ അസാധാരണോപി ഹോതീതി ആഹ **"സാധാരണാവിധുരതായാ"**തി. തേനാഹ **"തം തം ഉപാദായാ"**തിആദി. തഥാ ഹി "ധമ്മതാ"തി വുത്തപഠമമഗ്ഗട്ഠതാ ദീപിതാ, താദിസാനം ഏവ അനേകേസം അരിയാനം വസേന സാധാരണാതി . **പഠമസ്സാ**തി അട്ഠമകസ്സ. **ദുതിയസ്സാ**തി സോതാപന്നസ്സ. പുന **അട്ഠമകസ്സാ**തി "അട്ഠമകസ്സ, അനാഗാമിസ്സ ചാ"തി ഏത്ഥ വുത്തഅട്ഠമകസ്സ. തേനാഹ **"അനാഗാമിമഗ്ഗട്ഠസ്സാ"**തി. അഗ്ഗഫലട്ഠതോ പട്ഠായ പടിലോമതോ ഗണിയമാനോ പഠമമഗ്ഗട്ഠോ **അട്ഠമകോ,** മഗ്ഗട്ഠതായ, പഹീയമാനകിലേസതായ ച സബ്ബേപി മഗ്ഗട്ഠാ അട്ഠമകാ വിയാതി **അട്ഠമകാ,** "ഏകചിത്തക്ഖണതോ ഉദ്ധം ന തിട്ഠതീതി **അട്ഠമകോ"**തി അപരേ നിരുത്തിനയേന. "സേക്ഖാ"തി നാമം സാധാരണന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഇതരേസൂ**തി "ഭബ്ബാഭബ്ബാ"തി വുത്തേസു അനരിയേസു. തേനാഹ പാളിയം **"ഹീനുക്കട്ഠമജ്ഝിമം ഉപാദായാ"**തി.

നിയാമാവക്കന്തിയാതി അവക്കന്തനിയാമതായ. **ഞാണുത്തരസ്സാ**തി ഞാണാധികസ്സ. **തഥാവിധപച്ചയസമായോഗേ**തി ഞാണവിസേസപച്ചയസമവായേ. യഥാ ഹി ഞാണബലേന ദന്ധാഭിഞ്ഞതാ ന ഹോതി, ഏവം പടിപദാപടിപന്നോപി സുഖേന വിസോസീയതീതി. സാ ഹി സുഖാപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ തംസമങ്ഗിനോ ഞാണുത്തരത്താ വിപസ്സനായ പദട്ഠാനന്തി വുത്താ.

ധമ്മതോ അനപേതാ ചിന്താ **ധമ്മചിന്താ,** യോനിസോമനസികാരേന പവത്തിതത്താ ധമ്മേസു ചിന്താ, **ധമ്മോ** വാ ഞാണം, തസ്മാ ധമ്മാവഹാ ചിന്താ **ധമ്മചിന്താ,** ചിന്താമയഞാണസ്സ ഹേതുഭൂതാ ചിന്താതി അത്ഥോ.

പാളിയം സുതമയപഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന "യേ തേ ധമ്മാ ആദികല്യാണാ...പേ॰... തഥാരൂപാസ്സ ധമ്മാ ബഹുസ്സുതാ ഹോന്തീ"തിആദി (അ॰ നി॰ വ്യ.വ) സുത്തപദസങ്ഗഹോ അത്ഥോ പരിഗ്ഗഹിതോ, തഥാ യോനിസോമനസികാരഗ്ഗഹണേന "സോ 'അനിച്ച'ന്തി യോനിസോ മനസി കരോതീ"തിആദിനാ വുത്തോ ഉപായമനസികാരോ പരിഗ്ഗഹിതോ. സമ്മാദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന "സമ്മാദിട്ഠിം ഭാവേതി വിവേകനിസ്സിത"ന്തിആദിനാ

വുത്താ സമ്മാദിട്ഠി പരിഗ്ഗഹിതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അഥ ഖോ…പേ॰… ദസ്സേതു"**ന്തി. **സേസന്തി** ''ധമ്മസ്വാക്ഖാതതാ''തി ഏവമാദി.

യസ്സ ച പുബ്ബേ അത്ഥോ ന സംവണ്ണിതോ, തത്ഥ കല്യാണമിത്തതായ ആയതനഗതോ പസാദോ, ചിത്തവൂപസമോ ച ഫലന്തി ദസ്സേന്തോ **"സപ്പുരിസ… പേ॰… പദട്ഠാന"ന്തി ആഹ. അത്തസമ്മാപണിഹിതത്താ പാപജേഗുച്ഛിനിബ്ബിദാദിബഹുലോവ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ** ''അഥ…പേ॰… പദട്ഠാന''ന്തി. ധമ്മോ സ്വാക്ഖാതോ ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ സബ്ബസമ്പത്തിപാരിപൂരിഹേതൂതി ദസ്സേന്തോ **"ധമ്മസ്വാക്ഖാതതാ…പേ॰… പദട്ഠാന"**ന്തി ആഹ. കുസലമൂലരോപനാ ഹി സമാപത്തിപരിയോസാനാതി . **സങ്ഘസുട്ഠുതായ** സങ്ഘസ്സ സുട്ഠുഭാവായ സങ്ഘസ്സ സപ്പതിസ്സതായ ''സുട്ഠു, ഭന്തേ''തി വചനസമ്പടിച്ഛനഭാവായ. ഇതരം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

വിഭത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പരിവത്തനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൩. സമ്മാദിട്ഠിസ്സ…പേ॰… നിജ്ജിണ്ണാ ഭവതീതി ഏത്ഥ യഥാ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിവസേനത്ഥോ വുത്തോ, ഏവം കമ്മസ്സകതാകമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠീനമ്പി വസേന അത്ഥോ ലബ്ഭതേവ. കമ്മപഥകഥാ ഹേസാ. **യഥാവുത്തേനാകാരേനാതി** ''അവിമുത്താവ സമാനാ''തി, ''അവിമുത്തിയ''ന്തി ച വുത്തപ്പകാരേന. **മിച്ഛാഭിനിവേസവസേനാതി** അസമ്മാസമ്ബുദ്ധം ഏവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി, അനിയ്യാനികം ഏവ നിയ്യാനികോതി, അസന്തം ഏവ പന സന്തന്തി, അനരിയം ഏവ അരിയോതി വിപരീതാഭിനിവേസവസേന . **മിച്ഛാധിമോക്ഖോതി** അയാഥാവപസാദോ, അയാഥാവസന്നിട്ഠാനം വാ. ഉപ്പന്നമോഹോ മിച്ഛാവിമുത്തിഞാണദസ്സനന്തി സമ്ബന്ധോ.

൩൪. വാദാനം വാ അനുവാദാ **വാദാനുവാദാ,** തേസം വാദാനം ഉപാദാതി അത്ഥോ. **വാദാനുപവത്തിയോതി** വാദാനം ദോസാനം അനുപവത്തിയോ.

അന്തദ്വയപരിവത്തനന്തി കാമസുഖഅത്തകിലമഥാനുയോഗസങ്ഖാതസ്സ അന്തദ്വയസ്സ പടിപക്ഖവസേന പരിവത്തനം.

ഏതേസുപി വാരേസൂതി ''നിയ്യാനികോ ധമ്മോ തേസം അധമ്മോ, സുഖോ തേസം അധമ്മോ''തി ച ഇമേസു വാരേസു. **വുത്തനയേനാതി** യദി അത്തപരിതാപനം അത്തനോ ദുക്ഖാപനം ധമ്മോ, ധമ്മസ്സ പടിവിരുദ്ധോ അധമ്മോ സിയാ, ദുക്ഖസ്സ ച സുഖപടിവിരുദ്ധന്തി ഝാനമഗ്ഗഫലസുഖസ്സ, അനവജ്ജപച്ചയപരിഭോഗസുഖസ്സ ച തേസം അധമ്മഭാവോ ആപജ്ജതീതി ഏവം വത്തബ്ബാ. **"യം യം വാ പനാതിആദിനാ"**തി ഇദം അവസേസപാഠാമസനം. ഏത്ഥ **യം യം വാ പന ധമ്മന്തി** യം വാ തം വാ ധമ്മം, കുസലം വാ അകുസലം വാ ഇട്ഠം വാ അനിട്ഠം വാതി വുത്തം ഹോതി. **രോചയതി വാ ഉപഗച്ഛതി വാതി** ചിത്തേന രോചതി, ദിട്ഠിയാ ഉപഗച്ഛതീതി. **തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ യോ പടിപക്ഖോതി** തസ്സ തസ്സ രുചിതസ്സ, ഉപഗതസ്സ വാ ധമ്മസ്സ യോ പടിപക്ഖോ നാമ. **സ്വസ്സ അനിട്ഠതോ അജ്ഝാപന്നോ ഭവതീതി** യോ ധമ്മോ അസ്സ രുചിതസ്സ, ഉപഗതസ്സ വാ ധമ്മസ്സ അനിട്ഠതോ പച്ചനീകതോ അബ്ഭുപഗതോ ഹോതി, തേന പടിപക്ഖേന ദേസനായ പരിവത്തനം പരിവത്തനോ ഹാരോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പടിപക്ഖസ്സ ലക്ഖണം വിഭാവേതീ"**തി.

പരിവത്തനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫൦. വേവചനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൭. **അഞ്ഞമഞ്ഞേഹീ**തി അഞ്ഞേഹി അഞ്ഞേഹി. **ആയതി**ന്തി പച്ചവേക്ഖണകാലേ. **കഥഞ്ചീതി** യേന കേനചി പകാരേന, പഠമം വുത്തേന പരിയായേന അപ്പടിവിജ്ഝന്തോ അപരേന പരിയായേന പടിവിജ്ഝേയ്യാതി അധിപ്പായോ. പരിയായവചനം നിദ്ദിസതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സബ്ബത്ഥ. **തസ്മിം ഖണേ**തി പരിയായവചനസ്സ വുത്തക്ഖണേ. **വിക്ഖിത്തചിത്താന**ന്തി ആരമ്മണന്തരേഹി വിവിധഖിത്തചിത്താനം . **അഞ്ഞവിഹിതാന**ന്തി അഞ്ഞം ചിന്തേന്താനം. കസ്മാ പന അഞ്ഞേന പരിയായേന തദത്ഥാവബോധനം, നനു തേന വുത്തേ ദള്ഹീകരണം ഹോതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തേനേവാ"**തിആദി. തത്ഥ **തദഞ്ഞേസ**ന്തി തേഹി വിക്ഖിത്തചിത്താദീഹി അഞ്ഞേസം, യേഹി പഠമം വചനം സമ്മദേവ ഗഹിതം. **തത്ഥാ**തി വുത്തവചനേനേവ പുനപ്പുനം വചനേ. അധിഗതഅനത്ഥതായ പുനരുത്തി **പരിവജ്ജനത്ഥം** വിസേസനഭാവേന **താഹി താഹി സഞ്ഞാഹി**പി അയമ്പി സദ്ദോ ഇമസ്സത്ഥസ്സ വാചകോ, അയമ്പി സദ്ദോ ഇമസ്സത്ഥസ്സ വാചകോതി പഞ്ഞാപനേഹി. ദേസേതബ്ബസ്സ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ അത്തനോ ചിത്തേ **ഉപനിബന്ധനം** ഠപനം. **തത്ഥാ**തി ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദായം. **ബീജാവാപനം** ഹേതുസമ്പാദനം.

ഏവം ഭഗവതോ പരിയായദേസനായം അനേകാനി പയോജനാനി വത്വാ ഇദാനി അത്തനോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധതായ ഏവം തഥാഗതാ ബുദ്ധലീലായ അനേകേഹി പരിയായേഹി ധമ്മം ദേസേന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"കിം ബഹുനാ"**തിആദിമാഹ.

പാളിയം **"പിഹാ നാമ യാ വത്തമാനസ്സ അത്ഥസ്സ പത്ഥനാ"**തി പച്ചുപ്പന്നവിസയതം ദസ്സേത്വാ പുന അനാഗതവിസയതം ദസ്സേതും **"സേയ്യതരം വാ"**തിആദി വുത്തന്തി **"അനാഗതപച്ചുപ്പന്നത്ഥവിസയാ തണ്ഹാ പിഹാ"**തി ആഹ.

അത്ഥനിപ്ഫത്തിപടിപാലനാതി ഇമസ്മിം വാ പദേ പിഹായ ഏവത്ഥവസേന അനാഗതപച്ചുപ്പന്നത്ഥവിസയഭാവദീപനതോ.

ധമ്മാരമ്മണേനേവ സങ്ഗഹിതാ ''ധമ്മാരമ്മണ''ന്തേവ ഗഹണം ഗതാ. **ചതുവീസതി പദാനീ**തി ഏത്ഥ ഗേഹസിതദോമനസ്സൂപവിചാരാദീനം ചതുന്നം ഛക്കാനം വസേന ചതുവീസ കോട്ഠാസാ.

൩൮. **സായേവ പത്ഥനാകാരേന ധമ്മനന്ദീതിആദിമാഹാ**തി ഏത്ഥ അയമത്ഥോ - സാ ഏവ പത്ഥനാകാരേന പവത്തിയാ ആസാദിപരിയായേന വുത്താ തണ്ഹാ രൂപാദിധമ്മേസു നന്ദനട്ഠേന **ധമ്മനന്ദീ**. തേസം ഏവ പിയായനട്ഠേന **ധമ്മപേമം**. ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഠാനതോ **ധമ്മജ്ഝോസാന**ന്തി.

ഇമിനാപീതി ന കേവലം ''പഞ്ഞാ പജാനനാ''തിആദിആവേണികപരിയായേനേവ വേവചനം വത്തബ്ബം, അഥ ഖോ ഇമിനാ ആധിപതേയ്യാദിസാധാരണപരിയായേനപി വേവചനം വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഇമിനാവ നയേനാ**തി ഏതേന പരിയായവചനേന . ന ഹി ദേസനത്ഥസാധനം ''ഇതിപി സോ ഭഗവാ''തിആദിപാളിനയദസ്സനന്തി ദസ്സേതി.

ബലനിപ്ഫത്തിഗതോതിആദീസു ദസസു തഥാഗതബലേസു നിപ്ഫത്തിം പാരിപൂരിം ഗതോ. സമ്ബോധിപഹാനന്തരായദേസനാ വിസേസചോദനാസു വിസാരദഭാവസങ്ഖാതാനി ചത്താരി ഞാണാനി പത്തോ അധിഗതോതി **വേസാരജ്ജപ്പത്തോ**.

ലോഭജ്ഝാസയാദിഅജ്ഝാസയം വിസേസേന അതിവത്തോതി **അജ്ഝാസയവീതിവത്തോ**. അതീതഹേതുസങ്ഖേപാദിസങ്ഖേപവിരഹിതതായ **അസങ്ഖേപ**സങ്ഖാതം നിബ്ബാനം, അകുപ്പധമ്മതായ ഗുണേഹി വാ അസങ്ഖേപം അസങ്ഖ്യേയ്യം ഗതോ ഉപഗതോതി **അസങ്ഖേപഗതോ**. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **ഉദ്ധേയ്യ**ന്തി ഉദ്ധരിതബ്ബം.

ധമ്മാനുസ്സതിയം ഏവം അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോതി സമ്ബന്ധോ. സംസാരദുക്ഖതോ പാതി, സന്തേന സുഖേന രമേതി ചാതി വാ **പാരം**.

അഭൂതപുബ്ബത്താതി അനുപ്പന്നപുബ്ബത്താ, തേനസ്സ നിച്ചതംവ വിഭാവേതി കേനചി ദേവതോപസഗ്ഗാദിനാ അനുപസജ്ജനീയത്താ അനുപസട്ഠത്താ.

“ദുപ്പസ്സ”ന്തിപി പാളി, ദുരധിഗമന്തി അത്ഥോ. **ഗുണസോഭാസുരഭിഭാവേനാ**തി ഗുണേഹി സോഭായ, സുഗന്ധിഭാവേന ച.

യഥാ അക്ഖണവേധീ പുഗ്ഗലോ സിപ്പനിപ്ഫത്തിയാ രത്തന്ധകാരതിമിസായ അചിരക്ഖണാലോകേന അതിസുഖുമമ്പി ദൂരഗതം ലക്ഖം വിജ്ഝതി, ഏവം അരിയസാവകോ സീലസമ്പത്തിയാ അതിസുഖുമം നിബ്ബാനം ചതുസച്ചധമ്മം ഏകപടിവേധേനേവ പടിവിജ്ഝതീതി ആഹ **“സിപ്പഞ്ച സീലം അക്ഖണവേധിതായാ”**തി. **ലോകികന്തി** നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം ലോകുത്തരധമ്മോലോകനസ്സാപി അധിട്ഠാനഭാവതോ.

വേവചനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. പഞ്ഞത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൯. ഭഗവതോ സാഭാവികധമ്മകഥായാതി അത്തനോ ഭാവോ **സഭാവോ,** സഭാവേന നിബ്ബത്താ, തതോ വാ ആഗതാതി **സാഭാവികാ,** സാ ഏവ ധമ്മകഥാതി **സാഭാവികധമ്മകഥാ,** ബുദ്ധാനം സാമുക്കംസികധമ്മകഥാതി അത്ഥോ , തായ കരണഭൂതായ ധമ്മദേസനായ അനഞ്ഞത്തേപി കഥാദേസനാനം ഉപചാരസിദ്ധേന ഭേദേനേവം വുത്തം, അവയവസമുദായവിഭാഗേന വാ. തേനാഹ **“കാ ച പകതികഥായ ദേസനാ? ചത്താരി സച്ചാനീ”**തി. ഇദഞ്ഹി അത്ഥസ്സ ദേസനായ അഭേദോപചാരം കത്വാ വുത്തം. **തസ്സാ** ദേസനായ പഞ്ഞാപനാ. **അയം പഞ്ഞത്തിഹാരോ**തി സങ്ഖേപേനേവ പഞ്ഞത്തിഹാരസ്സ സരൂപമാഹ. **സാതി** യഥാവുത്തദേസനാ. **തഥാ തഥാ**തി യഥാ യഥാ സച്ചാനി ദേസേതബ്ബാനി, തഥാ തഥാ. കഥഞ്ചേതാനി ദേസേതബ്ബാനി? പരിഞ്ഞേയ്യാദിപ്പകാരേന. **യഥാധിപ്പേത**ന്തി അധിപ്പേതാനുരൂപം, ബോധനേയ്യബന്ധവാനം ബോധനാധിപ്പായാനുകൂലന്തി അത്ഥോ. **അത്ഥ**ന്തി ദേസേതബ്ബത്ഥം, ദുക്ഖാദിഅത്ഥമേവ വാ. **നിക്ഖിപതീ**തി പതിട്ഠാപേതി. യതോ ‘‘ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ’’തിആദി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.മൂലപരിയായസുത്തവണ്ണനാ) **അട്ഠകഥാസു** വുച്ചതി.

തത്ഥാതി നിക്ഖേപദേസനായന്തി അത്ഥോ. **മഗ്ഗപക്ഖിയാ**തി ദുക്ഖസച്ചതോ ബഹികതാതി അധിപ്പായോ.

യസ്മിം ഠാനേതി യസ്മിം ഭവാദിസങ്ഖാതേ ഠാനേ. **യഥാവുത്താ ദേസനാ**തി ചതുരാഹാരപടിബദ്ധരാഗാദിമുഖേന വട്ടദീപനീ വുത്തപ്പകാരാ ദേസനാ.

൪൫. തേപരിവട്ടവസേനാതി ഏത്ഥാപി "സച്ചേസൂ"തി യോജേതബ്ബം. പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തീതി ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. **അജ്ഝത്തരതോ, സമാഹിതോ**തി പദദ്വയേന സമാധാനവിസിട്ഠം അജ്ഝത്തരതതാഭാവനം ദീപേതി ഗോചരജ്ഝത്തതാദീപനതോ. കേവലോ ഹി അജ്ഝത്തസദ്ദോ അജ്ഝത്തജ്ഝത്തഗോചരജ്ഝത്തേസുപി വത്തതി. അജ്ഝത്തരതതാവിസിട്ഠഞ്ച സമാധാനം സാതിസയം ചിത്തട്ഠിതിം ദീപേതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"സമാധാനവിസിട്ഠസ്സാ"**തിആദിനാ.

ആസജ്ജനട്ഠേനാതി ആസങ്ഗനട്ഠേന. **തഥാ ദസ്സന**ന്തി അതഥാഭൂതസ്സാപി ഭബ്ബരൂപസ്സ വിയ അത്തനോ വിദംസനം. **അലക്ഖികോ**തി വിലക്ഖികോ.

കാമാനന്തി കാമാവചരധമ്മാനം. **രൂപാന**ന്തി രൂപാവചരധമ്മാനം. **നിസ്സരണ**ന്തി കാമാനം രൂപാവചരധമ്മാ നിസ്സരണം, തേസം അരൂപാവചരധമ്മാ നിസ്സരണം. **ഏവം തംസഭാവാന**ന്തി സഉത്തരസഭാവാനം. **തഥാ**തി യഥാ സങ്ഖതധമ്മാനം നിസ്സരണഭാവതോ, കിലേസസമുച്ഛേദകസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണഭാവതോ ച അത്ഥേവ അസങ്ഖതാ ധാതു, തഥാ വുച്ചമാനേനാപി കാരണേന അത്ഥേവ അസങ്ഖതാ ധാതൂതി ദസ്സേതി. **കത്ഥചി വിസയേ**തി അസങ്ഖതധാതും സന്ധായ വദതി. **അവിപരീതത്ഥോ**തി ഭൂതത്ഥോ. "യതോ ഖോ ഭോ അയം അത്താ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ സമങ്ഗീഭൂതോ പരിചാരേതി, ഏത്താവതാ ഖോ ഭോ അയം അത്താ പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനപ്പത്തോ ഹോതി (ദീ॰ നി॰ ൧.൯൪), സപകട്ഠനിബ്ബാനഭാവിനോ"തി ച ഏവമാദീസു ഉപചാരവുത്തിസബ്ഭാവതോ. **യഥാ തം സീഹസദ്ദോ**തി യഥാ "സീഹോ മാണവകോ"തിആദിനാ മാണവകാദീസു ഉപചാരവുത്തിനാ വത്തമാനോ മിഗരാജേ ഭൂതത്ഥവിസയേ ദിട്ഠോ, ഏവം നിബ്ബാനസദ്ദോപി കാമഗുണരൂപജ്ഝാനസമങ്ഗിതാസു ഉപചാരവുത്തിയാ വത്തമാനോ കത്ഥചി വിസയേ അവിപരീതത്ഥോ. യത്ഥ ച വിസയേ അവിപരീതത്ഥോ, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. ഹത്ഥതലേ സആമലകം വിയ ഞേയ്യം പച്ചക്ഖതോ പസ്സന്തസ്സ ഏകപ്പമാണസ്സ സത്ഥുവചനമേവേത്ഥ പമാണന്തി ദസ്സേന്തോ **"കിം വാ ഏതായ യുത്തിചിന്തായാ"**തിആദിമാഹ. **"പടിഞ്ഞാതസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധിയാ പകാസനാപഞ്ഞത്തീ"**തി നിഗമം സന്ധായാഹാതി.

പഞ്ഞത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ഓതരണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൬. ഇന്ദ്രിയേഹീതി കരണേ കരണവചനം "മഗ്ഗേന ഗച്ഛതീ"തിആദീസു വിയ, "ഫരസുനാ ഛിന്ദതീ"തി ഏവമാദീസു വിയ ച. **ഓതരണാ**തി അനുപ്പവേസനാ.

പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹണ്ഹനവസേന സമ്മാസങ്കപ്പോ വിയാതി യോജനാ. അധിചിത്തഅനുയുത്താനം സദ്ദഹനുസ്സഹനുപട്ഠാനസമാദഹനേഹി സദ്ധാദീസു ഉപകരോന്തേസു ഏവ പഞ്ഞാ ദസ്സനകിച്ചം സാധേതീതി ദസ്സേന്തോ **"സദ്ധാ..പേ॰...**

വുത്താനീ"തി ആഹ. **നോ ച ഭവങ്ഗാതി** തേസം സങ്ഖാരാനം പവത്തികാരണതാഭാവം ദസ്സേതി.

൪൩. തഥാ വുത്തോതി "നിസ്സയോ"തി വുത്തോ. **ചേതനാസീസേന തണ്ഹം ഏവ വദതി** ചേതനാസഹചരണതോ.

രത്തസ്സാതി മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നരാഗസ്സ. യേന പുഗ്ഗലോ "രത്തോ"തി വുച്ചതി, തസ്സ രാഗസ്സ സമ്ബന്ധിനീ സുഖാ വേദനാ വുത്താ തത്ഥ തസ്സ അനുസയനതോ. തേനാഹ **"സുഖായ...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. തേനാഹ **"തഥാ"**തിആദി.

താനി ഏവ ഇന്ദ്രിയാനീതി സുഖസോമനസ്സുപേക്ഖിന്ദ്രിയാനി. "സങ്ഖാരപരിയാപന്നാനീ"തി വചനം സന്ധായാഹ **"ഇധ വേദനാസീസേന ചേതനാ വുത്താ"**തി. ന ഹി വേദനാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ ഹോതി. **തണ്ഹായ, ദിട്ഠിയാതി** ച ഉപയോഗേ കരണവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"തണ്ഹായാ"**തിആദിമാഹ. ഇദാനി ഉപയോഗവസേനേവ "തണ്ഹായാ"തിആദീനം അത്ഥം ദസ്സേതും **"യഥാ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സേസധമ്മാനന്തി** തണ്ഹാവജ്ജിതഅവസിട്ഠധമ്മാനം. **തണ്ഹായ നിസ്സയഭാവേതി** യദാ തണ്ഹാ തേസം നിസ്സയോ ഹോതി.

തണ്ഹായ സേസധമ്മാനം പച്ചയഭാവേതി യദാ സേസധമ്മാ തണ്ഹാപച്ചയാ ഹോന്തി. **"കരജകായസന്നിസ്സിതാ"**തി ഇമിനാ വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയനിസ്സിതാപി ഗഹിതാ കായപ്പസ്സദ്ധിഭാവതോ. **കാരണഭാവന്തി** പരമ്പരഹേതുഭാവം. **തണ്ഹാദിട്ഠിഉപയേനാതി** ദിട്ഠിഉപയേന ച ദിട്ഠിസഹഗതതണ്ഹാഉപയേന ച.

"ആഗതീതി ഇധാഗതി, ഗതീതി പേച്ചഭവോ"തി പദദ്വയേന വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും പാളിയം **"ആഗതിഗതീപി ന ഭവന്തീ"**തി വുത്തം. ഇധ **ഹുരന്തി ദ്വാരാരമ്മണധമ്മാ ദസ്സിതാ** ആസന്നദൂരഭാവേഹി ദ്വാരാരമ്മണേഹി വിനിവത്തേത്വാ ഗഹിതത്താ. ഇധ **ദ്വാരപ്പവത്തധമ്മാ** "ഉഭയമന്തരേനാ"തി പദസ്സ അത്ഥഭാവേന വുത്താ. ചതുബ്യൂഹഹാരേ പന അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപധമ്മാ തഥാ വുത്താ. **കാരണഭൂതേന** അനന്തരപച്ചയഭൂതേന, ഉപനിസ്സയപച്ചയഭൂതേന ച. യേ ധമ്മാ ഉപാദായ "അത്താ"തി സമഞ്ഞാ, **തേസം** വിഞ്ഞാണാദി**ധമ്മാനം** അഭാവേന അനുപ്പാദധമ്മതം ആപാദിതത്താതി അത്ഥോ. **"അനിസ്സിതസ്സ ചലിതം നത്ഥീ"**തിആദിനാ പടിലോമതോ പച്ചയഭാവോ ദസ്സിതോതി ദസ്സേന്തോ പാളിയം **"ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാതി പടിച്ചസമുപ്പാദോ"**തി വത്വാ നനു "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദികോ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ചോദനം സന്ധായ യഥാവുത്തസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദഭാവം ദസ്സേതും **"സോ ദുവിധോ"**തിആദിനാ ലോകിയലോകുത്തരവസേന പടിച്ചസമുപ്പാദോ വിഭത്തോ. **തദത്ഥതായാതി** വീതരാഗവിമുത്തിഅത്ഥതായ. **തബ്ഭാവന്തി** ലോകുത്തരപടിച്ചസമുപ്പാദഭാവം.

ഓതരണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬൩. സോധനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൫. സോധേതി നാമാതി പുച്ഛിതമത്ഥം ഹത്ഥതലേ ഠപിതആമലകം വിയ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേന്തോ നിഗ്ഗുമ്ബം നിജ്ജടം കത്വാ വിവരന്തോ തബ്ബിസയഅഞ്ഞാണസംസയാദിമലാപനയനേന സോധേതി, ഏവം സോധേന്തോ ച പദസ്സ അത്ഥേന അഭേദോപചാരം കത്വാ "പദം സോധേതി"ച്ചേവ വുച്ചതി.

തേനാഹ **“പദം സോധേതി നാമാ”**തി. പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനമേവേത്ഥ സോധനന്തി ആഹ **“തദത്ഥസ്സ വിസ്സജ്ജനതോ”**തി. ആരഭീയതീതി **ആരമ്ഭോ,** ദേസനായ പകാസിയമാനോ അത്ഥോ. തേനാഹ **“ന താവ…പേ॰… പബോധിതത്താ”**തി. ഇധ സോധനം നാമ പടിച്ഛന്നരൂപസ്സ അത്ഥസ്സ ദേസനാനുഭാവേന വിവടഭാവകരണന്തി തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **“അഞ്ഞാണപക്ഖന്ദാന”**ന്തിആദി വുത്തം.

സോധനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അധിട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൬. ധാരയിതബ്ബാതി ഉപധാരേതബ്ബാ, ഉപലക്ഖിതബ്ബാതി അത്ഥോ. **വുത്തമേവ** ‘‘സാമഞ്ഞവിസേസകപ്പനായ വോഹാരഭാവേന അനവട്ഠാനതോ’’തിആദിനാ (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൫).

തം തം ഫലന്തി നിരയാദിം തം തം ഫലം. **അഞ്ചിതാ**തി ഗതാ. **യോനീ**തി ഏകജാതി. സമാനവസേന മിസ്സീഭവതി ഏതായാതി ഹി **യോനി,** ഉപപത്തി. **പേച്ചാ**തി മരിത്വാ. **ഉസ്സന്നതായാ**തി വിതക്കബഹുലതായ. ‘‘ഉസ്സന്നത്താ’’തിപി വദന്തി. സസ്സതാദീഹി വാ ഉസ്സന്നത്താ. അസുരജാതിയാ നിബ്ബത്താപനകോ **അസുരജാതിനിബ്ബത്തനകോ**.

സങ്ഖാതി പഞ്ഞാ. പഞ്ഞാപധാനാ ച ഭാവനാതി ആഹ **“പടിസങ്ഖായ പടിപക്ഖഭാവനായാ”**തി.

൪൭. പത്ഥടഭാവേന **പഥവീ**. സഭാവധാരണട്ഠേന, നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന ച **ധാതു**. ആപീയതി, അപ്പായതീതി വാ **ആപോ**. തേജനവസേന തിക്ഖതാവസേന, ദഹനവസേന വാ **തേജോ**. വായനവസേന വേഗഗമനവസേന, സമുദീരണവസേന വാ **വായോ. വീസതി ആകാരാ**തി കേസാദയോ വീസതി കോട്ഠാസാ, പകാരാ വാ. കക്ഖളലക്ഖണാധികതായ കേസാദീ കക്ഖളലക്ഖണാ വുത്താ.

പാടിയേക്കോ പഥവീധാതുകോട്ഠാസോതി പഥവീകോട്ഠാസമത്തോ, അത്തസുഞ്ഞധമ്മമത്തോതി അത്ഥോ. **സന്തപ്പതീ**തി ഏത്ഥ സരീരപകതിമതിക്കമിത്വാ ഉണ്ഹഭാവോ സന്താപോ, സരീരദഹനവസേന പവത്തോ മഹാദാഹോ, അയമേതേസം വിസേസോ. **യേന ച ജീരീയതീ**തി ഏകാഹികാദിജരാരോഗേന ജരീയതീതി ച അത്ഥോ യുജ്ജതി. ‘‘സതവാരം താപേത്വാ താപേത്വാ ഉദകേ പക്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധടസപ്പി സതധോതസപ്പീ’’തി വദന്തി. രസരുധിരമംസമേദന്ഹാരുഅട്ഠിഅട്ഠിമിഞ്ജാ **രസാദയോ**. കേചി ന്ഹാരും അപനേത്വാ സുക്കം സത്തമം ധാതും വദന്തി. **വിവേക**ന്തി വിസുംഭാവം, വിസദിസഭാവന്തി അത്ഥോ. വത്ഥുസങ്ഖാതോ ഹി ആഹാരോ പരിണാമം ഗച്ഛന്തോ പാണഭക്ഖഗഹണിപദനിയ മുത്തകരീസഭാവേഹി വിയ അത്തനാപി വിസദിസരസസങ്ഖാതം വിസുംഭാവം നിബ്ബത്തേന്തോ തബ്ഭാവം ഗച്ഛതീതി വുച്ചതി, തഥാ രസാദയോപി രുധിരാദികോട്ഠാസം. തേനാഹ **“രസാദിഭാവേന വിവേകം ഗച്ഛതീ”**തി.

സഭാവലക്ഖണതോതി അസുചിഭാവേന ലക്ഖിതബ്ബതോ.

൪൮. യാഥാവസരസലക്ഖണന്തി രസിതബ്ബോതി **രസോ,** പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സഭാവോ, അത്തനോ രസോ **സരസോ,** യാഥാവോ സരസോ, **യാഥാവസരസോ**

യാഥാവസരസോ ഏവ ലക്ഖിതബ്ബത്താ ലക്ഖണന്തി **യാഥാവസരസലക്ഖണ**ം. അഥ വാ **യാഥാവസരസലക്ഖണ**ന്തി അവിപരീതം അത്തനോ പവത്തിസങ്ഖാതം കിച്ചഞ്ചേവ പീളനസങ്ഖാതം ലക്ഖണഞ്ച. "ഇദം കിച്ചം, ഇദം ലക്ഖണ"ന്തി അവിജ്ജാഹേതു ഞാതും ന സക്കോതി, തബ്ബിസയഞാണുപ്പത്തിം നിവാരേന്തീ ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠതീതി വുത്താ. തേന വുത്തം **"ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതീ"**തി. തയിദമസ്സാ കിച്ചന്തി **കിച്ചതോ കഥിതാ. കഥിതാ**തി ച വുത്താ, യതോ ച അവിജ്ജാ അസമ്പടിവേധരസാതി വുച്ചതി. ജായതി ഏത്ഥാതി **ജാതി,** ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. യദിപി നിരോധമഗ്ഗേ അവിജ്ജാ ആരമ്മണം ന കരോതി, തേ പന ജാനിതുകാമസ്സ തപ്പടിച്ഛാദനവസേന അനിരോധമഗ്ഗേസു നിരോധമഗ്ഗഗ്ഗഹണസ്സ കാരണഭാവേന പവത്തമാനാ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജതീതി വുച്ചതി, തേസമ്പി അവിജ്ജായ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതാ ഹോതി, ഇതരേസം ആരമ്മണഭാവേന ചാതി.

അത്ഥാനത്ഥന്തി ഹിതാഹിതം. **സമ്മോഹവിനോദനിയം** പന **"അത്ഥത്ഥ"**ന്തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൬) വുത്തം, തത്ഥ അത്ഥോ ഏവ **അത്ഥത്ഥോ**തി അത്ഥസ്സ അവിപരീതതാദസ്സനത്ഥം ദുതിയേന അത്ഥസദ്ദേന വിസേസനം. ന ഹി ഞാണം അനത്ഥേ "അത്ഥോ"തി ഗണ്ഹാതീതി. **കാരണാകാരണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏവം ദട്ഠബ്ബം. **അത്ഥത്ഥ**ന്തി വാ ആമേഡിതവചനം സബ്ബേസം അത്ഥാനം പാകടകരണഭാവപ്പകാസനത്ഥം, ഫലം ഫലന്തി അത്ഥോ, ഹിതപരിയായേപി ഏസേവ നയോ. ന്തി അത്ഥാനത്ഥാദികം. **ആകാര**ന്തി അത്ഥാദികാരണമേവ.

പടിവിദ്ധസ്സ പുന അവേക്ഖനാ **പച്ചവേക്ഖണാ**. ദുചിന്തിതചിന്തിതാദിലക്ഖണസ്സ ബാലസ്സ ഭാവോ **ബാല്യം. സമ്പജാനാതീ**തി സമം പകാരേഹി ജാനാതി. ബലവമോഹോ **പമോഹോ**. സമന്തതോ മോഹനം **സമ്മോഹോ**. ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മസ്സ വിസേസപച്ചയത്താ **അവിന്ദിയം. വിന്ദതീ**തി ലഭതി. അനവജ്ജധമ്മാനം വിജ്ജാ വിയ വിസേസപച്ചയോ ന ഹോതീതി **വിന്ദിയം ന വിന്ദതി. അയം അവിജ്ജായ വേമത്തതാ**തി അയം "ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ കിച്ചജാതിലക്ഖണേഹി വുത്തോ അവിജ്ജായ അവിസേസോ. **വിജ്ജാ**തിആദീനം വുത്തനയാനസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പാസാണസക്ഖരവാലികാവിരഹിതാ ഭൂമി സണ്ഹാതി **"സണ്ഹട്ഠേനാ"**തി വുത്തം.

തത്തകമേവ കാലന്തി പഞ്ചകപ്പസതാനി. വിഭൂതം സമതിക്കന്തം രൂപസഞ്ഞാസങ്ഖാതം രൂപം ഏതായാതി **വിഭൂതരൂപം,** സമാപത്തിന്തി പദത്ഥോ. ന ഹി കാചി അരൂപസമാപത്തി രൂപസഞ്ഞാസഹഗതാ പവത്തീതി. നിരോധസമാപത്തിയം വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, തത്ഥ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ വിസും ഗഹിതത്താ വുത്തം **"സേസാരുപ്പസമാപത്തിയോ"**തി.

ദമഥം അനുപഗച്ഛന്തോ ദുട്ഠസ്സോ **ഖലുങ്കസ്സോ. ഉത്തരിദമഥായാ**തി അരിയമഗ്ഗദമഥായ.

ഇതരോതി ദുക്ഖാപടിപദോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ, സുഖാപടിപദോ ച ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ. **ഉഭയതോഭാഗേഹീ**തി രൂപകായനാമകായഭാഗേഹി. **ഉഭയതോ**തി വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദവിമുത്തിവസേന.

അനേകോപീതി സഭാവേന അനേകോപി. **ഏകസദ്ദാഭിധേയ്യതായാ**തി സാമഞ്ഞസദ്ദാഭിധേയ്യതായ.

അധിട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പരിക്ഖാരഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൯. **"ഹിനോതീ"**തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"കാരണഭാവം ഗച്ഛതീ"**തി ആഹ അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം. **ഏതീ**തി ആഗച്ഛതി, ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ.

അവിജ്ജായപി ഹേതുഭാവേതി ഏത്ഥ അവിജ്ജാ അനന്തരായ അവിജ്ജായ അനന്തരസമനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനപച്ചയേഹി, അനന്തരായ പന സഹജാതായ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതഹേതുപച്ചയേഹി, അസഹജാതായ ഉപനിസ്സയകോടിയാ ഏവ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. അത്തനോ ഫലം കരോതീതി **കാരണന്തി** ആഹ **"കാരണഭാവോ ച ഫലാപേക്ഖായാ"**തി.

നിബ്ബത്തിഅത്ഥോ ഫലത്ഥോ ഫലസങ്ഖാതോ അത്ഥോ.

യോ സഭാവോതി പുഞ്ഞാദിഅഭിസങ്ഖാരാനം യോ അഭിസങ്ഖരണസഭാവോ, സോ ഹേതു. **സേസപദേസൂ**തി വിഞ്ഞാണാദിപദേസു. **യഥാവുത്തപ്പഭേദോ**തി "അസാധാരണലക്ഖണോ ഹേതൂ"തിആദിനാ വുത്തപ്പഭേദോ. **യോ കോചി പച്ചയോ**തി ജനകാദിഭേദം യം കിഞ്ചി കാരണം. **അഭിസങ്ഖരണതോ**തി പച്ചക്ഖതോ, പരമ്പരായ ച നിബ്ബത്തനതോ.

പരിക്ഖാരഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. സമാരോപനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൫൦. **സുത്തേന ഗഹിതേ**തി സുത്തേ വുത്തേ. പദട്ഠാനഗ്ഗഹണം അധിട്ഠാനവിസയദസ്സനത്ഥം, വേവചനഗ്ഗഹണം അധിവചനവിഭാഗദസ്സനത്ഥന്തി യോജനാ. **വിസയാധിട്ഠാനഭാവതോ**തി വിസയസങ്ഖാതപവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **വനീയതീ**തി ഭജീയതി. **വനതീ**തി ഭജതി സേവതി. **വനുതേ**തി യാചതി, പത്ഥേതീതി അത്ഥോ . **പഞ്ച കാമഗുണാ കാമതണ്ഹായ കാരണം ഹോതി** ആരമ്മണപച്ചയതായ. **നിമിത്തഗ്ഗാഹോ അനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹസ്സ** കാരണം ഹോതി ഉപനിസ്സയതായാതി ഏവം സേസേസുപി യഥാരഹം കാരണതാ വത്തബ്ബാ.

൫൧. **"കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരാഹീ"**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ **ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനായം** (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൨൩) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - **രൂപധമ്മപരിഞ്ഞായാ**തി രൂപൂപികവിഞ്ഞാണട്ഠിതിപരിഞ്ഞായ.

"ദുക്ഖ"ന്തി പസ്സന്തീ സാ വേദനാനുപസ്സനാതി യോജേതബ്ബം. **വേദനാഹേതുപരിഞ്ഞായാ**തി ഫസ്സപരിഞ്ഞായ. **"വേദനാവസേനാ"**തി പദേന അത്തനാ ഉപ്പാദിതദുക്ഖവസേന. **വേദനാപരിഞ്ഞായാ**തി വേദനൂപികവിഞ്ഞാണട്ഠിതിപരിഞ്ഞായ. **നിച്ചാഭിനിവേസപടിപക്ഖതോ** അനിച്ചാനുപസ്സനായാതി അധിപ്പായോ. **നിച്ചസഞ്ഞാനിമിത്തസ്സാ**തി

നിച്ചസഞ്ഞാഹേതുകസ്സ. **സഞ്ഞാപരിഞ്ഞായാ**തി സഞ്ഞൂപികവിഞ്ഞാണട്ഠിതിപരിഞ്ഞായ. പഠമമഗ്ഗവജ്ഝത്താ അഗതിഗമനസ്സ വുത്തം **"ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ...പേ॰... അഗതിഗമനസ്സ ചാ"**തി.

സങ്ഖാരപരിഞ്ഞായാതി സങ്ഖാരൂപികവിഞ്ഞാണട്ഠിതിപരിഞ്ഞായ.

സമാരോപനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച ഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ.

൧. ദേസനാഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

"ഏവ"ന്തിആദി ഹാരസമ്പാതദേസനായ സമ്ബന്ധദസ്സനം. തത്ഥ പുരിമേന ഉപമാദ്വയേന സുപരികമ്മകതമണികോട്ടിമസദിസീ, സുവിരചിതജമ്ബുനദാഭരണസദിസീ ച പാളി. തത്ഥ കതനാനാവണ്ണപുപ്ഫൂപഹാരസദിസീ, വിവിധരംസിജാലാസമുജ്ജലബദ്ധനാനാരതനാവലിസദിസീ ച ഹാരവിഭങ്ഗദേസനാതി ദസ്സേതി. പച്ഛിമേന തസ്സ പണീതമഹാരഹേ ജടാഹി സദ്ധിം ദുക്കരതരതം ദീപേതി. യായം ഗാഥാ വുത്താതി യോജനാ.

൧൮. യസ്മായം ഹാരവിഭങ്ഗവാരോ നപ്പയോജേതി യഥാവുത്തേന കാരണേന, തസ്മാ സാ ഹാരവിഭങ്ഗവാരസ്സ ആദിമ്ഹി ന പച്ചാമട്ഠാതി അധിപ്പായോ . **ഹാരസമ്പാതവാരോ പന തം പയോജേതീ**തി യസ്മാ പന ഹാരസമ്പാതവാരോ തം ഗാഥം പയോജേതി യഥാവുത്തേനേവ കാരണേന, തസ്മാ **"സോളസ...പേ॰... ആഹാ"**തി ആഹ. **യോജനാനയദസ്സന**ന്തി യോജനായ നയദസ്സനം.

തേനാതി "തം മച്ചുനോ പദ"ന്തി വചനേന. **സബ്ബം വിപല്ലാസ**ന്തി ദ്വാദസവിധമ്പി വിപല്ലാസം. **സാമഞ്ഞസ്സ...പേ॰... വോഹരീയതി** യത്ഥ പതിട്ഠിതം സാമഞ്ഞം, സോ വിസേസോ. അത്ഥതോ പന സഞ്ഞാദയോ ഏവ രൂപാദിവിസയം വിപരീതാകാരേന ഗണ്ഹന്തേ വിപല്ലാസോതി ദസ്സേന്തോ **"സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ"**തിആദിമാഹ.

ഇന്ദജാലാദിവസേന മണിആദിആകാരേന ഉപട്ഠഹന്തേ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകേ അഹംമമാദികാരണതായ നിരുത്തിനയേന "അത്താ"തി വുച്ചമാനോ തംബുദ്ധിവോഹാരപ്പവത്തിനിമിത്തതായ അത്തഭാവോ സുഖാദീനം വത്ഥുതായ **"അത്തഭാവവത്ഥൂ"**തി പവുച്ചതീതി ആഹ **"തേഹീ"**തിആദി. **തേസ**ന്തി ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം. **വിപല്ലാസാനം പവത്തിആകാരോ** "അസുഭേ സുഭ"ന്തിആദി. **വിസയോ** കായവേദനാചിത്തധമ്മാ. **അവിജ്ജാ ച...പേ॰... ഏവ** സമ്മോഹപുബ്ബകത്താ സബ്ബവിപല്ലാസാനം. **ച**-സദ്ദോ **സുഭസുഖസഞ്ഞാന**ന്തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബോ.

തത്ഥായം യോജനാ - "അവിജ്ജാ ച സുഭസുഖസഞ്ഞാനം പച്ചയോ ഏവ, ന തണ്ഹാ ഏവ, അവിജ്ജാ സുഭസുഖസഞ്ഞാനഞ്ച പച്ചയോ, ന നിച്ചഅത്തസഞ്ഞാനം ഏവാ"തി. ഏവം സന്തേപി പുരിമാനം ദ്വിന്നം വിപരീതസഞ്ഞാനം തണ്ഹാ, പച്ഛിമാനം അവിജ്ജാ വിസേസപച്ചയോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തഥാപീ"**തിആദി. അവിജ്ജാസീസേന ചേത്ഥ ദിട്ഠിയാ ഗഹണം

വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **“ദിട്ഠിനിവുതം ചിത്ത”ന്തി , “യോ ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ”**തി ച ആദി, യഥാ ച അവിജ്ജാസീസേന ദിട്ഠിയാ ഗഹണം, ഏവം ദിട്ഠിസീസേന അവിജ്ജായപി ഗഹണം സിയാതി ആഹ **“ദിട്ഠിസീസേന അവിജ്ജാ വുത്താ”**തി. തണ്ഹാവിജ്ജാസു സുഭസുഖസഞ്ഞാനം യഥാ തണ്ഹാ വിസേസപച്ചയോ, ന ഏവം അവിജ്ജാ. നിച്ചഅത്തസഞ്ഞാനം പന യഥാ അവിജ്ജാ വിസേസപച്ചയോ, ന തഥാ തണ്ഹാതി ദസ്സേന്തോ **“മോഹോ വിസേസപച്ചയോ”**തി ആഹ.

പച്ഛിമാനം ദ്വിന്നം…പേ॰… ഹോതീതി അതീതംസേ തണ്ഹാഭിനിവേസസ്സ ബലവഭാവാഭാവതോ. തേനേവ ഹി ‘‘സോ അതീതം രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി’’ച്ചേവ വുത്തം, ന ‘‘അഭിനന്ദതീ’’തി. **തണ്ഹാവിപല്ലാസോ**തി തണ്ഹം ഉപനിസ്സായ പവത്തോ വിപല്ലാസോ, ന ഹി തണ്ഹാ സയം വിപല്ലാസോ. തേനാഹ **“തണ്ഹാമൂലകോ വിപല്ലാസോ”**തി. **ദിട്ഠാഭിനന്ദനവസേനാ**തി തണ്ഹുപനിസ്സയദിട്ഠാഭിനന്ദനവസേന, യതോ സോ ‘‘തണ്ഹാവിപല്ലാസോ’’തി വുത്തോ. **ഏതേനാ**തി ‘‘യോ തണ്ഹാവിപല്ലാസോ’’തിആദിപാഠേന. സോളസ സഞ്ഞീവാദാ, അട്ഠ അസഞ്ഞീവാദാ, അട്ഠ നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാ, പഞ്ച പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാ ച, യഥാ അത്തനോ ഗതായ, നിബ്ബാനപ്പത്തിയാ ച പരികപ്പവസേന സുഭസുഖാകാരഗ്ഗാഹിനോ, ന ഏവം സത്ത ഉച്ഛേദവാദാതി ആഹ **“യേഭുയ്യേനാ”**തി. **പടിപക്ഖവസേനപീ**തി വിസുദ്ധിവസേനപി. യാവ ഹി ഉപക്കിലേസാ, താവ ചിത്തം ന വിസുജ്ഝതേവ. യദാ ച തേ പഹീനാ, തദാ വിസുദ്ധമേവ. തേനാഹ **“ന ഹീ”**തിആദി. ‘‘അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാ’’തി പാളിം നിക്ഖിപിത്വാ വിപല്ലാസമുഖേനേവ ദേസനായ നിദ്ധാരിയമാനത്താ വുത്തം **“യഥാനുസന്ധിനാവ ഗാഥം നിട്ഠപേതു”**ന്തി.

മാരസ്സാതി കിലേസമാരസ്സ. തസ്സ ഹി വസേ ഠിതോ സേസമാരാനം ഹത്ഥഗതോ ഏവാതി. തേനാഹ **“കിലേസമാരഗ്ഗഹണേനേവാ”**തിആദി.

മാരബന്ധനന്തി സത്തമാരപക്ഖേ മാരസ്സ ബന്ധനന്തി **മാരബന്ധനം**. സോ ഹി കിലേസബന്ധനഭൂതേ അത്തനോ സമാരകപരിസേ മഞ്ഞതി. തേന വുത്തം ‘‘അന്തലി…പേ॰… മോക്ഖസീ’’തി (മഹാവ॰ ൩൩). ഇതരമാരപക്ഖേ മാരോവ ബന്ധനന്തി **മാരബന്ധനം. വിസങ്ഖാരോ** നിബ്ബാനം.

മോഹസമ്പയോഗതോ ചിത്തം ‘‘മൂള്ഹ’’ന്തി വുത്തന്തി രത്തദുട്ഠാനമ്പി മൂള്ഹതായ സബ്ഭാവേ ‘‘മൂള്ഹ’’ന്തി വിസും വചനം ആവേണികമോഹവസേന വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **“ദ്വിന്നം മോമൂഹചിത്തുപ്പാദാനം വസേനാ”**തി ആഹ. **ഏവ**ന്തി ഏവം രാഗാദിഅകുസലപ്പത്തിയാ കുസലഭണ്ഡച്ഛേദനതോ അരക്ഖിതം ചിത്തം ഹോതി, സബ്ബോപി മിച്ഛാഭിനിവേസോ ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം സമോസരണം ഗച്ഛതീതി ആഹ **“മിച്ഛാദിട്ഠി …പേ॰… വേദിതബ്ബ”**ന്തി. **സബ്ബേപീ**തി ‘‘അരക്ഖിതം, മിച്ഛാദിട്ഠിഹതം, ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂത’’ന്തി തീഹിപി പദേഹി വുത്തധമ്മാ.

ചക്ഖുനാതി ദ്വാരേന. **രൂപ**ന്തി വിസഭാഗവത്ഥുസന്നിസ്സിതം രൂപായതനം. **നിമിത്തഗ്ഗാഹീ**തി ‘‘ഇത്ഥീ’’തി വാ പുരിസോ’’തി വാ ‘‘സുഭ’’ന്തി വാ ‘‘അസുഭ’’ന്തി വാ പരികപ്പിതനിമിത്തം ഗണ്ഹാതി, തസ്സ വാ ഗഹണസീലോ. **അനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹീ**തി ഹത്ഥപാദഹസിതകഥിതാദിപ്പഭേദേ കിലേസാനം അനു അനു ബ്യഞ്ജനതോ അനുബ്യഞ്ജനസഞ്ഞിതേ ആകാരേ ഗണ്ഹാതി, തേസം വാ ഗഹണസീലോ. **യത്വാധികരണ**ന്തി യം നിമിത്തം,

നിമിത്താനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണനിമിത്തന്തി അത്ഥോ. ഏവം ‘‘ചക്ഖുന്ദ്രിയം അസംവുതം വിഹരന്ത’’ന്തി, യോ ‘‘നിമിത്തഗ്ഗാഹീ, അനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹീ’’തി ച വുത്തോ പുഗ്ഗലോ, തമേനം **ചക്ഖുന്ദ്രിയം** ചക്ഖുദ്വാരം **അസംവുതം** സതികവാടേന അപിഹിതം കത്വാ വത്തന്തം, തസ്സ ച രൂപസ്സ ഇട്ഠാകാരഗ്ഗഹണേ **അഭിജ്ഝാ,** അനിട്ഠാകാരഗ്ഗഹണേ **ദോമനസ്സം,** അസമപേക്ഖനേ **മോഹോ** മിച്ഛാഭിനിവേസേ **മിച്ഛാദിട്ഠീ**തി ഏവം അഭിജ്ഝാബ്യാപാദാ, അഞ്ഞേ ച ലാമകട്ഠേന **പാപകാ** അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന **അകുസലാ** ധമ്മാ **അന്വാസ്സവേയ്യും** അനു അനു പവത്തേയ്യും.

തസ്സ സംവരായ ന പടിപജ്ജതീതി തസ്സ ചക്ഖുദ്വാരസ്സ സംവരായ സതികവാടേന പിദഹനത്ഥം ന പടിപജ്ജതി. സാ പന അപ്പടിപത്തി ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ അനാരക്ഖാസംവരസ്സ അനുപ്പാദോതി ദസ്സേന്തോ **‘‘ന രക്ഖതി... പേ... ആപജ്ജതീ’’**തി ആഹ. ജവനേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി ഹി അസംവരോ തേന ദ്വാരേന പവത്തനതോ ‘‘ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരോ’’ത്വേവ വുച്ചതീതി. സേസദ്വാരേസുപി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **‘‘പുബ്ബന്തകപ്പനവസേന ചാ’’**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ ‘‘സങ്ഖേപതോ ച വിത്ഥാരോ അഞ്ഞോ’’തി കത്വാ തം സമുച്ഛിനന്തോ **‘‘യാ ച ഖോ ഇമാ’’**തിആദിമാഹ.

യഥാവുത്താ അകുസലാ ധമ്മാതി ദ്വാദസ അകുസലചിത്തുപ്പാദധമ്മാ, തേസം വത്ഥൂനി വാ. തേ ഹി സമുദയവജ്ജാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ. **‘‘ഏവ’’**ന്തി ഇമിനാ നേത്തിപാളിയം, അട്ഠകഥായഞ്ച നിദ്ധാരിതപ്പകാരേന. **ഇധാ**തി ഇമിസ്സം ‘‘അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാ’’തി ഗാഥായം.

യദിപി ദേസനാഹാരസമ്പാതപാളിയം **‘‘തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ’’**തി ഗാഥാ സരൂപതോ ന ഗഹിതാ, അത്ഥതോ പന **‘‘തേസം ഭഗവാ പരിഞ്ഞായാ’’**തിആദിനാ ഗഹിതാ ഏവാതി തസ്സാ ഗഹിതഭാവം വിഭാവേതും **‘‘കഥം ദേസേതീ’’**തി പുച്ഛിത്വാ **‘‘തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ’’**തി ഗാഥം ഉദ്ധരി.

യോനിസോമനസികാരേന കമ്മം കരോന്തോതി ‘‘സോ ‘ഇദം ദുക്ഖ’ന്തി യോനിസോ മനസി കരോതീ’’തിആദിനാ നയേന വിപസ്സനാസങ്ഖാതേന യോനിസോമനസികാരേന ഭാവനാകമ്മം കരോന്തോ, ഭാവേന്തോതി അത്ഥോ . **യഥാഭൂതഞാണ**ന്തി ഞാതപരിഞ്ഞായ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനായ ‘‘അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ, അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോ’’തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) സമപഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി. നിരയഗതിയം ദുക്ഖദുക്ഖതാ, സുഗതിവിസേസേ ബ്രഹ്മലോകേകദേസേ സങ്ഖാരദുക്ഖതാ, ഇതരത്ഥ ദ്വേ തിസ്സോപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **‘‘യഥാസമ്ഭവം തിവിധദുക്ഖതായോഗേനാ’’**തി.

ദേസനാഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിചയഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൫൯. കുസലധമ്മാരമ്മണാതി കുസലധമ്മേ ഉദ്ദിസ്സ പവത്തിമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന തേസം ആരമ്മണപച്ചയതം ഇധ **‘‘കുസലാ ധമ്മാ’’**തി ലോകുത്തരധമ്മാനം അധിപ്പേതത്താ. ന ഹി കദാചി അനുപാദാനിയാ ധമ്മാ ഉപാദാനാരമ്മണാ ഹോന്തി. ഫലധമ്മേ ഉദ്ദിസ്സ പവത്തായ തണ്ഹായ ഗഹിതത്താ

“കുസല...പേ॰... ദട്ഠബ്ബോ”തി വുത്തം. **ദേസനാഹാരേ**തി ദേസനാഹാരസമ്പാതേ. **കഥം പന കുസലഭാവോ**തി “കുസലാ”തി വചനമത്തം ഗഹേത്വാ ചോദേതി, തഞ്ച നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം, പഹാനഹേതുഭാവോപിസ്സാ സിയാ ചോദകേന സമ്പടിച്ഛിതോവ. **“മാനോപി ദുവിധോ”**തിആദിനാ മാനസ്സ ച തസ്സാ തണ്ഹായ ച സേവിതബ്ബഭാവോ അകുസലാനം പഹാനായ, കുസലാനം ഉപ്പത്തിയാ ച പച്ചയഭാവതോ.

നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സം നാമ “അരിയഭൂമിം പാപുണിതും നാസക്ഖി”ന്തി അനുസോചതോ ഉപ്പന്നം ദോമനസ്സന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ പാളിയം വുത്തപ്പകാരേന, ഹിതം ഉപട്ഠപേത്വാ ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാതി യോജനാ. ഇട്ഠാരമ്മണഞ്ചേത്ഥ യഥാവുത്തഅനുസോചനദോമനസ്സുപ്പത്തിനിമിത്തം യഥാഭിനിവിട്ഠസ്സ ആരമ്മണസ്സ അനിട്ഠതായാതി ദസ്സനത്ഥം. “കഥം നേക്ഖമ്മവസേനാ”തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരിതും **“വിപസ്സനാവസേനാ”**തിആദി വുത്തം. വിപസ്സനാദിവിനിമുത്താ വാ പഠമജ്ഝാനാദിവസേന വുത്താ കുസലാ ധമ്മാ ഇധ നേക്ഖമ്മം. അനുസ്സതിഗ്ഗഹണേന ഉപചാരജ്ഝാനമേവ ഗഹിതന്തി **“പഠമജ്ഝാനാദിവസേനാ”**തി വുത്തം. **ആദി**സദ്ദേന ദുതിയജ്ഝാനതോ പട്ഠായ യാവ അഗ്ഗഫലാ ഉപരിവിസേസാ സങ്ഗഹിതാ. **യായ** പഞ്ഞാവിമുത്തിയാ.

ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിഭാവേനാതി ഉപേക്ഖാജനിതസതിപാരിസുദ്ധിസബ്ഭാവേന. **കമ്മയോഗ്ഗ**ന്തി വിപസ്സനാഭാവനാദികമ്മസ്സ യോഗ്ഗം അനുരൂപം അനുച്ഛവികം. **അസ്സദ്ധിയേ**തി അസ്സദ്ധിയഹേതു, **“അസ്സദ്ധിയേനാ”**തിപി പഠന്തി, സോ ഏവത്ഥോ. **ഓഭാസഗത**ന്തി ഞാണോഭാസഗതം. കാമം പുബ്ബേപി പഞ്ഞാ വുത്താ, അസ്സദ്ധിയാദീഹി പന അഞ്ഞേസം കിലേസാനം വിധമനമ്പി പഞ്ഞായ ഏവ ഹോതി, സാ ച ഏവംഭൂതാതി ദസ്സനത്ഥം **“ഓഭാസഗതം കിലേസന്ധകാരേ ന ഇഞ്ജതീ”**തി വുത്തം.

കോപോ കോധോ. **അപ്പച്ചയോ** ദോമനസ്സം. ഇദ്ധിവിധഞാണാദികാ ഛ അഭിഞ്ഞാ പാകടാ ഏവാതി “ദ്വേ ച വിസേസേ”തി വുത്തധമ്മേ ദസ്സേതും **“മനോമയിദ്ധി, വിപസ്സനാഞാണഞ്ചാ”**തി ആഹ. **അങ്ഗണാനി** രാഗാദയോ. **ഉപക്കിലേസാ** അഭിജ്ഝാവിസമലോഭാദയോ. **അനുലോമനം** തദേകട്ഠതാ. **ഫന്ദനാ** ദുബ്ബലാ വിക്ഖേപപ്പവത്തി. ബലവതീ **അനവട്ഠാനം**. സബ്ബോ മിച്ഛാഭിനിവേസോ അയോനിസോമനസികാരേന ഹോതി, മിച്ഛാവിതക്കേന ച. തത്ഥ **അയോനിസോമനസികാരോ** അകുസലചിത്തുപ്പാദോ തപ്പരിയാപന്നോ മിച്ഛാവിതക്കോ വിക്ഖേപസഹിതോ ഏവാതി വുത്തം **“മിച്ഛാഭിനിവേസഹേതുതായ ദിട്ഠിപക്ഖോ”**തി വുത്തഞ്ഹേതം “വിതക്കോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം, അയോനിസോ മനസികാരോപി ദിട്ഠിട്ഠാന”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൪).

അഥ വാ **ഇഞ്ജനാ**തി ഫന്ദനാ, ദിട്ഠപരിത്താസോ. യഥാഹ “തദപി തേസം ഭവതം സമണബ്രാഹ്മണാനം അജാനതം അപസ്സതം വേദയിതം തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിതമേവാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൦൫ ആദയോ). **അട്ഠിതീ**തി അനവട്ഠാനം, ദിട്ഠിവിതക്കോ. തേന ഹി പുഥുജ്ജനോ കാലേ സസ്സതം, കാലേ ഉച്ഛേദന്തി തം തം ദിട്ഠിഗ്ഗഹണം പക്ഖന്ദന്തോ സത്തതോ പരിബ്ഭട്ഠഅന്ധോ വിയ, സമുദ്ദേ വിസ്സട്ഠവാഹനികാ വിയ, യന്തേ യുത്തഗോണോ വിയ ച തഥാ തഥാ പരിബ്ഭമതി. തേനാഹ “ദിട്ഠിയോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം, വിതക്കോപി ദിട്ഠിട്ഠാന”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൪) ച. ഏതസ്മിഞ്ച പക്ഖേ

മിച്ഛാഭിനിവേസതായ, മിച്ഛാഭിനിവേസഹേതുതായ ച തസ്സാ ദ്വേ പക്ഖാതി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ കതോതി വേദിതബ്ബം.

"ഏവ"ന്തിആദിനാ "സോ ഉപരിമ"ന്തിആദിപാളിയം സമ്ബന്ധം ദസ്സേതി. **പടിഘസഞ്ഞാ**തി ഭുമ്മത്ഥേ പച്ചത്തവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"പടിഘ...പേ...സഞ്ഞാസൂ"**തി ആഹ. **രൂപാവചരസഞ്ഞാ**തി സഞ്ഞാസീസേന രൂപാവചരജ്ഝാനാനി വദതി. **നാനത്തസഞ്ഞാ**തി നാനാസഭാവാ, നാനാസഭാവേ വാ ആരമ്മണേ സഞ്ഞാ. ഠപേത്വാ പടിഘസഞ്ഞാ അവസിട്ഠകാമാവചരസഞ്ഞാ ഹേതാ. **താ സമതിക്കമതീ**തി താ രൂപസഞ്ഞാനാനത്തസഞ്ഞായോ ആരമ്മണേഹി സദ്ധിം സമ്മദേവ അതിക്കമതി.

രൂപാവചരജ്ഝാനോഭാസോപി കസിണാരമ്മണാ. കസിണനിസ്സന്ദോ ഹി ആരുപ്പജ്ഝാനുപ്പത്തി. **ദസ്സന**ന്തി കസിണരൂപാനം ദസ്സനം. അഭിജ്ഝാബ്യാപാദപ്പഹാനേന സദ്ധിം വീരിയാരമ്ഭോ ഉപകാരകോ സമഥോ സതിപസ്സദ്ധിയോ പരിക്ഖാരങ്ഗതാ വുത്താ ഏവ. സതിരഹിതം സമ്മസനം നാമ നത്ഥീതി **"യാ ഉപട്ഠിതാ സതി അസമ്മുട്ഠാ, അയം വിപസ്സനാ"**തി വുത്തം. തേന സതിസീസേന വിപസ്സനാ ഗഹിതാതി ദസ്സേതി. സമ്മോസാനം പഹാനമാഹാതി സമ്ബന്ധോ.

൪൪.

പച്ചുപ്പന്നസുഖആയതിസുഖവിപാകകിരിയനിരാമിസഅകാപുരിസസേവിതഭാവേഹി ഏവ സേസാ പാളിയം ഏതസ്സ സമാധിസ്സ സന്തപണീതതാദിവിസേസാ വുത്താ, തേപി ഇധ സങ്ഗഹിതാതി തേസം പദാനം അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അങ്ഗസന്തതായാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അങ്ഗസന്തതായാ**തി ഫലഝാനങ്ഗാനം ഉപസന്തതായ. **കിലേസദരഥസന്തതായാ**തി കിലേസദരഥപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ. **പണീതോ**തി ഉളാരോ. **ഏകോദിഭാവേനാ**തി മഗ്ഗസമാധിസങ്ഖാതേന ഏകോദിഭാവേന. **ഏകോദിഭാവ**ന്തി സമാധാനം. ലോകിയസമാധിസ്സ പച്ചനീകനീവരണപഠമജ്ഝാനനികന്തിആദീനി നിഗ്ഗഹേതബ്ബാനി, അഞ്ഞേ ച കിലേസാ വാരേതബ്ബാ. ഇമസ്സ പന അരഹത്തസമാധിസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധകിലേസത്താ ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബം, വാരേതബ്ബഞ്ച അത്ഥീതി സോ മഗ്ഗാനന്തരം സമാപത്തിക്ഖണേവ അപ്പയോഗേനേവ അധിഗതത്താ, ഠിതത്താ ച അപരിഹാനിവസേന വാ അധിഗതത്താ **നസസങ്ഖാരനിഗ്ഗയ്ഹവാരിതഗതോ**.

"സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ"തി ഏതേന അപ്പവത്തമാനായപി സതിയാ സതിബഹുലതായ സതോ ഏവ നാമാതി ദസ്സേതി. **"യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേനാ"**തി ഏതേന പരിച്ഛിന്നസതിയാ സതോതി ദസ്സേതി.

വക്ഖമാനേനാതി "പീതിഫരണാ"തിആദിനാ അനന്തരം വക്ഖമാനേന. "പീതിഫരണതാ"തി പന പാളി ആഗതാ. തം "പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫) സമാധിഅങ്ഗഭാവേന പഞ്ഞാ ഉദ്ദിട്ഠാതി കത്വാ വുത്തം. തതോ ഏവ **അട്ഠകഥായം "പീതിഫരണതാ"**തിആദീനഞ്ച അത്ഥസംവണ്ണനാ കതാ. തത്ഥ "സോ ഇമമേവ കായം വിവേകജേന പീതിസുഖേന അഭിസന്ദേതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ၂.൨൨൬) നയേന പീതിയാ, സുഖസ്സ ച ഫരണം വേദിതബ്ബം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സമാധിവസേന സമഥോ ഉദ്ധടോതി സഭാവവസേന സമഥോ ഉദ്ധടോ, ന ഉപകാരകധമ്മവസേനാതി അധിപ്പായോ.

൭൭. രാഗപടിപക്ഖത്താ സമാധിസ്സ **"അധിചിത്തസിക്ഖായ സിക്ഖന്തോ"**തി വുത്തം. **വുത്തനയാനുസാരേനാ**തി "സുഖപണിധിആദിസമുഗ്ഘാടനേന അപ്പണിഹിതോ"തിആദിനാ. ഏത്ഥ ച സങ്ഖാരാനം ഖണഭങ്ഗുരതം സമ്മദേവ പസ്സന്തസ്സ ന രാഗോ പതിട്ഠം ലഭതീതി അനിച്ചാനുപസ്സനാ രാഗചരിതസ്സ സപ്പായാ വുത്താ, തഥാ സങ്ഖാരാനം സഭാവദുക്ഖതം സമ്മദേവ പസ്സന്തസ്സ പകതിയാപി ദുക്ഖിതേസു ദുക്ഖുപ്പാദനം വണേ ഖാരോദകസേകസദിസന്തി ന ദോസോ പതിട്ഠം ലഭതീതി ദുക്ഖാനുപസ്സനാ ദോസചരിതസ്സ സപ്പായാ വുത്താ, തഥാ സങ്ഖാരേസു സമ്മദേവ ഘനവിനിബ്ഭോഗേ കതേ അത്തസുഞ്ഞതായ ഉപട്ഠഹമാനായ ന മോഹോ പതിട്ഠം ലഭതീതി അനത്താനുപസ്സനാ മോഹചരിതസ്സ സപ്പായാ വുത്താതി വേദിതബ്ബം. രാഗപടിപക്ഖത്താ സമാധിസ്സ **"അധിചിത്തസിക്ഖായ സിക്ഖന്തോ"**തി വുത്തം. ഏസ നയോ ഇതരേസു. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യം.

ഖന്തിബഹുലോ ഉപ്പന്നം അരതിം അനഭിരതിം അഭിഭുയ്യ വിഹരന്തോ സുഖേന സമാധിം അധിഗച്ഛതീതി ഖന്തിപ്പധാനതാപി സമഥപക്ഖഭജനസ്സ കാരണം വുത്താ. **ഉട്ഠാനം സമ്പജ്ജതീ**തി സമ്പന്നകായികവീരിയം. സമ്മാകമ്മന്തവായാമാനം യോ കായികാദിവികപ്പോ വുത്തോ പാളിയം, സോ നേസം കായികസ്സ പയോഗസ്സ സമുട്ഠാനവസേന വേദിതബ്ബോ.

"ഖിപ്പാധിഗമോ"തി ഇമിനാ മഗ്ഗാസേവനഭാവം ദസ്സേതി. **"വിപസ്സനായ വിമുത്താധിഗമോ"**തി ഇമിനാ വിപസ്സനാനുഭാവേന സമുച്ഛേദവിമുത്തി വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തി വിയ സമഥാനുഭാവേനാതി ദസ്സേതി. **ലോകിയേഹീ**തി നിസ്സക്കവചനം. **മഹന്താനന്തി** ഉളാരാനം, പണീതാനന്തി അത്ഥോ.

൭൮. **തന്തി** വിചയഹാരം. **വിസംവാദനഹേതൂനം** ലോഭാദീനം പാപധമ്മാനം. **സോധേന്തോ**തി യഥാ സരണാദിവിസയാ അഞ്ഞാണാദിസംകിലേസാ ന പവത്തന്തി, ഏവം സോധേന്തോ. **പരിപൂരേന്തോ**തി യഥാ സീലം അഖണ്ഡാദിഭാവേന പരിപുണ്ണം ഹോതി അനൂനം, ഏവം പരിപൂരേന്തോ.

"തഥാ പടിപജ്ജന്തോ"തി ഇമിനാ സത്ഥു മഹാപതികാരഭാവോ പരിപുണ്ണോ ദസ്സിതോതി പഠമവാദേ **"ദസ്സനാഭൂമിഞ്ച ഭാവനാഭൂമിഞ്ചാ"**തി വുത്തം.

യസ്സ അത്ഥായാതി യസ്സ യസ്സ പഹാനത്ഥായ. **തഥാ പടിപന്നസ്സാ**തി യഥാ അസുഭജ്ഝാനാദിം പാദകം കത്വാ അനാഗാമിമഗ്ഗാദിഅധിഗമോ ഹോതി, തഥാ പടിപന്നസ്സ.

വധിതന്തി ഘാതിതം.

"മനുസ്സഭൂതോ"തി ഇദം പുബ്ബാപരാപേക്ഖം കത്വാ "പിതാ മനുസ്സഭൂതോ ഖീണാസവോ"തി ച തഥാ "മാതാ മനുസ്സഭൂതാ"തി യോജേതബ്ബം. ഭേദാനുരൂപസ്സ സാവനം **അനുസ്സാവനം,** ഭേദാനുരൂപേന വാ വചനേന വിഞ്ഞാപനം.

൭൯. **മനുസ്സത്തന്തി** മനുസ്സജാതിതാ. **ലിങ്ഗസമ്പത്തീ**തി പുരിസഭാവോ. **ഹേതൂ**തി മനോവചീപണിധാനസിദ്ധിയാ സദ്ധിം പുബ്ബഹേതുസമ്പദാ. **സത്ഥാരദസ്സനന്തി** സത്ഥു സമ്മുഖീഭാവോ. **ഗുണസമ്പത്തീ**തി അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിലാഭോ. **അധികാരോ**തി അത്തനോ സരീരനിരപേക്ഖം സത്ഥു ഉപകാരകരണം. **ഛന്ദതാ**തി ബുദ്ധഭാവായ ദള്ഹച്ഛന്ദതാ അനിവത്തിധമ്മതാ.

ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി പന അത്ഥീതി ''ന മേ ആചരിയോ അത്ഥി, സദിസോ മേ ന വിജ്ജതീ''തിആദി (മം നിം ൧.൨൮൫; ൨.൩൪൧; കഥാം ൪൦൫; മഹാവം ൧൧; മിം പം ൪.൫.൧൧) ഇമിസ്സാ ലോകധാതുയാ ഠത്വാ വദന്തേന ഭഗവതാ ''കിം പനാവുസോ സാരിപുത്ത, അത്ഥേതരഹി അഞ്ഞോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഭഗവതോ സമസമോ സമ്ബോധിയന്തി ഏവം പുട്ഠോ അഹം, ഭന്തേ, 'നോ'തി വദേയ്യ''ന്തി (ദീം നിം ൩.൧൬൧) വത്വാ തസ്സ കാരണം ദസ്സേതും ''അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ദ്വേ അരഹന്തോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ''തി (ദീം നിം ൩.൧൬൧; അം നിം ൧.൨൭൭) ഇമം സുത്തം ദസ്സേന്തേന ധമ്മസേനാപതിനാവ ബുദ്ധഖേത്തഭൂതം ഇമം ലോകധാതും ഠപേത്വാ അഞ്ഞത്ഥ അനുപ്പത്തി വുത്താ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

ഖേത്തപരിഗ്ഗഹോ കതോ നാമ ഹോതി ''ഇദം ബുദ്ധഖേത്തം നാമാ''തി.

ഏവം ഠാനാട്ഠാനഭാവം ഗതാതി വുത്തപ്പകാരേന ഠാനഭൂതാ, വുത്തനയേന വാ അഞ്ഞേപി യഥാരഹം ഠാനാട്ഠാനഭാവേന പവത്താ. **സത്തപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതാതി** ഇന്ദ്രിയബദ്ധേ ഖന്ധേ സന്ധായ വദതി.

൪൮. ഫലസ്സ പച്ചക്ഖകാരിതാതി ''ഇമസ്സ കമ്മസ്സ ഇദം ഫല''ന്തി തംതംകമ്മഫലാവബോധോ. **അപ്പദാനാഭാവോതി** പച്ചയസമവായേ കമ്മസ്സ ഏകന്തതോ ഫലുപ്പാദനം. തേനാഹ **''കതൂപചിതാന''**ന്തി.

൪൯. അജ്ഝോസിതവത്ഥുനാതി തണ്ഹാഭിനിവേസവസേന അഭിനിവിട്ഠവത്ഥുനാ. **രൂപഭവഅരൂപഭവാദിനാതി** ഭവതണ്ഹാ വിയ സയം ദസ്സേതി.

ഖന്ധത്തയവസേനാതി സീലാദിക്ഖന്ധത്തയവസേന. **പടിപദാവിഭാഗേനാതി** ''സബ്ബത്ഥഗാമിനീ''തി ആദിപടിപദായ ഭേദേന.

തത്ഥതത്ഥഗാമിനീതി നിരയാദിനിബ്ബാനന്തി ദീസു ഗന്ധബ്ബട്ഠാനേസു തത്ഥ തത്ഥേവ ഗമനസീലാ. **സബ്ബത്ഥഗാമിനീതി** യഥാവുത്തേസു സബ്ബട്ഠാനേസു ച ഗമനസീലാ.

സഞ്ജീവോ കാളസുത്തം സങ്ഘാതോ രോരുവോ മഹാരോരുവോ താപനോ മഹാതാപനോ അവീചീതി ഏതേ **അട്ഠ മഹാനിരയാ**. ഏകേകസ്സ ചത്താരി ചത്താരി ദ്വാരാനി, ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ ചത്താരോ ചത്താരോ ഗൂഥനിരയാദയോതി ഏവം **സോളസ ഉസ്സദനിരയേ** വണ്ണേന്തി.

സക്കസുയാമാദികോ **ജേട്ഠകദേവരാജാ**. പജാപതിവരുണഈസാനാദയോ വിയ ദുതിയാദിട്ഠാനന്തരകാരകോ **പരിചാരകോ**.

കിലേസകാമപക്ഖേതി ''സങ്കപ്പോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, സങ്കപ്പരാഗോ കാമോതി (മഹാനിം ൧) ഏത്ഥ വുത്തസങ്കപ്പവസേന വുത്തം. സോപി ഹി വിബാധതി, ഉപതാപേതി ചാതി കിലേസത്തസമ്ഭവതോ കിലേസകാമോ വുത്തോ, ന കിലേസവത്ഥുഭാവതോ. **കാമപടിസംയുത്തോതി** കാമരാഗസങ്ഖാതേന കാമേന സമ്പയുത്തോ, കാമപടിബദ്ധോ വാ. അഞ്ഞേസു ച കാമപടിസംയുത്തേസു ധമ്മേസു വിജ്ജമാനേസു വിതക്കേ ഏവ കാമസദ്ദോ ധാതുസദ്ദോ നിരുള്ഹോതി വേദിതബ്ബോ വിതക്കസ്സ കാമസങ്കപ്പവുത്തിയാ

സാതിസയത്താ. ഏസ നയോ ബ്യാപാദധാതുആദീസു. പരസ്സ, അത്തനോ ച ദുക്ഖാപനം **വിഹിംസാ**. തം തു മിച്ഛാഹി വിഹിംസാ.

ബീജാദിധാതുനാനത്തവസേന ഖന്ധാദിനാനത്തം വേദിതബ്ബം. **ഖന്ധോ**തി ദ്വിധാഭൂതഗ്ഗോ.

൱ം. അജ്ഝാസയധാതൂതി അജ്ഝാസയസഭാവോ. യഥാ ഗൂഥാദീനം സഭാവോ ഏസോ യം ഗൂഥാദീഹേവ സംസന്ദതി, ഏവം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയസ്സേവേസ സഭാവോ, യം ദുസ്സീലാദയോ ദുസ്സീലാദികേഹേവ സംസന്ദന്തി.

സദ്ധാമൂലകത്താ കുസലകിരിയായ വുത്തം **"യം സദ്ധാവസേനാ"**തിആദി. തഥാ ഹി വുത്തം "സദ്ധാ ബീജ"ന്തി (സു॰ നി॰ ൭൭). യം ലോഭവസേന, സദ്ധാവസേന ച ദോസവസേന, സദ്ധാവസേന ച മോഹവസേന , സദ്ധാവസേന ചാതി യോജേതബ്ബം. **വീരിയവസേനാ**തി സമ്മപ്പധാനവീരിയവസേന. **പഞ്ഞാവസേനാ**തി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിവസേന.

അകുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതോകാസതായ പാളിയം വുത്തത്താ **"വിപാകാവരണേന നിവുത"**ന്തി വുത്തം. തം പന നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം കമ്മാവരണാദീഹിപി നിവുതതായ ഇച്ഛിതത്താ. തഥാ ഹി യഥാ ദേവദത്തം കോകാലികം സുനക്ഖത്തം ലിച്ഛവിപുത്തന്തി ഉദാഹടം, യദിപി ഭഗവാ പടിവേധസ്സ അട്ഠാനതം ദിസ്വാ നിബ്ബേധഭാഗിയദേസനം ന ദേസേതി, വാസനാഭാഗിയം പന തഥാരൂപസ്സ ദേസേതി ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"സച്ചപ്പടിവേധ"**ന്തിആദിമാഹ. **അജാതസത്തുആദീന**ന്തി **ആദി**സദ്ദേന സച്ചകാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്സാപി ഭഗവാ അനാഗതേ വാസനത്ഥായ ധമ്മം ദേസേസി. സത്ഥാ ഹി "അനാഗതേ തമ്ബപണ്ണിദീപേ സാസനം പതിട്ഠഹിസ്സതീ"തി തത്ഥായം കുലഘരേ നിബ്ബത്തോ പബ്ബജിത്വാ **കാളബുദ്ധരക്ഖിതത്ഥേരോ** നാമ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദോ മഹാഖീണാസവോ ഭവിസ്സതീതി ഇദം ദിസ്വാ ധമ്മം ദേസേസി, സോ ച തഥാ അഹോസീതി.

അസമ്പുണ്ണേതി ഏകന്തതോ വിപാകദാനസമത്ഥതാവസേന പാരിപൂരിം അനുപഗതേ. ദിട്ഠുപനിസ്സയദിട്ഠിസഹഗതസ്സ കമ്മം സന്ധായ **"കമ്മേ അസമ്പുണ്ണേ"**തി വുത്തം. തേനാഹ **"കിലേസന്തരായ മിസ്സകം കമ്മന്തരായം ദസ്സേത്വാ"**തി.

൱൧. ദിട്ഠി പനേത്ഥ പധാനഭാവേന പാളിയം ഗഹിതാ സീലബ്ബതപരാമാസസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം **"യഥാ പുണ്ണഞ്ച ഗോവതികം, അചേലഞ്ച കുക്കുരവതിക"**ന്തി. അസമ്പുണ്ണത്താ ഏവ ഹി തസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനസ്സ തേസം ഭഗവാ "ചത്താരിമാനി, പുണ്ണ, കമ്മാനീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൮൧) ധമ്മം ദേസേസി. തായ ച ദേസനായ തേ തം ദിട്ഠിം പടിനിസ്സജ്ജിത്വാ സമ്മത്തേ പതിട്ഠഹിംസു.

൱൨. പഗുണതായ വോദാനം **പഗുണവോദാനം**. തദേവ പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠഹിത്വാ ദുതിയജ്ഝാനാദിഅധിഗമസ്സ പച്ചയത്താ വുട്ഠാനം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"വുട്ഠാനം പഗുണവോദാന"**ന്തി. **ഭവങ്ഗവുട്ഠാനം** ഭവങ്ഗുപ്പത്തി. ഭവങ്ഗചിത്തേ ഹി ഉപ്പന്നേ തംസമങ്ഗിസമാപത്തിതോ വുട്ഠിതോ നാമ ഹോതി. സഞ്ഞാവേദയിതഅപഗമോ ഏവ **അപഗമവിമോക്ഖോ**.

ഇദം വുട്ഠാനന്തി ഇദം യഥാവുത്തം കോസല്ലം വുട്ഠാനഹേതുഭാവതോ വുട്ഠാനം. തഥാ ഹി വുത്തം "വോദാനമ്പി തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠാന"ന്തി (വിഭ॰ ൮൨൮). ഇമായ പന വുട്ഠാനപാളിയാ അസങ്ഗഹിതത്താ "നിരോധസമാപത്തിയാ വുട്ഠാനം പാളിമുത്തകവുട്ഠാനം നാമാ"തി **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൨൮) വുത്തം. യേ പന "നിരോധതോ ഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠാന"ന്തി പാളിയം നത്ഥീതി വദേയ്യും, തേ "നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭) ഇമായ പാളിയാ പടിസേധേതബ്ബാ.

൯൩. **അയം ചസ്സ ആസയോ**തി ഏത്ഥ ആസയജാനനാദിനാ യേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി യേഹി പരോപരേഹി സത്താ കല്യാണപാപാസയാദികാ ഹോന്തി, തേസം പജാനനം വിഭാവേതീതി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തആസയാനുസയഞാണാനം വിസും അസാധാരണതാ, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തനാനാധിമുത്തികതാഞാണാനം വിസും ബലതാ ച സിദ്ധാ ഹോതി.

ഥാമഗതോതി ഏത്ഥ ഥാമഗമനം നാമ അഞ്ഞേസം അസാധാരണോ കാമരാഗാദീനം ഏവ ആവേണികോ സഭാവോ വേദിതബ്ബോ, യതോ "ഥാമഗതോ അനുസയം പജഹതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൨൧) വുത്തം.

ആവജ്ജനമത്തേനേവ സരതി ആകങ്ഖായത്തവുത്തികത്താ. വുത്തഞ്ഹി "ആകങ്ഖപടിബദ്ധം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണം, മനസികാരപടിബദ്ധം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണ"ന്തിആദി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫). സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം വിയ ഹി സബ്ബം ഭഗവതോ ഞാണം പരികമ്മനിരപേക്ഖന്തി.

൯൪. **ഉപക്കിലേസവിമുത്തത്താ**തി ഏത്ഥ ചിത്താദി ഏവ ഉപക്കിലേസാ, നിബ്ബത്തകസ്സ വാ കമ്മസ്സ പാരിബന്ധകിലേസാ. കസിണകമ്മപരികമ്മഝാനനിബ്ബത്തനകസിണഭാവോ ചുദ്ദസവിധേന ചിത്തപരിദമനം അഭിഞ്ഞാഭിനീഹാരോതി സബ്ബത്ഥാപി വീരിയബലസ്സ ബഹൂപകാരത്താ വുത്തം **"വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്ത"**ന്തി. **ദിബ്ബസദിസത്താ**തി ദിബ്ബേ ഭവന്തി **ദിബ്ബം,** യഥാവുത്തം പസാദചക്ഖു, ദിബ്ബം വിയാതി **ദിബ്ബം,** അഗ്ഗതം അഭിഞ്ഞാണം. **ദിബ്ബവിഹാരോ** ചത്താരി രൂപാവചരജ്ഝാനാനി. തേസം വസേന നിബ്ബത്തിത്വാ പടിലദ്ധബ്ബത്താ **ദിബ്ബം,** തേന ദിബ്ബഹേതുകത്താ ദിബ്ബന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താ**തി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനേന നിസ്സയപച്ചയേന നിബ്ബത്തത്താ, തേന ദിബ്ബനിസ്സിതം ദിബ്ബന്തി ദസ്സേതി. ദിവുസദ്ദം അക്ഖരചിന്തകാ കീളാദീസു പഠന്തീതി വുത്തം **"തം സബ്ബം സദ്ദസത്ഥാനുസാരേന വേദിതബ്ബ"**ന്തി. പുരിമാ ഹി തയോ അത്ഥാ കീളത്ഥസ്സ വസേന, ഇതരേ ജുതിഗതിഅത്ഥവസേനേവ ദസ്സിതാതി.

മനുസ്സൂപചാരന്തി മനുസ്സഗോചരം. **ദട്ഠും ന സക്കാ** ഇത്തരഖണത്താ ഖണപച്ചുപ്പന്നസ്സ. **"ആസന്നചുതികാ"**തിആദിനാ സന്തതിപച്ചുപ്പന്നവസേന "ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **"മോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ"**തിആദിനാ സത്താനം ഹീനപണീതതാദിഭാവസ്സ മോഹാദികമ്മനിദാനഹേതുകതം, നിസ്സന്ദഫലതഞ്ച ദസ്സേതി. ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ പാദകം ഏതേസന്തി **ദിബ്ബചക്ഖുപാദകാനി**. തേന വുത്തം **"ദിബ്ബചക്ഖുനാ സഹേവ ഇജ്ഝന്തീ"**തി. താനി ഹിസ്സ പരിഭണ്ഡഞാണാനി.

സമാദീയന്തീതി **സമാദാനാനി,** കമ്മാനി സമാദാനാനി ഏതേസന്തി **കമ്മസമാദാനാ**. സമാദാതബ്ബനാനാവിധകമ്മാതി അത്ഥോ പുരിമേ അത്ഥേ, ദുതിയേ പന കമ്മാനി സമാദാപേന്തീതി **കമ്മസമാദാനാ,** മിച്ഛാദിട്ഠിയാ കമ്മസമാദാനാ **മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനാ,** ഹേതുഅത്ഥേ ചേതം കരണവചനം.

തം വാചന്തി തം അരിയാനം ഉപവദനവാചം. **തം ചിത്തന്തി** സമുട്ഠാപകചിത്തം. **തം ദിട്ഠിന്തി** യേന മിച്ഛാഗാഹേന അരിയേ അനുദ്ധംസേതി, മിച്ഛാഭിനിവേസം. അയമേത്ഥ അത്ഥോ - യഥാ നാമ ഹേതുസമ്പന്നസ്സ ഭിക്ഖുനോ വിസുദ്ധം സീലം, സമാധിഞ്ച സമ്പാദേത്വാ ഠിതസ്സ ദന്ധോ സതുപ്പാദോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അഞ്ഞാ, സതി വാ ഉപാദിസേസേ അനാഗാമിതാ. ഏവമേവം യോ അരിയൂപവാദീ യഥാവുത്തചിത്തദിട്ഠീഹി അപക്കമിത്വാ അപ്പതിരൂപം സഭാവം "മയാ, ഭന്തേ, തുമ്ഹാകം ഉപരി വുത്ത'ന്തി അച്ചയദേസനായ തേ ന ഖമാപേതി, സോ കായസ്സ ഭേദാ നിരയേ ഏവാതി. തേസു പസന്നചിത്തസ്സ ഖമാപനഞ്ഹേത്ഥ തേസം വാചാദീനം പഹാനം പടിനിസ്സഗ്ഗോവ. ഇതോ **സാവജ്ജതരം നാമ അഞ്ഞം നത്ഥി** സബ്ബാനത്ഥവിധാനതോ, സബ്ബഹിതസുഖപരിധംസനതോ ച.

കായസ്സ ഭേദാതി ഇധ **കായ**സദ്ദോ അത്തഭാവപരിയായോതി ആഹ **"ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ"**തി. **തദനന്തരന്തി** തസ്സ മരണസങ്ഖാതസ്സ ഖന്ധപരിച്ചാഗസ്സ അനന്തരം. അഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധത്ഥോ **പര**സദ്ദോ, അനോരിമഭൂതവത്ഥുവിസയോ വാ സിയാ, അവധിവിസേസനമത്തം വാ. തേസു പുരിമം സന്ധായാഹ **"അഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേ"**തി, പച്ഛിമസ്സ പന വസേന **"ചുതിതോ ഉദ്ധ"**ന്തി.

വുത്തവിപരിയായേനാതി "സുട്ഠു ചരിതം, സോഭനം വാ ചരിത"ന്തിആദിനാ. **ഹനനന്തി** ഘാതനം.

കാരണാകാരണന്തി ഠാനാട്ഠാനം. ചേതനാചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മേ നിരയാദിനിബ്ബാനഗാമിപടിപദാഭൂതേ കമ്മന്തി ഗഹേത്വാ ആഹ **"കമ്മപരിച്ഛേദമേവാ"**തി. **കമ്മവിപാകന്തരം** കമ്മവിപാകവിസേസോ കമ്മവിപാകസ്സ വിഭാഗോ. **അപ്പേതും ന സക്കോതി** അട്ഠമനവമബലാനി വിയ, തംസദിസം ഇദ്ധിവിധഞാണം വിയ വികുബ്ബിതും, ഏതേനസ്സ ബലസദിസതഞ്ച നിവാരേതി. ഝാനാദിഞാണം വിയ വാ അപ്പേതും , വികുബ്ബിതുഞ്ച. യദിപി ഹി ഝാനാദിപച്ചവേക്ഖണാഞാണം ഇധ ഛട്ഠം ബലന്തി തസ്സ സവിതക്കസവിചാരതാ വുത്താ, തഥാപി ഝാനാദീഹി വിനാ പച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥീതി ഝാനാദിസഹഗതം ഞാണം തദന്തോഗധം കത്വാ ഏവം വുത്തം. അഥ വാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഝാനാദികിച്ചം വിയ ന സബ്ബം ബലകിച്ചം കാതും സക്കോതീതി ദസ്സേതും **"ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതും, ഇദ്ധി ഹുത്വാ വികുബ്ബിതുഞ്ച ന സക്കോതീ"**തി (വിഭം॰ മൂലടീ॰ ൭൬൦) വുത്തം, ന പന കസ്സചി ബലസ്സ ഝാനഇദ്ധിഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം.

വിചയഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. യുത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൩൦. പടിപക്ഖപടിബാള്ഹാ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജിതുമേവ ന സക്കോന്തി, ഉപ്പന്നാപി സമ്മദേവ അത്തനോ കിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ

അനുപ്പന്നസദിസാതി പടിപക്ഖനിവാരണേന കുസലാനം ധമ്മാനം കിച്ചകരണഭാവം ദസ്സേതും **“മനച്ഛട്ഠാനി…പേ॰… ഭവിസ്സതീ”**തി വുത്തം. **വിഹരന്തസ്സാ**തി വിഹരണഹേതു. **വിഹരന്തോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ, തേന രക്ഖിതചിത്തതാ വുത്തനയേന ഏകന്തതോ സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരതായ ച സംവത്തതീതി ദസ്സേതി. **വുത്തനയേനാ**തി മിച്ഛാസങ്കപ്പാനം അവസരം അദത്വാ വിസോധിതനേക്ഖമ്മാദിവിതക്കതായ. **അവിപരീതമേവാ**തി കായാദിഅസുഭാദിതോ ആദാനം. **വിനിപാതഭയ**ന്തി ദുഗ്ഗതിഭയം. **സബ്ബോപി ചായമത്ഥോ**തി “സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ സമ്മാദിട്ഠി ഭവിസ്സതീ”തിആദീസു അത്ഥോ യുത്തിയാ യുത്തോ ഏവ അനരൂപകാരണഭാവതോ.

യുത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പദട്ഠാനഹാരസമ്പാതാദിവണ്ണനാ

൩൩. യസ്മാ വാ സംകിലേസതോ രക്ഖിതചിത്തസ്സ തീണി സുചരിതാനി പാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ **രക്ഖിതചിത്തസ്സാ**തി ഏത്ഥ യായം രക്ഖിതചിത്തതാ, സാ കായസുചരിതാദീനം തിണ്ണം സുചരിതാനം പദട്ഠാനന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്താധീന**ന്തി അത്തപരാധീനം.

തതോ ഏവാതി കാരണഗ്ഗഹണേന ഫലസ്സ ഗഹിതത്താ ഏവ.

൩൫. തത്ഥ ഇതിസദ്ദോതി “പരിപാലീയതീ”തി ഇതിസദ്ദോ.

൭൩-൪. പാളിയം **പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതാനീ**തി ഏത്ഥ സദ്ധാവീരിയസതിന്ദ്രിയേഹി പാതിമോക്ഖാദി തിവിധം സീലം ഗഹിതം സോധേതബ്ബത്താ. തേസന്തി തേഹി സീലക്ഖന്ധോ സങ്ഗഹിതോ. സമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയേഹി സമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ഗഹിതാതി പാകടോയമത്ഥോ, തഥാ സേസമ്പീതി ആഹ **“ഇതോ പരേസു…പേ॰… വുത്തനയമേവാ”**തി.

൭൩. ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നപച്ചയപച്ചയുപ്പന്നസങ്ഖാതസ്സാതി ഏത്ഥ ഹേതുപച്ചയവിഭാഗോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ.

പദട്ഠാനഹാരസമ്പാതാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മിസ്സകഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

ഇദാനി യസ്മാ സുത്തേസു ഹാരാനം യോജനാനയദസ്സനത്ഥാ ഹാരസമ്പാതദേസനാ ഹാരവിഭങ്ഗദേസനാ വിയ ന ഹാരസരൂപമത്തദസ്സനത്ഥാ, തസ്മാ **പേടകോപദേസേ** ആഗതനയാനുസാരേന അപരേഹി വിപരിയായേഹി ഹാരസമ്പാതയോജനാവിധിം ദസ്സേന്തോ **“അപിചാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ വിജ്ജാവിജ്ജായ കുസലാകുസലചിത്തേപ്പവത്തിയാ അലോഭാദോസലോഭദോസാപി പരമ്പരഭാവേന പവത്തന്തി നിദാനഭാവതോതി ദസ്സേന്തോ **“ഛ ധമ്മാ…പേ॰… മൂലാനീ”**തി ആഹ. യഥാ ച നിദാനഭാവേന പുബ്ബങ്ഗമതാ, ഏവം അത്തനോ വസേവത്തനേനാപി പുബ്ബങ്ഗമതാ ലബ്ഭതേവാതി വുത്തം **“സാധിപതികാനം അധിപതി, സബ്ബചിത്തുപ്പാദാനം ഇന്ദ്രിയാനീ”**തി. **അലോഭസ്സാ**തി അലോഭയുത്തസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ. **നേക്ഖമ്മച്ഛന്ദേനാ**തി കുസലച്ഛന്ദേന. നേക്ഖമ്മസദ്ദോ പബ്ബജ്ജാദീസു നിരുള്ഹോ. വുത്തഞ്ഹി -

“പബ്ബജ്ജാ പഠമം ഝാനം, നിബ്ബാനഞ്ച വിപസ്സനാ;
സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ, ‘നേക്ഖമ്മ’ന്തി പവുച്ചരേ”തി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൧൧൧; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൮; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൬൭) -

തേസു ഇധ കുസലാ ധമ്മാ അധിപ്പേതാ. തേന വുത്തം “കുസലച്ഛന്ദേനാ”തി. നേക്ഖമ്മച്ഛന്ദേന ഉപനിസ്സയഭൂതേന, ന അധിപതിഭൂതേന. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അലോഭപ്പധാനോ ചേ ചിത്തുപ്പാദോ ഹോതി, നേക്ഖമ്മച്ഛന്ദേന ഉപനിസ്സയഭൂതേന മനോ തസ്സ പുബ്ബങ്ഗമോ ഹോതി. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

യദഗ്ഗേന തേസം ധമ്മാനം മനോ പുബ്ബങ്ഗമം, തദഗ്ഗേന തേസം ജേട്ഠം, പധാനഞ്ചാതി വുത്തം **“മനോസേട്ഠാതി മനോ തേസം ധമ്മാന”**ന്തിആദി. മനോമയതാ മനേന കതാദിഭാവോ, സോ ച മനസ്സ തേസം സഹജാതാദിനാ പച്ചയഭാവോ ഏവാതി വുത്തം **“മനോമയാതി…പേ॰… പച്ചയോ”**തി. **തേ പനാതി** ഏത്ഥ **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥദീപകോ, തേനേതം ദസ്സേതി - യദിപി തേസം ധമ്മാനം ഛന്ദാദയോപി പച്ചയാ ഏവ, ഇന്ദ്രിയാദിപച്ചയേന പന സവിസേസം പച്ചയഭൂതസ്സ മനസ്സേവ വസേനേവ വുത്തം “മനോമയാ”തി. തത്ഥ **ഛന്ദസമുദാനീതാതി** യഥാവുത്തനേക്ഖമ്മാദിഛന്ദേന സമ്മാ ഉദ്ധമുദ്ധം നീതാ, തതോ സമുദാഗതാതി അത്ഥോ. തതോ ഏവ നേക്ഖമ്മവിതക്കാദിതോ സമുപ്പന്നത്താ **അനാവിലസങ്കപ്പസമുട്ഠാനാ**. തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സേന സഹാധിട്ഠാനതോ **ഫസ്സസമോധാനാ**. “ഫുട്ഠോ, ഭിക്ഖവേ, വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) ഹി വുത്തം. **ഇദം മനോകമ്മ**ന്തി കായങ്ഗവാചങ്ഗചോപനം അകത്വാ സദ്ധാസമന്നാഗതേന പസന്നേന മനസാ പവത്തം ഇദം കുസലം മനോകമ്മം. തം പന അനഭിജ്ഝാസഹഗതം, അബ്യാപാദസഹഗതം, സമ്മാദിട്ഠിസഹഗതന്തി തിവിധം ഹോതി.

ഭാസതീതി അവിസംവാദനാദിനാ വാചങ്ഗചോപനാവസേന പവത്തേന്തിയാ വചീവിഞ്ഞത്തിയാ സാധേതബ്ബം സാധേതീതി അത്ഥോ, തേന കായദ്വാരതോ പവത്തകുസലവചീകമ്മമ്പി സങ്ഗഹിതം ഹോതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി “വചീവിഞ്ഞത്തിവിപ്ഫാരതോ, തഥാ സാദിയനതോ ച ഭാസതീ”തി. സബ്ബമ്പി വചീകമ്മം സച്ചാദിവസേന ചതുബ്ബിധം. **കരോതീ**തി അത്തനോ, പരേസഞ്ച ഹിതാഹിതാനി കാരണാകാരണേഹി കായങ്ഗചോപനാവസേന പവത്തേന്തിയാ കായവിഞ്ഞത്തിയാ സാധേതബ്ബം സാധേതീതി അത്ഥോ, തേന വചീദ്വാരതോ പവത്തകുസലകായകമ്മമ്പി സങ്ഗഹിതം ഹോതി. തഥാ ച വക്ഖതി “കായവിഞ്ഞത്തിവിപ്ഫാരതോ, തഥാ സാദിയനതോ ച കരോതീ”തി (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൬൭ മിസ്സകഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ). കമ്മപഥവസേന ഗയ്ഹമാനേ പാണാതിപാതാദിവസേന തം തിവിധം ഹോതി. തേനാഹ **“ഇതി ദസകുസലകമ്മപഥാ ദസ്സിതാ”**തി. ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേനാപി ഗാഥായ അത്ഥോ യുജ്ജതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി “സോ പസന്നചിത്തോ”തിആദി. ഭാസതി വാ കരോതി വാ കേവലം മനസാ പവത്തതീതി അനിയമത്ഥോ **വാ**-സദ്ദോ. തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം.

ദസവിധസ്സ കുസലകമ്മസ്സാതി ദസവിധസ്സ കുസലകമ്മപഥകമ്മസ്സ, വക്ഖമാനനയേന വാ ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുസങ്ഖാതസ്സ കുസലകമ്മസ്സ. നനു

തത്ഥ ദാനാദിമയം തിവിധമേവ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വുത്തന്തി? സച്ചം, തം പന ഇതരേസം തദന്തോഗധത്താ.

“സുഖമന്വേതീ”തി സങ്ഖേപേന വുത്തം സുഖാനുഗമം വിത്ഥാരേന ദസ്സേന്തോ **“ഇധസ്സു പുരിസോ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏവം സന്തന്തി** ഏവം ഭൂതം, അപ്പഹീനാനുസയോ ഹുത്വാ സുഖവേദനീയഫസ്സസമ്ഭൂതന്തി അത്ഥോ.

തത്ഥ **“യം മനോ”**തിആദിനാ ഗാഥാത്ഥവസേന ചതുസച്ചം നിദ്ധാരേതി. ആദിതോ വവത്ഥാപിതേസു ഖന്ധാദീസു ഖന്ധമുഖേന സച്ചാനം കഥിതത്താ സത്താനം ഭിന്നരുചിഭാവതോ നാനാനയേഹി വിപസ്സനാഭൂമികോസല്ലത്ഥം, പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധദസ്സനത്ഥഞ്ച ഏവം വുത്തം **“ഏവം…പേ॰… നിദ്ധാരേതബ്ബാനീ”**തി. സച്ചമുഖേന അസ്സാദാദികേ നിദ്ധാരേത്വാ ദേസനാഹാരസമ്പാതം യോജേതും **“തത്ഥ സമുദയേനാ”**തിആദിമാഹ, തം വുത്തനയമേവ. യഞ്ഹേത്ഥ അഞ്ഞമ്പി അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ, ഉത്താനത്ഥത്താ ചാതി വേദിതബ്ബം.

മനനലക്ഖണേതി മനനലക്ഖണഹേതു. **“മനനലക്ഖണേനാ”**തി വാ പാഠോ. **ഊഹാഭാവതോ** ബ്യാപാരാഭാവതോ. യേന പസാദേന സമന്നാഗതത്താ മനോ “പസന്നോ”തി വുത്തോ, തസ്സ പസാദസ്സ കിച്ചം മനേ ആരോപേത്വാ ആഹ **“അകാലുസിയതോ, ആരമ്മണസ്സ ഓകപ്പനതോ ച പസന്നേനാ”**തി. **തഥാ സാദിയനതോതി** വാചായ വത്തബ്ബം അവത്വാവ ഫസ്സസാദിയനതോ അനുജാനനതോ. ദുതിയേ **തഥാ സാദിയനതോതി** കായേന കാതബ്ബം യഥാ കതം ഹോതി, തഥാ വാചായ സംവിധാനതോ. **തഥാ പസുതത്താതി** യഥാ സുഖമന്വേതി, തഥാ ഉപചിതത്താ ഏവാതി അത്ഥോ. **തതോതി** തതോ കാരണാ, മനസാ പസന്നേന, ഭാസനേന, കരണേന ച ഹേതുനാതി വുത്തം ഹോതി. **അനഞ്ഞത്ഥാതി** ഏതസ്മിം പന അത്ഥേ. **തതോതി** തതോ ഏവ. യോ ഹി പസന്നമനോ തേന യം ഭാസനം, കരണഞ്ച, തതോ ഏവ നം സുഖമന്വേതീതി വുത്തം ഹോതി. **സാതഭാവതോതി** സാതവേദനാഭാവതോ. **ഇട്ഠഭാവതോതി** മനാപഭാവതോ. കമ്മതോ വിപാകുപ്പത്തിഫലദാനസമത്ഥഭാവേന കമ്മസ്സ നിബ്ബത്തത്താ വിപാകസ്സേവ അനിബ്ബത്തത്താതി ആഹ **“കതൂ…പേ॰… അന്വേതീതി വുത്ത”**ന്തി **കാരണായത്ത വുത്തിതോതി** കതഭാവഹേതുകത്താ കമ്മസ്സാതി അധിപ്പായോ. **അസങ്കന്തിതോതി** യസ്മിം സന്താനേ കമ്മം നിബ്ബത്തം, തദഞ്ഞസന്താനാ സങ്കമനതോ.

ആധിപച്ചയോഗതോതി സഹജാതാധിപതിവസേന ആധിപച്ചയുത്തത്താ. സഹജാതധമ്മാനഞ്ഹി തംസമ്പയുത്തസ്സ മനസ്സ വസേന പുബ്ബങ്ഗമതാ ഇധാധിപ്പേതാ. **തതോ ഏവാതി** ആധിപച്ചയോഗതോ ഏവ. **മനസ്സാതി** ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനം. തേസം ധമ്മാനന്തി സമ്ബന്ധോ. **കുസലഭാവോ യുജ്ജതി** പസാദസ്സ യോനിസോമനസികാരഹേതുകത്താ . നനു വിഭജ്ജബ്യാകരണേസു തേസം സാവകാനം സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതീതി? നായം സദ്ധാ, തദാകാരാ പന അകുസലാ ധമ്മാ തഥാ വുച്ചന്തീതി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി വക്ഖതി “നായം പസാദോ”തിആദി (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൭൫ മിസ്സകഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ). **സുഖം അന്വേതീതി യുജ്ജതി** കമ്മസ്സ ഫലദാനേ സമത്ഥഭാവതോ. യഥാ ഹി കതം കമ്മം ഫലദാനസമത്ഥം ഹോതി, തഥാ കതം ഉപചിതന്തി വുച്ചതീതി.

മനോപവിചാരാ ഇധ നേക്ഖമ്മസിതാ സോമനസ്സൂപവിചാരാ, ഉപേക്ഖൂപവിചാരാ ച വേദിതബ്ബാ കുസലാധികാരത്താ. തേ പന യസ്മാ

ചിത്തം നിസ്സായേവ പവത്തന്തി, നാനിസ്സായ, തസ്മാ വുത്തം **“മനോ മനോപവിചാരാനം പദട്ഠാന”**ന്തി. **കുസലപക്ഖസ്സ പദട്ഠാന**ന്തി ഏത്ഥ കുസലോ താവ ഫസ്സോ കുസലസ്സ വേദനാക്ഖന്ധസ്സ സഞ്ഞാക്ഖന്ധസ്സ സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ സഹജാതാദിനാ പച്ചയോ ഹോതി. “ഫുട്ഠോ, ഭിക്ഖവേ, വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) വുത്തം. ഏവം വേദനാദീനമ്പി വേദിതബ്ബം. സദ്ധാദീനമ്പി പച്ചയഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **സബ്ബസ്സാ**തി ചതുഭൂമകസ്സ. കാമാവചരാ ഹി കുസലാ ധമ്മാ യഥാരഹം ചതുഭൂമകസ്സാപി കുസലസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തി, ഏവം ഇതരഭൂമകാപി.

“പസന്നേന മനസാ ഭാസതീ”തി വുത്തത്താ വിസേസതോ സമ്മാവാചാപച്ചയം ഭാസനം ഇധാധിപ്പേതന്തി വുത്തം **“ഭാസതീതി സമ്മാവാചാ”**തി. തത്ഥായമധിപ്പായോ “ഭാസതീതി യമിദം പദം, ഇമിനാ സമ്മാവാചാ ഗഹിതാ ഹോതീ”തി. **കരോതീതി സമ്മാകമ്മന്തോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സുപരിസുദ്ധേ കായവചീകമ്മേ ഠിതസ്സ ആജീവപാരിസുദ്ധി, ന ഇതരസ്സാതി വുത്തം **“തേ സമ്മാആജീവസ്സ പദട്ഠാന”**ന്തി. തത്ഥ **തേ**തി സമ്മാവാചാകമ്മന്താ. യസ്മാ പന ആജീവട്ഠമകേ സീലേ പതിട്ഠിതസ്സ ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നാനം അകുസലധമ്മാനം പഹാനാനുപ്പാദനാനി, അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം കുസലധമ്മാനം ഉപ്പാദനപാരിപൂരിയാ ച സമ്ഭവന്തി, തഥാ സമ്മാവായാമേ ഠിതസ്സേവ കായാദീസു സുഭസഞ്ഞാദിവിദ്ധംസിനീ സമ്മാസതി സമ്ഭവതി, തസ്മാ വുത്തം **“സമ്മാആജീവോ…പേ॰…പദട്ഠാന”**ന്തി. ജേട്ഠകസീലം പാതിമോക്ഖസംവരോ, സദ്ധാസാധനോ ച സോതി ആഹ **“തം സീലസ്സ പദട്ഠാന”**ന്തി.

തേസന്തി കായവചീകമ്മാനം. **കമ്മപച്ചയതായാ**തി കുസലകമ്മഹേതുകതായ.

പദത്ഥോ ച വുത്തനയേനാതി “മനനതോ ആരമ്മണവിജാനനതോ”തിആദിനാ.

അയം ആവട്ടോതി അയം സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാവട്ടനവസേന ആവട്ടോ. ഏത്ഥ ഹി കുസലമൂലസമ്മത്തമഗ്ഗാദിനിദ്ധാരണാ സഭാഗധമ്മാവട്ടനാ. അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാനം നിദ്ധാരണാ വിസഭാഗധമ്മാവട്ടനാ.

വിഭത്തിഹാരേ പദട്ഠാനഭൂമിവിഭാഗാ വുത്തനയാ, സുവിഞ്ഞേയ്യാ ചാതി ധമ്മവിഭാഗമേവ ദസ്സേന്തോ **“നയിദ”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **“നയിദം യഥാരുതവസേന ഗഹേതബ്ബ”**ന്തി സുത്തസ്സ നേയ്യത്ഥതം വത്വാ **“യോഹീ”**തിആദിനാ തം വിവരതി. “ദുക്ഖമേവ അന്വേതീ”തി കസ്മാ വുത്തം, നനു യത്ഥ കത്ഥചി ഹിതേസിതാ കുസലമേവാതി? നയിദമീദിസം സന്ധായ വുത്തം, അധമ്മം പന ധമ്മോതി, ധമ്മഞ്ച പന അധമ്മോതി ദീപനേന ലോകസ്സ സബ്ബാനത്ഥബീജഭൂതേസു സകലഹിതസുഖുപായപടിക്ഖേപകേസു തിത്ഥകരേസു അസന്തഗുണസമ്ഭാവനവസേന പവത്തമിച്ഛാധിമോക്ഖം സന്ധായ വുത്തം. യോ ഹി ലോകേ അപ്പമത്തകമ്പി പുഞ്ഞം കാതുകാമം പാപികം ദിട്ഠിം നിസ്സായ പടിബാഹതി, സോപി ഗാരയ്ഹോ, കിമങ്ഗം പന അരിയവിനയേ സമ്മാപടിപത്തിം പടിബാഹന്തേസൂതി ദുക്ഖഫലാവ തത്ഥ സമ്ഭാവനാപസംസാ പയിരുപാസനാ. തഥാ ഹി വുത്തം - “ന ഖോ അഹം, മോഘപുരിസ, അരഹത്തസ്സ മച്ഛരായാമി, അപിച തുയ്ഹേവേതം പാപകം ദിട്ഠിഗതം…പേ॰… ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൭), “യോ നിന്ദിയം പസംസതി (സു॰ നി॰ ൬൬൬; സം॰ നി॰ ൧.൧൮൦, ൧൮൧; അ॰ നി॰ ൪.൩; നേത്തി॰ ൯൨), സബ്ബസ്സാപി അനത്ഥസ്സ മൂലം ബാലൂപസേവനാ”തി ച.

ഇദഞ്ഹി സുത്തന്തി ''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ...പേ॰...പദ''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൧, ൨) പഠമം ഗാഥം സന്ധായ വദതി. **ഏതസ്സാ**തി സംവണ്ണിയമാനസുത്തസ്സ.

കിച്ചപഞ്ഞത്തീതി അധിപതിപച്ചയസങ്ഖാതസ്സ കിച്ചസ്സ പഞ്ഞാപനം. **പധാനപഞ്ഞത്തീ**തി പധാനഭാവസ്സ പഞ്ഞാപനാ. **സഹജാതപഞ്ഞത്തീ**തി തേസം ധമ്മാനം മനസാ സഹഭാവപഞ്ഞാപനാ.

മഹാഭൂതാതീതി **ഇതി**സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന മഹാഭൂതാവിനാഭാവീ സബ്ബോ രൂപധമ്മോ സങ്ഗയ്ഹതി.

''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ''തി സമാസപദേ ''മനോ''തി പദം തദവയവമത്തന്തി ആഹ **"നേവ പദസുദ്ധീ"**തി. തേനേവാഹ **"മനോപുബ്ബങ്ഗമാതി പദസുദ്ധീ"**തി. **"ഛായാവ അനപായിനീ"**തി ഇദം സുഖാനുഗമസ്സ ഉദാഹരണമത്തം, ന യഥാധിപ്പേതത്ഥപരിസമാപനം. **"സുഖമന്വേതീ"**തി പന യഥാധിപ്പേതത്ഥപരിസമാപനന്തി വുത്തം **"പദസുദ്ധി ചേവ ആരമ്ഭസുദ്ധി ചാ"**തി.

ഏകത്തതാതി മനോപുബ്ബങ്ഗമാദിസാമഞ്ഞം സന്ധായ വദതി. ഏവം സേസേസുപി. **വേമത്തതാ** ''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ''തിആദിനാ സാമഞ്ഞതോ വുത്തധമ്മേ പസാദോ ധാരണായ നിവത്തേത്വാ പസന്നസങ്ഖാതേ വിസേസേ അവട്ഠാപനതോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. പസാദോ സിനേഹസഭാവോ, അസ്സദ്ധിയം വിയ ലൂഖസഭാവം ദോസം വിനോദേതീതി ആഹ **"ബ്യാപാദവിക്ഖമ്ഭനതോ"**തി. **ബഹിദ്ധാ**തി സദ്ധേയ്യവത്ഥും സന്ധായാഹ. **ഓകപ്പനതോ**തി ആരമ്മണം അനുപവിസിത്വാ അനുപക്ഖന്ദിത്വാ സദ്ദഹനതോ.

ദേയ്യധമ്മാദയോതി ഏത്ഥ **ആദി**സദ്ദേന സംവേഗഹിരോത്തപ്പകസിണമണ്ഡലാദയോ സങ്ഗയ്ഹന്തി. **ഇട്ഠാരമ്മണാദയോ**തി **ആദി**സദ്ദേന ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണാ, ദ്വാരധമ്മാ, മനസികാരോതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **തഥാ ഫസ്സോ**തി യഥാ വേദനാദീനം ഇട്ഠാരമ്മണാദയോ പച്ചയോ, ഏവം ഫസ്സോപീതി പച്ചയതാസാമഞ്ഞമേവ ഉപസംഹരതി തഥാ-സദ്ദോ. **വേദനാദീന**ന്തി ഹി വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ ഗഹിതാ. **വിഞ്ഞാണസ്സ വേദനാദയോ**തി നാമരൂപം സന്ധായ വദതി.

"സീലമയസ്സ അദോസോ പദട്ഠാന"ന്തി വുത്തം ഖന്തിപധാനത്താ സീലസ്സ. **അധിട്ഠാതീ**തി അനുയുഞ്ജതി ഉപ്പാദേതി. **സോ**തി ഏവം കുസലചിത്തം ഭാവേന്തോ. **"അനുപ്പന്നാന"**ന്തിആദിനാ ഭാവനാപഹാനസമാരോപനാനി ദസ്സേന്തോ നിബ്ബേധഭാഗിയവസേന ഗാഥായ അത്ഥം വിചിനിത്വാ സമാരോപേതി, ഏവമ്പി സക്കാ യോജേതുന്തി വാസനാഭാഗിയവസേന പദട്ഠാനനിദ്ദേസേ ഉദാഹരീയതി.

ഏവം ''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ''തി ഗാഥായ വസേന ഹാരസമ്പാതയോജനാവിധിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഗാഥന്തരേന ദസ്സേതും **"തഥാ ദദതോ പുഞ്ഞ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭാവനാമയ**ന്തി പഞ്ഞാഭാവനാമയം.

"അലോഭോ കുസലമൂല"ന്തിആദി ദാനാദീനം അലോഭാദിപധാനത്താ വുത്തം, സബ്ബത്ഥ ച ''വുത്ത''ന്തി പദം ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. **തേസ**ന്തി രാഗാദീനം. **നിസ്സരണ**ന്തി ച പരിനിബ്ബാനമേവ സന്ധായ വദതി.

പരിച്ചാഗസീലോ അലോഭജ്ഝാസയോ കാമേസു ആദീനവദസ്സാവീ സമ്മദേവ സീലം പരിപൂരേതീതി ആഹ **"ദദതോ...പേ॰... പദട്ഠാന"**ന്തി. ഇധ **ഓളാരികാ** നാമ കിലേസാ വീതിക്കമാവത്ഥാനം, തപ്പഹാനം തദങ്ഗപ്പഹാനേന വേദിതബ്ബം. **മജ്ഝിമാന**ന്തി പരിയുട്ഠാനാവത്ഥാനം. **സുഖുമാന**ന്തി അനുസയാവത്ഥാനം. **കതാവീഭൂമി** ന്തി ഖീണാസവഭൂമിം.

ദദതോതി മഗ്ഗസഹഗതേന അലോഭേന സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അഭയദാനം ദദതോ. **പുഞ്ഞ**ന്തി ലോകുത്തരകുസലം. **സംയമതോ**തി മഗ്ഗപരിയാപന്നേഹി സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവേഹി ദിട്ഠേകട്ഠാദിസംകിലേസതോ മഗ്ഗസംയമേന സംയമന്തസ്സ. **വേര**ന്തി പാണാതിപാതാദിപാപം. **കുസലോ**തി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ കുസലോ വിചക്ഖണോ. **ജഹാതി പാപക**ന്തി തേഹി തേഹി മഗ്ഗേഹി തം തം പഹാതബ്ബം പാപധമ്മം ഓധിസോ ജഹാതി സമുച്ഛിന്ദതി. തേനാഹ **"മഗ്ഗോ വുത്തോ"**തി.

''ദദതോ''തിആദിനാ പുബ്ബേ അവിഭാഗേന കുസലമൂലാനി ഉദ്ധടാനീതി ഇദാനി വിഭാഗേന താനി ഉദ്ധരന്തോ **"ലോകിയകുസലമൂല"**ന്തിആദിമാഹ.

പുഥുജ്ജനഭൂമി സേക്ഖഭൂമി ദസ്സിതാ പഹാനസ്സ വിപ്പകതഭാവദീപനതോ. **അസേക്ഖഭൂമി ദസ്സിതാ** അനുപാദാപരിനിബ്ബാനദീപനതോ.

സഗ്ഗഗാമിനീ പടിപദാ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപത്തി.

പുഞ്ഞേ കഥിതേ പുഞ്ഞഫലമ്പി കഥിതമേവ ഹോതീതി വുത്തം **"ദദതോ...പേ॰... ദേസനമാഹാ"**തി. സച്ചകമ്മട്ഠാനേന വിനാ സംകിലേസപ്പഹാനം നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"കുസലോ...പേ॰... ദേസനമാഹാ"**തി.

വേരസദ്ദോ അദിന്നാദാനാദിപാപധമ്മേസുപി നിരുള്ഹോതി വുത്തം **"ഏവം സബ്ബാനിപി സിക്ഖാപദാനി വിത്ഥാരേതബ്ബാനീ"**തി. **ദ്വേപി വിമുത്തിയോ** സേക്ഖാസേക്ഖവിമുത്തിയോ, സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസവിമുത്തിയോ ച. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''നിബ്ബുതോതി ദ്വേ നിബ്ബാനധാതുയോ''തിആദി (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൬൩).

കാരണൂപചാരേന, കാരണഗ്ഗഹണേന വാ ഫലം ഗഹിതന്തി ആഹ **"ദ്വേ സുഗതിയോ"**തിആദി. വട്ടവിവട്ടസമ്പത്തിയോ ഇമിസ്സാ ദേസനായ **ഫലം,** തസ്സ ദാനം സീലം ഭാവനാ **ഉപായോ,** ''സമ്പത്തിദ്വയം ഇച്ഛന്തേന ദാനാദീസു അപ്പമത്തേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ **ആണത്തീ**തി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **"ഫലാദീനി യഥാരഹം വേദിതബ്ബാനീ"**തി.

വിചയോതി വിചയഹാരസമ്പാതോ, സോ വുച്ചതീതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **"തിവിധമ്പി ദാനമയ"**ന്തിആദിനാ പദത്ഥവിചയം ദസ്സേതി, തേന അസ്സാദാദയോ, ഇതരേ ച വിചയഹാരപദത്ഥാ അത്ഥതോ വിചിതാ ഏവ ഹോന്തീതി. രൂപാദിആരമ്മണസ്സ പരിച്ചാഗോ വുത്തോതി സമ്ബന്ധോ. **സബ്ബോ**തി സകലോ അനവസേസതോ കിച്ചസ്സ വുത്തത്താ.

ദാനാഭിരതസ്സ ചാഗാധിട്ഠാനം പാരിപൂരിം ഗച്ഛതീതി വുത്തം **"ദദതോ...പേ॰... പദട്ഠാന"**ന്തി. വിരതിസച്ചേ, വചീസച്ചേ ച തിട്ഠതോ സച്ചാധിട്ഠാനം പാരിപൂരിം ഗച്ഛതീതി വുത്തം **"സംയമ...പേ॰... പദട്ഠാന"ന്തി.** കോസല്ലയോഗതോ

ച പാപപ്പഹാനതോ ച പഞ്ഞാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതീതി വുത്തം **“കുസലോ…പേ॰… പദട്ഠാന”**ന്തി. അനവസേസരാഗാദീസു പഹീനേസു ഉപസമോ ഉപട്ഠിതോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **“രാഗ…പേ॰… പദട്ഠാന”**ന്തി.

കുസലോതി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന കോസല്ലസമ്മാദിട്ഠി വുത്താതി ആഹ **“കുസലോ…പേ॰… മഗ്ഗങ്ഗാദിഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ”**തി. **ആദിസദ്ദേന** ബോധിപക്ഖിയഭാവാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഖേപേതബ്ബഭാവേനാതി** പഹാതബ്ബഭാവേന.

അവേരതന്തി അസപത്തതം. **കുസലധമ്മേഹീതി** അനവജ്ജധമ്മേഹി, ഫലനിബ്ബാനേഹീതി അധിപ്പായോ. ദാനസ്സ മഹപ്ഫലതാ, സീലാദിഗുണേഹി സത്ഥു അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവോ, അനുപാദാപരിനിബ്ബാനന്തി ഇമേസം പച്ചവേക്ഖണാ ഇമസ്സ ദാനസ്സ നിദാനന്തി അയമത്ഥോ പാളിയം നിരുള്ഹോവ. നിബ്ബചനനിദാനസന്ധയോ സുവിഞ്ഞേയ്യാവാതി ആഹ **“നിബ്ബചനനിദാനസന്ധയോ വത്തബ്ബാ”**തി.

പടിപക്ഖനിദ്ദേസേന സമുദയോതി ദേസനത്ഥം പടിപക്ഖനിദ്ദേസനേന നിദ്ധാരിതോ അയം മച്ഛരിയാദിസംകിലേസപക്ഖികോ സമുദയോ. **അലോഭേന…പേ॰… ദാനാദീഹീതി** യേഹി അലോഭാദീഹി ദാനാദയോ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, താനി ദാനാദിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാനീതി കുസലമൂലാനി നിദ്ധാരേതി **“ഇമാനി തീണി കുസലാനീ”**തി. **തേസന്തി** കുസലമൂലാനം.

ഭയഹേതു ദേതി പണ്ണാകാരാദിവസേന. **രാഗഹേതു ദേതി** സഭാഗവത്ഥുസ്സ. **ആമിസകിഞ്ചിക്ഖഹേതു ദേതി** ലഞ്ജാദിവസേന. **അനുകമ്പന്തോ** വാ കരുണായേവത്ഥേ. **അപചയമാനോ** ഗുണവേത്ഥേ, ഉപകാരവേത്ഥേ വാ. **ഭയൂപരതോതി** ഭയേന ഓരതോ. തേന തഥാരൂപേന സംയമേന വേരം ന ചിയതേവ. ഏവം സബ്ബസ്സ അകുസലസ്സ പാപകോ വിപാകോതി യോജനാ.

“ദദതോ”തിആദിനാ യഥാ ദാനപടിക്ഖേപേന പരിവത്തനം ദസ്സിതം, ഏവം പഹാനപടിക്ഖേപേനപി പരിവത്തനം ദസ്സേതബ്ബന്തി വുത്തം **“അകുസലോ പന ന ജഹാതീ”**തി.

കമ്മഫലം സദ്ദഹന്തോ ദാനകിരിയായം പദഹന്തോ യേന വിധിനാ ദാനം ദാതബ്ബം, തത്ഥ സതിം ഉപട്ഠപേന്തോ ചിത്തം സമാദഹന്തോ സമ്മാദിട്ഠിം പുരക്ഖരോന്തോ ദാനേ സമ്മാപടിപന്നോ ഹോതീതി ആഹ **“ദാനം നാമ…പേ॰… ഹോതീ”**തി.

ഭാവനാപഹാനസമാരോപനാനി പാളിയം സരൂപതോ വിഞ്ഞായന്തീതി പദട്ഠാനവേവചനസമാരോപനാനി ദസ്സേതും **“തം സീലസ്സ പദട്ഠാന”**ന്തിആദി വുത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യം. അഞ്ഞഞ്ച യദേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം വുത്തനയത്താ, ഉത്താനത്ഥത്താ ചാതി വേദിതബ്ബം.

ഹാരസമ്പാതവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നയസമുട്ഠാനവാരവണ്ണനാ

൭൯. **“വിസയഭേദതോ”**തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ വിവരിതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നയതോ**തി നയഗ്ഗാഹതോ. **ന** ഹി പടിവേധഞാണം വിയ വിപസ്സനാഞാണം പച്ചക്ഖതോ പവത്തതീതി. **അനുബുജ്ഝിയമാനോ**തി അഭിസമയഞാണസ്സ അനുരൂപം ബുജ്ഝിയമാനോ. യഥാ ഏകപടിവേധേനേവ മഗ്ഗഞാണം പവത്തതി, ഏവം തദനുച്ഛവികം വിപസ്സനാഞാണേന ഗയ്ഹമാനോതി അത്ഥോ. ഏവഞ്ച കത്വാ നന്ദിയാവട്ടാദീനം തിണ്ണം അത്ഥനയഭാവോ സമത്ഥിതോ ഹോതീതി. തഥാ ഹി അത്ഥവിസേസസരൂപതായ തയോ നയാ “സുത്തത്ഥോ”തി വുത്താ, പദത്ഥവിചാരഭാവേപി പന ഹാരാ “ബ്യഞ്ജനവിചയോ”തി. യദി ഏവം കഥം തയോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“പടിവിജ്ഝന്താനം പനാ”**തിആദി. തത്ഥ ഏകമേകോ സംകിലേസവോദാനാനം വിഭാഗതോ ദ്വിസങ്ഗഹോതി യോജനാ. **ചതുഛഅട്ഠദിസോ ചാ**തി ന പച്ചേകം തേ നന്ദിയാവട്ടാദയോ ചതുഛഅട്ഠദിസാ, അഥ ഖോ യഥാക്കമന്തി. **“ഏവ”**ന്തിആദി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ നിഗമനം.

തഥാ ചാതി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപചയേന സമത്ഥനാ. **പുബ്ബാ കോടി ന പഞ്ഞായതീ**തി ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ പട്ഠാനകഥായം ആവി ഭവിസ്സതി. “അന്ധം തമം തദാ ഹോതി, യം ലോഭോ സഹതേ നര”ന്തിആദി (ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൨൮) വചനതോ കാമതണ്ഹാപി പടിച്ഛാദനസഭാവാ, യതോ കാമച്ഛന്ദം “നീവരണ”ന്തി വുത്തം. അവിജ്ജായ പന ഭവേസു ആദീനവപ്പടിച്ഛാദനം സാതിസയന്തി. തഥാ അവിജ്ജാപി സംയോജനസഭാവാ, യതോ സാ ബഹിദ്ധാ സംയോജനഭാവേന വുത്താ. ഏവം സന്തേപി തണ്ഹായ ബന്ധനട്ഠോ സാതിസയോ അപേക്ഖിതഭാവതോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“തഥാപി…പേ॰… വുത്ത”**ന്തി ആഹ.

“സംയുത്താ”തി പദസ്സ സമ്പയുത്താതി അത്ഥോതി ആഹ **“മിസ്സിതാ”**തി. **“അവിജ്ജാഭിഭൂതാ…പേ॰… അഭിനിവിസന്താ”**തി ഏതേന അവിജ്ജായ അയാഥാവഗഹണഹേതുതം ദസ്സേതി, തതോ സോ അവിന്ദിയം വിന്ദതീതി **അവിജ്ജാ**തി വുച്ചതി. കിലിസ്സനം ഉപതാപനന്തി ആഹ **“കിലിസ്സനപ്പയോഗം അത്തപരിതാപനപടിപത്തി”**ന്തി. **അല്ലീയനം** സേവനം.

ദുക്ഖന്തി …പേ॰… ജാനന്തീതി അത്തനാ അനുഭൂയമാനം തഥാ തഥാ ഉപട്ഠിതം കായികചേതസികദുക്ഖം, ഇതരമ്പി വാ ഏകദേസം ജാനന്തി. തണ്ഹായപി ഏസേവ നയോ. സഭാഗവിസഭാഗപടിപജ്ജിതബ്ബാകാരതോ തത്ഥ തേസം ഞാണം നത്ഥേവാതിദസ്സേന്തോ **“ഇദം ദുക്ഖ”**ന്തിആദിമാഹ. **പവത്തിപവത്തിഹേതുമത്തമ്പീ**തി “പവത്തി പവത്തിഹേതൂ”തി ഏത്തകമ്പി. **കാ പന കഥാ**തി പചുരജനസാധാരണേ ലോകിയേപി നാമ അത്ഥേ യേസം ഞാണസ്സ പടിഘാതോ, പരമഗമ്ഭീരേ അരിയാനം ഏവ വിസയഭൂതേ ലോകുത്തരേ നിവത്തിനിവത്തിഹേതുസങ്ഖാതേ അത്ഥേ കാ നാമ കഥാ, ഛിന്നാ കഥാതി അത്ഥോ. അട്ഠസമാപത്തിപഭേദസ്സ കേവലസ്സ സമഥസ്സ താദിസേ കാലേ ബാഹിരകാനഞ്ച ഇജ്ഝനതോ **“വിപസ്സനാധിട്ഠാന”**ന്തി വിസേസിതം. **വൂപസമോ** സമുച്ഛേദോ, പടിപ്പസ്സദ്ധി ച.

“സംസാരസ്സ അനുപച്ഛേദനതോ”തി ഇദം ദിട്ഠിഗതാനം ദിട്ഠിഗതികമതദസ്സനം. സോ ഹി പുത്തമുഖദസ്സനേ അസതി സംസാരോ ഉച്ഛിജ്ജേയ്യാതി ഭായതി. യതോ വുത്തം -

“ഗണ്ഡുപ്പാദോ കികീ ചേവ, കുന്തീ ബ്രാഹ്മണധമ്മികോ;
ഏതേ അഭയം ഭായന്തി, സമ്മൂള്ഹാ ചതുരോ ജനാ”തി. (സും നിം അട്ഠം ൨.൨൩൩; അം നിം ടീം ൩.൫.൧൯൨);

തദഭിഞ്ഞാതി തം യഥാവുത്തഅന്തദ്വയം അഭിജാനന്തി ഗുണം ആരോപേത്വാ ജാനന്തീതി തദഭിഞ്ഞാ. അത്ഥഭഞ്ജനതോ, രോഗഗണ്ഡസല്ലസദിസതായ അത്തഭാവസംകിലേസാനഞ്ച **രോഗഗണ്ഡസല്ലതാ**.

സക്കായദസ്സനേതി ഏത്ഥ ദിട്ഠിദസ്സനം, സക്കായോവ ദസ്സനം സക്കായദസ്സനന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **തേസ**ന്തി ദിട്ഠിചരിതാനം. **അത്താഭിനിവേസോ ബലവാ**. തസ്മാ യഥാഉപട്ഠിതം രൂപം “അത്താ”ഇച്ചേവ ഗണ്ഹന്തീതി അധിപ്പായോ. തഥാ വേദനാദിം. തണ്ഹാചരിതോ പന യഥാഉപട്ഠിതം രൂപം തണ്ഹാവത്ഥും കത്വാ അത്തനിയാഭിനിവേസേന അഭിനിവിസന്തോ തദഞ്ഞമേവ അത്തതോ സമനുപസ്സന്തി. ഏവം വേദനാദീസു. തേനാഹ **“തണ്ഹാചരിതാ”**തിആദി. **വിജ്ജമാനേ**തി പരമത്ഥതോ ഉപലബ്ഭമാനേ. **കായേ**തി സമൂഹേ. ദിട്ഠിയാ പരികപ്പിതോ അത്താദി ഏവ പരമത്ഥതോ നുപലബ്ഭതി, ദിട്ഠി പന ലബ്ഭതേവാതി ആഹ **“സതീ വാ വിജ്ജമാനാ”**തി.

സക്കായദസ്സനമുഖേനാതി സക്കായദിട്ഠിമുഖേന.

ഉച്ഛേദസസ്സതന്തി തംസഹചരണതോ ഉച്ഛേദസസ്സതദിട്ഠി വുത്താ. “ഉച്ഛേദസസ്സതവാദാ”തിപി പാഠോ.

കസിണായതനാനീതി കസിണജ്ഝാനാനി.

തേജേത്വാതി നിസാനേത്വാ.

൮൯. ഏത്താവതാ നന്ദിയാവട്ടസ്സ ഭൂമിരചനവസേന സംകിലേസപക്ഖോ ദസ്സിതോതി ആഹ **“തത്ഥ ദിട്ഠിചരിതോതിആദിനാ വോദാനപക്ഖം ദസ്സേതീ”**തി. **“യസ്മാ സല്ലേഖേ തിബ്ബഗാരവോ”**തി ഇമിനാ തത്ഥ തിബ്ബഗാരവത്താ സംലേഖാനുസന്തതവുത്തിനാ ഭവതീതി ദസ്സേതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **മിച്ഛാധിമോക്ഖോ** സദ്ധാപതിരൂപകോ അവത്ഥുസ്മിം പസാദോ.

പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ധമ്മമേവ വിഭജതീതി ആഹ **“സത്താപി...പേം... ദസ്സേതീ”**തി.

യേ ഹി കേചീതി ഏത്ഥ ഹി-സദ്ദോ നിപാതമത്തം. **“ഇമാഹി ഏവ ചതൂഹി പടിപദാഹീ”**തിപി പാളി. ദുക്ഖാപടിപദാദിവിഭാഗേന മഗ്ഗോ ഏവ ഇധ വുത്തോതി ആഹ **“പടിപദാ ഹി മഗ്ഗോ”**തി **ചതുദ്ദിസാസങ്ഖാതം മഗ്ഗ**ന്തി ചതുദ്ദിസാസങ്ഖാതം പവത്തനുപായം. ദ്വേ ദിസാ ഏതിസ്സാതി **ദ്വിദിസാ. നന്ദിയാവട്ടസ്സാ**തി നന്ദിയാവട്ടനയസ്സ.

൯൦. വിവത്തതി വട്ടം ഏത്ഥാതി **വിവത്തം,** വിവത്തം ഏവ **വിവട്ടം,** അസങ്ഖതധാതു, നിബ്ബുതി ഏവ വാ. തേന വുത്തം **“നിബ്ബാന”**ന്തി.

“കഥ ദട്ഠബ്ബ”ന്തി വാ പാളി. **ഉപചയേ**തി ഉപചയാവത്ഥായന്തി അത്ഥോ. **ദസന്ന**ന്തി ലോഭാദികിലേസവത്ഥൂനം. **വിപല്ലാസഹേതുഭാവതോ**തി സുഭസഞ്ഞാദിവിപല്ലാസഹേതുകഭാവതോ. വിപരിയേസഗ്ഗാഹവസേന ഹി ആദീനവേസു ഏവ സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിതാ. ന ഹി യഥാഭൂതഞാണേ സതി തഥാ സമ്ഭവോ. തേന വുത്തം **“ദസന്നം…പേ॰… ഭാവതോ”**തി. **ദസവിധകാരണേ**തി ദസവിധേ കാരണേ, ദസവിധസ്സ വാ കാരണേ. **അയോനിസോമനസികാരപരിക്ഖതാ ധമ്മാ** സുഭാരമ്മണാദയോ.

തബ്ബിസയാ കിലേസാതി ആഹാരപരിഞ്ഞാപരിബന്ധഭൂതാ കിലേസാ. **വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസുപി** ഏസേവ നയോ. കായേ പവത്തമാനോ പഠമോ വിപല്ലാസോ കായസമുദായേ, കായേകദേസേ ച കബളീകാരേ ആഹാരേ പവത്തോ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **“പഠമേ ആഹാരേ വിസയഭൂതേ പഠമോ വിപല്ലാസോ പവത്തതീ”**തി. തഥാ വേദനായം പവത്തമാനോ ദുതിയവിപല്ലാസോ തപ്പച്ചയേ ഫസ്സാഹാരേ, ചിത്തേ പവത്തമാനോ തതിയവിപല്ലാസോ തപ്പച്ചയേ മനോസഞ്ചേതനാഹാരേ, ധമ്മേസു പവത്തമാനോ ചതുത്ഥവിപല്ലാസോ തപ്പച്ചയേ വിഞ്ഞാണാഹാരേ പവത്തോ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **“ചതുത്ഥേ ആഹാരേ ചതുത്ഥോ വിപല്ലാസോ”**തി. തേനാഹ **“സേസാഹാരേസുപി ഏസേവ നയോ”**തി. ആഹാരസീസേന വാ ആഹാരപടിബദ്ധോ ഛന്ദരാഗോ ഗഹിതോ. **വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു**പി ഏസേവ നയോ. തേനേവാഹ **“ആഹാരസീസേന തബ്ബിസയാ കിലേസാ അധിപ്പേതാ”**തി. **പഠമേ ആഹാരേ വിസയഭൂതേ**തി ച പഠമേ ആഹാരേ ഛന്ദരാഗസ്സ വിസയഭാവം പത്തേ, തബ്ഭാവം അനതിക്കന്തേതി അത്ഥോ. അപ്പഹീനച്ഛന്ദരാഗസ്സ ഹി തത്ഥ വിപല്ലാസാ സമ്ഭവന്തി, ന ഇതരസ്സ. തഥാ ദുതിയവിപല്ലാസാദീസു അപ്പഹീനേസു. ഇതരേ ഉപാദാനാനി പവത്തന്തേവ അപ്പഹീനത്താതി ആഹ **“സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ”**തി. യസ്മാ ച ഉപാദാനാദീസു അപ്പഹീനേസുപി യോഗാദയോ പവത്തന്തേവ യഥാരഹം തംസഭാവത്താ, തദേകട്ഠസഭാവതോ ച, തസ്മാ വുത്തം പാളിയം **“പഠമേ ഉപാദാനേ പഠമോ യോഗോ”**തിആദി. തേനാഹ **“സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ”**തി.

൮൩. അപരിജാനന്തസ്സാതി ഞാതപരിഞ്ഞായ, തീരണപരിഞ്ഞായ, പഹാനപരിഞ്ഞായാതി തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ അജാനന്തസ്സ, തേസം സമുദയഞ്ച അത്ഥങ്ഗമഞ്ച അസ്സാദഞ്ച ആദീനവഞ്ച നിസ്സരണഞ്ച യഥാഭൂതം അനവബുജ്ഝന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **തിബ്ബോ** ബഹലോ **ഛന്ദരാഗോ ഹോതി** തണ്ഹാചരിതഭാവതോതി അധിപ്പായോ. ഇതി ഉപക്കിലേസസ്സ ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ ഹേതുഭാവതോതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **“വുത്തനയേനേവാ”**തി. സുഭസുഖസഞ്ഞാകാമുപാദാനകാമഭവയോഗഅഭിജ്ഝാകായഗന്ഥകാമഭവാസവ-കാമഭവോഘരാഗസല്ലഛന്ദാഗതിഗമനാനി തണ്ഹാപക്ഖികതായ, തണ്ഹാസഭാവതായ ച **തണ്ഹാപധാനാനി**. സീലബ്ബതുപാദാനബ്യാപാദകായഗന്ഥദോസസല്ലദോസാഗതിഗമനാനി പന തണ്ഹാഭാവേ ഭാവതോ , വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ തണ്ഹാവിസയതോ, സബ്ബേസം വാ തണ്ഹാവിസയതോ തണ്ഹാപധാനതാ ലബ്ഭതേവ. പച്ഛിമകാനം ദിട്ഠിപധാനതാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ.

൮൪. കബളീകാരേ ആഹാരേതി കബളീകാരാഹാരവിസയേ ഛന്ദരാഗേ. ‘‘അപ്പഹീനേ’’തിആദികം പരിയായകഥം മുഞ്ചിത്വാ നിപ്പരിയായമേവ ദസ്സേന്തോ

കബളീകാരാഹാരസ്സ **"അസുഭസഭാവത്താ, അസുഭസമുട്ഠാനത്താ ചാ"**തി വുത്തം. ലബ്ഭമാനേ ഹി ഉജുകേ അത്ഥേ കിം പരിയായകഥായാതി. ഛന്ദരാഗോ വാ തത്ഥ അത്ഥസിദ്ധോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വുത്തോ. ന ഹി തത്ഥ അസതി ഛന്ദരാഗേ വിപല്ലാസോ സമ്ഭവതി. **ദുക്ഖസഭാവത്താ**തി സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ദുക്ഖസഭാവത്താ. **ദുക്ഖപച്ചയത്താ**തി തിവിധദുക്ഖതാലക്ഖണസ്സ ദുക്ഖസ്സ കാരണതോ. **വിഞ്ഞാണേ നിച്ചസഞ്ഞിനോ**. തഥാ ഹി **സാതി** നാമ ഭിക്ഖു കേവട്ടപുത്തോ "തംയേവ വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതീ"തി തത്ഥ നിച്ചാഭിനിവേസം സംവേദേസി. യേഭുയ്യേന സങ്ഖാരേസു അത്തസഞ്ഞിതാ ദിട്ഠിഗതികാനം "ചേതനാ അത്താ"തിആദിദിട്ഠിപരിദീപനേസു വേദിതബ്ബാ. **"ഭവവിസുദ്ധീ"**തി പദസ്സ അത്ഥവചനം **"നിബ്ബുതിസുഖ"**ന്തി. **"സീലബ്ബതേഹി...പേ...സുഖന്തി ദള്ഹം ഗണ്ഹാതീ"**തി ഇമിനാ സീലബ്ബതുപാദാനം ഇധ ഭവുപാദാനന്തി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സീലബ്ബതുപാദാനസങ്ഖാതേന ഭവുപാദാനേനാ"തി.

പച്ചയാ ഹോന്തി ഉപനിസ്സയപച്ചയാദിനാ. **പഠമേ യോഗേ ഠിതോ**തി പഠമേ യോഗേ പതിട്ഠിതോ. അപ്പഹീനാ ഹി കിലേസാ കമ്മവട്ടാദീനം കാരണഭൂതാ തംസമങ്ഗിനോ സത്തസ്സ പതിട്ഠാതി വുച്ചന്തി. പരസ്സ അഭിജ്ഝായനം **പരാഭിജ്ഝായനം**. ഭവപത്ഥനായ ഭവദിട്ഠിഭവരാഗവസേന പിയായിതസ്സ വത്ഥുനോ വിപരിണാമഞ്ഞഥാഭാവേ ദോമനസ്സുപ്പത്തിം സന്ധായ വുത്തം **"ഭവരാഗ...പേ... പദൂസേന്തീ"**തി.

ഗന്ഥിതത്താതി ഗന്ഥിം കത്വാ. ദ്വിധാഭൂതം രജ്ജുആദികേ വിയ ഗന്ഥികരണഞ്ഹി ഗന്ഥനം. ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠന്താ ആസവാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഹോന്തീതി സമ്ബന്ധോ. പരിയുട്ഠാനപ്പത്താ ഏകച്ചേ കിലേസാ വിസേസതോ ആസവുപ്പത്തിഹേതു ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം അട്ഠകഥായം ഉപ്പടിപാടിവചനം. തപ്പടിപക്ഖേ വിസയേ പത്ഥേതീതി യോജനാ. **തബ്ബിസയബഹുലേ ഭവേ പത്ഥേതീ**തി യഥാ മാനുസകേഹി കാമേഹി നിബ്ബിന്നരൂപാ ദേവൂപപത്തി. **തംസഭാവത്താ**തി ദിട്ഠിസഭാവത്താ. **അപരാപര**ന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം. ഏകച്ചാ ഹി ദിട്ഠി ഏകച്ചസ്സ ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ കാരണം ഹോതി, യഥാ സക്കായദിട്ഠി ഇതരാസം. **അഭിനിവിസന്തസ്സാ**തി അഭിനിവേസനഹേതു. **"അയോനിസോമനസികാരതോ...പേ... അവിജ്ജാസവോ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി ഇദം സച്ചാഭിനിവേസസ്സ ഫലഭൂതം അവിജ്ജാസവം ദസ്സേതി ഏകന്തവസ്സിമേഘവുട്ഠാനേന വിയ മഹോഘപ്പവത്തി. **അവിജ്ജാസവോ സിദ്ധോ ഹോതി** വുട്ഠിഹേതുകമഹോഘസിദ്ധിയാ ഉപരിമേഘവുട്ഠാനം വിയ.

"നന്ദീരാഗസഹഗതാ"തിആദീസു (മഹാവ॰ ൧൪) വിയ തബ്ഭാവത്ഥോ സഹഗതസദ്ദോതി ആഹ **"അനുസയ...പേ... ഭൂതാ വാ"**തി. **ചിത്തസ്സ അബ്ഭന്തരസങ്ഖാതം ഹദയ**ന്തി വിപാകചിത്തപ്പവത്തിം സന്ധായ വദതി. വിപാകവട്ടേപി കിലേസവാസനാഹിതാ അത്ഥി കാചി വിസേസമത്താ.

ലോഭസഹഗതസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ. **ഇതരസ്സ** ദോസസഹഗതാദികസ്സ. ബ്യഞ്ജനേന വിയ ഭോജനസ്സ ആരമ്മണസ്സ അഭിസങ്ഖരണം വിസേസാപാദനം **ഉപസേചനം,** നന്ദീ സപ്പീതികതണ്ഹാ ഉപസേചനം ഏതസ്സാതി **നന്ദൂപസേചനം** ഉപസേചനഭൂതായപി നന്ദിയാ രാഗസല്ലഉപനിസതോ. ഉപസിത്തേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ദസ്സേതും പാളിയാ "രാഗസല്ലേന നന്ദൂപസേചനേന വിഞ്ഞാണേനാ"തി വുത്തന്തി തമത്ഥം പാകടം കാതും **"കേന പന തം നന്ദൂപസേചന"**ന്തി പുച്ഛതി.

രാഗസല്ലേനാതി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"രാഗസല്ലേന ഹേതുഭൂതേനാ"**തി ആഹ. **ഉപനിസ്സയപച്ചയത്ഥോ** ചേത്ഥ ഹേത്വത്ഥോ. ഉപഗന്തബ്ബതോ വിഞ്ഞാണേനാതി വിഭത്തിം പരിണാമേത്വാ യോജേതബ്ബം. **"പതിട്ഠാഭാവതോ"**തി ഇമിനാ വിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയാദിപച്ചയതം വദതി. തേനാഹ **"രൂപക്ഖന്ധം നിസ്സായ തിട്ഠതീ"**തി. ഏവം ദുതിയാദിവിഞ്ഞാണട്ഠിതീസുപി നിസ്സയാദിപച്ചയതാ വത്തബ്ബാ പതിട്ഠാവചനതോ.

വ്യ. യദിപി അകുസലമൂലാദികേ തിപുക്ഖലസ്സ, തണ്ഹാദികേ നന്ദിയാവട്ടസ്സ ദിസാഭാവേന വക്ഖതി, തഥാപി അഞ്ഞമഞ്ഞാനുപ്പവേസതോ ഏകസ്മിം നയേ സിദ്ധേ ഇതരേപി സിദ്ധാ ഏവ ഹോന്തീതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"ആഹാരാദയോ…പേ॰… വവത്ഥപേതു"**ന്തി വുത്തം. വക്ഖമാനേ വാ അകുസലമൂലതണ്ഹാദികേ **ആദി**സദ്ദേന സങ്ഗഹേത്വാ ''ആഹാരാദയോ''തി വദന്തോ **"നയാന"**ന്തി ബഹുവചനമാഹ. **ഏകസ്സ അത്ഥസ്സാ**തി രാഗചരിതസ്സ ഉപക്കിലേസതാസങ്ഖാതസ്സ ഏകസ്സ പയോജനസ്സ. **ബ്യഞ്ജനത്ഥോപി ഗഹിതോ,** ന ബ്യഞ്ജനമേവ ഗഹിതന്തി സുത്തപദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയായവചനാനി യഥാരഹം തണ്ഹാവത്ഥൂനം തത്ഥ കഥിതത്താ വുത്തം **"സവത്ഥുകാ തണ്ഹാ വുത്താ"**തി. ദോസവത്ഥൂനം, ദിട്ഠിവത്ഥൂനഞ്ച തത്ഥ കഥിതത്താ ''സവത്ഥുകോ ദോസോ, സവത്ഥുകാ ദിട്ഠി ച വുത്താ''തി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **"വുത്തനയാനുസാരേനാ"**തി.

ദുക്ഖാകാരേന സഹ ദുക്ഖാകാരം ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **ഏവഞ്ചേതന്തി** യദി തംതംഅനുപസ്സനാബഹുലസ്സ വസേന പുരിമാഹാരദ്വയാദീസു വിമോക്ഖമുഖവിസേസനിദ്ധാരണം കതം, ഏതം ഏവമേവ വേദിതബ്ബം, ന അഞ്ഞഥാ. തത്ഥ കാരണം വദന്തോ **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യഥാ അരിയമഗ്ഗാനം ഓധിസോ കിലേസപ്പജഹനതോ പഹാതബ്ബേസു ധമ്മേസു നിയമോ അത്ഥി, ന ഏവം വിപസ്സനായ പരിഞ്ഞാപഹാനാനം അനിച്ചന്തികത്താതി.

അപരേ പനാഹു - **പുരിമേ** ആഹാരദ്വയേ പരികിലേസഭാവേന, ദുക്ഖപച്ചയത്താ ച ദുക്ഖലക്ഖണം സുപാകടം. തഥ പുരിമേ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിദ്വയവിഞ്ഞാണാഹാരേ തതിയവിഞ്ഞാണട്ഠിതിയം അനിച്ചലക്ഖണം, മനോസഞ്ചേതനാഹാരേ ചതുത്ഥവിഞ്ഞാണട്ഠിതിയം അനത്തലക്ഖണം സുപാകടന്തി തിസ്സന്നം അനുപസ്സനാനം പവത്തിമുഖതായ തേഹി അപ്പണിഹിതാദിവിമോക്ഖമുഖേഹി പരിഞ്ഞം ഗച്ഛന്തീതി. തഥാ വിപല്ലാസാദീസു പുരിമദ്വയം ദുക്ഖാനുപസ്സനായ ഉജുവിപച്ചനീകം, ഇതരദ്വയം അനിച്ചാനത്താനുപസ്സനാനം. ഇതി പവത്തിമുഖതായ ച ഉജുവിപച്ചനീകതായ ച ഇമേ ധമ്മാ യഥാരഹം അപ്പണിഹിതാദിവിമോക്ഖമുഖേഹി പരിഞ്ഞേയ്യാ, പഹാതബ്ബാ ച വുത്താ. തത്ഥ സുഭസുഖസഞ്ഞാകാമുപാദാനസീലബ്ബതുപാദാനകാമയോഗഭവയോഗഅഭിജ്ഝാകായ ഗന്ഥകാമാസവകാമോഘ ഭവോഘ രാഗസല്ലഛന്ദഅഗതിഗമനാനി സുഖസ്സാദവസേന പവത്തനതോ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ പടിപക്ഖഭാവതോ ബ്യാപാദകായഗന്ഥദോസസല്ലദോസഅഗതിഗമനാനി പവത്തിമുഖതായ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖേന പഹാതബ്ബാനി. തതിയസഞ്ഞാദയോ നിച്ചാഭിനിവേസതന്നിമിത്താഹി അനിച്ചാനുപസ്സനായ പടിപക്ഖഭാവതോ അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖേന പഹാതബ്ബാ. ചതുത്ഥസഞ്ഞാദയോ

അത്താഭിനിവേസതന്നിത്താഹി അനത്താനുപസ്സനായ പടിപക്ഖഭാവതോ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖേന പഹാതബ്ബോ. തഥ മാനസല്ലഭയഅഗതിഗമനാനം നിച്ചാഭിനിവേസനിമിത്തതാ വേദിതബ്ബാ. ന ഹി അനിച്ചതോ പസ്സതോ മാനജപ്പനം, ഭയം വാ സമ്ഭവതി. അവിജ്ജായോഗാദീനം അത്താഭിനിവേസനിമിത്തതാ പാകടാ ഏവാതി.

വുന്ത. അപ്പമഞ്ഞാവജ്ജാ രൂപാവചരസമാപത്തിയോ **ദിബ്ബവിഹാരാ** ''ദേവൂപപത്തിസംവത്തനികകുസലസമാപത്തിയോ ചാ''തി കത്വാ, സതിപി തബ്ഭാവേ പരഹിതപടിപത്തിതോ, നിദ്ദോസതായ ച സേട്ഠാ വിഹാരാതി ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞാ **ബ്രഹ്മവിഹാരാ,** ചതസ്സോ ഫലസമാപത്തിയോ **അരിയവിഹാരാ** ''ആരകാ കിലേസേഹി അരിയാനം വിഹാരാ''തി. ചതസ്സോ ആരുപ്പസമാപത്തിയോ **ആനേഞ്ജവിഹാരാ** , സതിപി ദേവൂപപത്തിസംവത്തനികകുസലസമാപത്തിഭാവേ ആനേഞ്ജസന്തതാഹി ലോകിയേസു സിഖാപ്പത്തിതോ.

അധികരണഭേദേനാതി വത്ഥുഭേദേന.

യം അഭിഞ്ഞം ന പവത്തതി, തം **അച്ഛരിയ**ന്തി ദസ്സേതും **''അന്ധസ്സ...പേ॰... ഉപ്പജ്ജനക''**ന്തി വുത്തം. **അധിതിട്ഠതി** സീലാദി **ഏതേന** സച്ചേന, **ഏത്ഥ** വാ സച്ചേ നിമിത്തഭൂതേ, **അധിട്ഠാനമത്തമേവ വാ** തം സച്ചന്തി ഏവം കരണാധികരണഭാവത്ഥാ പച്ചയവസേന വേദിതബ്ബാ സമാനാധികരണസമാസപക്ഖേ. തഥാ അഞ്ഞപദത്ഥസമാസപക്ഖേ. ഇതരസ്മിം പന സമാസേ കരണാധികരണത്ഥാ ഏവ, തേ ച ഖോ സീലാദിവസേന ച വേദിതബ്ബാ. സുഖന്തി ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനസുഖം. ലോകിയവിപാകസുഖമ്പി ലബ്ഭതേവ. ''നാഞ്ഞത്ര ബോജ്ഝാ...പേ॰... പാണിന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧. ൯൮) ഹി ഇമായ ഗാഥായ സങ്ഗഹിതാ അനത്തപരിഹാരമുഖേന സത്താനം അഭയാ നിബ്ബാനസമ്പത്തിസുഖാവഹാ ചത്താരോ ധമ്മാ ഇധ **''സുഖഭാഗിയാ''**തി വുത്താതി. **അനവസേസപരിയാദാനതോ**തി ഫരണവസേന അനവസേസഗ്ഗഹണതോ.

പഠമസ്സ സതിപട്ഠാനസ്സ പഠമപടിപദാവസേന പവത്തസ്സാതി അധിപ്പായോ. ഏവം സേസേസുപി. **''യഥാ ഹീ''**തിആദിനാ യഥാവുത്തപടിപദാസതിപട്ഠാനാനം നാനന്തരിയകതം ഉപമായ വിഭാവേതി. സതിപി ച സബ്ബാഹി പടിപദാഹി സബ്ബേസം സതിപട്ഠാനാനം നിയമാഭാവേ നാനന്തരികഭാവേന ദേസനാക്കമേനേവേത്ഥ നേസം അയമനുക്കമോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ കായവേദനാസു സുഭസുഖസഞ്ഞാനം ദുബ്ബിനിവേഠിയതായ അസുഭദുക്ഖാനുപസ്സനാനം കിച്ഛസിദ്ധിതോ പുരിമേന പടിപദാദ്വയേന പുരിമം സതിപട്ഠാനദ്വയം യോജിതം തദഭാവതോ. ഇതരേന ഇതരം. താനി ഹി പുരിമേസു സതിപട്ഠാനേസു കതകമ്മസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബാനി. അഥ വാ യഥാ തണ്ഹാചരിതദിട്ഠിചരിതാനം മന്ദതിക്ഖപഞ്ഞാനം വസേന ചതസ്സോ പടിപദാ യോജിതാ, ഏവം ചത്താരി സതിപട്ഠാനാനി സമ്ഭവന്തീതി ദസ്സേതും പടിപദാസതിപട്ഠാനാനം അയമനുക്കമോ കതോ.

''തഥാ''തി ഇമിനാ യഥാ സമാനപടിപക്ഖതായ പഠമസ്സ സതിപട്ഠാനസ്സ ഭാവനാ പഠമസ്സ ഝാനസ്സ വിസേസാവഹാ, ഏവം പീതിസഹഗതാദിസമാനതായ ദുതിയസതിപട്ഠാനാദിഭാവനാ ദുതിയജ്ഝാനാദീനം വിസേസാവഹാതി ഇമമത്ഥം

ഉപസംഹരതി. **പീതിപടിസംവേദനാദീതി ആദി**സദ്ദേന സുഖപടിസംവേദനം, ചിത്തസങ്ഖാരപടിസംവേദനം, പസ്സമ്ഭനഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. ചിത്തസ്സ അഭിപ്പമോദനഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം പടിസംവേദനസമാദഹനവിമോചനാനമ്പി വസേന പവത്തിയാ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ. **അനിച്ചവിരാഗാദീതി ആദി**സദ്ദേന നിരോധപടിനിസ്സഗ്ഗാ സങ്ഗയ്ഹന്തി.

രൂപാവചരസമാപത്തീനന്തി എത്ഥ പടിലദ്ധമത്തം പഠമജ്ഝാനം പഠമജ്ഝാനസമാപത്തിയാ പഗുണവസീഭാവാപാദനസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, ന ഇതരാസം. ഇതരാസം പന അധിട്ഠാനഭാവേന പരമ്പരായ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. ബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കഅരതിരാഗാ **ബ്യാപാദവിതക്കാദയോ. സുഖേനാ**തി അകിച്ഛേന, അകസിരേനാതി അത്ഥോ.

ദിബ്ബവിഹാരാദികേ ചത്താരോ വിഹാരേ പദട്ഠാനം കത്വാ നാനാസന്താനേസു ഉപ്പന്നായ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ യഥാക്കമം അനുപ്പന്നാകുസലാനുപ്പാദനാദിവസേന പവത്തവിസയം സന്ധായ പാളിയം **"പഠമോ വിഹാരോ ഭാവിതോ ബഹുലീകതോ"**തിആദി വുത്തം. സമ്മപ്പധാനസദിസഞ്ഹേത്ഥ സമ്മപ്പധാനം വുത്തം. അരിയവിഹാരേ ച ഹേട്ഠിമേ നിസ്സായ ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമായ വായമന്തസ്സ അയം നയോ ലബ്ഭതി. മഗ്ഗപരിയാപന്നസ്സേവ വാ സമ്മപ്പധാനസ്സ നാനാസന്താനികസ്സ യഥാവുത്തവിപസ്സനാഗമനേന തംതംകിച്ചാദികസ്സ വസേനേതം വുത്തം. സക്കാ ഹി വിപസ്സനാഗമനേന സദ്ധിന്ദ്രിയാദിതിക്ഖതാവിസേസോ വിയ വീരിയസ്സ കിച്ചവിസേസവിസയോ മഗ്ഗോ വിഞ്ഞാതും.

തഥാ സിഖാപ്പത്തഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിദിബ്ബവിഹാരം നിസ്സായ ഉപ്പന്നം പഠമം സമ്മപ്പധാനം മാനപ്പഹാനം ഉക്കംസേതി, ബ്രഹ്മവിഹാരസന്നിസ്സയേ ഉപ്പന്നം ദുതിയം സമ്മപ്പധാനം കാമാലയസമുഗ്ഘാതം, അരിയവിഹാരസന്നിസ്സയേന ഉപ്പന്നം തതിയം സമ്മപ്പധാനം അവിജ്ജാപഹാനം, സന്തവിമോക്ഖസന്നിസ്സയേന ഉപ്പന്നം ചതുത്ഥം സമ്മപ്പധാനം ഭവൂപസമം ഉക്കംസേതീതി ദസ്സേതും **"പഠമം സമ്മപ്പധാന"**ന്തിആദി വുത്തം.

പഹീനമാനോ ന വിസംവാദേയ്യാതി **മാനപ്പഹാനം സച്ചാധിട്ഠാനം** വഡ്ഢേതി വിസംവാദനനിമിത്തസ്സേവ അഭാവതോ. അപ്പഹീനമാനോ ഹി മാനനിസ്സയേന കിഞ്ചി വിസംവാദേയ്യ. കാമാലയേ, ദിട്ഠാലയേ ച സമുഗ്ഘാടിതേ ചാഗപടിപക്ഖസ്സ അവസരോ ഏവ നത്ഥീതി **ആലയസമുഗ്ഘാതോ ചാഗാധിട്ഠാനം** വഡ്ഢേതി. അവിജ്ജായ സമുച്ഛിന്നായ പഞ്ഞാബുദ്ധിയാ പരിബന്ധോവ നത്ഥി, ഭവസങ്ഖാരേസു ഓസ്സട്ഠേസു അഭവൂപസമസ്സ ഓകാസോവ നത്ഥീതി മാനപ്പഹാനാദയോ സച്ചാധിട്ഠാനാദികേ സംവഡ്ഢേന്തീതി ദസ്സേതും **"മാനപ്പഹാന"**ന്തിആദി വുത്തം.

അവിസംവാദനസീലോ ധമ്മച്ഛന്ദബഹുലോ ഛന്ദാധിപതേയ്യം സമാധിം നിബ്ബത്തേതി. ചാഗാധിമുത്തോ നേക്ഖമ്മജ്ഝാസയോ അകോസജ്ജബഹുലതായ വീരിയാധിപതേയ്യം, ഞാണുത്തരോ ചിത്തം അത്തനോ വസേ വത്തേന്തോ ചിത്താധിപതേയ്യം, വൂപസന്തസഭാവോ ഉപസമഹേതുഭൂതായ വീമംസായ വീമംസയതോ വീമംസാധിപതേയ്യം സമാധിം നിബ്ബത്തേതീതി സച്ചാധിട്ഠാനാദിപാരിസുദ്ധിഛന്ദസമാധിആദീനം പാരിപൂരിയാ സംവത്തതീതി ദസ്സേതും **"സച്ചാധിട്ഠാനം ഭാവിത"**ന്തിആദി വുത്തം.

ധമ്മച്ഛന്ദബഹുലോ ഛന്ദസമാധിമ്ഹി ഠിതോ ഇട്ഠാനിട്ഠഛളാരമ്മണാപാതേ അനവജ്ജസേവീ ഹോതി. ആരദ്ധവീരിയോ വീരിയസമാധിമ്ഹി ഠിതോ സംകിലേസപക്ഖസ്സ സന്തപനവസേനേവ പുഞ്ഞം പരിപൂരേതി. ചിത്തം അത്തനോ വസേ വത്തേന്തോ ചിത്തസമാധിമ്ഹി ഠിതോ പഞ്ഞായ ഉപകാരാനുപകാരകേ ധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ **ബുദ്ധിം** ഫാതിം ഗമിസ്സതി. വീമംസാസമാധിമ്ഹി ഠിതോ ധമ്മവിചയബഹുലോ ഉപധിപടിനിസ്സഗ്ഗാവഹമേവ പടിപത്തിം ബ്രൂഹേതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഛന്ദസമാധി ഭാവിതോ"**തിആദി വുത്തം.

ദൂരാദൂരപച്ചത്ഥികനിവാരണേ ബഹൂപകാരോ **ഇന്ദ്രിയസംവരോ** മേത്തായ വിസേസുപ്പത്തിഹേതുതോ **മേത്തം** വഡ്ഢേതി. തപേന സംകിലേസധമ്മേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ വീരിയാധികോ പരദുക്ഖാപനയനകാമതം സാഹത്ഥികം കരോതീതി **തപോ കരുണം** സംവഡ്ഢേതി. പഞ്ഞാ പരിയോദാപിതാ സാവജ്ജാനവജ്ജധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തീ പഹാസനിപാതതോ **മുദിതം** രക്ഖന്തീ പരിബ്രൂഹേതി. ഉപധിനിസ്സഗ്ഗോ പക്ഖന്ദോ നിന്നപോണപബ്ഭാരോവ സമ്മദേവ സത്തസങ്ഖാരേസു ഉദാസിനോ ഹോതീതി സോ **ഉപേക്ഖാവിഹാരം** പരിവഡ്ഢേതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഇന്ദ്രിയസംവരോ ഭാവിതോ"**തിആദി വുത്തം. തേനാഹ **"യോ യസ്സ വിസേസപച്ചയോ, സോ തം പരിപൂരേതീതി വുത്തോ"**തി.

൮൭. ദിസാഭാവേനാതി നയാനം ദിസാഭാവേനാതി യോജേതബ്ബം. അത്ഥോപിസ്സ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. **യേന** ചതുക്കേന **യസ്സ** രാഗചരിതാദിപുഗ്ഗലസ്സ **വോദാനം** വിസുദ്ധി. യഥാ അപരിഞ്ഞാതാ, അപ്പഹീനാ ച പഠമാഹാരവിപല്ലാസാദയോ രാഗചരിതാദീനം പുഗ്ഗലാനം ഉപക്കിലേസാ, ഏവം പഠമപടിപദാദയോ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ നേസം വിസുദ്ധിയോ ഹോന്തീതി വുത്തനയാനുസാരേന സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി ആഹ **"ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാ"**തി.

അഥ വാ പുരിമാഹി ദ്വീഹി പടിപദാഹി സിജ്ഝമാനാ വിപസ്സനാ അത്തനോ കിച്ചവുത്തിസങ്ഖാതം പവത്തിദുക്ഖമ്പി സങ്ഗണ്ഹന്തീ ദുക്ഖാനുപസ്സനാബാഹുല്ലവിസേസതോ ദുക്ഖലക്ഖണം പടിവിജ്ഝന്തീ **"അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖമുഖ"**ന്തി വുത്താ. തതിയായ പടിപദായ സിജ്ഝമാനാ സുഖപ്പവത്തികതായ സമ്മദേവ സന്തതിഘനം ഭിന്ദിത്വാ അനിച്ചലക്ഖണം വിഭാവേന്തീ **"അനിമിത്തം വിമോക്ഖമുഖ"**ന്തി വുത്താ. ചതുത്ഥായ പന പടിപദായ സിജ്ഝമാനാ സുഖപ്പവത്തികതായ, വിസദഞാണതായ ച സമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനം ഭിന്ദിത്വാ സമ്മദേവ അനത്തലക്ഖണം വിഭാവേന്തീ **"സുഞ്ഞതം വിമോക്ഖമുഖ"**ന്തി വുത്താ.

തഥാ കായവേദനാനുപസ്സനാ വിസേസതോ ദുക്ഖലക്ഖണം വിഭാവേന്തീ, ചിത്താനുപസ്സനാ അനിച്ചലക്ഖണം, ധമ്മാനുപസ്സനാ അനത്തലക്ഖണന്തി താ യഥാക്കമം "അപ്പണിഹിതാദിവിമോക്ഖമുഖ"ന്തി വുത്താ.

സപ്പീതികതായ അസ്സാദാനി പഠമദുതിയജ്ഝാനാനി വിരജ്ജനവസേന വിസേസതോ ദുക്ഖതോ പസ്സന്തിയാ വിപസ്സനായ വസേന **"അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖമുഖ"**ന്തി വുത്താനി. തതിയം സന്തസുഖതായ ബാഹിരകാനം നിച്ചാഭിനിവേസവത്ഥുഭൂതം സഭാവതോ "അനിച്ച"ന്തി പസ്സന്തിയാ വിപസ്സനായ

വസേന **“അനിമിത്തം വിമോക്ഖമുഖ”**ന്തി വുത്തം. ചതുത്ഥം ഉപക്കിലേസവിഗമാദീഹി പരിസുദ്ധം സുസമാഹിതം യഥാ പരേസം, ഏവം അത്തനോ ച യഥാഭൂതസഭാവാവബോധഹേതുതായ സമ്മദേവ ‘‘സുഞ്ഞ’’ന്തി പസ്സന്തിയാ വിപസ്സനായ വസേന **“സുഞ്ഞതം വിമോക്ഖമുഖ”**ന്തി വുത്തം.

ഏവം വിഹാരാനം വിപസ്സനാവസേനേവ വിമോക്ഖമുഖതാ, തത്ഥ ‘‘ദിബ്ബബ്രഹ്മവിഹാരാനം സന്തസുഖതായ അസ്സാദനീയതാ’’തിആദിനാ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖതാ യോജേതബ്ബാ. അരിയവിഹാരസ്സ പഞ്ഞാധികത്താ വിസേസതോ അനത്താനുപസ്സനാസന്നിസ്സയതായ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖതാ. ആനേഞ്ജവിഹാരസ്സ സന്തവിമോക്ഖതായ അനിച്ചലക്ഖണപ്പടിവേധസ്സ വിസേസപച്ചയസഭാവതോ അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖതാ യോജേതബ്ബാ.

തഥാ പുരിമാനം ദ്വിന്നം സമ്മപ്പധാനാനം സംകിലേസവിസയത്താ കിലേസദുക്ഖവീതിക്കമസ്സ ദുക്ഖാനുപസ്സനാബാഹുല്ലത്താ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖതാ. തതിയസ്സ അനുപ്പന്നകുസലുപ്പാദനേന ധമ്മാനം ഉദയവയവന്തതാവിഭാവനതോ അനിച്ചലക്ഖണം പാകടന്തി അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖതാ. ചതുത്ഥസ്സ ഉപ്പന്നാനം ഠിതത്തം ബ്യാപാരാപജ്ജനേന ധമ്മാനം അവസവത്തിതാദീപനതോ അനത്തലക്ഖണം സുപാകടന്തി സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖതാ.

മാനപ്പഹാനാലയസമുഗ്ഘാതാനം സഹായതണ്ഹാപഹാനതായ തണ്ഹാപണിധിവിസോധനതോ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖതാ. അവിജ്ജാപഹാനസ്സ പഞ്ഞാകിച്ചാധികതായ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖതാ. ഭവൂപസമസ്സ സങ്ഖാരനിമിത്തപടിപക്ഖതായ അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖതാ.

പകതിയാ ദുക്ഖസഭാവേ സങ്ഖാരേ ഞാണസച്ചേന അവിസംവാദേന്തോ ദുക്ഖതോ ഏവ പസ്സതി, ചാഗാധിവിമുത്തതായ തണ്ഹം വിദൂരീകരോന്തോ രാഗപ്പണിധിം വിസോസേതീതി പുരിമം അധിട്ഠാനദ്വയം **“അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖമുഖ”**ന്തി വുത്തം. ഇതരസ്സ പന അധിട്ഠാനദ്വയസ്സ സുഞ്ഞതാനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖതാ വുത്തനയാ ഏവ.

ഛന്ദാധിപതേയ്യാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ വിസേസതോ ധമ്മച്ഛന്ദവതോ നേക്ഖമ്മവിതക്കബഹുലസ്സ ഹോതി, വീരിയാധിപതേയ്യാ പന കാമവിതക്കാദികേ വിനോദേന്തസ്സാതി തദുഭയം നിസ്സായ പവത്താ വിപസ്സനാ വിസേസതോ രാഗാദിപ്പണിധീനം വിസോസനതോ **“അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖമുഖ”**ന്തി വുത്താ. ചിത്താധിപതേയ്യം , വീമംസാധിപതേയ്യഞ്ച നിസ്സായ പവത്താ യഥാക്കമം അനിച്ചാനത്താനുപസ്സനാബാഹുല്ലതോ **“അനിമിത്തം വിമോക്ഖമുഖം, അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖമുഖ”**ന്തി ച വുത്താ.

അഭിജ്ഝാവിനയനോ ഇന്ദ്രിയസംവരോ, കാമസങ്കപ്പാദിവിനോദനോ തപോ ച വുത്തനയേനേവ പണിധിപടിപക്ഖതോ **അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖമുഖം,** ബുദ്ധി അനത്താനുപസ്സനാനിമിത്തം, ഉപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ നിമിത്തഗ്ഗാഹപടിപക്ഖോതി തദുഭയസന്നിസ്സയാ വിപസ്സനാ യഥാക്കമം **“സുഞ്ഞതം, അനിമിത്തം വിമോക്ഖമുഖ”**ന്തി വുത്താ.

ആസന്നപച്ചത്ഥികരാഗം പടിബാഹന്തീ **മേത്താ** രാഗപണിധിയാ പടിപക്ഖോ, **കരുണാ** പരദുക്ഖാപനയനാകാരവുത്തികാ ദുക്ഖസഹഗതായ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ വിസേസപച്ചയോതി തദുഭയസന്നിസ്സയാ വിപസ്സനാ **"അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖമുഖ"**ന്തി വുത്താ. **മുദിതാ** സത്താനം മോദഗ്ഗഹണബഹുലാ തദനിച്ചതാദസ്സനതോ അനിച്ചാനുപസ്സനായ വിസേസപച്ചയോതി തന്നിസ്സയാ വിപസ്സനാ **അനിമിത്തം വിമോക്ഖമുഖം. ഉപേക്ഖാ** ഞാണകിച്ചാധികതായ അനത്താനുപസ്സനായ വിസേസപച്ചയോതി തന്നിസ്സയാ വിപസ്സനാ **"സുഞ്ഞതം വിമോക്ഖമുഖ"**ന്തി വുത്താതി ഏവമേത്ഥ പവത്തിആകാരതോ വിപസ്സതോ നിസ്സയതോ, കിച്ചതോ ച ഭിന്ദിത്വാ വിമോക്ഖമുഖാനി യോജിതാനീതി.

സമതിക്കമനം പരിഞ്ഞാപഹാനഞ്ച. **സപരസന്താനേ**തി അത്തനോ, പരേസഞ്ച സന്താനേ, തേന കായികോ, വാചസികോ ച വിഹാരോ "വിക്കീളിത"ന്തി വുത്തോതി ദസ്സേതി "വിവിധോ ഹാരോ"തി കത്വാ. തസ്സ പന വിഭാവനാ ഇധ അധിപ്പേതാ നയസ്സ ഭൂമിഭാവതോ. **യേന** പടിപക്ഖഭാവേന. **തേസം പടിപക്ഖഭാവോ**തി തേസം ആഹാരാദീനം പടിപക്ഖഭാവോ പഹാതബ്ബഭാവോ പടിപദാദീനം പടിപക്ഖഭാവോ പഹായകഭാവോതി യോജേതബ്ബം. തത്ഥ പടിപദാഗ്ഗഹണേന വിപസ്സനാ കഥിതാ. വിപസ്സനാ ച ചത്താരോ ആഹാരേ പരിജാനന്തീ തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗം പജഹതീതി ഉജുകമേവ തേസം പടിപക്ഖതാ, ഏവം ഝാനാദീനമ്പി ഉപാദാനാദിപടിപക്ഖതാ വേദിതബ്ബാ തദുപദേസേന വിപസ്സനായ കഥിതത്താ. വിപല്ലാസസതിപട്ഠാനാനം പടിപക്ഖഭാവോ പാകടോ ഏവ. ന്തി സീഹവിക്കീളിതം. വീസതിയാ ചതുക്കേഹി വിസഭാഗതോ വിത്ഥാരേന വിഭത്തന്തി തീഹി പദേഹി സങ്ഗഹേത്വാ കഥികത്താ വുത്തം **"സങ്ഖേപേന ദസ്സേന്തോ"**തി.

ഇന്ദ്രിയാനന്തി സദ്ധാദിഇന്ദ്രിയാനം. ദസന്നം ചതുക്കാനം നിദ്ധാരണാതി യോജനാ.

വുവ്വ. നിഗ്ഗച്ഛതീതി നിക്ഖമതി. തതോ നിദ്ധാരേത്വാ വുച്ചമാനോ ഹി നിഗ്ഗച്ഛന്തോ വിയ ഹോതീതി. **ചത്താരോ പുഗ്ഗലേ**തി "തണ്ഹാചരിതോ മന്ദോ"തിആദിനാ (നേത്തി॰ ന്റ) വുത്തേ ചത്താരോ പുഗ്ഗലേ. പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ചേത്ഥ ധമ്മോ വുത്തോതി ആഹ **"ഭൂമിം നിദ്ദിസിത്വാ"**തി. **തതോ ഏവാ**തി യഥാവുത്തപുഗ്ഗലചതുക്കതോ ഏവ. **ഇതരത്ഥാപീ**തി "സുഖായ...പേ॰... പുഗ്ഗലാ"തി ഏത്ഥാപി. **സാധാരണായാ**തി പഠമചതുത്ഥാഹിപി വിമിസ്സായ. **യഥാവുത്താസൂ**തി ദുതിയതതിയാസു.

ഹേട്ഠാതി ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗവിചയഹാരസമ്പാതവണ്ണനാസു.

ഏസേവ നയോതി കുസലമൂലാദിദ്വാദസതികസങ്ഗഹോ അനവജ്ജപക്ഖോ. "വോദായതി സുജ്ഝതി ഏതേനാതി വോദാന"ന്തി (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ഫ്ഫ) വം നേതബ്ബതം സന്ധായാഹ.

യഥാ ഹാരഉദ്ദേസോ കതോ, ഏവം നയാനം അകരണേ കാരണം, പയോജനഞ്ച വിഭാവേതുകാമോ **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. **നയേഹി** നയന്തരേഹി. **സമ്ഭവദസ്സനത്ഥ**ന്തി ഉപപത്തിദസ്സനത്ഥം. തത്ഥ സമ്ഭവോ അനുദ്ദേസക്കമേന നിദ്ദിസനേ കരണം ദസ്സനം പയോജനം. യദി ഹി ഇമേ നയാ

ഉപ്പത്തിട്ഠാനവസേന അസംകിണ്ണാ ഭവേയ്യും, ഹാരാ വിയ ഉദ്ദേസാനുക്കമേനേവ നിദ്ദിസിതബ്ബാ സിയും. തഥാ ഹി വുത്തം ഹാരാനം ഉദ്ദേസാവസാനേ ''ഏതേ സോളസ ഹാരാ പകിത്തിതാ അത്ഥതോ അസംകിണ്ണാ''തി (നേത്തി॰ ൧).

യസ്മാ പനേതേ മൂലപദേഹി മൂലപദന്തരനിദ്ധാരണേന അഞ്ഞമഞ്ഞം തേ നിഗ്ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ ഏകസ്മിം നിദ്ദിട്ഠേ ഇതരോപി അത്ഥതോ നിദ്ദിട്ഠോയേവ നാമ ഹോതീതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനത്ഥം **''ഉദ്ദേസാനുക്കമേന നിദ്ദേസോ ന കതോ''**തി.

ഇദാനി തമേവ സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരേന ദസ്സേതും **''പഠമനയതോ ഹീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ തണ്ഹാദിട്ഠിചരിതവസേന ദ്വിധാ പുഗ്ഗലേ വിഭജിത്വാ തേസം വസേന നന്ദിയാവട്ടനയം നീഹരിത്വാ പുന തേ ഏവ തണ്ഹാദിട്ഠിചരിതേ ചതുപ്പടിപദാവിഭാഗേന വിഭജിത്വാ സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ സമ്ഭവോ ദസ്സിതോ, തേ ഏവ ചതുപ്പടിപദാഭേദഭിന്നേ പുഗ്ഗലേ പുന ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിവിഭാഗേന തിധാ വിഭജിത്വാ തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ സമ്ഭവോ ദസ്സിതോ. തം സന്ധായാഹ **''പഠമനയതോ...പേ॰... നിദ്ദിട്ഠോ''**തി.

യസ്മാ സുഭസുഖസഞ്ഞാഹി ലോഭോ, നിച്ചസഞ്ഞായ ദോസോ ''ഇമിനാ മേ അനത്ഥോ കതോ''തി ആഘാതുപ്പത്തിതോ , അത്തസഞ്ഞായ മോഹോ ഗഹിതോ ഹോതി. തഥാ അസുഭസഞ്ഞാദീഹി അലോഭാദയോ, തസ്മാ ധമ്മാധിട്ഠാനവസേന തതിയനയതോ ദുതിയനയസ്സ സമ്ഭവോ. യസ്മാ പന ലോഭേ സതി സമ്ഭവതോ ലോഭഗ്ഗഹണേനേവ ദോസോ ഗയ്ഹതി. ലോഭോ ച തണ്ഹാ, മോഹോ അവിജ്ജാ, തപ്പടിപക്ഖതോ അലോഭാദോസേഹി സമഥോ ഗയ്ഹതി, അമോഹേന വിപസ്സനാ, തസ്മാ ധമ്മാധിട്ഠാനവസേനേവ ദുതിയനയതോ പഠമനയസ്സ സമ്ഭവോതി ഇമം വിസേസം ദീപേതും ഉദ്ദേസാനുക്കമേന നിദ്ദേസോ ന കതോതി ദസ്സേന്തോ **''ധമ്മാധിട്ഠാനവസേന പനാ''**തിആദിമാഹ.

തേനേവാതി തതിയനയതോ ദുതിയനയസ്സ വിയ ദുതിയനയതോ പഠമനയസ്സപി സമ്ഭവതോ. ഏവം പാളിയം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേന ആഗതം നിസ്സായ അട്ഠകഥായം ധമ്മാധിട്ഠാനവസേനേവ നയനിഗ്ഗമോ നിദ്ധാരിതോതി അയമേവ വിസേസോ. **യദി ഏവന്തി** പാളിയം ആഗതപ്പകാരതോ അഞ്ഞേനപി പകാരേന നയാ നിദ്ധാരേതബ്ബാ, ഏവം സന്തേ യഥാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേന പഠമനയതോ തതിയനയസ്സ, തതിയനയതോ ദുതിയനയസ്സ സമ്ഭവോ ദസ്സിതോ, ഏവം ധമ്മാധിട്ഠാനവസേനേവ പഠമനയതോ തതിയനയദുതിയനയാനം, ധമ്മാധിട്ഠാനവസേനേവ ദുതിയനയതോ തതിയനയസ്സ സമ്ഭവോ ദീപേതബ്ബോതി ഇമമത്ഥമാഹ **''ദ്വേ ഹുത്വാ...പേ॰... സിയാ''**തി.

തത്ഥ **നയോതി** പച്ഛാ വുത്തദുതിയനയോ. **അത്ഥതോതി** അത്ഥാപത്തിതോ, അത്ഥതോ ലബ്ഭമാനത്താ ഏവ സരൂപേന ന കഥിതോതി അത്ഥോ. ഇദാനി തം അത്ഥാപത്തിം ഏകന്തികം കത്വാ ദസ്സേതും **''യസ്മാ''**തിആദി വുത്തം. **അനുപ്പവേസോ ഇച്ഛിതോ** തംതംനയമൂലപദാനം നയന്തരമൂലപദേസു സമവരുജ്ഝനതോ. തഥാ ഹി ''യത്ഥ സബ്ബോ അകുസലപക്ഖോ സങ്ഗഹം സമോസരണം ഗച്ഛതി, യത്ഥ സബ്ബോ കുസലപക്ഖോ സങ്ഗഹം സമോസരണം ഗച്ഛതീ''തി (നേത്തി॰ ൯) ച വുത്തം. **അയഞ്ച അത്ഥോതി** ''നയാനം

അഞ്ഞമഞ്ഞഅനുപ്പവേസോ നിഗ്ഗമോ"തി അയം ദുവിധോ അത്ഥോ. പിടകാനം അത്ഥകഥനം **പേടകം,** സോ ഏവ ഉപദേസോതി **പേടകോപദേസോ,** ഉപദേസഭൂതാ പരിയത്തിസംവണ്ണനാതി അത്ഥോ.

ആദിതോ പട്ഠായാതി നയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞഅനുപ്പവേസനിഗ്ഗമമത്തമേവ അവിഭാവേത്വാ നയവിചാരസ്സ പഠമാവയവതോ പഭുതി **വിഭാവനാ** ദീപനാ പകാസനാ.

ദോസദിട്ഠീതി അപ്പസ്സാദതാദിദോസഗാഹികദിട്ഠി, ദോസദസ്സിനോതി അത്ഥോ. തേ ഹി അസമൂഹതാനുസയാ, കാമേസു ച ആദീനവദസ്സിനോ. ഇദഞ്ഹി നേസം അങ്ഗദ്വയം അത്തകിലമഥാനുയോഗസ്സ കാരണം വുത്തം. **നത്ഥി അത്ഥോ**തി യോ രാഗാഭിഭൂതേഹി അന്ധബാലേഹി പരികപ്പിതോ ദിട്ഠധമ്മികോ കാമേഹി അത്ഥോ, സോ മധുബിന്ദുഗിദ്ധസ്സ മധുലിത്തസത്ഥധാരാവലേഹനസദിസോ അപ്പസ്സാദോ ബഹുദുക്ഖോ ബഹുപായാസോ ബഹുആദീനവോ സവിഘാതോ സപരിളാഹോ സമ്പരായികോ തഥേവാതി സബ്ബദാപി വിഞ്ഞൂജാതികസ്സ കാമേഹി പയോജനം ന വിജ്ജതി. **അനജ്ഝോസിതാ**തി അനഭിഭൂതാ വിഹരന്തി. **തേന വുച്ചതി സുഖാ പടിപദാ**തി തേന മന്ദകിലേസഭാവേന തേസം പുഗ്ഗലാനം അകിച്ഛേന സിജ്ഝമാനാ വിപസ്സനാ പടിപദാ "സുഖാ പടിപദാ"തി വുച്ചതി. **അജ്ഝോസിതാ**തി അഭിനിവിട്ഠാ. **ഇമേ സബ്ബേ സത്താ**തി ഇമേ തണ്ഹാദിട്ഠിചരിതഭാവേന ദ്വിധാ വുത്താ അപരിമാണപ്പഭേദാ സബ്ബേപി പടിപജ്ജന്താ സത്താ.

സുഖേന പടിനിസ്സജ്ജന്തീതി കിലേസേ അകിച്ഛേന പജഹന്തി. **"ഇമാ ചതസ്സോ പടിപദാ"**തിആദി പടിപദാനം ഏത്താവതായം, വിസയഭാവകിച്ചേസു ച ബ്യഭിചാരാഭാവദസ്സനം. **അയം പടിപദാ**തി നിഗമനം, അയം പടിപദാ യായ വസേന സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമിദസ്സനത്ഥം ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ നിദ്ധാരിതാതി അധിപ്പായോ. **ചതുക്കമഗ്ഗേന കിലേസേ നിദ്ദിസതീ**തി അനന്തരം വക്ഖമാനേന ആഹാരാദിചതുക്കമഗ്ഗേന ദസവത്ഥുകേ കിലേസസമൂഹേ നിദ്ദിസതി. **ചതുക്കമഗ്ഗേന അരിയധമ്മേസു നിദ്ദിസിതബ്ബാ**തി തപ്പടിപക്ഖേന പടിപദാദിചതുക്കമഗ്ഗേന അരിയധമ്മേസു ബോധിപക്ഖിയേസു വിസയഭൂതേസു നിദ്ധാരേത്വാ കഥേതബ്ബാ.

ഇദഞ്ച പമാണം ചത്താരോ ആഹാരാതി ഇമേസം വിപല്ലാസാനം പവത്തിയാ പമാണം, യദിദം ചത്താരോ ആഹാരാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യാവദേവ ചത്താരോ ആഹാരാ പരിഞ്ഞം ന ഗച്ഛന്തി, താവദേവ ചത്താരോ വിപല്ലാസേ വിഭജന്തി. യാവദേവ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ അപ്പഹീനാ, താവദേവ ചത്താരി ഉപാദാനാനി പരിബ്രൂഹന്തീതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ യഥാരഹം വത്തബ്ബം. തേനാഹ **"ഏവം ഇമാനി സബ്ബാനി ദസ പദാനീ"**തി. "യോജേതബ്ബാനീ"തി ച വചനസേസോ.

"അഭിജ്ഝായ ഗന്ഥതീ"തി ഇമിനാ അഭിജ്ഝായനമേവ ഗന്ഥനന്തി ദസ്സേതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പപഞ്ചേന്തോ**തി ദിട്ഠാഭിനിവേസം വിത്ഥാരേന്തോ.

വിപ്പടിസാരുപ്പത്തിഹേതുഭാവോ കിലേസാനം ആസവനന്തി ആഹ **"ആസവന്തീ"**തി. **കിം വിപ്പടിസാരാ**തി തേന കിലേസാനം വീതിക്കമവത്ഥും വദതി. യസ്മാ അപ്പഹീനാനുസയസ്സേവ വിപ്പടിസാരാ, ന ഇതരസ്സ, തസ്മാ **"യേ**

വിപ്പടിസാരാ, തേ അനുസയാ"തി വുത്തം. പദദ്വയേനപി ഫലൂപചാരേന കാരണം വുത്തം.

പഠമേന പദേനാതി യഥാവുത്തേസു ദസസു സുത്തപദേസു പഠമേന പദേന. **പഠമായ ദിസായാ**തി തദത്ഥസങ്ഖാതായ സീഹവിക്കീളിതസ്സ സംകിലേസപക്ഖേ പഠമായ ദിസായ.

ഇതീതി ഏവം, വുത്തനയേനാതി അത്ഥോ. **കുസലാകുസലാന**ന്തി യഥാവുത്തഅനവജ്ജസാവജ്ജധമ്മാനം. **പക്ഖപടിപക്ഖവസേനാ**തി വോദാനപക്ഖതപ്പടിപക്ഖവസേന. **യോജനാ**തി പഠമദിസാദിഭാവേന യുത്തേ കത്വാ മനസാനുപേക്ഖനാ. "മനസാ വോലോകയതേ"തി (നേത്തി॰ ൪) ഹി വുത്തം.

തസ്സാതി ദിസാലോകനസ്സ. സോതാപത്തിഫലാദീനം പരിയോസാനതാ ഇന്ദ്രിയവസേന വേദിതബ്ബാ. യേസഞ്ഹി സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന സതിപട്ഠാനാദീനി സിജ്ഝന്തി, തേസം വസേന സോതാപത്തിഫലാദീനം പരിയോസാനതാ. തത്ഥ സോതാപത്തിഫലേ സദ്ധിന്ദ്രിയം പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. സോതാപന്നോ ഹി സദ്ധായ പരിപൂരികാരീ. സകദാഗാമിഫലേ വീരിയിന്ദ്രിയം പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. സകദാഗാമീ ഹി ആരദ്ധവീരിയോ ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമായ. അനാഗാമിഫലേ സമാധിന്ദ്രിയം പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. അനാഗാമീ സമാധിസ്മിം പരിപൂരികാരീ. അഗ്ഗഫലേ അരഹത്തേ സതിന്ദ്രിയഞ്ച പഞ്ഞിന്ദ്രിയഞ്ച പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. അരഹാ ഹി സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ, പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തോ ചാതി.

അപരേ പനാഹു - സദ്ധാബലേന സുഭസഞ്ഞായ പഹാനം. സദ്ദഹന്തോ ഹി പടിക്കൂലമനസികാരേ കമ്മം കരോതി. വീരിയബലേന സുഖസഞ്ഞായ പഹാനം. വീരിയവാ ഹി സുഖസ്സാദം അഭിഭവിത്വാ യോനിസോമനസികാരമനുയുഞ്ജതി. സമാധിബലേന നിച്ചസഞ്ഞായ പഹാനം. സമാഹിതോ ഹി സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ അനിച്ചസഞ്ഞം പടിലഭതി. പഞ്ഞാബലേന അത്തസഞ്ഞായ പഹാനം. പഞ്ഞവാ ഹി സങ്ഖാരാനം അവസവത്തിതം സല്ലക്ഖേന്തോ അത്തസുഞ്ഞതം പടിവിജ്ഝതി. സതി പന സബ്ബത്ഥാപി ഇച്ഛിതബ്ബാ. തേനാഹ "സതിം ച ഖ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബത്ഥികം വദാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪; മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൩). ഏവം ചതുവിപല്ലാസപ്പഹായീനം ചതുന്നം ഇന്ദ്രിയാനം പാരിപൂരിട്ഠാനം ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി ചതുവിപല്ലാസമുഖാനം ചതുന്നം ദിസാനം പരിയോസാനാനി വുത്താനീതി.

"ലോഭോ അകുസലമൂല"ന്തിആദി ലോഭാദീനം ഹേതുഫലഭാവേന സമ്പയുത്തതായ ദസ്സനം.

തത്ഥ **മനാപികേനാ**തി യേഭുയ്യവസേന വുത്തം. അമനാപികേനാപി ഹി ആരമ്മണേന വിപരിയേസവസേന ലോഭോ ഉപ്പജ്ജതി. **മനാപികേനാ**തി വാ മനാപികാകാരേന. ഫസ്സവേദനൂപവിചാരരാഗവിതക്കപരിളാഹാ സഹജാതാപി ലബ്ഭന്തി, അസഹജാതാപി. **"ഉപ്പാദോ"**തി ഏതേന ഉപ്പജ്ജമാനസങ്ഖാരഗ്ഗഹണന്തി **"ഉപ്പജ്ജതീ"**തി വുത്തം. ഉപ്പാദലക്ഖണസ്സേവ പന ഗഹണേ "ഉപ്പജ്ജതീ"തി ന വത്തബ്ബം സിയാ. ന ഹി ഉപ്പാദോ ഉപ്പജ്ജതി, രാഗജപരിളാഹഹേതുകതാ ച തേസം രാഗസ്സ തണ്ഹാസഭാവത്താ. തണ്ഹാ

ഹി ദുക്ഖസ്സ സമുദയോ, യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം ദുക്ഖന്തി. തഥാ ച വുത്തം ''തണ്ഹാസഹജാതവേദനായ പന ലോഭോ സഹജാതാദിപച്ചയേഹി ച പച്ചയോ''തി. ഏവം ഇട്ഠാരമ്മണേ ഉപ്പന്നലോഭസഹഗതസുഖവേദനായ ഉദയോ ഇധ **"ഉപ്പാദോ സങ്ഖതലക്ഖണ"**ന്തി വുത്തോ, തസ്സാ വിപരിണാമോ **"വിപരിണാമദുക്ഖതാ"**തി. വിപരിണാമാവത്ഥാ ച ഉദയാവത്ഥം വിനാ ന ഹോതീതി സാ തം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജന്തീ വിയ വുത്താ **"ഉപ്പാദം...പേ॰... ദുക്ഖതാ"**തി.

ദോസോ അകുസലമൂലന്തിആദീസുപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയം പന വിസേസോ - **ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം** നാമ ജരാ, തം നിസ്സായ ദോമനസ്സസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ വുത്തം **"ഠിതസ്സ...പേ॰... ദുക്ഖദുക്ഖതാ"**തി. **ദോസജപരിളാഹഹേതുകതാ** ജരായ ദോസബഹുലസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ നചിരേന ജീരണതോ വേദിതബ്ബാ.

വയോതി സങ്ഖാരാനം നിരോധോ. അനിച്ചതാവസേന ച സങ്ഖതധമ്മാനം സങ്ഖാരദുക്ഖതാതി വുത്തം **"വയ...പേ॰... സങ്ഖാരദുക്ഖതാ"**തി. തേനാഹ ഭഗവാ ''യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫, ൭൬; പടി॰ മ॰ ൨.൧൦). മോഹജപരിളാഹഹേതുകതാ വയലക്ഖണസ്സ യേഭുയ്യേന സമ്മോഹനിമിത്തത്താ, മരണസ്സ അവിജ്ജാപച്ചയത്താ ച സംസാരപ്പവത്തിയാ വേദിതബ്ബാ.

അലോഭാദീനം പഞ്ഞാദിപാരിപൂരിഹേതുകതാ യഥാരഹം ഉപനിസ്സയകോടിസഹജാതകോടിയാ ച പച്ചയഭാവേന വേദിതബ്ബാ. സബ്ബേ ഹി കുസലാ ധമ്മാ സബ്ബേസം കുസലാനം ധമ്മാനം യഥാസമ്ഭവം പച്ചയവിസേസാ ഹോന്തി ഏവാതി. അബ്യാപാദവിതക്കസന്നിസ്സയോ ഉപവിചാരോ **അബ്യാപാദൂപവിചാരോ. അവിഹിംസൂപചാരേ**പി ഏസേവ നയോ.

അയം തിപുക്ഖലോ നാമ ദുതിയോ നയോ സദ്ധിം ദിസാലോകനനയേന നിദ്ദിട്ഠോതി വചനസേസോ. **"ഇമേ ചത്താരോ"**തിആദി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേനേവ നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമിദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധം. **ഇമേ** യഥാവുത്തപടിപദാചതുക്കസ്സ വസേന ചതുബ്ബിധാ. **വിസേസേനാ**തി ദിട്ഠിതണ്ഹാസന്നിസ്സയതാവിസേസേന. ദിട്ഠിചരിതോ ഹി തിക്ഖപഞ്ഞോ, മന്ദപഞ്ഞോ ച സുഖായ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ ച ദന്ധാഭിഞ്ഞായ ച നിയ്യാതീതി ദ്വിധാ വുത്തോതി. തഥാ തണ്ഹാചരിതോ ദുക്ഖായ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ ച ദന്ധാഭിഞ്ഞായ ച നിയ്യാതീതി ദ്വിധാ വുത്തോതി ദസ്സിതോ ചായമത്ഥോ. തേനാഹ **"ദ്വേ ഹോന്തി ദിട്ഠിചരിതോ ച തണ്ഹാചരിതോ ചാ"**തി.

ചത്താരോ ഹുത്വാതി സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമിദസ്സനേ ചത്താരോ ഹുത്വാ ഠിതാ, ചതുപ്പടിപദാവസേന ചത്താരോ കത്വാ വുത്താതി അത്ഥോ. **തയോ ഹോന്തീ**തി തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ ഭൂമിദസ്സനേ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിവസേന തയോ ഭവന്തി. **തയോ ഹുത്വാ**തി തഥാ തയോ ഹുത്വാ ഠിതാ തയോ കത്വാ കഥിതാ. **ദ്വേ ഹോന്തീ**തി ഇദാനി നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമിദസ്സനേ ദ്വേ ഭവന്തി. **അജ്ഝോസാന**ന്തി ദിട്ഠിഅജ്ഝോസാനം. **അഭിനിവേസോ**തി തണ്ഹാഭിനിവേസോ. **അഹംകാരോ**തി അഹംമാനോ ''അഹ''ന്തി വാ കരണം **അഹംകാരോ**. ദിട്ഠിമാനമഞ്ഞനാനം വസേന ''അഹമസ്മീ''തി സമനുപസ്സനാ **മമംകാരോ,** മമായനം തണ്ഹാഗ്ഗാഹോ.

ദസപദാനി "പഠമാ ദിസാ"തി കാതബ്ബാനീതി നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ "പഠമാ ദിസാ"തി കരണീയാനി, "പഠമാ ദിസാ"തി വവത്ഥപേതബ്ബാനീതി അത്ഥോ. **സംഖിത്തേന...പേ०... പക്ഖസ്സാ**തി അനേകപ്പഭേദസ്സപി കണ്ഹപക്ഖസ്സ സംകിലേസപക്ഖസ്സ അത്ഥം സംഖിത്തേന സങ്ഖേപേന പടിപക്ഖേ വത്തമാനേ വോദാനധമ്മേ ഉദ്ദിസ്സ ഞാപേന്തി പകാസേന്തി, പഠമാ കാതബ്ബാതി യോജനാ. **ദസ പദാനി ദുതിയകാനീ**തി തണ്ഹാദികാ ദസ കോട്ഠാസാ "ദുതിയാ ദിസാ"തി കാതബ്ബാ. "സംഖിത്തേന...പേ०... കണ്ഹപക്ഖസ്സാ"തി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം.

യോനിസോതി ഉപായസോ. **യോനിസോ മനസികാരോ** അനിച്ചാദിവസേന പഠമമനസികാരോ. **പഞ്ഞാ**തി സുതചിന്താമയീ പഞ്ഞാ, ഝാനാഭിഞ്ഞാ ച. **നിബ്ബിദാ**തി നിബ്ബേധഞാണം. സോമനസ്സധമ്മൂപസഞ്ഹിതം പമോദാദിസഹഗതം ചേതസികസുഖം.

കുസലപക്ഖേ ചാതി ച-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, തേന ഉഭയപക്ഖതോ സമുച്ചയവസേന ചതസ്സോ ദിസാ, ന പച്ചേകന്തി ദസ്സേതി.

തേസന്തി തണ്ഹാദീനം, തണ്ഹായ, തണ്ഹാപക്ഖികാനഞ്ചാതി അത്ഥോ. സതിപി അനവസേസതോ രാഗേ പഹീയമാനേ അനവസേസതോ അവിജ്ജാപി പഹീയതേവ, രാഗസ്സ പന ചേതോവിമുത്തി ഉജുപടിപക്ഖോതി ദസ്സനത്ഥം **"രാഗവിരാഗാ"**തി വുത്തം. **അവിജ്ജാവിരാഗാ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. അയഞ്ച അത്ഥോ "ആസവാനം ഖയാ അനാസവം ചേതോവിമുത്തിം പഞ്ഞാവിമുത്തി"ന്തിആദിനാ (മ० നി० ൧.൪൩൮) ആഗതപാളിയാ അത്ഥവണ്ണനാവസേന വുത്താ, ഇധ പന "രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി സേക്ഖഫലം, അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തി അസേക്ഖഫല"ന്തിആദിനാ (നേത്തി० ൭൫) വേവചനസമാരോപനേ ആഗതത്താ പുരിമാ അനാഗാമിഫലം. തഞ്ഹി കാമരാഗസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകതോ സമാധിപാരിപൂരിയാവ വിസേസതോ "രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തീ"തി വുച്ചതി, പച്ഛിമാ അരഹത്തഫലം തണ്ഹായ, അവിജ്ജായ ച അനവസേസപ്പഹാനതോ, പഞ്ഞാപാരിപൂരിയാ ച "അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തീ"തി വുച്ചതി.

തത്ഥാതി നന്ദിയാവട്ടനയേ. **തേസൂ**തി "ചത്താരി പദാനീ"തി വുത്തേസു തണ്ഹാദീസു ചതൂസു മൂലപദേസു. ഇധ സമോസരണന്തി സങ്ഗഹോ വുത്തോ, സോ ച സഭാവതോ, സഭാഗതോ ച ഹോതീതി തണ്ഹാദീനി ചത്താരി ദസ്സേത്വാ **"തേസു അട്ഠാരസ മൂലപദാനി സമോസരന്തീ"**തി വുത്തം. **സമഥം ഭജന്തി** സഭാവതോ, സഭാഗതോ ചാതി അധിപ്പായോ. **വിപസ്സനം ഭജന്തീ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. നയാധിട്ഠാനാനം നയാധിട്ഠാനേ അനുപ്പവേസോ നയാനം നയേസു അനുപ്പവേസോ എവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"തിപുക്ഖലോ...പേ०... അനുപ്പവിസന്തീ"**തി.

അലോഭാമോഹപക്ഖം അഭജാപേത്വാ അദോസപക്ഖം ഭജാപേതബ്ബസ്സ നന്ദിയാവട്ടസീഹവിക്കീളിതമൂലപദസ്സ അഭാവതോ അദോസോ എകസുത്തകോടിയാ എകകോവ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അദോസോ അദോസോ എവാ"തി. ദോസോ ദോസോ എവാ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. **സമോസരന്തി** സഭാഗതോ ച സഭാവതോ ച സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ.

ഭൂമി ഗോചരോതി ച മൂലപദാനി ഏവ സന്ധായ വദതി. **ഏകേകം നയം അനുപ്പവിസതി** തംതംമൂലപദാനുപ്പവേസതോ. കുസലേ വാ വിഞ്ഞാതേ അകുസലോ പടിപക്ഖോ, അകുസലേ വാ കുസലോ പടിപക്ഖോ **അന്വേസിതബ്ബോ** സംവണ്ണിയമാനസുത്തപദാനുരൂപതോ ഉപപരിക്ഖിതബ്ബോ. അന്വേസനാ ഉപപരിക്ഖാ "ദിസാലോകന"ന്തി വുച്ചതി. **സോ നയോ നിദ്ദിസിതബ്ബോ**തി തഥാ അന്വേസിത്വാ തേഹി ധമ്മേഹി ദിസാ വവത്ഥപേത്വാ സോ സോ നയോ നിദ്ധാരേത്വാ യോജേതബ്ബോ. യഥാ മൂലപദേസു മൂലപദാനം അനുപ്പവേസോ സംവണ്ണിതോ, ഇമിനാവ നയേന മൂലപദതോ മൂലപദാനം നിദ്ധാരണാതി വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"യഥാ ഏകമ്ഹി...പേ... നിദ്ദിസിതബ്ബാനീ"**തി ആഹ. **"ഏകേകസ്മിഞ്ഹീ"**തിആദി കാരണവചനം.

തത്ഥ **തത്ഥാ**തി ഏകേകസ്മിം നയേ. **ഏകസ്മിം ധമ്മേ വിഞ്ഞാതേ**തി തണ്ഹാദികേ ഏകസ്മിം മൂലപദധമ്മേ സരൂപതോ, നിദ്ധാരണവസേന വാ വിഞ്ഞാതേ. **സബ്ബേ ധമ്മാ വിഞ്ഞാതാ ഹോന്തീ**തി തദഞ്ഞമൂലപദഭൂതാ സബ്ബേ ലോഭാദയോ വിഞ്ഞാതാ നയസ്സ ഭൂമിചരണായോഗ്യതായ പകാസാ പാകടാ ഹോന്തി . **"ഇമേസ"**ന്തിആദി നയത്തയദിസാഭൂതധമ്മാനം മത്ഥകപാപനേന തിണ്ണം നയാനം കൂടഗ്ഗഹണം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

പുന **"ഇമേസൂ"**തിആദി കമ്മനയദ്വയസ്സ വിഭാഗവിഭാവനം, തം വിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നയസമുട്ഠാനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാസനപട്ഠാനവാരവണ്ണനാ

ൗ൫. **സങ്ഗഹവാരാദീസൂ**തി സങ്ഗഹവാരഉദ്ദേസനിദ്ദേസവാരേസു. **സരൂപതോ ന ദസ്സിതം,** അത്ഥതോ പന ദസ്സിതമേവാതി അധിപ്പായോ. തമേവ ഹി അത്ഥതോ ദസ്സനത്ഥം ഉദാഹരണഭാവേന നിക്ഖിപതി, യഥാ മൂലപദേഹി പട്ഠാനം നിദ്ധാരേതബ്ബന്തി. **"അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്ഗഹോ"**തി ഇദം മൂലപദപട്ഠാനാനം അഞ്ഞമഞ്ഞതോ നിദ്ധാരേതബ്ബതായ കാരണവചനം "സതി അനുപ്പവേസേ തതോ വിനിഗ്ഗാമോ സിയാ"തി. **പട്ഠാന**ന്തി എത്ഥ **പ-**ഇതി ഉപസഗ്ഗപദം, തം പന "വിഭത്തേസു ധമ്മേസു യം സേട്ഠം, തദുപാഗമു"ന്തിആദീസു വിയ പകാരത്ഥജോതകന്തി ദസ്സേന്തോ **"പകാരേഹി ഠാന"**ന്തിആദീസു വിയ പകാരത്ഥജോതകന്തി ദസ്സേന്തോ **"പകാരേഹി ഠാന"**ന്തി ആഹ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം നേത്തിപ്പകരണേ. **തസ്സാ**തി ദേസനാസങ്ഖാതസ്സ പരിയത്തിസാസനസ്സ. **തഥാഭാവദീപന**ന്തി വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപേന പവത്തിതത്താ സംകിലേസഭാഗിയതാദിപ്പകാരേഹി ഠിതഭാവേന ദീപേതബ്ബത്താ "ദീപിസ്സതീതി **ദീപന"**ന്തി കത്വാ. **പതിട്ഠഹന്തി** അധിസീലസിക്ഖാദയോ സമുദായരൂപേന ഗഹിതാ. **എതേഹി** സംകിലേസധമ്മാദീഹി, സംകിലേസധമ്മാദീനം അധിസീലസിക്ഖാദീനം പവത്തനുപായതാ അനുപുബ്ബികഥായ സാമുക്കംസികായ ധമ്മദേസനായ ദീപേതബ്ബാ. **തേസ**ന്തി സംകിലേസധമ്മാദീനം. പുന **തേസ**ന്തി സുത്താനി സന്ധായാഹ.

ഗോട്ഠാതി വജാ. **പട്ഠിതഗാവോ**തി ഗതഗാവോ. **ആഗതട്ഠാനസ്മി**ന്തി സീഹനാദസുത്തം (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൬) വദതി. പവത്തഗമനത്താ എത്ഥാതി വചനസേസോ. അഥ വാ ഗച്ഛതി എത്ഥാതി **ഗമനം,** ദേസനാഞാണസ്സ നിസ്സങ്ഗവസേന പവത്തഗമനദേസഭാവതോ പട്ഠാനം നാമാതി അത്ഥോ. **വോമിസ്സാ**തി "സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ചാ"തിആദിനാ ദുകതികചതുക്കഭാവേന മിസ്സിതാ.

സംകിലേസഭാവേ ഞാപേതബ്ബേ പവത്തം, തം വിസയം കത്വാ ദേസിതന്തി അത്ഥോ, അത്ഥമത്തവചനഞ്ചേതം , സംകിലേസഭാഗേ ഭവന്തി സദ്ദനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **"സംകിലേസഭാഗിക"**ന്തിപി പാഠോ, തസ്സ സംകിലേസഭാഗോ എതസ്സ അത്ഥി, സംകിലേസഭാഗേ വാ നിയുത്തം, സംകിലേസഭാഗസ്സ വാ പബോധനസീലം **സംകിലേസഭാഗികം,** തദേവ സംകിലേസഭാഗിയന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പദാലനം** സമുച്ഛിന്ദനം, പദാലനസന്നിസ്സയതാ ചേത്ഥ പദാലനഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. **അസേക്ഖേ**തി അസേക്ഖധമ്മേ. **തേസം വോമിസ്സകനയവസേനാ**തി തേസം സംകിലേസഭാഗിയാദീനം ചതുന്നം പടിക്ഖേപാപടിക്ഖേപവോമിസ്സകനയവസേന.

"താനി പന ഛ ദുകാ"തിആദിനാ പദാനം ഗഹണപരിച്ഛേദതോ വവത്ഥാപനതം വത്വാ പരതോ "സാധാരണാനി കതാനീ"തി പദസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനായ സയമേവ സരൂപതോ ദസ്സേസ്സതി. **"അനുദ്ധരണേ കാരണം നത്ഥീ'**തി വത്വാ ഉദ്ധരണേ പന കാരണം ദസ്സേന്തോ **"തഥാ ഹി വക്ഖതീ"**തിആദിനാ പാളിമാഹരി. **വോദാനം നാമ** സംകിലേസതോ ഹോതി സംകിലിട്ഠസ്സേവ വോദാനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. യസ്മാ വോദാനം തദങ്ഗാദിവസേന സംകിലേസതോ വിസുജ്ഝനം, തസ്മാ **"തം പന അത്ഥതോ വാസനാഭാഗിയാദി**

ഏവ ഹോതീ”തി വുത്തം. തഥ തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനേഹി വോദാനം വാസനാഭാഗിയാദിവസേന ഹോതി, സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധീഹി വോദാനം നിബ്ബേധഭാഗിയവസേന, അസേക്ഖഭാഗിയവസേന വോദാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ ഏവ വേദിതബ്ബം. യായം ദേസനാ രാഗാദിഭാഗിനീ സിയാ, സാ **സംകിലേസഭാഗിയാ**. യായം ദേസനാ ചാഗാദിഭാഗിനീ സിയാ, സാ **വാസനാഭാഗിയാ**. യാ പന ആപത്തിവിച്ഛേദനീ സാവസേസം, അനവസേസഞ്ച, സാ **നിബ്ബേധഭാഗിയാ, അസേക്ഖഭാഗിയാ ച**.

“തണ്ഹാസംകിലേസഭാഗിയം സുത്ത”ന്തിആദിനാ പഠമമേവ സംകിലേസഭാഗസ്സ ദസ്സിതത്താ വുത്തം **“സംകിലേസോ തിവിധോ…പേ॰… വിസയദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധ”**ന്തി. ഭവരാഗോ **ഭവപത്ഥനാ. ഉപ്പജ്ജതീ**തി ന വിഗച്ഛതി. **തത്ര തത്ര ഭവേ**തി യദി വാ കാമഭവേ, യദി വാ രൂപഭവേ, യദി വാ അരൂപഭവേ. **പദന്തരസംയോജനവസേനാ**തി ദുകനയേനേവ പദന്തരേന യോജനവസേന. **മിസ്സിതാനി കതാനീ**തി സംസട്ഠാനി കതാനി.

ഏകകചതുക്കവസേന ദസ്സിതബ്ബാനി പദാനി ഏവ ഗഹേത്വാ ആവുത്തിനയദസ്സനവസേന മിസ്സേത്വാ അവസിട്ഠദുകവസേന, തികചതുക്കവസേന ച ഇതരേ അട്ഠ പട്ഠാനഭാഗാ ദസ്സിതാതി ആഹ **“താനിയേവ യഥാവുത്താനി അട്ഠ സുത്താനീ”**തിആദി . **ചത്താരോ ഏകകായേവ** പാളിയം ആദിതോ ദസ്സിതാ. **ഛദുകാ** പാളിയം ആഗതാ ചത്താരോ, അട്ഠകഥായം ദ്വേതി. **ചത്താരോ തികാ** പാളിയം ആഗതാ ദ്വേ, അട്ഠകഥായം ദ്വേതി. ദ്വേ ചതുക്കാ പന അട്ഠകഥായമേവ ആഗതാ. **“പാളിയം അനാഗതാ”**തി ഇദം സരൂപതോ അനാഗമനം സന്ധായ വുത്തം, നയതോ പന ആഗതഭാവോ ദസ്സിതോ ഏവ. യേ പനേത്ഥ പാളിയം അനാഗതാ, തേസം ഉദാഹരണാനി പരതോ ദസ്സയിസ്സാമ.

സോളസഹീതി സോളസവിധേഹി. ന ഹി താനി സുത്താനി സോളസേവ, അഥ ഖോ സോളസപ്പകാരാനീതി മൂലഗണനം ഠപേത്വാ കാരണസുത്തലദ്ധേന സങ്ഖാരഗബ്ഭേന തദനുരൂപോ യോ ഗണനവിത്ഥാരോ, തസ്സ പത്ഥരണവിധി പട്ഠാനനയോ. **ഇമിനാ…പേ॰… നത്ഥീ**തി യഥാവുത്തപട്ഠാനവിനിമുത്തോ പരിയത്തിസാസനപ്പദേസോ ന വിജ്ജതി യഥാരഹം തംതംപട്ഠാനഭാവേന പവത്തത്താതി ദസ്സേതി. യദി സുത്തഗേയ്യാദി നവവിധം പരിയത്തിസാസനം യഥാവുത്തപട്ഠാനവസേനേവ പവത്തം, തഥ കഥമിധ അനിദസ്സിതാനം ഗാഥാദീനം സംകിലേസഭാഗിയാദിഭാവോ ഗഹേതബ്ബോതി പഞ്ഹം സന്ധായ “ഗാഥായ ഗാഥാ അനുമിനിതബ്ബാ”തിആദിപാളി പവത്താതി ദസ്സേതും **“കഥം പനാ”**തിആദി വുത്തം.

തഥ **അയം ഗാഥാ വിയാ**തി “കാമന്ധാ ജാലസഞ്ഛന്നാ, മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, ഉദ്ധം അധോ സബ്ബധി വിപ്പമുത്തോ, യസ്സ സേലൂപമം ചിത്ത”ന്തിആദിനാ ഇധ ഉദാഹടഗാഥാ വിയ. **ഗാഥാ**തി അഞ്ഞാപി തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ ആഗതാ ഇധ അനുദാഹടാ. സംവണ്ണനാകാലേ സമ്മുഖീഭാവേന “അയം ഗാഥാ വിയാ”തി വുത്താ യാ കാചി ഗാഥാ “സംകിലേസഭാഗിയാ”തി വാ “സംകിലേസവാസനാനിബ്ബേധഅസേക്ഖഭാഗിയാ”തി വാ **അനുമിനിതബ്ബാ** നയഗ്ഗാഹേന ഞാപേതബ്ബാതി ദസ്സേതും വുത്തം **“സംകിലേസ…പേ॰… ജാനിതബ്ബാതി അത്ഥോ”**തി. **വാ-സദ്ദോ** ഹി ഇധ അവുത്തവികപ്പനത്ഥോ. **സേസപദേസൂ**തി വേയ്യാകരണസുത്തപദേസു.

൯൦. അരിയാനം ധമ്മന്തി ചാരിത്തവാരിത്തഭേദം സീലാചാരം. ഏകന്തകരണീയസ്സ അകരണമ്പി **വീതിക്കമോ** ഏവ.

അവിജ്ജാദികേ സംകിലേസധമ്മേ തദങ്ഗാദിവസേന ധുനാതീതി **ധോനാ** വുച്ചതി പഞ്ഞാ. **പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജനപഞ്ഞാ**തി പന പകരണേന അവച്ഛിന്നത്താ വുത്തം. **തം അതിക്കമിത്വാ ചരന്തോ**തി പച്ചയാനം അപച്ചവേക്ഖിത്വാ പച്ചയപരിഭോഗേ ആദീനവം അപസ്സന്തോ ഇണപരിഭോഗവസേന പരിഭുഞ്ജന്തോ ന പരിമുച്ചതി നിരയാദിദുക്ഖതോ, വട്ടദുക്ഖതോ ച.

കുക്കുജനകം നാമ കദലിയാ പുപ്ഫനാളി. **പരാഭവായാ**തി വിനാസായ. **തഥാ**തി യഥാ ഫലപാകന്താ കദലീ, ഏവം വേളുനളാപി ഓസധിജാതികത്താതി ഉപസംഹാരത്ഥോ തഥാ-സദ്ദോ. തേനാഹ **"ഫലം വേളും ഫലം നള"**ന്തി.

സുഖേത്തേപീതി **പി**-സദ്ദേന കോ പന വാദോ ഊസരാദിദോസദുട്ഠേസു ഖേത്തേസൂതി ദസ്സേതി. **"ഛകണ...പേ॰... അത്ഥോ"**തി ഏതേന യഥാവുത്തഅഭിസങ്ഖരണാഭാവേന ബീജദോസദുട്ഠന്തി ദസ്സേതി.

൯൧. സജ്ജിതന്തി സഞ്ജിതം. **അപരിക്ഖതേ**തി പടിപക്ഖേഹി ധമ്മേഹി അവിക്ഖമ്ഭിതേ അരോഗേ.

യായ സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ "കിം സുതം മയാ, കിം വാ സുണാമീ"തി കുസലം ഗവേസീ ചരതി, സാ ധമ്മോജപഞ്ഞാ **കിസ്സവാ** നാമ. **ദുബ്ഭാസിതാ**തി ദുട്ഠു ഭാസിതാ, ഇസ്സാമച്ഛരിയദോസാദീഹി ദുട്ഠാ വാ ഭാസിതാ.

൯൨. വിചിനാതീതി വിസേസതോ ചിനാതി പസവതി.

വിഗതഭൂതാതി വിഗതസച്ച. തേനാഹ **"അലീകവാദീ"**തി.

അവജാതപുത്താതി ലാമകപുത്ത. ഭഗവതോ സാസനേ പബ്ബജിത്വാ നിഹീനവുത്തിതം സന്ധായ വദതി. **നേരയികോ**തി നിരയേ നിബ്ബത്തനകോ. പാപകമ്മിനോ പപതന്തി ഏത്ഥാതി **പപതം,** നരകം.

തണ്ഹാദീനം സഭാവഭേദതോതി തണ്ഹാദിട്ഠിദുച്ചരിതാനം തണ്ഹായനവിപരീതദസ്സനദുട്ഠചരിതതാസങ്ഖാതസഭാവവിഭാഗതോ. **അവത്ഥാഭേദതോ**തി തണ്ഹായ ഛന്ദപേമലോഭരാഗനന്ദിപിപാസാമുച്ഛാദയോ, ദിട്ഠിയാ ഗാഹപരാമാസമിച്ഛാഭിനിവേസവിസൂകവിപ്ഫന്ദിതവിപരീതദസ്സനാദയോ, ദുച്ചരിതസ്സ തിരച്ഛാനപേത്തിവിസയഅസുരയോനിഗാമിതാദയോ അവത്ഥാവിസേസാ. **ച**-സദ്ദേന തേസം കാമതണ്ഹാദിരൂപതണ്ഹാദിഅത്താനുദിട്ഠാദിസസ്സതഗാഹാദികായദുച്ചരിതാദി-പാണാതിപാതാദിപ്പകാരഭേദോ സങ്ഗയ്ഹതി.

൯൩. വിപുലന്തി ഉളാരം, തേലാദീഹി ചേവ ധനധഞ്ഞാദീഹി ച പഹൂതസന്നിചയന്തി അത്ഥോ. **സമ്ബാധാ**തി ജനസംമദ്ദസങ്ഘടാ.

ദണ്ഡേന ന ഹിംസതീതി എത്ഥ വുത്തം യം ദണ്ഡനിധാനം, തം വട്ടവിവട്ടനിസ്സിതം. തദുഭയസ്സാപി ഫലം ദസ്സേന്തോ **"സോ പുഗ്ഗലോ"**തിആദിമാഹ.

൯൮. കിഞ്ചതി തംസമങ്ഗിനം വിമദ്ദതീതി **കിഞ്ചനം,** രാഗാദി, പലിബുന്ധതി കുസലപ്പവത്തിം നിവാരേതീതി **പലിബോധോ,** രാഗാദിയേവ, കിഞ്ചനമേവ പലിബോധോ **കിഞ്ചനപലിബോധോ**. അഥ വാ കിഞ്ചനഞ്ച പലിബോധോ ച **കിഞ്ചനപലിബോധോ,** ആമിസകിഞ്ചിക്ഖഞ്ച രാഗാദിസംകിലേസോ ചാതി അത്ഥോ.

വിസേസിതന്തി വിലോമം, വിസമം കിരിയന്തി അത്ഥോ. **രാജഭണ്ഡ**ന്തി ഓരോധേ സന്ധായ വദന്തി.

യാചയോഗോതി യാചനയോഗോ, യാചകാനം മനോരഥപരിപൂരണതോ. തേനാഹ **"യാചിതബ്ബയുത്തോ"**തി. **ദാനയുത്തോ**തി സതതം ദാനകിരിയാസമങ്ഗീ. **ദാനസംവിഭാഗരതോ**തി എത്ഥ **ദാനം** നാമ അത്ഥികാനം യഥാധിപ്പായപടിയത്തപരിച്ചാഗോ, **സംവിഭാഗോ** അത്തനാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ അപ്പമത്തകതോപി സംവിഭജനം. **ഇമേഹി ഖോ…പേ॰… ഹോതീ**തി എത്ഥ ഹോതിസദ്ദേന "സമന്നാഗതോ"തി പദം സമ്ബന്ധിതബ്ബം, ന "സോതാപന്നോ"തി ദസ്സേതും **"സോതാപന്നോ…പേ॰… ഹോതീ"**തി വുത്തം. തേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗമോ ഹി ഇധ വിധീയതി, ന സോതാപന്നഭാവോ, തേന സോതാപന്നലക്ഖണമേതേ ധമ്മാ, ന സോതാപന്നഭാവലക്ഖണന്തി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി **"സോതാപന്നേന…പേ॰… ലബ്ഭമാനതം ദസ്സേതീ"**തി വുത്തം.

൯൯. ലപതി കഥേതി എതേനാതി **ലപനം,** ഓട്ഠം.

൯൭. **മുദിതോ**തി ദിബ്ബസമ്പത്തിയാ പമുദിതോ.

൯൯. കിഞ്ചാപി **ഉദതാരീ**തി തരണകിരിയാ അതീതഭാവേന വുത്താ, തരണമേവ പന ഗഹേത്വാ ആഹ **"ഓഘതരണസ്സ അരിയമഗ്ഗകിച്ചത്താ"**തി. ഏവം **വിപ്പമുത്തോ, വിമുത്തോ**തി ച എത്ഥ മുച്ചനകിരിയായപി വത്തബ്ബം.

൧൦൦. **പാതു**-സദ്ദപുബ്ബകോ **ഭവന്തി**-സദ്ദോ സിയാ ഉപ്പാദപരിയായോ സിയാ ആവിഭാവപരിയായോതി **"പാതുഭവന്തീ"**തി പദസ്സ "ഉപ്പജ്ജന്തി, പകാസേന്തി ചാ"തി അത്ഥോ വുത്തോ. **പാതുഭൂതധമ്മസ്സാ**തി ഉപ്പന്നബോധിപക്ഖിയധമ്മസ്സ, വിഭൂതചതുസച്ചധമ്മസ്സ വാ. **നോ കല്ലോ**തി ന യുത്തോ. **സഹേതുധമ്മ**ന്തി എത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാവ ഗഹിതാ, ന പച്ചയധമ്മാതി? നയിദമേവം ദട്ഠബ്ബം പച്ചയധമ്മാനമ്പി പച്ചയുപ്പന്നഭാവാനതിവത്തനതോ. അഥ വാ **സഹേതുധമ്മ**ന്തി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മോ പധാനഭാവേന വുത്തോ, പച്ചയധമ്മോ പന ഗുണഭാവേനാതി ഏവമേത്ഥ ഉഭയേസം വുത്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

ആരഞ്ഞകന്തി ആരഞ്ഞകങ്ഗസമന്നാഗതം. **അഞ്ഞാതോ**തി പരിചയവസേന ന ഞാതോ, അസംസട്ഠോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"നിച്ചനവോ"**തി.

ബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കവിരഹേ വേരിപരിസങ്കായ അഭാവേ അകിത്തിപരിമുത്തീതി ഏവമാദീഹിപി കാരണേഹി കോധപ്പഹാനേന **സുഖം** സുപതി. കോധപരിളാഹാഭാവോ പന പാകടതരോതി ആഹ **"കോധ…പേ॰…**

സയതീ"തി. **വിസമൂലസ്സാതി** എത്ഥ വിസസരിക്ഖതായ **"വിസ"**ന്തി ദുക്ഖം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ദുക്ഖവിപാകസ്സാ"**തി. **സുഖന്തി** ചേതസികസുഖം. അക്കുട്ഠസ്സ പച്ചക്കോസിത്വാ ച പച്ചക്കോസനഹേതു ഉപ്പജ്ജതീതി യോജനാ.

൧൦൧. സല്ലുബ്ബാഹനം സല്ലുദ്ധരണം.

വിസയഭേദേന, പവത്തിആകാരഭേദേന ച അനേകഭേദത്താ കാമസഞ്ഞായ വുത്തം **"യായ കായചീ"**തി.

ദാനമുഖേനാതി ദാനേന മുഖഭൂതേന, ദാനം പമുഖം കത്വാതി അത്ഥോ.

"അരിയമഗ്ഗസമ്പാപനവസേനാ"തി ഇമിനാ അനുകമ്പാനുദ്ദയാനം ഏകന്താനവജ്ജതമേവ വിഭാവേതി. "അനുകമ്പാ"തി പദസ്സത്ഥവിവരണം **"കരുണായനാ"**തി, ഇതരസ്സ **"മേത്തായനാ"**തി.

൧൦൨. പകതിആദീതി ആദിസദ്ദേന അണുഇസ്സരപജാപതിപുരിസകാലാധിട്ഠായകാരിആദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

കാമേസൂതി കാമഗുണേസു രൂപാദിവിസയേസു.

ബഹലകിലേസതായാതി ബഹുലകിലേസഭാവേന. **പുബ്ബഹേതുമന്ദതായാ**തി വിവട്ടൂപനിസ്സയസ്സ കുസലസ്സ അകതത്താ.

ചിത്തവൂപസമഭാവനായാതി ചിത്തവൂപസമകരഭാവനായ സമഥവിപസ്സനായ.

പരിസ്സയാ സീലാദിപരിപൂരണസ്സ പരിബന്ധഭൂതാ കിലേസാ ഏവ. അനരിയാ പഞ്ഞാസീസം ഉക്ഖിപിത്വാ ഠാതുമേവ ന സക്കോന്തീതി വുത്തം **"ഞാണസിരേന അധോസിരാ ഹുത്വാ"**തി.

൧൦൩. ഭഗവതോ, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച വസനയോഗ്യഭാവോ, തേഹി നിവുത്ഥഭാവോ ച തസ്സ സാതിസയോ വണ്ണോതി വുത്തം **"പഠമഗാഥായ ജേതവനസ്സ വണ്ണം കഥേത്വാ"**തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ഗാമേ വാ യദി വാരഞ്ഞേ, നിന്നേ വാ യദി വാ ഥലേ;
> യത്ഥ അരഹന്തോ വിഹരന്തി, തം ഭൂമിരാമണേയ്യക"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൯൮; ഥേരഗാ॰ ൯൯൧);

ഇധ **ധമ്മ**സദ്ദോ സമാധിപരിയായോ "ഏവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩; മ॰ നി॰ ൩.൧൯൭; സം॰ നി॰ ๕.൩൭൮) വിയാതി ആഹ **"ധമ്മോതി സമാധീ"**തി **സമാധിപക്ഖികാ ധമ്മാ** സതിവായാമാ.

നാനുഗച്ഛേയ്യാതി നാനുതസേയ്യ. അനുതസനമേവ ഹി തണ്ഹാദിട്ഠീഹി അനുഗമനം. **പടിവിപസ്സേയ്യാ**തി വിപസ്സനാസമ്മസനമാഹ. യമകതോ, ഹി ഖണികതോ, പടിപാടിതോ ച സമ്മസനം വിപസ്സനായപി സമ്മസനതോ പടിവിപസ്സനാ നാമ. സാ ഹി വിപസ്സനായ ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനമാനസമുഗ്ഘാടനനികന്തിപരിയാദാനഹേതുതായ വിസേസതോ

പടിപക്ഖേന അസംഹീരഅസംകുപ്പനഹേതുഭൂതാ പരിബ്രൂഹനാ ഹോതി. **“പുനപ്പുനം…പേ॰… അപ്പേന്തോ”**തി ഏതേന നിബ്ബാനാരമ്മണധമ്മാനുബ്രൂഹനം യഥാ “ബ്രൂഹേതാ സുഞ്ഞാഗാരാന”ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൪) ദസ്സേതി.

യം കിഞ്ചി അപദിസിത്വാ പടിഞ്ഞാദാനം **സങ്ഗരോ**. സോ പന അത്തനോ കിച്ചവിസേസം അപദിസിത്വാ മിത്തസന്ഥവവസേന വാ കാലാഗമനം അപദിസിത്വാ കിഞ്ചിക്ഖാനുപ്പദാനേന വാ പടിബാഹകരണം അപദിസിത്വാ ബലഗ്ഗബോധവസേന വാ സിയാതി തസ്സ മിത്തകരണാദിപരിയായതം സന്ധായാഹ **“സങ്ഗരോതി…പേ॰… നാമ”**ന്തി. **ഏവം പടിപന്നത്താ**തി ഏവം അനിച്ചസഞ്ഞാമുഖേന തിയദ്ധകേസു സങ്ഖാരേസു അപ്പമാദപ്പടിപത്തിയാ പടിപന്നത്താ.

ദിബ്ബചക്ഖു സുവിസുദ്ധന്തി സാവസേസാ ദേസനാതി ആഹ **“യം സച്ഛികരോതീ”**തി. രൂപായതനഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പേതം.

൧൮൪. അന്തന്തി സങ്ഖാരാനം പാരിമന്തഭൂതം. **വേദാന**ന്തി മഗ്ഗഞാണവേദാനമേവ. അരഹത്താധിഗമേന **അന്തം** പരിയോസാനം **ഗതത്താ**. കമ്മവിപാകവട്ടാനം, കിലേസവട്ടസ്സാപി ച ഉസ്സദേന ഉപചയേന **ഉസ്സദാ,** രാഗാദയോ.

സുക്കോഭാസതായ **സുക്കാ,** അഭിവിസിട്ഠംഗ്ഗഹാ. സബ്ബാനി വാ താരകരൂപാനി **സുക്കാ. വിന്ദതീ**തി ഉപലഭതി, പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ.

“അജ്ഝത്തം വിപസ്സനാഭിനിവേസോ ഹോതീ”തി ഇദം “സകേസു ധമ്മേസൂ”തി പാരഗുഭാവസ്സ വിസേസിതത്താ വുത്തം, തഞ്ച ഖോ അഭിനിവേസേനേവ ദേസിതം. “സബ്ബം , ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ”ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൬; പടി॰ മ॰ ൧.൩) വുത്തം. പാരഗുതാ ച തേസം ഖന്ധാനം പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന ഹോതി. തതോ ച നേസം ഹേതുഭൂതസമുദയേ, തദപ്പവത്തിലക്ഖണേ നിരോധേ, നിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ച പഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയപാരിപൂരിവസേന ഇതരസച്ചേസുപി പാരഗുഭാവോ വുത്തോ ഏവ ഹോതി. സബ്ബസോ ഹി സകഅത്തഭാവബോധേനപി ചതുസച്ചാഭിസമയോ ഹോതിയേവ. വുത്തഞ്ഹേതം “ഇമസ്മിംയേവ ബ്യാമമത്തേ കളേവരേ സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേ ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേമി, ലോകസമുദയഞ്ചാ”തിആദി (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭; അ॰ നി॰ ൪.൪൫). അഥ വാ **സകേസു ധമ്മേസൂ**തി അത്തനോ ധമ്മേസു. അത്തധമ്മാ നാമ അത്ഥകാമസ്സ കുലപുത്തസ്സ സീലാദിധമ്മാ. സീലസമാധിപഞ്ഞാദയോ ഹി വോദാനധമ്മാ ഏകന്തഹിതസുഖസമ്പാദനതോ പുരിസസ്സ സകധമ്മാ നാമ, ന അനത്ഥാവഹാ സംകിലേസധമ്മാ വിയ പരധമ്മാ. തേസം സീലാദീനം പാരിപൂരിയാ പാരം പരിയന്തം ഗതോതി **പാരഗൂ. “അക്കുല പക്കുല”**ഇതി ഏവം വിഹിംസനകപയോഗം. **അജകലാപേന** (ഉദാ॰ ൭) ഹി തദാ ഭഗവന്തം ഭീസാപേതുകാമേന കതം യക്ഖഗജ്ജിതം “അക്കുല പക്കുല” ഇതി ഇമിനാ ആകാരേന സത്താനം സോതപഥം അഗമാസി, തസ്മാ തം **“അക്കുലം പക്കുലകരണ”**ന്തി വുത്തം.

നാഭിനന്ദതീതി “അയം മം ദട്ഠും ആഗതാ”തി ന തുസ്സതി. യസ്മാ പന “ഭഗവതോ ഭാസിതം അഭിനന്ദീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൨) വിയ

സമ്പടിച്ഛനത്ഥോപി അഭിനന്ദസദ്ദോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **“ചിത്തേന ന സമ്പടിച്ഛതീ”**തി. **ന സോചതീ**തി “മയാ അസമ്മോദിതാ ഗച്ഛതീ”തി ന ചിത്തസന്താപം ആപജ്ജതി. **“സങ്ഗാ സങ്ഗാമജിം മുത്ത”**ന്തി ഇദം അഭിനന്ദസോചനാനം അഭാവസ്സ കാരണവചനം.

തേനാതി ഉദകേ ന്ഹാനേന. തേനേവാഹ “ന ഉദകേന സുചീ ഹോതീ”തി. തസ്സത്ഥോ - ഉദകുമ്മുജ്ജനാദിനാ നേവ സത്താനം സുചി പാപതോ സുദ്ധി നാമ ഹോതീതി. ഉദകുമ്മുജ്ജനാദീനി ഹി ഇധ ഉത്തരപദലോപേന **“ഉദക”**ന്തി വുത്തം. **ഉദകേനാ**തി വാ ഉമ്മുജ്ജനാദികിരിയാസാധനഭൂതേന ഉദകേന സത്താനം സുചി പാപസുദ്ധി ന ഹോതീതി. അഥ വാ സുചിതേന യഥാവുത്തേന ഉദകേന പാപമലതോ സുദ്ധോ നാമ സത്തോ ന ഹോതീതി. യദി സിയാ, സബ്ബേസമേവ മച്ഛബന്ധാനം പാപസുദ്ധി സിയാ. തേനാഹ **“ബഹ്വേത്ഥ ന്ഹായതീ ജനോ”**തി. മാതുഘാതാദിപാപകമ്മകാരീനം, അഞ്ഞേസഞ്ച ഗോമഹിംസാദീനം ഉദകം ഓരോഹന്താനം അന്തമസോ മച്ഛകച്ഛപേ ഉപാദായ സബ്ബേസമ്പി പാപസുദ്ധി സിയാ , ന പനേവം ഹോതി. കസ്മാ? ന്ഹാനീയപാപഹേതൂനം അപ്പടിപക്ഖഭാവതോ. യഞ്ഹി യം വിനാസേതി, സോ തസ്സ പടിപക്ഖോ. യഥാ ആലോകോ അന്ധകാരസ്സ, വിജ്ജാ അവിജ്ജായ, ന ഏവം ന്ഹാനം പാപസ്സ, തസ്മാ നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം “ന ഉദകേന സുചീ ഹോതീ”തി. യേന പന സുചി ഹോതി, തം ദസ്സേതും **“യമ്ഹി സച്ചഞ്ചാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സച്ച**ന്തി വചീസച്ചഞ്ച വിരതിസച്ചഞ്ച. അഥ വാ **സച്ച**ന്തി ഞാണസച്ചഞ്ചേവ പരമത്ഥസച്ചഞ്ച. **ധമ്മോ**തി സേസോ അരിയധമ്മോ. സച്ചസ്സ പനേത്ഥ വിസും ഗഹണം തസ്സ ബഹുകാരതാദസ്സനത്ഥം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ജാതിബലനിസേധകന്തി ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണാനം ഭോവാദികാനം പടിസേധകം. ജാതിവാദസ്സ വാ നിസേധകം, “ന ജച്ചാ ബ്രാഹ്മണോ ഹോതീ”തി (സു॰ നി॰ ൬൫൦) ഹി വുത്തം. ഥേരോ ഹി തഥാവാദേന തേ അനിഗ്ഗണ്ഹന്തോപി നിഗ്ഗണ്ഹന്തോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം.

൧൦൭. വിമുത്തിയന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുയം.

സവാസനന്തി ഏത്ഥ ഖീണാസവസ്സാപി അഖീണാസവസദിസകായവചീപയോഗഹേതുഭൂതാ സന്താനേ കിലേസഭാവനാ **വാസനാ** നാമ ആയസ്മതോ പിലിന്ദവച്ഛസ്സ (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൧൭; ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.പിലിന്ദവച്ഛത്ഥേരവത്ഥു) വസലവോഹാരോ വിയ, സഹ വാസനായാതി **സവാസനം,** ഭാവനപുംസകഞ്ചേതം “വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിവത്തന്തീ”തിആദീസു (അ॰ നി॰ ֻ൪.൭൦) വിയ. യഥാവുത്തവാസനമ്പി അസേസേത്വാതി അത്ഥോ. കുമ്മഗ്ഗപരിഹരണവസേന മഗ്ഗസമ്പടിപത്തീതി മഗ്ഗേ കുസലോ അമഗ്ഗേപി കുസലോ ഏവ ഹോതി. ഭഗവാ പന സബ്ബഞ്ഞുതായ സബ്ബത്ഥേവ കുസലോതി ആഹ **“മഗ്ഗേ ച അമഗ്ഗേ ച കോവിദോ”**തി.

൧൦൮. തമേന യുത്തോതി യഥാവുത്തതമോ തസ്സ അത്ഥീതി **തമോ,** പുഗ്ഗലോ. അപ്പകാസഭാവേന ഠിതാ ഖന്ധാവ തമോ. **ആലോകഭൂതോ**തി ജാതിഗുണാലോകോ, പാകടഗുണോതി അത്ഥോ.

കിലേസമയം ബന്ധനം “ദള്ഹ”ന്തി വദന്തി. യതോ സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്താ ബുദ്ധാവ നം ഛിന്ദന്തി, ന അഞ്ഞേ.

ദുച്ഛേദനത്ഥേന സതിപി ദള്ഹഭാവേ സിഥിലവുത്തിതം തസ്സ ദീപേതും **“ബന്ധനഭാവമ്പീ”**തിആദിമാഹ. തേന “അഹോ സുഖുമതരം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മാരബന്ധന”ന്തി വുത്തം.

൫൦൭. യദിപി ചേതനാ കുസലാകുസലസാധാരണാ, അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ഇധാധിപ്പേതോതി തസ്സ വസേന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“അകുസലചേതനാവസേന ചേതേതീ”**തി ആഹ. **ചേതനം** അഭിസന്ദഹനം, ചിത്തസ്സ ബ്യാപാരാപത്തിഭാവേന പവത്തീതി അത്ഥോ. യസ്മാ പന ചേതനാ യദാ വിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേതി, തദാ ദിഗുണുസ്സാഹാദിഗുണവായാമാ വിയ ഹുത്വാ പാകടം പയോഗം നിപ്ഫാദേതി, തസ്മാ **“പകപ്പേതീ”**തി വുത്താ. പാകടപ്പയോഗകപ്പനഞ്ഹേത്ഥ പകപ്പനം അധിപ്പേതം. തേനാഹ **“തമേവ പകപ്പേതീ”**തി. പച്ചയട്ഠോ ഇധ ആരമ്മണത്ഥോതി വുത്തം **“പവത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതീ”**തി.

൫൦൮. യഥാ ജലസമുദ്ദസ്സ വീചിസമുട്ഠാനവസേന ലബ്ഭമാനോ വേഗോ “വീചിമയോ”തി വുച്ചതി, ഏവം ചക്ഖുസമുദ്ദസ്സാപി രൂപാവഭാസനവസേന ലബ്ഭമാനോ വേഗോ **“രൂപമയോ”**തി വുത്തോ. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. **ആവിഞ്ഛനതോ**തി ആകഡ്ഢനതോ, ആകഡ്ഢനഞ്ചേത്ഥ സന്താനസ്സ തന്നിന്നഭാവഹേതുതായ ദട്ഠബ്ബം.

സമുദനം കിലേസതേമനം, അവസ്സവഹേതുതാ, കിലേസാനം ഊമിആദിസദിസതാ സമാവട്ടനേന സത്താനം അനത്ഥാവഹതായ വേദിതബ്ബാ. ഉപരൂപരിവേഗുപ്പത്തിയാ ഉപഗതസ്സ ഉട്ഠാതും അപ്പദാനേന, ഗുണസാരവിനാസനേന ച കോധുപനാഹാദീനം ഊമിആദിസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ.

അഭിമുഖോ നന്ദതീതി തദാരമ്മണം സുഖം സോമനസ്സം സാദിയന്തോ സമ്പടിച്ഛതി. **അഭിവദതീ**തി തണ്ഹാഭിനിവേസവസേന അഭിനിവിസ്സ വദതി. തഞ്ഹിസ്സ അഭിനിവേസം ദീപേതും **“അഹോ സുഖ”**ന്തിആദി വുത്തം. അജ്ഝോസാനം അധിമുച്ചനഭൂതായ തണ്ഹായ തണ്ഹാവത്ഥുകസ്സ അനുപവിസിത്വാ ആവേണികതാകരണന്തി ആഹ **“അജ്ഝോസായ തിട്ഠതീതി ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ”**തി.

൫൦൯. **“കസ്മാ”**തിആദിനാ സന്താപദുക്ഖാനം അസുപ്പതികാരതം ആഹ **“യേന വാ പകാരേനാ”**തി. **യേനാ**തി യേന വാ കാമജ്ഝോസാനദിട്ഠിജ്ഝോസാനഭൂതേന മിച്ഛാഭിനിവേസപ്പകാരേന. ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാ തഥാരൂപം കത്വാ അത്തനോ വഡ്ഢിഞ്ച മഞ്ഞന്തി. **അവഡ്ഢി ഏവ പന ഹോതി** തസ്സ പകാരസ്സ വഡ്ഢിയം അനുപായഭാവതോ ച ഉപായഭാവതോ ച അവഡ്ഢിയം. **തഥാപീ**തി തത്ഥ തത്ഥ ഇച്ഛാവിഘാതം പാപുണന്തോപി. യസ്മാ ഇതോ ബാഹിരകാ സബ്ബേന സബ്ബം ഭവനിസ്സരണം അപ്പജാനന്തോ മന്ദകിലേസം ദീഘായുകം സുഖബഹുലം ഏകച്ചം ഭവം തേനേവ മന്ദകിലേസാദിഭാവേന “നിബ്ബാന”ന്തി സമനുപസ്സന്തി, തസ്മാ ഭവേന ഭവവിപ്പമോക്ഖം വദന്തീതി.

ഭവദിട്ഠിസഹഗതാ തണ്ഹാ പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപേന **ഭവതണ്ഹാ**തി വുത്താതി ആഹ **“ഭവതണ്ഹാതിആദീസു വിയാ”**തി.

യത്ഥാതി യസ്മിം ഭവേ.

തതോ ഏവാതി ഭൂതരതിയാ ഏവ. **അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ഹി സത്താനം ഛന്ദരാഗോ ബലവാ ഹോതി. അനവസേസതോ**തി അനവസേസേന, ന കിഞ്ചി സേസേത്വാ.

സംസാരസോതസ്സ അനുകൂലഭാവേന ഗച്ഛതീതി **അനുസോതഗാമീ**. തസ്സേവ പടിക്കൂലവസേന നിബ്ബിദാനുപസ്സനാദീഹി പവത്തതീതി **പടിസോതഗാമീ,** അചലപ്പസാദാദിസമന്നാഗമേന ഠിതസഭാവോതി അത്ഥോ.

൧൯൪. “പലബ്ഭതി, നിഖജ്ജതീ”തിആദീസു വിയ ഉപസഗ്ഗോ പദവഡ്ഢനമത്തന്തി ആഹ **“അഭിജാതികോതി ജാതിയോ”**തി. കണ്ഹധമ്മസമന്നാഗതത്താ വാ **കണ്ഹോ**. പഠമവയേപി മജ്ഝിമവയേപി പാപസമങ്ഗീ ഹുത്വാ ഠിതോ കണ്ഹധമ്മേ **അഭിജായതി,** പച്ഛാപി പാപം പസവതീതി അത്ഥോ. **സുക്കോ**തി വാ ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൯൫. **പുരിമസ്മി**ന്തി പുരിമസ്മിം പദേ. **വിസയേ ഭുമ്മം** തത്ഥ ദേയ്യധമ്മസ്സ പതിട്ഠാപനതോ. **ദുതിയേ അധികരണേ,** തദധികരണഞ്ഹി നിബ്ബാനന്തി. ഗഹട്ഠപബ്ബജിതകിച്ചേസു വാ വിസിട്ഠധമ്മദസ്സനത്ഥം പച്ചയദാനാരഹത്താനം സമധുരതാനിദ്ദേസോ. അഥ വാ **യേന യേന പന വത്ഥുനാ**തി രൂപാരൂപനിരോധാദിനാ തണ്ഹാവത്ഥുനാ. **അമരാവിക്ഖേപവത്ഥുആദിനാ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സുഭസുഖാദിമിച്ഛാഭിനിവേസവത്ഥും സങ്ഗണ്ഹാതി. യഥാ വാ തണ്ഹാദിട്ഠിദുച്ചരിതാനം വസേന സംകിലേസഭാഗിയസ്സ സുത്തസ്സ വിഭാഗോ, ഏവം സമഥവിപസ്സനാസുചരിതവസേന തണ്ഹാവോദാനഭാഗിയാദിസുത്തവിഭാഗോതി ദസ്സേതും പാളിയം **“തണ്ഹാ... പേ... നിദ്ദിസിതബ്ബ”**ന്തി വുത്തം.

ഇദം ഏവം പവത്തന്തി യഥാ ദുചിന്തിതാദിവസേന ബാലോ ഹോതി പുഗ്ഗലോ, ഏവം തസ്സ ദുചിന്തിതചിന്തിതാദിഭാവനാവസേന പവത്തം ഇദം സംകിലേസഭാഗിയം നാമ സുത്തന്തി പുബ്ബേ സംകിലേസധമ്മവിഭാഗേന വുത്തം ഇദാനി സാമഞ്ഞതോ സങ്ഗഹേത്വാ വദതി. **ഇദം വാസനാഭാഗിയം സുത്ത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കിലേസട്ഠാനേഹീതി കിലേസാനം പവത്തിട്ഠാനേഹി. **കിലേസാവത്ഥാഹീ**തി കിലേസാനം പവത്തിആകാരവിസേസേഹി. **കാമരാഗാദീഹി സംയുജ്ജതി** കാമരാഗാദിഹേതു കമ്മവിപാകാദിനാ. സതിപി തേസം കാലന്തരവുത്തിയം സംയുത്തോ നാമ ഹോതി, യതോ കാമരാഗാദയോ “സംയോജന”ന്തി വുച്ചന്തി. **ഉപാദിയതീ**തി ദള്ഹം ഗണ്ഹാതി പവത്തേതി. സേസം വുത്തനയത്താ, ഉത്താനത്താ ച സംവണ്ണിതം.

൧൯൬. **ഉദാഹരണവസേനാ**തി നിദസ്സനവസേന, ഏകദേസദസ്സനവസേനാതി അത്ഥോ. സകലസ്സ ഹി പരിയത്തിസാസനസ്സ സോളസഹി പട്ഠാനഭാഗേഹി ഗഹിതത്താ. യഥാ തദേകദേസാനം സോളസന്നമ്പി പട്ഠാനഭാഗാനം ഗഹണം

ഉദാഹരണമത്തം, തേസം പന സോളസന്നം ഏകദേസഗ്ഗഹണം ഉദാഹരണന്തി കിമേത്ഥ വത്തബ്ബം. തേന വുത്തം ''ഏകദേസദസ്സനവസേനാതി അത്ഥോ''തി. കസ്മാ പനേത്ഥ പാളിയം പട്ഠാനസ്സ ഏകദേസോവ ഉദാഹടോ, ന അവസേസോതി? നയനിദസ്സനത്ഥം. ഇമിനാ നയേന അവസേസോപി പട്ഠാനഭാവോ വേദിതബ്ബോതി.

തത്ഥ ''അപ്പമ്പി ചേ സംഹിത ഭാസമാനോ...പേ॰... സ ഭാഗവാ സാമഞ്ഞസ്സ ഹോതീ''തി (ധ॰ പ॰ ൨൦) ഇദം വാസനാഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച. ഏത്ഥ ഹി ''അപ്പമ്പി ചേ സംഹിത ഭാസമാനോ''തി ഇദം വാസനാഭാഗിയം, ''സ ഭാഗവാ സാമഞ്ഞസ്സ ഹോതീ''തി ഇദം അസേക്ഖഭാഗിയം.

തഥാ **മഘദേവസുത്തം**. തത്ഥ ഹി ''ഭൂതപുബ്ബം, ആനന്ദ, ഇമിസ്സായേവ മിഥിലായം മഘദേവോ നാമ രാജാ അഹോസി ധമ്മികോ ധമ്മരാജാ ധമ്മേ ഠിതോ മഹാധമ്മരാജാ, ധമ്മം ചരതി ബ്രാഹ്മണഗഹപതികേസു നേഗമേസു ചേവ ജനപദേസു ച, ഉപോസഥഞ്ച ഉപവസതി ചാതുദ്ദസിം, പഞ്ചദസിം, അട്ഠമിഞ്ച പക്ഖസ്സാ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൮), ഇദം വാസനാഭാഗിയം. ''ഇദം ഖോ പനാനന്ദ, ഏതരഹി മയാ കല്യാണം വത്തം നിഹരിതം ഏകന്തനിബ്ബിദായ വിരാഗായ നിരോധായ ഉപസമായ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തതീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൬) ഇദം അസേക്ഖഭാഗിയം. ''പമാദം അപ്പമാദേന, യദാ നുദതി പണ്ഡിതോ''തി (ധ॰ പ॰ ൨൮) ഇദം നിബ്ബേധഭാഗിയം. ''പഞ്ഞാപാസാദ...പേ॰... അവേക്ഖതീ''തി (ധ॰ പ॰ ൨൮) ഇദം അസേക്ഖഭാഗിയന്തി ഇദം നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച.

തഥാ ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനീ''തി (സം॰ നി॰ ๕.൪൯൩) സുത്തം. തത്ഥ ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനി. കതമാനി തീണീതി? അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം **അഞ്ഞിന്ദ്രിയ''**ന്തി ഇദം നിബ്ബേധഭാഗിയം, ''അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ๕.൪൯൩) ഇദം അസേക്ഖഭാഗിയം.

രട്ഠപാലസുത്തം (മ॰ നി॰ ൨.൨൯൩ ആദയോ) സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച. തത്ഥ ഹി ''ഊനോ ലോകോ അതിത്തോ തണ്ഹാദാസോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൫) സംകിലേസോ വിഭത്തോ, ''ഏകോ വൂപകട്ഠോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൨൯) അസേക്ഖധമ്മാ, ഇതരേന വാസനാധമ്മാതി.

> ''ധമ്മേ ച യേ അരിയപവേദിതേ രതാ, അനുത്തരോ തേ വചസാ മനസാ കമ്മുനാ ച;
> തേ സന്തിസോരച്ചസമാധിസണ്ഠിതാ, സുതസ്സ പഞ്ഞായ ച സാരമജ്ഝഗൂ''തി. (സു॰ നി॰ ൩൩൨);

ഇദം വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച. ഏത്ഥ ഹി ''ധമ്മേ ച യേ അരിയപവേദിതേ രതാ''തി അയം വാസനാ, ''അനുത്തരാ... പേ॰... സണ്ഠിതാ''തി അയം നിബ്ബേധോ, ''സുതസ്സ പഞ്ഞായ ച സാരമജ്ഝഗൂ''തി അസേക്ഖധമ്മാ.

തഥാ “സദ്ധോ സുതവാ നിയാമദസ്സീ”തി ഗാഥാ (സു॰ നി॰ ൧൭൩). തത്ഥ ഹി “സദ്ധോ സുതവാ”തി വാസനാ, “നിയാമദസ്സീ വഗ്ഗഗതേസു ന വഗ്ഗസാരി ധീരോ, ലോഭം ദോസം വിനേയ്യ പടിഘ”ന്തി നിബ്ബേധോ, “സമ്മാ സോ ലോകേ പരിബ്ബജേയ്യാ”തി അസേക്ഖധമ്മാ.

സബ്ബാസവസംവരോ പരിസ്സയാദീനം വസേന സബ്ബഭാഗിയം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ ഹി സംകിലേസധമ്മാ, ലോകിയസുചരിതധമ്മാ, സേക്ഖധമ്മാ, അസേക്ഖധമ്മാ ച വിഭത്താ. അസബ്ബഭാഗിയം പന “പസ്സം പസ്സതീ”തിആദികം (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൭) ഉദകാദിഅനുവാദനവചനം വേദിതബ്ബം. ഏവമേതസ്മിം സോളസവിധേ സാസനപട്ഠാനേ ഏതേ തണ്ഹാദിവസേന തയോ സംകിലേസഭാഗാ, വോദാനാദിവസേന തയോ വാസനാഭാഗാ, സേക്ഖാനം സീലക്ഖന്ധാദീനം വസേന തയോ നിബ്ബേധഭാഗാ, അസേക്ഖാനം സീലക്ഖന്ധാദീനം ഏവ വസേന തയോ അസേക്ഖഭാഗാ, തേസം വസേന മൂലപട്ഠാനാനി ഏവ ദ്വാദസ ഹോന്തി. താനി പന വിത്ഥാരനയേന വിഭജിയമാനാനി ഛന്നവുതാധികാനി ചത്താരി സഹസ്സാനി ഹോന്തി. യഥാദസ്സനം പനേതാനി ഉദ്ധരിതബ്ബാനി. താനി പന യസ്മാ സങ്ഗഹതോ കാമതണ്ഹാദിവസേന തയോ തണ്ഹാസംകിലേസഭാഗാ, സസ്സതുച്ഛേദവസേന ദ്വേ ദിട്ഠിസംകിലേസഭാഗാ, കായദുച്ചരിതാദിവസേന തയോ ദുച്ചരിതസംകിലേസഭാഗാതി അട്ഠ സംകിലേസഭാഗാ. ധമ്മാമിസാഭയദാനവസേന തിവിധം ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, കായസുചരിതാദിവസേന തിവിധം സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, സമഥവിപസ്സനാവസേന ദുവിധം ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂതി അട്ഠേവ വാസനാഭാഗാ.

സദ്ധാനുസാരീ സദ്ധാവിമുത്തോ ധമ്മാനുസാരീ ദിട്ഠിപ്പത്തോ കായസക്ഖീതി (പു॰ പ॰ മാതികാ ൭.൩൫-൩൬; പു॰ പ॰ ൨൬-൩൦) പഞ്ചന്നം സേക്ഖാനം പച്ചേകം തയോ സീലാദിക്ഖന്ധാതി പന്നരസ നിബ്ബേധഭാഗാ, സുഞ്ഞതാനിമിത്താപണിഹിതഭേദാ പഞ്ഞാവിമുത്താനം തയോ അഗ്ഗഫലധമ്മാ, തേസു പച്ചേകം തയോ തയോ സീലാദിക്ഖന്ധാ, തഥാ ഉഭതോഭാഗവിമുത്താനന്തി അട്ഠാരസ, സിക്ഖിതബ്ബാഭാവസാമഞ്ഞേന അസങ്ഖതധാതും പക്ഖിപിത്വാ ഏകൂനവീസതി അസേക്ഖഭാഗാ, ഇതി പുരിമാനി ഏകതിംസ, ഇമാനി ഏകൂനവീസതീതി സമപഞ്ഞാസ സംകിലേസഭാഗിയാദിധമ്മാ ഹോന്തി. തസ്മാ ഇമേസം സമപഞ്ഞാസായ സംകിലേസഭാഗിയാദിധമ്മാനം വസേന സമപഞ്ഞാസ സുത്താനി ഹോന്തി.

യസ്മാ ച തേ പഞ്ഞാവിമുത്താ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തവിഭാഗം അകത്വാ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ അഗ്ഗഹണേന നിപ്പരിയായേന അസേക്ഖഭാഗാഭാവതോ നവേവ അസേക്ഖഭാഗാതി സമചത്താലീസ ഹോന്തി, തസ്മാ **പേടകേ** “ചത്താരീസായ ആകാരേഹി പരിയേസിതബ്ബം, പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി സാസനപട്ഠാനം നിദ്ദിട്ഠ”ന്തി (പേടകോ॰ ൨൧) ച വുത്തം. സങ്ഗഹതോ ഏവ പന പുബ്ബേ വുത്തവിത്ഥാരനയേന സോളസ ഹോന്തി, പുന തിവിധസംകിലേസഭാഗിയാദിവസേന ദ്വാദസ ഹോന്തി, പുന തണ്ഹാദിട്ഠിദുച്ചരിതസംകിലേസതണ്ഹാദിട്ഠിദുച്ചരിതവോദാനഭാവേന ഛ ഹോന്തി, പുന സംകിലേസഭാഗിയം വാസനാഭാഗിയം ദസ്സനഭാഗിയം വാസനാഭാഗിയം അസേക്ഖഭാഗിയന്തി പഞ്ച ഹോന്തി, പുന മൂലപട്ഠാനവസേന ചത്താരി ഹോന്തി,

പുഥുജ്ജനഭാഗിയസേക്ഖഭാഗിയഅസേക്ഖഭാഗിയഭാവേന തീണി ഹോന്തി, പുന സംകിലേസഭാഗിയവോദാനഭാഗിയഭാവേന ദ്വേ ഏവ ഹോന്തി. പട്ഠാനഭാവേന പന ഏകവിധമേവ, ഇതി പട്ഠാനഭാവേന ഏകവിധമ്പി സംകിലേസവോദാനഭാഗിയഭാവേന ദുവിധന്തി വിഭാഗതോ യാവ ഛന്നവുതാധികം ചതുസഹസ്സപ്പഭേദം ഹോതി, താവ നേതബ്ബം. ഏവമേതം പട്ഠാനം സങ്ഗഹതോ, വിഭാഗതോ ച വേദിതബ്ബം.

ഇമസ്സാപി പട്ഠാനവിഭാഗസ്സ, ന പുരിമസ്സേവാതി അധിപ്പായോ. ലോകികം അസ്സത്ഥീതി, ലോകികസഹചരണതോ വാ **ലോകിയം,** സുത്തം **പദേസേനാ**തി ഏകദേസേന. **സബ്ബപദേസൂ**തി തംതംതികാനം തതിയപദേസു. **ബുദ്ധാദീന**ന്തി ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധബുദ്ധസാവകാനം. ധമ്മോ പനേത്ഥ ബുദ്ധാദിഗ്ഗഹണേന വേദിതബ്ബോ, **ആദി**സദ്ദേന വാ.

പരിണമതീതി പരിപച്ചതി. **ധരന്തീ**തി പബന്ധവസേന പവത്തന്തി. ന്തി പാപകമ്മം. **തേ**തി കുസലാഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധാ. **രക്ഖന്തി** വിപാകദാനതോ വിപച്ചിതും ഓകാസം ന ദേന്തീതി അത്ഥോ. അയഞ്ച അത്ഥോ ഉപപജ്ജവേദനീയേസു യുജ്ജതി, ഇതരസ്മിമ്പി യഥാരഹം ലബ്ഭതേവ. തേനാഹ **"ദുതിയേ വാ തതിയേ വാ അത്തഭാവേ"**തി.

൧൯൩. അത്തനോ അനവജ്ജസുഖാവഹം പടിപത്തിം പടിപജ്ജന്തോ പരമത്ഥതോ അത്തകാമോ നാമാതി ആഹ **"അത്തനോ സുഖകാമോ"**തി. സുഖാനുബന്ധഞ്ഹി സുഖം കാമേന്തോ സുഖമേവ കാമേതീതി ച **സുഖകാമോ**തി.

വിത്ഥതട്ഠേനാതി സുവിപ്ഫാരദിട്ഠീനം പവത്തനട്ഠാനതാസങ്ഖാതേന വിത്ഥാരട്ഠേന.

൧൯൪. ദിട്ഠേ ദുക്ഖാദിധമ്മേതി ഭാവേനഭാവലക്ഖണേ ഭുമ്മം, ദുക്ഖാദിധമ്മേ ദിട്ഠേ ഞാതേതി അത്ഥോ.

"ഉദ്ധ"ന്തിആദി കാലദേസാനം അനവസേസപരിയാദാനന്തി ആഹ **"ഉദ്ധന്തി അനാഗതം, ഉപരി ചാ"**തിആദി. **ഗമനേനാ**തി ചുതൂപപാതഗമനേന.

൧൯൫. നഗരദ്വാരഥിരകരണത്ഥന്തി നഗരസ്സ ദ്വാരബാഹഥിരകരണത്ഥം. **ഗമ്ഭീരനേമതായാ**തി "നേമം"വുച്ചതി നിഖാതഥമ്ഭാദീനം പഥവിം അനുപവിസിത്വാ ഠിതപ്പദേസോ , ഗമ്ഭീരം നേമം ഏതസ്സാതി **ഗമ്ഭീരനേമോ,** തസ്സ ഭാവോ **ഗമ്ഭീരനേമതാ,** തായ. **കമ്പനം** യഥാഠിതസ്സ ഇതോ ചിതോ ച സഞ്ചോപനം, **ചാലനം** ഠിതട്ഠാനതോ ചാവനം. **അജ്ഝോഗാഹേത്വാ**തി അവിപരീതസഭാവാഭിസമയവസേന അനുപവിസിത്വാ, അനുപവിട്ഠോ വിയ ഹുത്വാതി അത്ഥോ.

സംയോജനാനം പജഹനവസേനാതി ഗാഥായ വചനസേസം ആനേത്വാ ദസ്സേതി. അഥ വാ പഹാതബ്ബസ്സ പഹാനേന വിനാ ന ഭാവനാസിദ്ധീതി അത്ഥസിദ്ധം പഹാതബ്ബപഹാനം അജ്ഝത്തം, ബഹിദ്ധാതി പദദ്വയേന യോജേത്വാ ദസ്സേതും അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാതി

ഓരമ്ഭാഗിയഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം വിസംയോഗഗഹിതോതി ഇമമത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേതും **“തേനാഹ സബ്ബലോകേ”**തി വുത്തം.

അലോഭസീസേനാതി അലോഭേന പുബ്ബങ്ഗമേന, യതോ യോഗാവചരോ “നേക്ഖമ്മച്ഛന്ദോ”തി വുച്ചതി. അസുഭസഞ്ഞാ രാഗപ്പടിപക്ഖതായ “വിസേസതോ അലോഭപ്പധാനാ”തി വുത്താ, ദസാസുഭവസേന വാ. **അധിഗതജ്ഝാനാദീനീ**തി **ആദി**സദ്ദേന വിപസ്സനാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. വിഹിംസാരതിരാഗാനം ബ്യാപാദഹേതുകതോ ചത്താരോപി ബ്രഹ്മവിഹാരാ അബ്യാപാദപധാനാതി ആഹ **“ചതു…പേ॰… അബ്യാപാദോ ധമ്മപദ”**ന്തി. അധിഗതാനി ഝാനാദീനീതി യോജനാ. **ദസാനുസ്സതി…പേ॰… അധിഗതാനി സമ്മാസതി ധമ്മപദം** സതിസീസേന തേസം അധിഗന്തബ്ബത്താതി അധിപ്പായോ. ആനാപാനഭാവനായം സമാധിപി പധാനോ, ന സതി ഏവാതി ദസ്സനത്ഥം **“ദസകസിണ…പേ॰… സമ്മാസമാധി ധമ്മപദ”**ന്തി വുത്തം. ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേന അധിഗതാനമ്പി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

൧൧൯. ഉപലക്ഖണകാരണാനീതി സഞ്ജാനനനിമിത്താനി.

പാപമേവ **പാപിയോ**തി ആഹ **“പാപം ഹോതീ”**തി, “പാപിയോ”തി ച ലിങ്ഗവിപല്ലാസവസേന വുത്തം. **ഏകവചനേ ബഹുവചന**ന്തി ഏകവചനേ വത്തബ്ബേ ബഹുവചനം വുത്തം.

൧൧൭. ഓലീയനതണ്ഹാഭിനിവേസവസേനാതി ഭവതണ്ഹാഭവദിട്ഠിവസേന. താ ഹി ഭവേസു സത്തേ അല്ലീയാപേന്തി. **അതിധാവനാഭിനിവേസവസേനാ**തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിവസേന. സാ ഹി അവട്ടുപച്ഛേദമേവ വട്ടുപച്ഛേദം കത്വാ അഭിനിവിസനതോ അതിധാവനാഭിനിവേസോ നാമ. **ഓലീയന്തീ**തി സമ്മാപടിപത്തിതോ സങ്കോചം ആപജ്ജന്തി. **അഭിധാവന്തീ**തി സമ്മാപടിപത്തിം അതിക്കമന്തി.

തേസഞ്ചാതി തേസം ഉഭിന്നം അഭിനിവേസാനം, തദഞ്ഞേസഞ്ച സബ്ബമഞ്ഞിതാനം.

൧൧൮. ഇദം ഇട്ഠവിപാകം അനിട്ഠവിപാകന്തി ഇദം ഇട്ഠവിപാകസങ്ഖാതം അനിട്ഠവിപാകസങ്ഖാതം ഫലം.

“അകങ്ഖതോ ന ജാനേയ്യു”ന്തി ഏതേന “ആകങ്ഖതോ”തി ഇമിനാ പദേന സദ്ധിം സമ്ബന്ധദസ്സനമുഖേന “ന ജഞ്ഞാ”തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതി.

ന ഉപലബ്ഭതീതി നത്ഥീതി അത്ഥോ.

൧൨൦. താനീതി കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്താനി. പത്ഥരണാകാരോയേവ ഹേസ, യദിദം ഛായാനം വോലമ്ബനം. **ഏവം ഹോതീ**തി “അകതം വത മേ കല്യാണ”ന്തിആദിപ്പകാരേന വിപ്പടിസാരോ ഹോതി.

൧൨൨. ഏസകേഹീതി ഗവേസകേഹി സപരസന്താനേ സമ്പാദകേഹി. **ദുക്ഖുദ്രയ**ന്തി ദുക്ഖഫലം. **തീഹി കാരണേഹീ**തി കായവാചാചിത്തേഹി. താനി ഹി തംതംസംവരാനം ദ്വാരഭാവേന കാരണാനീതി വുത്താനി. **തീഹി ഠാനേഹീ**തി വാ തീഹി ഉപ്പത്തിട്ഠാനേഹി. **പിഹിത**ന്തി പിധായകം.

“ഉട്ഠാനട്ഠാനസങ്ഖാത”ന്തി ഇദം പാസാണഭാവസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ വുത്തം.

൧൫൩. രജമിസ്സകന്തി പുപ്ഫരജമിസ്സകം. **തസ്സാ**തി തസ്സ സേക്ഖാസേക്ഖമുനിനോ. മഹിച്ഛാദീനം വിയ ഗാമേ ചരണപ്പച്ചയാ ഗാമവാസീനം സദ്ധാഹാനി വാ ഭോഗഹാനി വാ ന ഹോതി, അഥ ഖോ ഉപരൂപരി വുഡ്ഢിയേവ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **“പാകതികമേവ ഹോതീ”**തി ആഹ. **അജ്ഝത്തികകമ്മട്ഠാന**ന്തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം.

തേനാതി കുസലേന കായവചീകമ്മേന. ഥിരഭാവോ ഥാമം നാമാതി തസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“ഥാമവാതി ഠിതിമാ”**തി ആഹ.

അത്തസംനിസ്സയം പേമം അത്താതി ഗഹേത്വാ “അത്തസമ”ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **“അത്തപേമേന സമം പേമം നത്ഥീ”**തി. ഭഗവതോ വിപസ്സനാഞാണോഭാസപ്പവത്തിം സന്ധായാഹ **“പഞ്ഞാ പന...പേ॰... സക്കോതീ”**തി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, പന അഭിഞ്ഞാഞാണാനി ച അനന്താപരിമാണം ലോകധാതും ഓഭാസേന്തി.

൧൫൪. കിസ്സ ഭീതാതി കേന കാരണേന ഭീതാ.

ഠപേത്വാതി പവത്തേത്വാ. വചനീയോ യാചകാനന്തി യോജനാ, യാചിതബ്ബയുത്തോതി അത്ഥോ. **യഞ്ഞഉപക്ഖരോ**തി യഞ്ഞോപകരണം. **“ഏതേസു ധമ്മേസു ഠിതോ ചതൂസൂ”**തി വുത്തം ചതുക്കം വവത്ഥപേതും **“സദ്ധോതി ഏകം അങ്ഗ”**ന്തിആദി വുത്തം.

ഗാഥായം വുത്തധമ്മേ ദ്വേ ദ്വേ ഏകം കത്വാ അങ്ഗകരണം **ദുകനയോ**.

ജാതിധമ്മന്തി പവത്തിധമ്മം സന്ധായ വദതി.

൧൫൫. സച്ചേകദേസതോ സച്ചസമുദായോ അനവസേസപരിയാദാനതോ വിസിട്ഠോതി ദസ്സേന്തോ **“പരമത്ഥസച്ചം വാ ഹോതൂ”**തി ആഹ. **ചതുരോ പദാ**തി ചത്താരി പദാനി, ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം, ചത്താരോ ധമ്മകോട്ഠാസാതി അത്ഥോ. കേവലം സത്തവിഭാഗദസ്സനത്ഥമേവ ചതുപദഗ്ഗഹണം, ന അധിഗതധമ്മാനുരൂപതായ.

നിമ്മദാതി ന മദാ.

“സച്ചവാദീ ജിനോ രോമോ”തിപി പാഠോ. തത്ഥ **രോമോ**തി ദിട്ഠിരാഗരത്താനം തിത്ഥിയാനം, തിത്ഥകരാനഞ്ച അധമ്മവാദീനം രാഗവിപരീതധമ്മദേസനതോ ഭയജനകോ, അധമ്മവാദീനം വാ തത്ഥ ആദീനവദസ്സനേന ഭായിതബ്ബോ, അപ്പഹീനാസംവരാനം വാ ദുരുപസങ്കമനതോ ദുരാസദോതി അത്ഥോ.

സച്ചോ ച സോ ധമ്മോ ചാതി **സച്ചധമ്മോ**. തേനാഹ **“ഏകന്തനിസ്സരണഭാവേനാ”**തിആദി.

ഏകായനഭാവന്തി ഏകമഗ്ഗഭാവം, അഞ്ഞമഗ്ഗഭാവന്തി അത്ഥോ.

ദസ്സനഭാഗിയം ഭാവനാഭാഗിയന്തി നിബ്ബേധഭാഗിയമേവ ദ്വിധാ വിഭജിത്വാ വുത്തന്തി ആഹ **"സംകിലേസഭാഗിയാദീഹി ചതൂഹി പദേഹീ"**തി. **സേസത്തികാന**ന്തി സത്താധിട്ഠാനത്തികാദീനം അട്ഠന്നം തികാനം. **സേസപദാനഞ്ചാ**തി സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ചാതിആദിമിസ്സകപദാനഞ്ച. **ച**-സദ്ദേന സംകിലേസഭാഗിയാദിപദാനി ച സങ്ഗണ്ഹാതി. ലോകിയത്തികസ്സേവ ഹി "സേസപദാനീ"തി വുത്തേഹി മിസ്സകപദേഹി ഏവം സംസന്ദനേ നയദസ്സനം, ഇതരേസം പന തികാനം സംകിലേസഭാഗിയാദിപദേഹി ചേവ സേസപദേഹി ച സംസന്ദനേ ഇദം നയദസ്സനന്തി **"വുത്തനയാനുസാരേന സുവിഞ്ഞേയ്യ"**ന്തി വുത്തം. **സമതിക്കമേന**ന്തി പഹാനം. സതിപി വാസനാഭാഗിയസംകിലേസഭാഗിയധമ്മാനം ലോകിയഭാവേ പുരിമേഹി പന പച്ഛിമാ പഹാതബ്ബാ തദങ്ഗവസേന, വിക്ഖമ്ഭനവസേന ച. ഏവം പജഹനസമത്ഥതായ പഹാനന്തി വുത്തം **"വാസനാഭാഗിയം സുത്തം സംകിലേസഭാഗിയസ്സ സമതിക്കമായ ഹോതീ"**തി. സംകിലേസധമ്മാനം സമതിക്കമേന അധിഗന്തബ്ബാ വോദാനധമ്മാ വിയാതി യോജനാ. **ഭാവനാ** നാമ തിവിധാ ഝാനഭാവനാ, വിപസ്സനാഭാവനാ, മഗ്ഗഭാവനാതി. താസു മഗ്ഗഭാവനായ ഗഹിതായ വിപസ്സനാഭാവനാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോതീതി തം അനാമസിത്വാ ഇതരാ ദ്വേ ഏവ ഗഹിതാ. തഥാപി "ഭാവനാഭാഗിയസ്സ സുത്തസ്സ പടിനിസ്സഗ്ഗായാ"തി വുത്തേ കിം സബ്ബേന സബ്ബം അസേക്ഖസ്സ ഝാനഭാവനാപി പടിനിസ്സട്ഠാതി ചോദനം മനസി കത്വാ പാളിയം **"അസേക്ഖഭാഗിയം സുത്തം ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥ"**ന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"അസേക്ഖധമ്മേസു ഉപ്പന്നേസു മഗ്ഗഭാവനാകിച്ചം നാമ നത്ഥീ"**തി വത്വാ **"ഝാനഭാവനാപി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥാ ഏവാ"**തി ആഹ.

ഏകം ഏവ ഭവബീജം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം **ഏകബീജം,** തം അസ്സ അത്ഥീതി **ഏകബീജീ. സന്ധാവിത്വാ** സമാഗന്ത്വാ, നിബ്ബത്തനവസേന ഉപഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. **സംസരിത്വാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. കുലം കുലം ഗച്ഛതീതി **കോലംകോലോ**. പുരിമപദേ അനുനാസികലോപം അകത്വാ നിദ്ദേസോ.

തേസം സോതാപന്നാനം. **ഏതം പഭേദ**ന്തി ഏകബീജിആദിവിഭാഗം. പുരിമഭവസിദ്ധം വിവട്ടൂപനിസ്സയപുഞ്ഞകമ്മം ഇധ **പുബ്ബഹേതു** നാമ. യോ "കതപുഞ്ഞതാ"തി വുച്ചതി, സോ പഠമമഗ്ഗേ സാധിതേ ചരിതത്ഥതായ വിപക്കവിപാകം വിയ കമ്മം ഉപരിമമഗ്ഗാനം ഉപനിസ്സയോ ന സിയാതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഉപരി...പേ... ആപജ്ജതീ"**തി. **തിണ്ണം മഗ്ഗാനം നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി** പഠമമഗ്ഗേനേവ തേഹി കാതബ്ബകിച്ചസ്സ സാധിതത്താ. **പഠമമഗ്ഗേ...പേ... ആപജ്ജതീ**തി അനുപ്പന്നസ്സ അത്ഥകിരിയാസമ്ഭവതോ. ഏവം തിണ്ണം വാദാനം യുത്തിഅഭാവം ദസ്സേത്വാ ചതുത്ഥവാദോ ഏവേത്ഥ യുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വിപസ്സനാ...പേ... യുജ്ജതീ"**തി. **"സചേ ഹീ"**തിആദിനാ തം യുത്തിം വിഭാവേതി. വിമുത്തിപരിപാചനീയാനം ധമ്മാനം പരിപക്കതായ ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖതായ ഞാണസ്സ വിസദതായ വിപസ്സനായ ബലവഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി വോമിസ്സകനയേന സംസരണകോ ഇധാധിപ്പേതോ "ദേവേ ചേവ മാനുസേ ച സന്ധാവിത്വാ"തി വുത്തത്താ. ഇധ കാമഭവേ ഠിതോ **ഇധട്ഠകോ**. മനുസ്സദേവലോകൂപപജ്ജനതോ ഓകാരേന **വോകിണ്ണോ**. അരിയസാവകസ്സ തംതംസത്തനികായുപപത്തി തസ്സ തസ്സ സോധനസദിസം കിലേസമലാദിഅനത്ഥാപനയനതോതി ആഹ **"ഛ ദേവലോകേ സോധേത്വാ"**തി.

“അകനിട്ഠേ ഠത്വാ”തി ഏതേന ഹേട്ഠാബ്രഹ്മലോകസോധനം വുത്തമേവാതി വേദിതബ്ബം.

സദ്ധം ധുരം കത്വാതി സദ്ധം ധുരം ജേട്ഠകം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ. സദ്ധായ അനുസ്സതി പടിപത്തി, സദ്ധം വാ പുബ്ബഭാഗിയം അനുസ്സതി, സദ്ധായ വാ അനുസരണസീലോതി **സദ്ധാനുസാരീ. ധമ്മാനുസാരീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ധമ്മോ**തി പനേത്ഥ പഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. സദ്ദഹന്തോ വിമുത്തോതി **സദ്ധാവിമുത്തോ**. യദിപി സബ്ബഥാ അവിമുത്തോ, സദ്ധാമത്തേന പന വിമുത്തോതി അത്ഥോ. സദ്ധായ വാ അധിമുത്തോതി **സദ്ധാവിമുത്തോ. വുത്തനയേനാ**തി ഉപരിമഗ്ഗവിപസ്സനായ ബലവമന്ദമന്ദതരഭാവേന. ദിട്ഠിയാ പത്തോതി **ദിട്ഠിപ്പത്തോ,** ചതുസച്ചദസ്സനസങ്ഖാതായ ദിട്ഠിയാ നിരോധപ്പത്തോതി അത്ഥോ. ദിട്ഠന്തം വാ പത്തോതി **ദിട്ഠിപ്പത്തോ,** ദസ്സനസങ്ഖാതസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരപ്പവത്തോതി വുത്തം ഹോതി. പഠമഫലതോ പട്ഠായ ഹി യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗാ ദിട്ഠിപ്പത്താതി. **ഇദന്തി** യഥാവുത്തസോതാപന്നാനം സദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്തതാവചനം . **അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനന്തി** ചതസ്സോ രൂപാവചരസമാപത്തിയോ, ചതസ്സോ അരൂപാവചരസമാപത്തിയോതി **അട്ഠ വിമോക്ഖാ,** തേസം.

ഫുട്ഠന്തം സച്ഛികരോതീതി **കായസക്ഖീ,** ഫുട്ഠാനം അന്തോ **ഫുട്ഠന്തോ,** ഫുട്ഠാനം അരൂപജ്ഝാനാനം അനന്തരോ കാലോതി അധിപ്പായോ. അച്ചന്തസംയോഗേ ചേതം ഉപയോഗവചനം, ഫുട്ഠാനന്തരകാലമേവ സച്ഛികാതബ്ബം സച്ഛികരോതീതി വുത്തം ഹോതി, ‘‘വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിവത്തന്തീ’’തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൪.൭൦) വിയ വാ ഭാവനപുംസകന്തി ഏതം ദട്ഠബ്ബം. യോ ഹി അരൂപജ്ഝാനേന രൂപകായതോ, നാമകായേകദേസതോ ച വിക്ഖമ്ഭനവിമോക്ഖേന വിമുത്തോ, തേന നിരോധസങ്ഖാതോ വിമോക്ഖോ ആലോചിതോ പകാസിതോ വിയ ഹോതി, ന കായേന സച്ഛികതോ, നിരോധം പന ആരമ്മണം കത്വാ ഏകച്ചേസു ആസവേസു ഖേപിതേസു തേന സോ സച്ഛികതോ ഹോതി. തസ്മാ സോ സച്ഛികാതബ്ബം നിരോധം യഥാആലോചിതം നാമകായേന സച്ഛികരോതീതി **“കായസക്ഖീ”**തി വുച്ചതി, ന തു വിമുത്തോ ഏകച്ചാനം ഏവ ആസവാനം അപരിക്ഖീണത്താ.

അഭേദേനാതി അന്തരാപരിനിബ്ബായിആദിഭേദേന വിനാ. ‘‘അഭേദേനാ’’തി ച ഇദം ‘‘സദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്തകായസക്ഖിനോ’’തി ഇധാപി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. യഥേവ ഹി അന്തരാപരിനിബ്ബായിആദിഭേദോ നാമസനേനേവ ഏകോ അനാഗാമീ ഹോതി, ഏവം യഥാവുത്തഭേദആമസനേനേവ സദ്ധാവിമുത്തോ, ദിട്ഠിപ്പത്തോ, കായസക്ഖീതി തയോ അനാഗാമിനോ ഹോന്തി. അയഞ്ച അനാഗാമിനോ താദിസമവത്ഥാഭേദം ഗഹേത്വാ ഗണനാ കതാതി വേദിതബ്ബം. **“അവിഹാദീസൂ”**തിആദി സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പഞ്ഞായ ഏവ വിമുത്തോ, ന ചേതോവിമുത്തിഭൂതേന സാതിസയേന സമാധിനാപീതി **പഞ്ഞാവിമുത്തോ. ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ**തി ഉഭോഹി ഭാഗേഹി ഉഭതോഭാഗതോ വിമുത്തോ. കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛിന്നേഹി രൂപകായനാമകായതോ വിമുത്തോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“വിക്ഖമ്ഭന…പേ॰… വിമുത്തോ നാമാ”**തി ആഹ. അരൂപസമാപത്തിയാ രൂപകായതോ, അഗ്ഗമഗ്ഗേന അരൂപകായതോ വിമുത്തം. യഥാഹ -

> “ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ പുഗ്ഗലോ യേ തേ സന്താ വിമോക്ഖാ അതിക്കമ്മ രൂപേ ആരുപ്പാ, തേ കായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തി, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ”തി (മം॰ നി॰ ൨.൧൮൨).

യം പന **മഹാനിദാനസുത്തേ** “രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ”തിആദികേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൨൯) നിരോധസമാപത്തിഅന്തേ അട്ഠ വിമോക്ഖേ വത്വാ -

> “യതോ ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു ഇമേ അട്ഠ വിമോക്ഖേ അനുലോമമ്പി സമാപജ്ജതി…പേ॰… അയം വുച്ചതാനന്ദ, ഭിക്ഖു ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ, ഇമായ ച, ആനന്ദ, ഉഭതോഭാഗവിമുത്തിയാ അഞ്ഞാ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തി ഉത്തരിതരാ വാ പണീതതരാ വാ നത്ഥീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩൦) -

വുത്തം, തം ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസേട്ഠവസേന വുത്തം. തത്ഥ യസ്മാ ആരുപ്പസമാപത്തീസു ഏകായപി രൂപകായോ വിക്ഖമ്ഭിതോ ഏവ നാമ ഹോതി, തസ്മാ ചതുന്നം ആരുപ്പസമാപത്തീനം, നിരോധസമാപത്തിയാ ച ലാഭീനം വസേന പഞ്ച ഉഭതോഭാഗവിമുത്താ വേദിതബ്ബാ. ഏസ നയോ **കായസക്ഖിമ്ഹി**പി. അട്ഠവിമോക്ഖേകദേസേപി ഹി അട്ഠവിമോക്ഖസമഞ്ഞാ യഥാ “ലോകേ സത്താ”തി.

തേരസസു സീസേസു പലിബോധസീസാദീനി, പവത്തസീസഞ്ച പരിയാദിയിതബ്ബാനി, അധിമോക്ഖസീസാദീനി പരിയാദകാനി, **ഗോചരസീസം** പരിയാദകഫലം. തഞ്ഹി വിസയജ്ഝത്തം ഫലം, **വിമോക്ഖോ** പരിയാദകസ്സ മഗ്ഗസ്സ, ഫലസ്സ ച ആരമ്മണം. **സങ്ഖാരസീസം** സങ്ഖാരവിവേകഭൂതോ നിരോധോതി പരിയാദിയിതബ്ബാനം, പരിയാദകഫലാനഞ്ച സഹ വിസയസംസിദ്ധിദസ്സനേന സമസീസിഭാവം ദസ്സേതും **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൧.൮൭) തേരസ സീസാനി വുത്താനി. ഇധ പന “യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അപുബ്ബം അചരിമം ആസവപരിയാദാനഞ്ച ഹോതി ജീവിതപരിയാദാനഞ്ചാ”തി (പു॰ പ॰ ൧൬) **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയം** ആഗതത്താ തേസു കിലേസപവത്തസീസാനം ഏവ വസേന യോജനം കരോന്തോ **“കിലേസസീസ”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ പവത്തസീസമ്പി മഗ്ഗോ പവത്തിതോ വുട്ഠഹന്തോ ചുതിതോ ഉദ്ധം അപ്പവത്തികരണേന യദിപി പരിയാദിയതി, യാവ പന ചുതി, താവ പവത്തിസമ്ഭവതോ **“പവത്തസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ചുതിചിത്തം പരിയാദിയതീ”**തി ആഹ.

കിലേസപരിയാദാനേന അത്തനോ അനന്തരം വിയ നിപ്ഫാദേതബ്ബാ, പച്ചവേക്ഖണവാരാ ച കിലേസപരിയാദാനസ്സേവ വാരാതി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. “വിമുത്തസ്മിം വിമുത്തമിതി ഞാണം ഹോതീ”തി (മം॰ നി॰ ൧.൭൮; സം॰ നി॰ ൩.൧൨, ൧൪) ഹി വചനതോ പച്ചവേക്ഖണപരിസമാപനേന കിലേസപരിയാദാനം സമാപിതം നാമ ഹോതി. തം പന പരിസമാപനം യദി ചുതിചിത്തേന ഹോതി, തേനേവ ജീവിതപരിസമാപനഞ്ച ഹോതീതി ഇമായ വാരചുതിസമതായ കിലേസപരിയാദാനജീവിതപരിയാദാനാനം അപുബ്ബാചരിമതാ ഹോതീതി ആഹ **“വാരസമതായാ”**തി. **ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ പരിനിബ്ബായതോ**തി ഏത്ഥ പരിനിബ്ബാനചിത്തമേവ ഭങ്ഗോത്തരണഭാവേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ചരിതന്തി ചരിതാ കായവചീമനപ്പവത്തി. ഏത്ഥ ച യേന രാഗാധികഭാവേന പുഗ്ഗലോ ''രാഗചരിതോ''തി ലക്ഖീയതി, തയിദം ലക്ഖണം. തേനാഹ **"രാഗജ്ഝാസയോ രാഗാധികോതി അത്ഥോ"**തി, തേന അപ്പഹീനഭാവേന സന്താനേ ഥാമഗതസ്സ രാഗസ്സ ബലഭാവോ ലക്ഖീയതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി.

സീലവന്തേഹീതി ആദിസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ നിദ്ദേസോ കതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സീലവന്താദീഹീ"**തി. **ആദി**സദ്ദേന ദായകാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ആരമ്മണഭൂതാ ഞേയ്യന്തി ആരമ്മണഭൂതാവ ഞേയ്യം.

പുഥുജ്ജനഭൂമിആദീസൂതി പുഥുജ്ജനസേക്ഖാസേക്ഖഭൂമീസു. തത്ഥ പുഥുജ്ജനഭൂമിവസേന സംവരോ, സേക്ഖഭൂമിവസേന പഹാനഭാവനാ, അസേക്ഖഭൂമിവസേന സച്ഛികിരിയാ, പുഥുജ്ജനഭൂമിസേക്ഖഭൂമിവസേന വാ യഥാരഹം സംവരപഹാനഭാവനാ. പുബ്ബഭാഗിയാ ഹി സംവരപഹാനഭാവനാ പുഥുജ്ജനസ്സ സമ്ഭവന്തി, ഇതരാ സേക്ഖസ്സ, അസേക്ഖഭൂമിവസേന സച്ഛികിരിയാ. **നയതോ ദസ്സിത**ന്തി ''യം, ഭിക്ഖവേ, മയാ 'ഇദം ന കപ്പതീ'തി അപ്പടിക്ഖിത്തം, തം ചേ കപ്പിയം അനുലോമേതി, അകപ്പിയം പടിബാഹതി, തം വോ കപ്പതീ''തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൩൦൫) നയദസ്സനവസേന പകാസിതം. **സരാഗാദിസംവത്തന**ന്തി സരാഗാദിഭാവായ സംവത്തനം.

അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസഗ്ഗതോതി ''സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ചാ''തിആദിനാ സംകിലേസഭാഗിയാദീനം പദാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസംസഗ്ഗതോ. **അനേകവിധോ**തി ദ്വാദസവിധോ യാവ ദ്വാനവുതാധികചതുസഹസ്സവിധോപി അനേകപ്പകാരോ. **ലോകിയസത്താധിട്ഠാനാദിസംസഗ്ഗതോ**തി **ആദി**സദ്ദേന ലോകിയം ഞാണം, ലോകുത്തരം ഞാണം, ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ച ഞാണം, ലോകിയം ഞേയ്യം, ലോകുത്തരം ഞേയ്യം, ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ച ഞേയ്യം, ലോകിയം ഞാണഞ്ച ഞേയ്യഞ്ച, ലോകുത്തരം ഞാണഞ്ച ഞേയ്യഞ്ച, ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ച ഞാണഞ്ച ഞേയ്യഞ്ചാതിആദികോ സമ്ഭവന്തോ പട്ഠാനഭേദോ സങ്ഗഹിതോ. **ഉഭയത്ഥാ**തി സംകിലേസഭാഗിയാദികേ, ലോകിയാദികേ ച. **യഥാരഹ**ന്തി യോ യോ സംസഗ്ഗവസേന യോജനം അരഹതി, സോ സോ ധമ്മോ. സമ്ഭവാവിരോധേനേവ ഹി യോജനാ. ന ഹി ''ലോകിയം നിബ്ബേധഭാഗിയ''ന്തിആദിനാ യോജനാ സമ്ഭവതി.

തീസു പിടകേസു ലബ്ഭമാനസ്സാതി തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹേ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ ഉപലബ്ഭമാനസ്സ വിജ്ജമാനസ്സ, ഏതേന ന കേവലം സങ്ഗഹോ ഏവ യഥാവുത്തഭേദാനം പട്ഠാനഭാഗാനം നിദ്ധാരണായ കാരണം, അഥ ഖോ പാളിയം ദസ്സനഞ്ചാതി വിഭാവേതി. തേനാഹ **"യം ദിസ്സതി താസു താസു ഭൂമീസൂ"**തി. **"തേനേവ ഹീ"**തിആദിനാ യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പാഠാനുഗമം ദസ്സേതി.

സാസനപട്ഠാനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിഗമനകഥാവണ്ണനാ

സദ്ധമ്മാവതരട്ഠാനേതി ദേസന്തരതോ ആഗന്ത്വാ സദ്ധമ്മസ്സ അവതരണോകാസഭൂതേ സദ്ധമ്മസ്സവനധാരണപരിചയപരിപുച്ഛാമനസികാരബഹുലാനം നിവാസട്ഠാനതം സന്ധായേതം വുത്തം, അത്തനോ വാ സന്താനേ പരിയത്തിസദ്ധമ്മസ്സ അനുപ്പവേസനട്ഠാനതായ ഏവം വുത്തം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

നേത്തിഅട്ഠകഥായ ലീനത്ഥവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നേത്തിപ്പകരണ-ടീകാ നിട്ഠിതാ.